

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ

Dalya AL-NAQEEB

BATI TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT KUR'AN TERCÜMELERİNDE-İSİM

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2014

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ

Dalya AL-NAQEEB

BATI TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT KUR'AN TERCÜMELERİNDE-İSİM

Danışman

Doç. Dr. Suat ÜNLÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2014

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Dalya AL-NAQEEB'in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Fuat BOZKURT (mza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Suat ÜNLÜ (mza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Bekir D REKC (mza)

Tez Başlığı : Batı Türkçesi Dönemine Ait Kur'an Tercümelelerinde- sim

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi :13/03/2014

Mezuniyet Tarihi :27/03/2014

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	xv
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xvii
ÖZET	xviii
SUMMARY.....	xix
ÖNSÖZ.....	xx
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİGİSİ

1.1 Ünlüler	17
1.1.1 Ünlü Değişmeleri	17
1.1.1.1. i > e / e > i / é Değişmesi	17
1.1.1.1.2. u / o / ü / ö	18
1.1.2 Ünlü Uyumu	19
1.1.2.1 Kalınlık-İncelik Bakımından Ünlü Uyumu	19
1.1.2.2 Düzlük-Yuvarlak Bakımından Ünlü Uyumu	20
1.1.2.2.1 Kelimelerdeki Yuvarlaklaşma	20
1.1.2.2.1.a -ğ, -g'lerin Düşmesi Sebebiyle Bu Uyumun Dışında Kalan Kelimeler ..20	
1.1.2.2.1.b. -ğ ve -g Düştüğü Halde Yuvarlaklaşmaya Tabi Olmayan Kelimeler ..21	
1.1.2.2.1.c. Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle Uyum Dışından Kalan Kelimeler	21
1.1.2.2.1.ç. Yapım Eklerindeki Yuvarlak Ünlü Sebebiyle	22
1.1.2.2.1.d. Bir Sebep Bağlı Kelimeler	23
1.1.2.2.2 Eklerdeki Yuvarlaklaşma	23
1.1.3 Ünlü Türemesi	23
1.1.3.1 Kelime Ortasında Ünlü Türemesi	23
1.1.3.2 Kelime Sonunda Ünlü Türemesi	24
1.1.4 Ünlü Düşmesi	24
1.1.5 Hece Düşmesi	26
1.1.6 Ünlü Birleşmesi	26

1.2 Ünsüzler	27
1.2.1 Ünsüz Değişmeleri	27
1.2.1.1 Kelime Ortasında k/h Değişmesi	27
1.2.1.2. k / g Değişmesi	27
1.2.1.3. ğ ve g Seslerinin Gelişmesi	28
1.2.1.3.1 Birden Fazla Heceli Kelimelerin Sonunda	28
1.2.1.3.2 Yapım Ekleri ve Kelimenin Bünyesine Dahil Hecelerin Başında	29
1.2.1.3.3 Çekim Eklerinin Başında	30
1.2.1.4. g / v Değişmesi	30
1.2.1.4.1 Yuvarlak Ünlülerle	30
1.2.1.4.2 Düz Ünlülerle	30
1.2.1.5. v / g Değişmesi	31
1.2.1.6. b / v Değişmesi	31
1.2.1.6.1 Kelime Başında b / v Değişmesi	31
1.2.1.6.2 Hece Başında veya Kelime Sonunda b / v Değişmesi	31
1.2.1.7. p / b Değişmesi	31
1.2.1.8. η > m ve n > m Değişmesi	32
1.2.1.9. t / d Değişmesi	32
1.2.1.9.1. d-'ye Dönüşenler	32
1.2.1.9.2. t- ile Yazılan Kelimeler	33
1.2.1.9.3 Hem t'li Hem de d'li Yazılan Kelimeler	33
1.2.1.10. s / z Değişmesi	33
1.2.1.11. z / d Değişmesi	33
1.2.1.12. đ / y Değişmesi	34
1.2.2 Ünsüz Benzeşmesi	34
1.2.2.1 Kelime İçinde Tonlulaşma	34
1.2.3 Ünsüz Türemesi	34
1.2.3.1. -y- ve -n- Ünsüzleri	34
1.2.3.2. l İkizleşmesi	34
1.2.3.3. s İkizleşmesi	35
1.2.3.4 Hemzenin y Olması	35
1.2.4 Ünsüz Düşmesi	35
1.2.4.1. b Düşmesi	35

1.2.4.2. k Düşmesi	35
1.2.4.3. r Düşmesi	35
1.2.4.4. y Düşmesi	36

İKİNCİ BÖLÜM

İSİM ÇEKİM EKLERİ

2.1 Çokluk Kavramı ve Çokluk Ekleri	37
2.1.1 +lAr	37
2.2 İyelik Ekleri	40
2.2.1 Tekil Şahıslar	40
2.2.1.1 I. Tekil Şahıs	40
2.2.1.2 II. Tekil Şahıs	41
2.2.1.3 III. Tekil Şahıs	41
2.2.2 Çoğul Şahıslar	42
2.2.2.1 I. Çokluk Şahıs	42
2.2.2.2 II. Çokluk Şahıs	43
2.2.2.3 III. Çokluk Şahıs	44
2.2.3 Aitlik Eki +kı /+ki	45
2.4 Hal Ekleri	46
2.4.1 Yalın Hal	46
2.4.2 İlgi Hali	49
2.4.3 Yükleme Hali	54
2.4.4 Yönelme Hali	58
2.4.5 Bulunma Hali	63
2.4.6 Ayrılma Hali	65
2.4.7 Vasıta Hali	70
2.4.8 Eşitlik Hali	76
2.4.9 Yön Gösterme Hali	79
2.4.9.1 +ArU	79
2.4.9.2 +rA / +rI/ +rU	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSİM YAPIM EKLERİ

3.1 İsimden İsim Yapım Ekleri	82
3.1.1 +Ak	82
3.1.2 +An	82
3.1.3 +ÇA / +CA	83
3.1.4 +çAk	83
3.1.5 +can	84
3.1.6 +çI	84
3.1.7 +çigez	85
3.1.8 +cUk / +cIk	85
3.1.9 +TAş	85
3.1.10 +DIn	86
3.1.11 +DI / +DU	86
3.1.12 +düz	86
3.1.13 +il	86
3.1.14 +k	86
3.1.15 +GA	87
3.1.16 +kek	87
3.1.17 +GI	87
3.1.18 +IAk	88
3.1.19 +II / +IU	88
3.1.20 +IIk / +IUk	91
3.1.21 +nu	102
3.1.22 +(X) nci	102
3.1.23 +nti	102
3.1.24 +rAk	103
3.1.25 +sIz / +sUz	104
3.1.26. +sı / +su	106
3.1.27 +sul	106
3.1.28 +t	106
3.1.29 +te	107
3.1.30 +tUk	107

3.1.31 +vaş	107
3.1.32 +z	107
3.2 Fiilden İsim Yapma Ekleri	107
3.2.1 -Ak	108
3.2.2 -am	108
3.2.3 -DI, TU	108
3.2.4 -cek	109
3.2.5 -e	109
3.2.6 -ecek	109
3.2.7 -esi	109
3.2.8 -GAn	110
3.2.9 -GUn	110
3.2.10 -I / -U	110
3.2.11 -IcI / -UcI	111
3.2.12 -k / -(I)k	113
3.2.13 -GI / -GU	116
3.2.14 -(X)m	116
3.2.15 -me	117
3.2.16 -mAk	117
3.2.17 -mIş	118
3.2.18 -mar / -mur	118
3.2.19 -mAz	118
3.2.20 -(X)n	118
3.2.21 -(ü)ñç	119
3.2.22 -r	119
3.2.23 -şı / -şu	119
3.2.24 -(X)ş	119
3.2.25 -t	120
3.2.26 -z	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIFATLAR

4.1 Sıfat Türleri	122
4.1.1 Niteleme Sıfatları	122
4.1.1.1 Soyut Kavram Bildiren İsimlerden Oluşan Niteleme Sıfatları	122
4.2 Belirtme Sıfatları	134
4.2.1 İşaret Sıfatları	134
4.2.1.1 bu	134
4.2.1.2 şol, şu	135
4.2.1.3 o, ol.....	135
4.2.1.4 aşağı.....	136
4.2.1.5 iç	136
4.2.2 Soru Sıfatları	136
4.2.2.1 kaçkı, kaçğı	136
4.2.2.2 ne	136
4.2.2.3 nice	137
4.2.3 Belirsizlik Sıfatları	137
4.2.3.1 ba ^c zı	137
4.2.3.2 bir	138
4.2.3.3 bir nice	138
4.2.3.4 fülān, filān	138
4.2.3.5 cümle	139
4.2.3.6 hep	139
4.2.3.7 her	139
4.2.3.8 her bir	140
4.2.3.9 hīç	140
4.2.3.10 hīçbir	141
4.2.3.11 kamu	141
4.2.3.12 nice, niçe	141
4.2.3.13 özge	141
4.3 Berkitme Sıfatları	141
4.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Sıfatları	142

4.5 Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar	142
4.5.1 bölüm bölüm	142
4.5.2 dürlü dürlü	143
4.5.3 pāre pāre	143
4.6 Küçültme Sıfatları	143
4.7 Sayı Sıfatları	143
4.7.1 Asıl Sayıları	144
4.7.2 Sıra Sayı Sıfatları	150

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAYILAR

5.1 Asıl Sayılar	153
5.2 Sıra Sayı İsimleri	160

ALTINCI BÖLÜM

ZAMİRLER

6.1 Şahıs Zamirleri	163
6.1.1 Teklik Zamirleri	163
6.1.1.1 I. Teklik Şahıs Zamiri	163
6.1.1.2 II. Tekil Şahıs Zamiri	167
6.1.1.3 III. Tekil Şahıs Zamiri	170
6.1.2 Çoğul Zamirleri	174
6.1.2.1 I. Çokluk Şahıs Zamiri	174
6.1.2.2 II. Çokluk Şahıs Zamiri	177
6.1.2.3 III. Çokluk Şahıs Zamiri	181
6.2 İşaret Zamirleri	185
6.2.1 Bu Zamiri	185
6.2.2 Şu Zamiri	188
6.2.3 O, Ol Zamiri	190
6.3 Dönüştürme Zamirleri	192
6.3.1 Öz	192
6.3.1.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	192
6.3.1.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	195

6.3.2 Kendü / Gendü	196
6.3.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	197
6.3.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	199
6.4 Soru Zamirleri	200
6.4.1 Kim	200
6.4.2 Ne	203
6.5 Belirsizlik Zamirleri	205
6.5.1 kim	205
6.5.2 kimse	206
6.5.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	206
6.5.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	209
6.5.3 kimesne, Kimsene	210
6.5.4 bir kimse	211
6.5.5 her ki, her kim	212
6.5.6 her biri, her birisi, biri	214
6.5.6.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	214
6.5.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	216
6.5.7 ne	216
6.5.8 ne kim	218
6.5.9 her ne	218
6.5.10 kamu	220
6.5.11 ayruq	220
6.5.12 cümle, cümlesi	220
6.5.13 nice	221
6.5.13.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	221
6.5.13.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	223
6.5.14 özge	203
6.5.14.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	224
6.5.14.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	228
6.5.15 fülān	228
6.5.16 bir kimse	229
6.5.17 bir biri	229
6.5.17.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	229

6.5.17.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı	231
6.5.18 biribiri	231
6.5.18.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	231
6.5.18.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı	234
6.5.19 dükeli	234
6.5.20 her kim	235
6.5.21 her ne kim	236
6.5.22 hiç kimse	236
6.6 Bağlama Zamirleri	237
6.6.1 ki	237
6.6.2 kim	237

YEDİNCİ BÖLÜM

ZARFLAR

7.1 Zaman Zarfları	239
7.1.1 İsim ve Sıfatlardan Zaman Zarfı Oluşanlar	239
7.1.2 İsme Son Çekim Edatları Getirilerek	245
7.1.3 Doğrudan Doğruya Edat ve Zarf Olanlar	246
7.2 Yer Zarfları	247
7.3 Mikdar Zarfları	252
7.3.1 Doğrudan Doğruya Zarf Olanlar	252
7.3.2 Sıfatlardan Yapılanlar	253
7.3.3 Kelime Tekrarı İle Yapılanlar	254
7.3.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Zarfları	255
7.4 Nitelik Zarfları	256
7.5 Soru Zarfları	259
7.6 Yabancı Zarflar	261
7.6.1 āgāh	261
7.6.2 āḥīr	261
7.6.3 ‘alāka	262
7.6.4 ‘aşr, ‘aşır	262
7.6.5 berzah	263
7.6.6 dāyim	263

7.6.7 duḥā	263
7.6.8 ebed	264
7.6.9 ecel	264
7.6.10 erzel ʾl-ʿumur	264
7.6.11 esbāṭ	265
7.6.12 evvel	265
7.6.13 ezel	265
7.6.14 hemīše	266
7.6.15 her gāh	266
7.6.16 hergiz	266
7.6.17 ḥōṣ	266
7.6.18 irādet	267
7.6.19 kıyamet	267
7.6.20 laḥza	268
7.6.21 lem-yezel	268
7.6.22 leyālī	268
7.6.23 nā-geh	268
7.6.24 nuṭfe	268
7.6.25 sāʿ at	269
7.6.26 şabāḥ	269
7.6.27 şabī	270
7.6.28 şaf	270
7.6.29 seḥer	270
7.6.30 sene	271
7.6.31 şubḥ	271
7.6.32 şeyḥ	271
7.6.33 ṭaraf	271
7.6.34 tıfıl	272
7.6.35 ʿumur	272
7.6.36 vaḳt, vaḳit	272
7.6.37 vaşıl	273
7.6.38 yetīm	273
7.6.39 yevm	274

7.6.40 zamān	274
7.6.41 zūhur	274

SEKİZİNCİ BÖLÜM

EDATLAR

8.1. Çekim Edatları	275
8.1.1 artuḵ	275
8.1.2 ayru	276
8.1.3 ayruḵ	276
8.1.4 +den berü	277
8.1.5 bile	277
8.1.6 birle	279
8.1.7 burunḡı	279
8.1.8 a-degin	280
8.1.9 dek / teg	281
8.1.10 gibi	281
8.1.11 girü	283
8.1.12 iḡün / iḡin	284
8.1.13 ile	286
8.1.14 karşı	287
8.1.15 öḡdin	288
8.1.16 öḡdinki	289
8.1.17 ötrü, ötürü	290
8.1.18 özge	290
8.1.19 üstine	291
8.1.20 iḡine	292
8.1.21 iḡinde	292
8.1.22 üzre / üzere	293
8.1.23 var	294
8.2. Bağlama Edatları	294
8.2.1 beḡzer	294
8.2.2 ḡünki	295
8.2.3 ḡün	295

8.2.4 daḥı / daḳı	296
8.2.5 eger	296
8.2.6 egerçi	297
8.2.7 ger	298
8.2.8 gerçi	298
8.2.9 illā	298
8.2.10 ki	299
8.2.11 kim	300
8.2.12 līkin	301
8.2.13 meger	301
8.2.14 eyle	302
8.2.15 nitekim	302
8.2.16 nite ki	303
8.2.17 ne ki	303
8.2.18 ne kim	303
8.2.19 şanasın / şanasın kim	303
8.2.20 tā	304
8.2.21 tā ki	304
8.2.22 pes	305
8.3 Atıf (bağlama) vavı	305
8.3.1 ü	306
8.3.2 vü	306
8.3.3 ve	306
8.3.4 velīkin	307
8.3.5 yā	307
8.3.6 yāḥud	308
8.3.7 ya' nī	308
8.3.8 yokşa	309
8.3.9 zīrā	310
8.4 Kuvvetlendirme Edatları	310
8.4.1 da / de	310
8.4.2 daḥı / daḳı	311
8.4.3 hem	312

8.4.4 hōd	312
8.5. Karşılaştırma Edatları	312
8.5.1 hem...hem	312
8.5.2 yā...yā	312
8.6. Soru Edatları	313
8.6.1 'aceb	313
8.6.2 ne	314
8.6.3 nice	314
8.6.4 neden	315
8.6.5 nedür	315
8.6.6 nişe	316
8.6.7 nite	316
8.6.8 ne için / niçün	317
8.6.9 kıanı	317
8.6.10 kıandan	318
8.6.11 kıanda	318
8.7 Çağırma Edatları	319
8.7.1 iy	319
8.7.2 ey	320
8.7.3 yā	320
8.7.4 i	320
8.8 Cevab Edtları	321
8.8.1. belī	321
8.9 Gösterme Edatları	321
8.9.1 uş	322
8.9.2 uşda	322
8.9.3 uşbu	322
8.9.4 işbu	322
8.10 Ünlemler	323
8.10.1 āh	323
8.10.2 ahsen	323
8.10.3 āmīn	323
8.10.4 hāşā	323

8.10.5 heyf	323
8.10.6 ĩ	324
8.10.7 iy	324
8.10.8 vāy	324
8.10.9 yā	324
8.10.10 ęasret	325
SONUÇ	326
KAYNAKÇA	327
ÖZGEÇMİŞ	333

KISALTMALAR LİSTESİ

A	Arapça
A	Yazma Nüshadaki Yaprağın Ön Yüzü
B	Yazma Nüshadaki Yaprağın Arka Yüzü
b.	Bin
bk.	Bakınız
BKT	Bursa Kur'an Tercümesi
c.	Cilt
CAJ	Central Asiatik Journal
cm	Santimetre
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
Fa	Farsça
H.	Hicri
H.z.	Hazret
İA	İslam Ansiklopedisi
İTED	İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
M.	Miladi
MKT	Manisa Kur'an Tercümesi
nr.	Numara
PHTF	Philologiae
Turcicae	Fundamenta
s.	Sayfa
TDAY	Türk Dil Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDED	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TİEM	Türk ve İslam eserleri Müzesi
TİEM 40	Türk ve İslam eserleri Müzesi 40 numara kayıtlı

Tm	Türkiyat Mecmuası
UA J	Ural-Altäische Jahrbücher
vb.	Ve Benzeri
>	Değişmiş şekli gösterir
-	Fiil kökü, Fiil köküne gelen ek
+	İsim kökü, isim köküne gelen ek
(?)	Şüphe belirtir

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ا	A
آ	a
ء	'
ب	b/p
پ	p
ت	t
ث	c/ç
س	s
ه	h
ح	h
د	d
ذ	z/d
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ş
ض	z
ط	t
ظ	z
ع	'
غ	ğ
ف	f
ق	q
ك	g/k/ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	u/ü; ū, o/ö/, v
ه	a, e, h
ي	i/i, ī, y
ة	t

ÖZET

Türk Dilinin en önemli eserleri dini içerikli eserlerdir. Bunların içerisinde Kur'an Tercümeleeri, müstensihlerin dini sorumlulukları sebebiyle sözcük biçimlerine ve gramer kaidelerine çok dikkat ettikleri eserlerdir.

Çalışmamız giriş bölümü ve sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş bölümünde Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesiyle yazılmış Kur'an Tercümeleeri hakkında geniş bir şekilde bilgi verilmiş olup bu dönemlerde yapılmış çalışmalardan söz edilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde Eski Anadolu Türkçesi temel alınarak eserin kendi içerisinde ve Eski Anadolu Türkçesiyle karşılaştırmalı geniş bir ses bilgisi verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümü Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleerinde isim çekim ekleri, iyelik ve hâl eklerinden oluşmaktadır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise fiilden isim ve isimden isim yapan yapım ekleri yer almaktadır. Batı Türkçesi Bursa, Manisa ve TİEM 40 Kur'an tercümeleerinde isimden isim yapan yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri tespit edilerek, bu ekler işlevlerine göre ayrılmıştır. Çalışmamızın dördüncü bölümünde Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleeri, sıfat yapılarına göre değerlendirilerek örneklendirilmiştir. Tezimizin beşinci bölümü Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleerinde sayılar konusunu incelemektedir. Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleerinde zamirler ve zarflar ise tezimizin altıncı ve yedinci bölümlerini meydana getirmektedir. Son olarak sekizinci bölümde edatlar konusu incelenmiştir.

Bu çalışmada, daha önce doktora düzeyinde Kur'an Tercümeleeri hakkında yapılmış olan üç adet Eski Anadolu Türkçesi tezi, ilk defa isim bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi; Bursa Kur'an Tercümesi, Manisa Kur'an Tercümesi, TİEM 40 Kur'an Tercümesi

SUMMARY

NOUN IN QUR'AN TRANSLATION OF WESTERN TURKISH PERIOD

Most important works of Turkish literature are religious content works. Among these, Qur'an translations are the works which because of its translators who have religious obligation and the sense of responsibility pay a great attention in terms of grammar and word formats.

Our study consists an entry section and eight main sections. We give information about translations of the Quran which are written in Eastern and Western Turkish and wide range of studies carried out in this period has been mentioned in the introduction part of our study. In the first part of our study, we based Old Anatolian Turkish and wide range comparative information about Old Anatolian Turkish is given. The second part of our works consists name suffixes, possessive and still suffixes in the western Turkish Quran Translations. Affixes which make noun from noun from and noun from verb are located in the third part of our study. Affixes which noun from noun from and noun from verb in Western Turkish Bursa, Manisa and TIEM 40 Qur'an translations are identified and divided according to their operational features. Adjectives are evaluated according to their structures are illustrated of the Western Turkish Quran translations In the fourth part of our study. The fifth chapter of the thesis examines numbers in Western Turkish Quran Translations. Pronouns and adverbs in Western Turkish Qur'an translation are subjects of the sixth and seventh sections of our thesis.. Finally, in the eighth section of prepositions are examined.

In this study, previously made three doctoral level thesis about Old Anatolian Turkish Qur'an are discussed in terms of noun for the first time.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Bursa Quran Translation, Translation of Quran in Manisa, TIEM 40 Translation of Quran

ÖNSÖZ

Türkler, tarihi süreç içerisinde çok geniş bir coğrafyada hareket etmiş, farklı kültürlerle temas etmiş, muhtelif dinlere intisap etmiş ve çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Bu süreçte Türkler, daha yerleşik bir hayata geçmiş ve Batı Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi ile eserler vermeye başlamışlardır.

Şüphesiz tarihi süreç içerisinde Türk dilinde verilmiş eserlerin büyük bir kısmı dini içerikli eserlerdir. Bu dini içeri eserlerin de büyük bir kısmı Arap harfleriyle yazılan dini metinlerdir.

Türkler her ne kadar 940 yılında Karahanlılar döneminde toplu olarak Müslüman olmuşlarsa da bunun temelini Talas savaşına kadar gittiği bilinmektedir. Din değiştiren ya da yeni bir dine intisap eden her milletin yaptığı gibi Türkler de İslam dininin kutsal kitabını kendi dillerine tercüme ederek bir yandan evrensel bir din olan İslam'ın daha iyi anlaşılmasını diğer taraftan da bu dinin kendi toplulukları arasında yayılmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda ilk Kur'an Tercümeeri Karahanlılar döneminden itibaren başlamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi ürünleri 1071 Malazgirt savaşıyla Anadolu'ya gelen Türklerin Doğu Türkçesinde getirdikleri dilik malzemelerle Anadolu'da meydana getirdikleri kültürel bir karışımın ürünleridir. Bu ürünler içerisinde yine en önemli olanlar dini muhtevası olan eserlerdir. Bunların içerisinde Batı Türkçesi Kuran Tercümeeri, Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde çok sayıda bulunmaktadır. İlgili yazmalar olmasına rağmen bu tür eserler ya parça parça olarak çalışılmış ya da bir teze çalışma konusu olmamışlardır.

Biz, bütün bunlardan hareket ederek daha sağlam temellere dayandırılmış ve yayınlanmış olan üç temel Kur'an Tercümesini esas aldık.

Giriş bölümünde Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesiyle yazılmış Kur'an Tercümeeri hakkında geniş bir şekilde bilgi verilmiş olup bu dönemlerde yapılmış çalışmalardan söz edilmiştir. Birinci bölümünde Eski Anadolu Türkçesi temel alınarak eserin kendi içerisinde ve Eski Anadolu Türkçesiyle karşılaştırmalı geniş bir ses bilgisi verilmiştir. Diğer bölümlerde tezimize konu olan İsim Çekim Ekleri, İsim Yapım Ekleri, Sıfatlar, Sayılar, Zamirler, Zarflar ve Edatlar içeren yapılar ve bunların kullanım biçimleri örnekleriyle verilmiştir.

Öncelikle bu çalışmayı gerçekleştirme hususunda bana yol gösteren saygı değer hocam Doç. Dr. Suat ÜNLÜ 'ye, beni burada iki yıldır misafir eden Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyelerine ve asistan arkadaşlarıma teşekkür bir borç bilirim.

Dalya AL-NAQEEB

Antalya, 2014

GİRİŞ

Kur'an'ın Tercüme Meselesi:

Dil, insanların kendi aralarında iletişimlerini sağlayan bir araç olduğu gibi vahyin kaynağı ile muhatapları arasında bir taşıyıcı durumundadır. Dilin üstlendiği bu görevin dinin tebliği noktasındaki önemini ortaya koyması bakımından şu ayet dikkat çekicidir: “(Allah’ın emirlerini) onlara açıklasınlar diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”¹

Firavun’u Hakk’a davet için Mısır’a gitmekle görevlendirilen Musa (as.)’ın; Allah’tan, kardeşi Hârûn’u yardımcı olarak isterken gösterdiği gerekçe de aynı önemi vurgular:”*Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da, beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle gönder*”.²

Nihayet, İnsanları uyarması için Hazret-i Peygamber’e Kur’an, Arap dili ile indirilmiştir.³

Değişik toplumların eşyayı, eylemleri ve kavramları farklı kelimelerle adlandırmaları ve bunları kendilerine has ifade kalıpları içinde kullanmaları, farklı dillerin doğması ile sonuçlanmıştır.. Kur’an-ı Kerim “*O’nun delilerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin, renklerinizin değişik olmasıdır.*”⁴ ayetiyle dillerin farklılığını, Allah’ın varlığının delillerinden biri olarak zikreder ve kendi dili olan Arapça dışındaki dilleri “yabancı dil” olarak niteler: “*Şüphesiz biz onların Kur’an’ı ona ancak bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz. Kendisine Kur’an’ı nisbet ettikleri şahsın dili yabancısıdır, Halbuki bu (Kur’an’ın dili) apaçık bir Arapça’dır.*”⁵

“*Birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık*”⁶ ayeti de, farklı milletlerin ve toplumların tanışıp anlaşmasında ilk araç olarak dillerin önemini vurgulamaktadır. Bu iki ayetin dikkat çeken ortak noktası, farklı diller olgusunu gündeme getirmeleridir.(Altuntaş; 1998, 2).

Farklı dilleri konuşan iki toplumun tanışıp anlaşabilmeleri, ya toplumlardan birinin, diğer dili öğrenmeleri, ya da karşı toplumun dilini bilen kişi ya da kişilerin, onların söyleyip yazdıklarını berikilere tercüme etmesi ile mümkündür. Birinci şık çok zor, hatta imkansız olduğuna göre tercümenin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.(Altuntaş; 1998, 2)

¹ İbrahim,: 14/4

² el-Kasas: 28/34

³ eş-Şuara: 26/193, 194, 195

⁴ er-Rûm: 30/22

⁵ en-Nahl: 16/103

⁶ el-Hucurât: 49/13

Kur'an'ın Arapça dışındaki dillere tercümesi meselesi hicrî ikinci asırdan başlayarak gündeme gelmiş, bu konudaki tartışmalar da özellikle tercüme ile kıraat, yani namazda Kur'an-ı Kerim'in tercümesini okumanın caiz olup olmadığı meselesine dayalı olarak çıkmıştır. Büyük mezheplerden Şâfiî, Malikî, Hanbelî ve Zahirî mezhepleri Kur'an'ın harfi/lâfzî tercümesini caiz görmedikleri gibi, hangi şartlar altında olursa olsun namazda Kur'an tercümesi okumanın da kesinlikle caiz olmadığı görüşündedirler. Hanefî mezhebi ise İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşü istikametinde, Kur'an okumayı bilmeyen kimsenin, bunu öğreninceye kadar namazda tercüme okumasına cevaz vermektedir. (Altuntaş; 1998, 8)

Namazda tercüme okumayı caiz görmeyen mezhepler, aynı şekilde, Kur'an'ın başka dillere lâfzî tercüme metodu ile çevrilmesine de prensip olarak karşı çıkmışlar, bunu caiz görmemişlerdir. Bu konuda İlgi çeken şey Hanefî mezhebinin tutumudur. Şartlarını taşıyan kimsenin namazda tercüme okuyabileceğini kabul eden Hanifî alimler, bazı istisnalar hariç, Kur'an'ın tercüme edilmesi konusunda diğer mezheplere katılmış ve olumsuz tavır takınmışlardır. Bu alimler, tercüme ile namaz kılmaya cevazı, zaruret prensibine oturttukları gibi, Kur'an'ı tercüme etmeyi de zaruret miktarı ile sınırlamışlardır. Hatta, Kur'an'ın tamamını tercüme edenlere, ya da bu işle uğraşmaya âdet edinenlere karşı diğer mezheplerden daha sert tavır takınmışlardır (Altuntaş; 1998, 8)

Bir Şâfi alim olan Gazali avamın, tefsir gibi tercümeğe de girişmemesi gerektiğini ifade ederek, bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir (Altuntaş; 1998, 10)

Maliki müfessiri İbnu'l-Arabî Fussilet suresinin 44 ayetinin tefsiri sırasında, tercümeğe karşı olduğunu Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını datercüme esnasında "tibyân" ve "icaz"ın kaybolcağını gerekçe göstermektedir (Altuntaş; 1998, 11)

İslâm alimlerinin çoğu aslının yerini almak üzere Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığı görüşündedirler. Her ne kadar bu görüşe dayanaj olarak Kur'an'ın tercümesinin mümkün olmadığını ve tercümenin, icazı yok edeceği gibi iki temel gerekçe ileri sürülmekte ise de, işin arka planında, Kur'an tercümesinin aslın yerine ikame edilebileceği endişesi yatmaktadır.. Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığını söyleyenlerin, bu görüşlerini, namazda tercüme okumanın caiz olmadığı konusunu ele almaları sırasında dile getirmeleri , bu endişenin varlığını orataya koymaktadır (Altuntaş; 1998, 17)

Bu alimlerden Gazali; "Tefsir demekle, lafzın; kendi yerini tutacak Arapça başka bir kelime ile; yahut manasını karşılayacak Farsça ya da Türkçe bir kelime ile değiştirilmesini kast ediyorum" demektedir. Burada "tefsir" terimi ile aynı zamanda lafzî tercümeği de kastettiğini ve avamın, tefsir gibi, tercümeğe de girişmemesi gerektiğini ifade eden el-Gazalî,

bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir(*Altuntaş; 1998, 18*).

Malikî müfessir alimlerinden İbnu'l-Arabî de Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını, "tibyân" ve "icaz"ın kaybolacağını gerekçe göstererek karşı çıktığını görmekteyiz(*Altuntaş; 1998, 9*).

Bir Şâfiî alim olan ez-Zerkeşî ise; Kur'an hükmünde saymak ve Kur'an'ın yerini almak üzere Kur'an'ın Farsça ve sair dillere harfî/lafzî tercümesi caiz olmaz. İcaz özelliğine sahip asli şekli, yani orijinal metni ile okunması vaciptir. Zira tercüme Kur'an'ın icazi özelliklerini aksettirmez ve Arapça dışındaki diller de, Arapça'ya has olan beyan üstünlüğüne sahip değildir diyerek Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkmaktadır(*Altuntaş; 1998, 9*).

Kur'an'ın harfî/lafzî tercümesine karşı çıkanlar arasında, konu ile ilgili en sert ifadeleri kullananlar, ilginçtir ki, Hanefîler olmuştur. Oysa İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in, Ebû Hanife tarafından de benimsediği ifade edilen ve Hanefî mezhebinin "müftâbih" kavli olan "Kur'an'ı olumayan kimse, öğreninceye kadar, namazda onun tercümesini okuyabilir" şeklindeki görüşü, fiilen Kur'an'ın tercüme edilmesini gerektirmektedir. Hanefî alimlerinin, konu ile ilgili ifadelerinden anlaşıldığına göre, onlar Kur'an'ın bir bütün olarak, kitap şeklinde tercüme edilmesine karşı olmakla beraber, zaruret ölçüsünde tercüme edilmesine karşı değillerdir. Belki de tercümenin cevazı konusunda aralık bıraktıkları bu kapının ardına kadaraçılacağı endişesi, onları tercümenin men'i konusunda diğer mezheplerden daha sert bir tutuma yöneltmiştir(*Altuntaş; 1998, 13*).

Kur'an-ı Kerim'in tercümesine karşı çıkanlar, tercümenin zamanla Kur'an yerine ikamesi ihrimalini göz önünde tutarak Kur'an metninin tahrif ve tağyire uğramasını önleme amacını gütmekteydiler. O halde bu tür endişelerin bulunmadığı, ya da ortadan kalktığı durumlarda, Kur'an'ın tercüme edilmesinde sakınca görmemiş olmalıdırlar. Zira bu endişe ilk defa Hz. Peygamber (a.s.) tarafından duyulmuş, Kur'an metniyle karıştırılması ihtimali yüzünden, başlangıçta hadis yazımını yasaklamıştı(*Altuntaş; 1998, 18*).

Kur'an'ın tercüme edilmesi bir çok alim tarafından caiz görülmemesine, bir kısmı tarafından ancak zaruret ölçüleri içinde caiz görülmesine rağmen Kur'an öteden beri tercüme edilegelmiştir. İşte, gerek bu fiili durum, gerek tercümenin caiz hatta zaruri olduğunun bir çok alim tarafından ortaya konmuş olması; bu yasakçı görüşün, üzerinde ittifak edilen bir görüş olmadığını, zamanın şartlarına göre ve özellikle tercümenin Kur'an yerine konacağı ve namazda okunacağı endişesi ile belirlendiğini ve bağalayıcılığının bulunmadığını açıkça göstermektedir. (*Altuntaş; 1998, 18*)

Bazı ayetler planında da olsa Kur'an'ın tercümesini bize ilk hatırlatan tarihi olay Hz. Peygamberin çeşitli devlet büyüklerine gönderdiği davet mektuplarıdır. Zira onun Bizans

İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektupta, Âl-i İmran suresi'nin altmış dördüncü ayeti yer alıyordu. Ebu Süfyan'ın, kendi müşahedelerine dayanarak anlattığına göre, Heraklius, özel tercümanı aracılığı ile kendilerine Hz. Peygamber'in hakkında sorular sormuş, sonra da onun gönderdiği mektubu okutup tercüme ettirmiştir. Mektupla birlikte söz konusu ayetin tercüme edilmiş olması kaçınılmazdır. Buna göre bazı ayetler sınırlı da olsa ilk Kur'an tercümesi sözlü usulle yapılmış olmaktadır (*Altuntaş; 1998, 18*).

Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye İlk Çevrilmesi İşi:

Türklerin İslâmiyeti resmen devlet dini olarak kabul etmesi, X. yüzyılda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Türklerin toplu olarak İslâmiyeti kabul etmelerinin hemen ardından tabîi olarak onun kutsal metni Kur'an'ı anlamak, kavramak, manasına nüfuz etmek, esaslarını ve kurallarını uygun bir biçimde öğrenmek ve öğretmek için Türkçeye çevrilmesini de kaçınılmaz kılmıştır.

Bu mukaddes metin, önce Samanoğullarından Emîr Mansur b. Nuh (H. 350-365/M. 961-976) zamanında. Maverâü'n-nehirli âlimlerden kurulu bir heyet tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir. Farsçaya tercüme edilen tefsir kitabı, Muhammed b. Cerir-i Taberî'nin Arapça olarak yazdığı 40 ciltlik Kur'an tefsiridir. Bu tefsir, Farsçaya tercüme edilirken kısaltılmış ve Kur'an metni esas alınarak satır arasında Farsça çevirisi yapılmıştır (Sağol 1993: 23). Zeki Velidî Togan'a göre Kur'an'ın Türkçeye Tercümesi de Farsça Tercüme ile aynı zamanda, belki aynı komisyonun Türk üyeleri tarafından yapılmıştır (*Togan 1960:135*).

Fuad Köprülü'ye dayanan Abdülkadir İnan'a göre ise Kur'an'ın Türkçeye tercümesi, Farsçaya tercümesinden yaklaşık bir asır sonra, yani XI. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır (*İnan; 1961, 8*).

Eckmann'da Taberî'nin diğer eseri, onun hacimli Kur'an Tefsirinin *Cāmi' al-bayān fî tafsîr al-Kur'an* muhteleme Taberî'nin Dünya Tarihinin Mansur b. Nuh'un (961-976) veziri Abû 'Alî Bal'amî tarafından Farsçaya çevrildiği sırada, Sâmâniler devrinde (875-999) Buhara'da Farsçaya çevrilmiş olduğunu belirtir. Bu çevirinin haklılığı önsözünde şöyle ifade edilmektedir: "Bu kitap, Muhammed İbn Carîr at Tabarî- Tanrının rahmeti üstüne olsun- tarafından anlatılan büyük Tefsir'in Fars diline yapılan tam ve doğru çevirisidir. Bu kitabı Bağdad'dan getirdiler. Arapça yazılmış ve uzun referansları ihtiva eden kırk cild idi. Onu muzaffer komutan ve melik Abû Şalîh Mansûr İbn Nûh ibn Naşr İbn Aḥmed İbn İsmâ'il'e getirdiler Tanrının rahmeti üstlerine olsun-sonra, bu kitabı Arap dilinden okuyup anlamakta güçlüklerle karşılaşıldığından, o bunun Fars diline tercümesini arzu etti. Sonra, o Mâverâü'n-

nehr'in âlimlerini bir araya topladı ve onlardan bir hukukî beyanname istedi: Bu kitabı Fars diline çevirmemiz caiz olur mu?" Onlar dedi ki: "Arapça bilmeyenlerin istifadesi için, Kur'an tefsirini Farsça okuyup yazmak caiz olacaktır, çünkü yüce Tanrı şöyle demiştir: *Dili kavminin dilinden farklı olan resul göndermedik.*⁷ Sonra muzaffer hükümdar Abū Şalîh Mâverâü'n-nehr'in âlimlerinin getirilmesini emrini verdi: Buhara'dan *Ebû Bekr ibn Muḥammed el-fâzlu'l alâm* ve *Ebû Bekr Muhammed bin İsmâ'il el- Faḳih* ve *Faḳih Ebu Bekr bin Ahmed bin Ḥamîd* ve *Ḥalîl ibn Aḥmed es -Sicistânî*, Belh'den *Abū Ca'far bin Muḥammed bin 'Alî*⁸, Hindistan kapılarından *Faḳîḥ al-Ḥasanbin 'Ālî Mandūs* ve *Abū'l-Cahm Ḥālîd bin Hânî al- Mutafaḳḳih* ve ayrıca Semerkand, İsbicap ile Fergana'dan ve Mâverâü'n-nehr'in her şehrinden başka âlimler. Onların hepsi, doğru yolun bu olduğunu, kitabın tercümesini kabul ettiler. Sonra Muzaffer Melik ve ĀbūŞalîḥ, toplanan âlimlere, kitabı tercüme edebilmeleri için, aralarından en bilgili ve âlim olanları seçmeyi emretti. Onlar da, uzun referansları atarak ve hikâyelerin metinlerini kısaltarak kitabı tercüme ettiler (*Kök; 2004, 12*).

Zeki Velidî Togan ise ilk Türkçe Kur'an çevirisinin bu ilk Farsça çeviriyle aynı zamanda Kur'an çeviri heyetinin çalışmaları sırasında gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmektedir (Togan 1971: 18). Togan *The Earliest Translation of the Qur'an into Turkish* (1964: 18) adlı çalışmasında da Taberî'nin tefsirinin çevrilmesi aşamasında İspicaplı bir Türk'ün de bulunduğunu belirtir. Togan ilk Türkçe çevirilerin asıl nüshasının İslâmiyeti kabul eden Argu ve Karluk Türklerinin lehçesinde, Çü ve Sırderya civarındaki Oğuzların ağzının da tesiri ile yazılmış olduğunu söyler (*Togan; 1963, 162*).

Fuat Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde (1986: 162) ilk Kur'an tefsirinin H. VI/M. XII. yüzyıl sonunda veya H. V/M. XI yüzyıl başında Batı Türkistan'da yapıldığı üzerinde durmuştur. Fuad Köprülü gibi Abdülkadir İnan da Kur'an'ın Türkçeye çevirisinin Farsça çevirisinden yaklaşık bir yüzyıl sonra, yani XI. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması gerektiği düşüncesindedir (*İnan; 1961, 8*).

⁷ İbrâhim: 14/4

⁸ Tam olarak adı Abū Ca'far bin Abdullah bin Muḥammed el Belhî el- Hinduvanî'dir. (ö. 973) Belhli büyük Hanefî âlimi, ilminden dolayı kendisine küçük Ebu Hanife'de denilmiştir.

TİEM 73:**Çevireni, Çeviri Tarihi, Alanı :**

TİEM 73 Türkçe Kuran çevirisinin kim/kimler tarafından ve ne zaman çevrildiği hakkında hem doğrudan yazmadan hem de dolaylı olarak değişik kaynaklardan somut bilgiler yoktur.

Nüsha: TİEM 73 :

Yazma nüshası İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi 73 numarada kayıtlıdır. Bir hayır sever tarafından Eyüb Sultan Türbesine vakf edilmiş, 1922 yılında Müessesatı Vakfiye'den müzeye getirilmiştir (*Erdoğan; 1938, 47-51*).

İstinsah Tarihi ve Müstensihi:

Yazma nüshanın sonundaki Arapça ketebe kaydında metnin istinsah tarihi ve müstensihinin kim olduğu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Arapça kayıt “Bunu Allah’ın kullarının en zayıfı, en muhtacı olan günahkâr, hatalı yüce Allah’ın affını dileyen (Allah durumunu düzeltsin) Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî H.734/M.1333/1334 yılının aylarında yazdı ve tezhip etti” şeklindedir.

Buna göre, TİEM 73’ün istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, müstensihi ise Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî’dir. Müstensihin adından onun Şirazlı olduğu anlaşılmaktadır. Yazmanın istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, İlhanlı devleti Abū Sa’id (1317-1336) dönemine rastlamaktadır (*Kök; 2004, 22*).

Nüsha Özellikleri:

Bordo meşin kaplı mukavvadan oluşan yazmanın cildi, yıldız zencirekli, sa’lbekli beyzî şemseli olup sertaplı ve milkeplidir. Cilt sonradan yeşil cilt bezi ile kaplanmıştır.

Eserin ilk iki yaprağı ve sure başları müzehhep ve müzeyyen serlevhalıdır. Serlevhalar altın yıldızla yazılmıştır. Duraklar hizip ve cüz gülleri yıldızlıdır. Kur’an metni siyah reyhanî hattı, satır arası tercümesi ise sürh olup nesih özellikleri taşımaktadır. Varak ölçüsü 36cm x 27 cm, yazma kalınlığı 14 cm’dir. Yazma 451 varak olup her sayfasında 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 18 satır vardır. Fakat son varakta (450v-450r) 7 satır Arapça, 7 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 14 satır vardır. Sayfa altlarındaki yıpranmış kısımlar tamir görmüştür.

Türkçe kısmın yazı karakteri nesih özellikleri taşımaktadır. Türkçe kısımlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde bazı kelimelerin yazımında hareke sistemi kullanılmıştır, Bazı Arapça kelimelerin altına yine tercümesi olarak Arapçaları yazılmıştır. Eserde bazı sûrelerin

âyet sayıları sonraki dönem Kur'ân tercümeleleriyle ve günümüz Kur'ân tercümeleleriyle birbirini tutmamaktadır. Bu durum âyet eksikliğinden değil, âyet ayırımındandır. Eserde bazı sûrelerin âyet ayırım işaretleri düzgün ve kurallı olarak konmamıştır. Eserde bazı kelimeleri yazarken yazım tasarrufuna gidilmiştir. Eserde bazı sûrelerde geçen müteşâbih ayetlerin altında çeşitli Türkçe sözcükler veya cümleler bulunmaktadır. Bunlar:

Eserin Sultan Abdülaziz Han zamanında, Abdülaziz Han'ın iradesiyle Ferid Efendi'nin nezaretinde tamir gördüğünü Hazine Kitapları Müfettişi Abdurrahman Nacim tarafından H.1281/M.1864-1865 yılında eserin baş tarafına düşürülen kayıttan çıkarmaktayız: selâtin-i 'izâm firdevs-mağâm hazarâtının cevâmi'-i şeriflerinde vaqf u vaz' buyurmuş oldukları maşâhif-i şerifenün ta' mîrlere sulţân-ı selaţinü'z- zamân vâ haqanü'd-dehri ve'l-ekvân es- sulţân 'Abdü'l-'azîz hân hazretlerinin irâde-i seniyye-i şâhaneleri üzre cennet-mekân hazretlerinin câmi'-i şeriflerinde zîver-i rahe-i... (olan) maşâhif-i şerîfeden işbu satırlı muşhaf-ı şerîfün 'aţûfetlü Ferîd Efendi hazretlerinin şeref-i hümâyün nezâretlerinde ve hicretün bin iki yüz seksen bir senesinde lâyıқыyla ta' mîr ü termîmi icrâ olunarak şirâze-bendi hüşni hıtâm olduğunu mübeyyin işbu maţbu' zahriyede şerh virildi. Harrerehü ed-dâ'î 'Abdu'r-raḥmân nâcim müfettiş-i hazâ'inü'l-kütüb. 1281.

Yazmanın sonunda önce farklı bir stille harfler bitişirilmeden çeşitli defalar Kur'an'ın niçin hatm edildiğine dair cümleler vardır. Bu cümleler 30. maddeden başlayarak Kur'an'ın ne için ve kime hatmedildiğini ebcedle ifade etmektedir.

Yine yazmanın sonunda 19 Cümade'l-ula 1330/ 05. 06. 1912 ve 10 Saferü'l-hayr 1332/ 07. 01. 1914 tarihleri ve Malatyalı El-Hâc Muhammed 'Alî'nin tuğrası yer almaktadır. Esere sonradan eklenmiş olan "Muşhafa vaqf idenün qabrîstânı pür-nür oluna" kaydı da vardır. Bu kayıt ne yazmanın yazı özelliği ne de tamir kaydı düşülen yazı özelliği ile örtüşmektedir (*Kök; 2004, 23*).

Eser üzerinde yapılan çalışmalar : ben yapacam NOT:

KÖK, Abdulla, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v/ 235v/2), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

ÜNLÜ, Suat, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 235v/3- 450/7), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Anonim Kur'an Tefsiri:

Türkoloji Sahasında Anonim Tefsir, Orta Asya Tefsiri ve Müellifi Meçhul Kur'an Tefsiri gibi adlarla tanınmakta olan bu eseri ilk olarak Ahmed Zeki Velidî tarafından 1914 yılında Buhara Emâreti'nin Karşı şehrinde ele geçirilerek, Sovyet İlimler Akademisinin Asya Müzesi adına satın alınmıştır. 1917'deki siyasî değişikliğe kadar eser, Asya Müzesi yazmaları arasında "Cod. Mus. As. 332 co-Walidow; 1914, Nr. 2475" kaydıyla saklanmıştır. Şu anda ise, İnstitut Naradov Azii kitaplığı Cod. 332'de kayıtlı bulunmaktadır. Eserin fotoğrafları Türk Dil Kurumu kütüphanesine getirilmiş böylece Türkiyedeki araştırmacıların da istifadesine sunulmuştur(*Usta; 1989, 3*)

Orta Asya tefsiri, Kur'an'ın 18. suresinden başlayarak yapılmış satır altı tercüme ve tefsiri içermektedir. Tefsirin birinci bölümünde her surenin sonunda, orada anlatılan konularla ilgili hikayeler verilir; ikinci bölümde ise 49. sureden itibaren düzenli olarak, ayetlerin ayrı ayrı tercümesi tefsirle birlikte yürütülür. Müstensihin ve müellifin adı Tefsirde zikredilmiyor; telif ve istinsah tarihi de belli değildir (*Usta, Amanoğlu; 2002, 11*)

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

A. K. Borovkov, Leksika sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv, Akamediya Nauk SSSR (Institut narodov azii), izdatel'stvo vostoçnoy literaturı, Moskva 1963, 366str.NOT ekleyecem.

Rylands Kur'an Tercümesi:

Halen İngiltere (Manchester), John Rylands Kütüphanesi, Arabic MSS. 25-38'de kayıtlı olan satır arası tercümeli nüshadır. Eser, satır arasında hem Farsça hem de Türkçe tercüme ihtiva etmektedir. Tamamı 30 cilt olan eserin 14 cildi mevcuttur. Bu 14 cilt. 1145 varaktan ibarettir. Elde bulunan varaklarda da eksiklikler vardır. Bu 14 cildin haricinde tercümeyle ait olan iki varak da Dublin, Chester Beatty Kütüphanesi, nr. 1606 ve nr. 1630'da kayıtlı bulunmaktadır (*Ata; 2004, 13*).

Yazma, her sayfada sadece üç satırlık Arapça Farsça ve Türkçe metin ihtiva ettiği için çok hacimlidir. Baş ve sonu eksik olduğundan eserin nerede ve kimin tarafından meydana getirildiği hakkında bilgi yoktur (*Ata; 2004, 13*).

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Aysu Ata: 2004 yılında Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin) adlı bir çalışmayı 2004 yılında TDK yayınları arasında çıkarmıştır. Yine Prof Dr. Aysu Ata; "İlk Türkçe Kur'an Tercümesi", Mustafa Canpolat Armağanı" Ankara 2003, s. 41/55. adlı makaleyi ve " Türk Dilinde Esmâ-i Hüsnâ", IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, İzmir 2000 adlı sempozyum bildirisini eserle ilgili çalışmalar olarak yayımlanmıştır.

Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi:

Bu Kur'an tercümesi nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, 2 numarada muhafaza edilmektedir. Yazma daha önceleri Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 951'de kayıtlı idi (*Sağol; 1993, 28*).

Eserin cildi tamir görmüştür. Altta kahverengi meşin bir cilt, üstte ise yeşil bez bir cilt bulunmaktadır. Milkepli, sertaplı ve beyaz şirazelidir. Cildin altında ciltme sırasında eklenildiği düşünülen eflatun renkli boş bir yaprak bulunmaktadır. Bunu takiben iki boş sayfa (Ia-Ib) ve Arapça olarak kırmızı, yer yer siyah mürekkeple önce Fatıha, sonra da Bakara suresinin Medenî mi, Mekkî mi olduğu, kelime ve harf sayısı, adı geçen sure hakkında peygamberin bir hadisi ve Farsça olarak o surenin okunmasının ehemmiyetine dair kısa bir bilgi yer almaktadır. (IIa) . Tercümesi yapılmayan 196a/196b sayfaları ile Farsça olarak vakf ve ibtida kaidelerinin verildiği 586b-587b'nin devamının olmayışı hesaba katılmazsa tam nüsha olup, tercüme kısmı 583b'de sona ermektedir. Varak ölçüsü 22 cm x 33.8 cm, yazı ölçüsü 17.5 cm x 25.5 cm'dir. Kalınlığı ise 13.5 cm'dir(*Sağol; 1993, 28*).

Hemen hemen tamamı tamir görmüş olan eserin her sayfasında, 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çeviri olmak üzere toplam 18 satır mevcuttur. Yazı karakteri reyhanî nesihtir. Arapçaları daha büyük ve harekeli, çevirileri ise ince ve harekesizdir. Kağıdı nohudî renkli kalın şark kağıdı olup üzerinde lekeler, yer yer yırtık ve delikler bulunmaktadır. Ia'da bakır ve altın yaldızla kötü bir karışımdan elde edilmiş çiçek işlemeli, içleri maviyle süslenmiş altı köşeli geometrik bir yıldız deseni bulunmaktadır. Bu desen, dışı mavi işlemeye sarılmış bir daire içindedir(*Sağol; 1993, 28*).

Başdan iki sayfa (1b-2a) cetvellidir, cetvellerin tek taraflarında yuvarlak süsler bulunmaktadır. Bu sayfaların başlık ve altlık kısımları ise çerçeve içine alınmıştır. Altın-bakır karışımıyla oluşturulan bu çerçevelerin içleri mavi süslemelidir. 2a'da Hekimoğlu Ali Paşa'ya ait vakıf mührü bulunmaktadır. Diğer sayfalar cetvelsizdir. 293b'de sure adı, ilk iki surede

olduğu gibi altın-bakır karışımı ve mavi süslemeli bir çerçeve içindedir. Burada da Hekimoğlu Fatıma'ya ait vakıf kayıtları yer almaktadır (*Sağol; 1993, 28*).

Çevirisi yapılmamış olan 196a-196b sayfaları, harekeli nesih ile yazılmış, ayın, kef, sad, ve dad harflerinin içleri kırmızı mürekkeple boyanmıştır. Durak yerleri kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir (*Sağol; 1993, 29*).

İlk sayfada Fatiha suresi, ikinci sayfada da Bakara suresinin ilk üç ayeti ve besmelelerin çevirisi yer almaktadır. Bu iki sure hakkındaki bilgilerin II'da yer aldığını belirtmiştik. Bu iki sure dışındaki diğer surelerde her surenin başlangıcında Arapça olarak yeşil ve kırmızı mürekkeple surenin adı, Mekkî mi Medenî mi olduğu, ayet, kelime ve harf sayısı ile bu sayılardaki ihtilaflar üzerinde durulduktan sonra, sadece 8 ile 73, sureler istisna olmak üzere Hz. Muhammed'in bir hadisine yer verilir. Bazen bu Arapça kısmın hemen altında, genellikle ise sayfanın kenarında kırmızı mürekkeple Farsça olarak adı geçen surenin okunmasının önemine dair bilgiler yer almaktadır (*Sağol; 1993, 29*).

9.sure istisna olmak üzere bütün surelerde Besmele'nin çevirisi yapılmıştır. Ve bu çeviride siyah mürekkebin yanı sıra yer yer kırmızı veya mavi mürekkepde kullanıldığı görülmektedir. 583b'de Hekimoğlu Ali Paşa'ya ait bir vakıf mührü bulunmaktadır. Yine aynı sayfada yer alan kayıta metnin Rebiülâhir ayının ortalarında 764'te istinsah edildiği belirtilmiştir. Mütercim ve müstensihin adı ile istinsah yeri ise belli değildir. Eserin sonunda siyah ve yer yer kırmızı mürekkep kullanılarak yazılmış bir kısım vardır. Metnin ilk üç sayfasında (584a-585a) Arapça olarak Kur'an'daki sure, ayet, kelime ve harf sayıları ile bu konulardaki ihtilaflar belirtildikten sonra Hatim duası ile sona ermektedir. 585b-586a'da Farsça olarak Kur'an ayetleriyle nasıl fal bakılacağı öğretilir. 586a'da Hekimoğlu Ali Paşa sarıkcı'ya ait bir vakıf kaydı ve Hekimoğlu Ali Paşa'ya ait bir mühür bulunmaktadır. 586b-587b'de Farsça olarak kur'an kıratında uyulması gereken iki husus olan vakıf ve ibtida üzerinde durulmaktadır. Fakat bu kısım Nahl suresinden itibaren eksiktir. En sonda ise 2 boş sayfa yer almıştır (*Sağol; 1993, 28*).

Nüshada satır arasında kelime kelime tercümeden başka-birkaç önemsiz istisna dışında ilave veya tefsir yoktur. Eserin mikrofilm arşiv numarası 3587'dir.

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Eser üzerinde en çok Gülden Sağol'un çalışmalarını görmekteyiz. Gülden SAĞOL, "Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük", Marmara Üniversitesi, (Doktora Tezi), İstanbul, 1993, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish,

Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text) (410 pages), 1993. ,Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations III: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part II: Glossary) (310 pages), 1995.Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, (Part III), Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b), 1996. Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two: 301a-587b9, 1999. “Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar”, Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, İstanbul, 1997.Adli çalışmalar yapmıştır. AL-ZUBAIDY, Ahmet, “ Doğu Türkçesi Kuran Tercümelerinden Süleymaniye Kütüphanesi Ali Hakimoğlu Paşa Nushası NO.2 Kayıtlı Kuran Tercümesinin Arapça Dizisini Göre Analitle dizini ve Konkordansı” Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, c.I, Antalya 2013

Batı Türkçesinde Yapılmış Kur'an Tercümelere:

Anadolu sahasında ilk Kur'an tercümelerinin Selçuklular devletinin dağılışından sonra ortaya çıkan Beylikler döneminde başladığı kabul edilmektedir. Doğu Türkçesiyle yapılan ilk tercümelerde, Kur'an'ın bütünü esas alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan eserlerin daha çok ibadet faaliyetlerine yönelik olarak kısa surelerin tercüme ve tefsiri olduğu bilinmektedir. Bunlar daha çok Fâtiha, Yâsin, Tebâreke ve İhlâs surelerinin tefsiridir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Kur'an'ın bütününe yönelik tercüme çalışmalarına XIV. Yüzyılın sonlarında başlanmıştır. Bu dönemde yapılan Kur'an Tercümelere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. 1. Satır arası kelime kelime tercümelere, Tefsirli tercümelere, 3. Tefsirler

Manisa Kur'an Tercümesi:

Bu satır-arası Kur'an Tercümesi Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 numarada kayıtlıdır. 451 yapraktan ibarettir. 310 mm x 220 mm (250 x155) boyutlarında ve 11 Arapça, 11 Türkçe olmak üzere toplam 22 satırdır. Yazı türü harekeli nesihdir. Kağıdı aharlı, âbâdi, mavi ve kırmızı cetvelli, aşır ve cüz gülleri mülevven ve müzehheb, durak yerleri altın yaldızlı, mülevven veya mavidir. İlk iki yaprak 1b+1a silme altın yaldız ve mavi çiçek desenlidir. Cildi

bordo meşin cilt olup, köşebentleri ve ortası yıldız kabartma çiçek desenli, kenarları yıpranmış miklepli kapağı altın yıldızlıdır. Eser tamir görmüştür. İlk 10 yaprağın kenarları onarılmıştır. 1b ve 2a yaprakları alttan ve üstten altın yıldız ve tezhiplidir. 450a ve 450b yapraklarında yırtıklar bulunmaktadır. Son 3 sure hariç sure başları müzehheb ve mülevvendir. Sonunda es-Seyyid Halit Paşa'nın mührü bulunmaktadır. (Karabacak; 1994, 15)

Genel Özellikleri:

Satır-arası tercüme olmasına rağmen sıkça tefsirlere de rastlamak mümkündür. Cümle yapısında, Arapça cümle yapısının yüklem-özne-nesne sırası esas alınmakla beraber az da olsa Türkçe cümle yapısının özellikleri görülmektedir. Bundan dolayı noktalama yapılırken büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Dizin, kelime sayısı bakımından incelendiğinde Madde başı kelime sayısı: 3654, Arapça kelime sayısı: 2294, Farsça kelime sayısı: 89, Türkçe veya Türkçeleşmiş kelime sayısı: 1263, Arapça birleşikler: 70, Farsça birleşikler: 186, Türkçe birleşik şekiller: 244 tamlama, 1987 birleşik fiil, Özel isim:91 olarak tesbit edilmiştir (Karabacak; 1994, 15)

1. Arapça bütün fiil zamanları Türkçe'de de aynı şekillerle karşılanmıştır:

erāde: diledi 4a/5, na'budu: 'ibādet eyler-biz 1b/4, uscudū: secde eyleyüz 5a/1, kālū: eyitdiler 4b/3, yu`minūne: imān getirürler 13b/1.

2. Arapça ism-i fâiller bazen tek bir isimle bazen de çekimli fiil veya etmek, eylemek yardımcı fiillere -ıcı/-ici yapım eki getirilmek suretiyle, ism-i mefûller ise çoğunlukla edilgen fiil kökünden yapılmış isimlerle veya yapım eki almış tek bir isimle karşılanmaktadır: *fāsikīn: fāsıklar 4a/7, müteṭahhir : arınıcı 25a/1, ma'dūd: sayılmış 19b/7, ḥāsirūn: ḥasāret eylediler 4a/9 gibi.*

3. Sıfat-ı müşebbeheler ve mübalaga-i ism-i fâiller, -ıcı/-ici yapım ekinin etmek, eylemek gibi yardımcı fiillere veya herhangi bir fiile getirilerek yapılan kuruluşlarla karşılanmaktadır. Kimi zaman bu birleşiklerin başına “gāyetde” sözcüğü eklenmektedir. Bazen de sadece Arapça ism-i fâillerle karşılanmaktadır.

raḥīm: rahmet idici 1b/3, ḥakīm: gāyetde hüküm eyleyici 4b/8, tevvāb: gāyetde tevbeler kabūl eyleyici, kâdir kâdir 12a/8 gibi.

4. Arapça harf-i cerler bazen Türkçe isim hal ekleriyle bazen de edat veya zarfla karşılanmaktadır: *fīhi: anda 2a/2, lehum: anlar-içün 4a/2, ileyke: saña 2a/5, 'ankum: sizden 6a/6, bihi: anuñ bile 4a/6 gibi.*

Eser Üzerinde Yapılmış Çalışmalar:

Eser üzerinde en önemli çalışmaları Esra Karabacak yapmıştır:

Esra Karabacak; “Manisa Halk Kütüphanesi’ndeki Satır arası Kur’an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin)” I-III, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992, *An Inter- Linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I*, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1994, *An Inter-linear Translation of the Qur’an Literatures 28*, (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995, *An Inter- linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I*, Sources Of Oriental Languages and Literatures 40 *Introuction, Text, Glossary and Facsimilie*, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a, 1997, *An Inter- Linear Translation of The Qur’an into Old Anatolian Turkish= Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I*, Sources of Oriental Languages Languages and Literatures 47 *Introduction, Text, Glossary and Facsimilie*, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b, 451a, 1997. adlı çalışmalar yapmıştır.

Bursa Kur’an Tercümesi:

1. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde bulunan bu yazma nüsha, satır arası Kur’an tercümeleeri sınıfına girmektedir. Yazmanın 652a sayfasında yer alan ketebe kaydına göre müstensih Hasan Bin Alî el Bestâmîdir. Eserin ketebe kaydına göre istinsah tarihi M. 1410’dır. Bu tarihi kayıda göre eser, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait ve bugüne kadar bilinen ilk satır arası Kur’an tercümesi olması bakımından önemlidir.

652 varaktan oluşan Eski Anadolu Türkçesine ait bilinen en eski satır arası Kur’an tercümesinin her sayfasında 7 satır bulunmaktadır. Eserin 1b ve 2a yüzünde çok nefis mülevven, müzeyyen serlevha yer almaktadır. Yine eserde, sure isimlerinin yer aldığı bölümler süslemelerle işlenmiştir. Eserde takip kelimesi düzenli olarak birbirini izlemektedir. Eser, bütünüyle harekelidir. Metin, Arapça orijinal Kur’an metninin hemen altına kelime kelime veya kelime grubu biçiminde Türkçe tercümesi verilmek suretiyle düzenlenmiştir. Ancak, metnin bazı sayfalarında yazılar, özellikle yedinci satırlar eserin tahrip olmasından dolayı tamamen kaybolmuş ve okunmayacak duruma gelmiştir (*Küçük; 2004,44*).

Eserin bazı sayfalarının haşiyesinde, daha çok açıklamalar şeklinde olan metinler yer almaktadır. Ancak, bu haşiyeler bir kısmı, metnin silik olması yüzünden okunamamaktadır. (*Küçük; 2004, 44*).

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Bursa Kur'an tercümesi üzerinde Ankara Üniversitesi öğretim görevlilerinden Dr. Murat Küçük bir Doktora çalışması yapmıştır: Murat Küçük, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi, İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2001, ve "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine ait Satır arası İlk Kur'an Tercümesinde İmla ve Ses Bilgisi" Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, s. 39-72, Ankara, 2004 adlı bir makale yayınlamıştır.

TİEM 40:

Nüshanın Tavsifi ve Hususiyetleri:

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde 40 numara ile kayıtlıdır. Asıl tercüme kısmı 290 varaktır. Varak ölçüsü 34,5 X 26, yazı ölçüsü 26 X18 cm.dir. Cildi açık vişne renk meşindendir. Şemse ve köşelikleri yaldızlıdır. Cild kalınlığı 7 cm.dir. Her sahifede 11 satır vardır. Baştan iki sahifesi (1b ve 2a) haşiyeli levha ile tezyin edilmiş, kırmızı, lacivert, mavi, pembe, sarı yaldızla süslenmiştir. Diğer sahifeler cedveli değildir (*Topaloğlu; 1975, 19*).

İlk sahifede <Fatiha> sûresi, ikinci sahifede de <Bakara> sûresinin ilk üç ayeti yazılmıştır. Bu sûrelerin başlıkları beyaz ve kûfi yazı iledir. Besmeleler ve Kur'an metni, diğer sahifelerde olduğu gibi, kalın ve bir nesihle kaleme alınmıştır. Yazının güzelliği ve düzgünlüğü, Kur'an ve tercümenin bir hattat eliyle istinsah edildiğini göstermektedir. İlk iki sahifede, besmelelerle birlikte, beşer satır vardır. Besmele, sadece başlangıçta, yâni <Fatiha>nın başında tercüme edilmiştir. Her sûre başlangıcında, sahife kenarına, o sûrenin faziletine dair bir hadis yazılmıştır. Kur'an metnindeki kelimelerin mânaları, satırın hemen altına, sol alta doğru hafif meyilli bir şekilde yazılmıştır. Mütercimim açıklama mahiyetinde eklediği şerh ve tefsirler ise, umumiyetle sayfanın kenarına kısmen de, yer müsait oldukça satır aralarına kaydedilmiştir. Hemen her sahifede bulunan ve Kur'an metninin asıl tercümesinde büyük bir itina ile ayrı tutulan bu açıklamalar, bazı sayfalarda çok, bazılarında ise oldukça azdır (*Topaloğlu; 1975, 20*).

Sûre başlıkları, Kur'an metninin yazıldığı kalın nesihle ve Arapça yazılmıştır. Âyetleri birbirinden ayırmak için, ilk iki sahifedekiler diğerlerinden farklı olmak üzere, yukarıya doğru virgülleri andıran bazı işaretler kullanılmıştır. Tercüme tamamiyle harekeli olup gayet itinalı bir şekilde yazılmıştır. Bütün tercüme boyunca birkaç yerde bulunan silik ve hatalar bulunmaktadır. Asıl tercüme kısmının sonunda, 290b'de eserin ketebesini bulunmaktadır. Burada, Mushaf ve tercümenin, Muhammed, Muhammed bin Hazma eliyle, hicrî 827 senesinin 18 Ramazanında pazartesi tamamlandığı ve sahibi ve mâlikinin İbn-i Tavsiye diye mâruf Yûsuf bin Mahmud olduğu kaydedilmiştir. Bu kısımdan sonra gelen üç sahifeye de *Du'â'î fâl-i Kur'ân* başlığı altında, sonradan eklenildiği düşünülen 64 beyitlik bir şiir eklenmiştir. (Topaloğlu; 1975, 20).

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Bu tercüme, ilk defa, A. Erdoğan tarafından ve eserin ilk sahifesinin fotoğrafını neşretmiştir. Daha sonra M. Hamîdullah, A. Erdoğan'ın adı geçen makalesine dayanarak eserden bahsetmiştir. M. Yaşaroğlu da, eseri kısaca tanıttikten sonra Fâtiha sûresinin tercümesini Latin harfleriyle yazıp incelemesine eklemiştir. Tercüme üzerinde, daha önce, herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eser üzerinde en önemli çalışmayı Ahmet Topaloğlu 'nun; *Satır-Arası" Kur'an Tercümesi Giriş ve Metin, Sözlük. I-II*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976-1978. adlı çalışmasıdır.

Diğer Batı Türkçesi Kur'an Tercüme Çalışmaları:

- 1.Ahsen Esatoğlu, "İhlâs Sûresi Metni, Dil Özellikleri ve Sözlük" ve "Metinden Örnek sayfalar" Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987. bölümlerinden oluşmaktadır.
- 2.Mehmet Kara, *Yâsîn Sûresi Tefsîri: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*", İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.
- 3.Hikmet Yılmaz "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük) 1b-53a", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1992.

4. Ali Akar “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırasası Bir Kur’an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) 53b-105a”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1992.
5. İbrahim Delice, “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırasası Bir Kur’an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) 105b-170b”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1992.
6. Emin Eminoğlu, Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırasası Bir Kur’an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük) 171a1-216b Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1995.
7. Mehtap Alper, Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırasası Bir Kur’an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük) 217a-262b Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1998

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1 Ünlüler

1.1.1 Ünlü Değişmeleri

Türkçede ünlüler, gerek kelime köklerinde gerekse eklerde çeşitli sebeplerle değişmektedir. Bu değişiklikleri hangi sebeplere dayandığı tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır (*B.Direkci; 2011, 25*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde tespit ettiğimiz belli başlı ünlü değişmeleri şunlardır:

1.1.1.1 -i- > -e-, -e- > -i-, -ê- Değişmesi

Türkçede Eski Türkçede döneminden beri **-i->-e-**, **-e->-i-** değişikliği yazım ve söyleyiş bakımından karışıklık arz eder. Eski yazıda **-i-** sesi, elif ve **-y-** harfleriyle gösterilmekte ancak **i**'nin yanında **-e-** olarak da telaffuz edilmektedir.

Türkçenin XIII. yüzyıldan sonraki devresinde **-i-**'lerin daha ağır bastığını görmekteyiz. Bu durum Anadolu sahasında karışıklık gösterirken, Çağataya sahasında kati olarak **i** tarafına geçmektedir. (*Yavuz; 2006, 173*).

-i->-e- değişikliği neticesinde **i**'ler İstanbul Türkçesinde açık **-e-**'ye, buna karşılık ağızlrda tamamıyla kapalı **-ê-**'ye dönmüştür. Bu da değişmenin pek eski zamanlarda olmadığını ve henüz tamamlanmadığını gösterir (*Ergin; 1977, 77*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **-i->-e-**, **-e->-i-** değişikliğine rastladığımız kelimelerle ilgili durum bugünkü şekilleriyle karşılaştırarak aşağıdaki şekilde örneklenmiştir.

Bugün -e- Ünlüsüyle Kullanılan Metinlerimizde İse -i- Ünlüsüyle Yazılana Bazı Kelimeler Aşağıda Gibidir:

biş "beş" biş MKT 400a/8, Bişdür TİEM 40 140a/8, bész BKT 375b/7

gice"gece" gice MKT 6a/5, gice TİEM 40 290a/8

girçek "gerçek" girçek MKT 3b/8, girçek TİEM 40 245a/8

girü "gerü" girüTİEM 40 59b/1

il "el" ilini MKT 254a/3, il TİEM 40 233a/1

irte "sabah, erte" irte MKT 446a/2, irte TİEM 40 284b/7

işik "eşik" işik TİEM 40 139b/11

yil "yel" yil MKT 31b/5, yil TİEM 40 252b/6

yin "yen" yinin TİEM 40 184b/10
yir "yer" yir MKT 13b/8, yir TİEM 40 111a/4
yidi "yedi" yidi MKT 4b/1, yidi TİEM 40 267b/5
yidinci: "yedinci" *yidinci* TİEM 40 143b/1
yitmiş: "yetmiş" yitmiş MKT 118a/2, yitmiş TİEM 40 271b/6
yiyni "yeyni" yiyni TİEM 40 81b/11

Eski Türkçe Devresinde e'li Olup Bugün i'li Yazılan Kelimeler:

Eski Türkçe köktürk ve Uygur dönemlerinde **-e-** ünlüsü taşıyan bazı kelimeler üzerinde çalıştığımız eserlerde de **-e-**'iledir. Ancak bugün bu kelimeler **-i-** ünlüsü taşımaktadır. Üzerinde çalıştığımız eserlerde **-e-** olup bugün **-i-** ünlüsü ile telaffuz edilen kelimeler aşağıdadır:

edgü > eyü > iyi "iyi" eyü TİEM 40 226a/10
edgülük > eylüg > eylük > iylik: "iylik" eylük TİEM 40 4b/4
emdi > imdi: "şimdi" imdi MKT 8a/4, imdi TİEM 40 14a/1

İlk Hecesindeki Ünlüsü Hem i Hem é Şeklinde Karışık Yazılan Kelimer:

Manisa ve TİEM 40 Kuran Tercüemlerinde bazı kelimelerde ilk hecesindeki **-i-** sesi yazılırken Bursa kuran Tercümesinde **-é-** kapale sesile yazılmaktadır. Aşağıdaki örnekler verilen kelimelerin **i** ve **é** yazılışları tespit edilmiştir:

biş – béş: "beş" biş MKT 400a/8, biş TİEM 40 140a/8, béş BKT 375b/7
gice – géce: "gece" giceden 477b/4 BKT, géceler 497a/1 BKT
yir – yér: "yer" yér BKT 324a/6

1.1.1.1. u/o, ü/ö

Arap harfli yazıda farklı işaretler bulunmadığı için **güzel**, **yürü** gibi kelimelerin bu devirde **-o-** ve **-ö-** ile mi yoksa **-u-** ve **-ü-** ile mi olduğunu kestirmek kolay değildir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde **uyanuk**, **yukarugibi** kelimelerde ünlülerin yazılışı aynı olduğu için **-u/-o-**, **-ü/-ö-** ayırımı yapmak çok güçtür (*Timurtaş; 1994, 25*).

yokaru > yukaru: "yukarı, üst" yukaru MKT 54b/7, yukarularından TİEM 40

219a/1, BKT 77b/3

uyanıklık:"uyanık olma, uyanıklık" *uyanıklık*da TİEM 40 112b/7

uyanık: "uyanık, uyumaya"*uyanık* BKT 314a/7

1.1.2 Ünlü Uyumu

1.1.2.1 Kalınlık-İncelik Bakımından Ünlü Uyumu:

Kelimedeki ünlülerin kalınlık-incecik bakımından gösterdiği uyumdur. Buna göre kök ünlüsü kalın olan heceleri, kalın ünlülü heceler; kök ünlüsü ince olan heceleri ise ince ünlülü heceler takib eder. Bu uyumu bazı istisnalar dışında, Eski Türkçe devresinden günümüze kadar Türkçenin bütün lehcelerinde görülmektedir (*B.Direkci; 2011, 28*).

-ki aitlik eki metinlerde ince sıradan kelimelerde uyuma tabi iken kalın sıradan kelimelerde uyum dışındadır:

evvelki BKT 372a/5, **ezeldeki** BKT 518b/7

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde diğer Eski Anadolu eserlerinde olduğu gibi çift şekli örnekleri bulunan **-ki** ekinin metinlerimizde uyuma bağlı kullanılan ve iki ünlü arasında kalınca ekin ünsüz tonlularak

şonrağı TİEM 40 2b/4, 5b/8, **katındağı** 20b/6 BKT

-iken, -ken zarf-fiil eki, bugün olduğu gibi metnimizde de daima ince sıradan gelmektedir:

ağar-iken TİEM 40 152b/4, eyleyici-y-iken TİEM 40237b/2, ölmüş iken 378a/6 MKT, harābiken 42b/1 BKT, meşğülken148a/5 MKT, işle-r-ken 236b/2 BKT

Bugün uyum dışında kalan **hangi, hani, dahi, veanne**, kelimeleri metinlerimizde uyuma bağlı olarak kullanılmıştır:

kankı, kanğı:"hangi" kankı BKT 17b/2, kanķısı MKT 205a/4, kanķışıTİEM 40 36a/2

kanı :"hani, nerede"kanı BKT 130a/2, kanı MKT 186a/11, kanı TİEM 40 229a/4

dağı, daķı:"son çekim edatı da, dahi"dağı BKT 317a/7,daķı MKT 35b/11, daķı TİEM 40 209a/11

1.1.2.2 Düzlük-Yuvarlak Bakımından Ünlü Uyumu:

Türkçenin ilk dönemlerinden beri sağlam görülmeyen düzlük yuvarlaklık uyumu Türkçenin her devresinde ve her sahasında hakim olan bir uyum değildir. Kelimenin ilk hecesinde düz ünlü varsa ondan sonraki hecelerde düz, yuvarlak ünlü varsa, sonraki hecelerde düz geniş veya dar yuvarlak ünlünün takip etmesine dayanan uyumdur (*B.Direkci; 2011, 29*).

kanķı, kanķu: "hangi" *kanķısı* MKT 205a/4, kanķu MKT 153a/11

yardımcı, yardımcu: "yardımcı" *yardımcısı* BKT 619a/3, BKT 180b/4

1.1.2.2.1 Kelimelerdeki Yuvarlaklaşma:

Kelimelerdeki yuvarlaklaşma çeşitli şekillerde ve değişik sebeplere bağlı olarak meydana gelmiştir. bu yuvarlaklaşma da düzlük-yuvarlaklık uyumuna bozmuştur (*B.Direkci; 2011, 29*).

1.1.2.2.1. a. -ğ / -g' lerin Düşmesi Sebebiyle Bu Uyumun Dışında Kalan Kelimeler:

Eski Türkçe devresinde mevcut olan -ğ-' ve -g-' ler düşürken, kendinden önceki vokalı yuvarlaklaştırmışlardır. Bu hadise düşmekten ziyade bir kaynaşma mahiyeti taşımaktadır. Bu şekilde yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerden kamığ, kapuğ gibi sözlerde yuvarlaklaşmaya -ğ- ve -g-'nin düşmesi kadar -p- ve -v- gibi dudak konsonant da sebep olmuştur denebilir. (*Timurtaş 1994, 28*).

Ahmet Bican Ercilasun, -ğ- / -g- düşmesinin direkt olarak yuvarlaklaşmaya neden olmayacağını belirterek: "Ana Oğuz Türkçesinde -g-'nin erimesi birdenbire olmamıştır.

Doğrudan doğruya -g- düşmesi ünlünün yuvarlaklaşması için sebep olamaz. Yuvarlaklaşma için bir sebep lazımdır. Bu da -w-'dir. -W-'nin ortaya çıkması için de -g-'nin mutlaka sızılışıp -ğ- olması gerekir. Eski Oğuz Türkçesindeki **ķamu, başlu, ölü** gibi kelimelerin son ünlüsü uzundu; çünkü ünsüz erimesinden sonra mutlaka bir telafi uzunluğu döneminin yaşaması gerekir (*Ercilasun; 2004, 457*).

Yuvarlaklaşma gösteren üzerinde çalıştığımız metinlerde aşağıda gibidir:

anlığ > anlu: "hafif, yavaş" anlu TİEM 40 245b/10

arığ > aru: "temiz" arı MKT 4a/2, arı TİEM 40 172b/11, arı BKT 272b/5

ķamığ > ķamağ > ķamu: "hep, bütün" ķamusından BKT 50a/7

kapıg> kapu: "kapı" kapuda BKT 250b/1, kapusunda MKT 204b/10, kapuya TİEM 40 51a/1

uluğ > ulu:"ulu, yüce, yüksek, katı" ulu gün MKT 331b/10, ulu TİEM 40 4b/10,ulu BKT7b/5

1.1.2.2.1. b. -ğ ve -g'ler Düştüğü Halde Yuvarlaklaşmaya Tabi Olmayan Kelimeler:

Eski Türkçede kelime sonundaki-ğ- ve -g- ünsüzü düşürken kendisinden önceki ünlünün yuvarlaklaşmasına neden olmuştur.

Sondaki -ğ- ve -g- düştüğü halde yuvarlak ünlü taşmayanacı, çeri, katı vs. kelimelerinde vardır.

acıg > acı : "tatlı olmayan" acı rakdur BKT 573a/4, acı MKT 394b/8, acı TİEM 40 256a/5

aşıg > aşşı:"fayda" aşşılar BKT 367b/1, aşşı MKT 96b/4, aşşı TİEM 40 15a/1

çerig > çeri : "ordu, asker" çerisi MKT 226a/9, çeriler BKT 332b/1, çerisidür TİEM 40 136b/2

elig > elli : "sayı elli" elli bin BKT 421a/7, elli gişi TİEM 40 23b/7

karıg > karı: "yaşlı, kadın" karı MKT 263a/8, karı TİEM 40 107b/11, karı men BKT 563a/6

katıg > katı :"çok, sert, ağır" katı MKT 263a/10, katında TİEM 40 108b/1, katırak BKT 11a/72

kişig > kiçi: "küçük" kiçi MKT 305b/7, kiçi TİEM 40 251b/6, BKT 214b/2

şarıg > şarı: " sarı" şarı MKT 313a/7, şarı TİEM 40 284a/8, şarudur BKT 10b/2

1.1.2.2.1. c. Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle Uyum Dışından Kalan Kelimeler:

Bir kısım kelimelerin bünyelerindeki **b, m, p, v** dudak ünsüzlerinin tesiriyle yuvarlaklaşma meydana gelmiş ve dudak uyumuna aykırı şekiller ortaya çıkmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde tespit ettiğimiz bazı kelimelerde **b, m, p,** dudak ünsüzlerinin ve v dış dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmanın olduğu tespit edilmiştir:

kirpiç > kerpüç: "kerpiç" kerpücin TİEM 40 185b/7

kiçig > kiçük : "küçük" kiçükden MKT 231b/6

temür > demür: "demir" demür MKT 107a/5, demüri TİEM 40 203b/10, demürden BKT 385b/4

yabız > yavuz: kötü" yavuz TİEM 40 34b/9, *yavuzluktan* BKT 52b/1, *yavuz* MKT 87b/9

1.1.2.2.1. ç. Yapım Eklerindeki Yuvarlak Ünlü Sebebiyle:

açuk: "açık, kapalı olmayan" *açuk*BKT 535b/1, *açuktur* MKT 82a/7, *açug-ıdı* TİEM 40 139b/10

artuk: "fazla, daha çok" *artuga* MKT 46b/3

artug bk.artuk MKT 25b/2 TİEM 40 98b/110

ayruk:"başka ümmet, müslümanlıktan başka bir dine mensup olanlar" *ayruk* BKT 134a/6, *ayrukümmet* TİEM 40 283a/6

bölük:"bölük, topluluk, ümmet"*bölüklerden* BKT 267b/7, *bölüğü* MKT 100a/10, *bölüklerdür*TİEM 40 61a/4

buyruk: "buyruk, emir, sınır" *buyruğıdur* BKT 602b/3, *buyruğıdur* MKT 25b/10

buyruk BKT 191b/2, *buyruğı*TİEM 40 31b/7

büyük:"büyük" *büyük* BKT 483b/4, *büyük*TİEM 40 96b/1

esruk:"sarhoşluk" BKT 356a/3

konuk:"konuk, misafir"*konukları* MKT 382a/5, *konuktur* BKT 242a/1, *konuklarınun* TİEM40 248b/9

şarmaşuk:"sarmaşık" *şarmaşuk* TİEM 40 122a/6

şovuk: "soğuk" *sovukdan* BKT 292a/6, *sovuğı* MKT 419b/3, *sovuk* TİEM 40 271a/4

tanuk:"tanık, şahit" *tanuklardan* BKT 47a/3, *tanuksın* MKT 88a/11, *tanug-iken*TİEM 40 243b/11

yaşduk < yastakk:"yastık" *yaşduklara*BKT479a/6, *yaşduklara* MKT 165a/2, TİEM 40 255a/1

yazuk:"günah" *yazuklarımızıza* BKT 259b/4, *yazuklar* MKT 9a/3, *yazug-ıla*TİEM 40 7a/5

garu, gerü eki ile

ilerü < il-gerü: ilerü BKT 370b/4, ilerü TİEM 40 16a/1

yuşaru < yuq- garu: yuşarudan BKT 284b/7, yuşaru TİEM 4035b/10

1.1.2.2.1. d. Bir Sebep Bağlı Olmadan Eski Türkçeden Beri Yuvarlak Ünlü Taşıyan Kelimeler:

girü: girü 186b/4 TİEM 40, girü 96a/3 TİEM 40, gèrü BKT 228b/2, gèrü BKT 356a/7

karşu < karşı-u <kar-ı-ş-u:"a doğru, a karşı" karşu BKT 577b/2, karşu MKT 368b/1, karşu TİEM 40 266b/7

kendü, gendü: "kendi" gendüzümi TİEM 40 223b/6, kendilerinde MKT 230b/2, kendüden BKT 286a/4

yılduz:"yıldız" yılduz TİEM 40 274a/6, yılduza BKT 9b/3, *yılduzları* MKT 97b/1

Eski Türkçede rastlanmayan aşağıdaki kelimeler de yuvarlak ünlü taşımaktadır:

degül:"değil" degül MKT 1b/4, degül TİEM 40 211a/8, degül BKT 264b/3

delü: "deli" delü MKT 121a/8, delü TİEM 40 212b/3, delü BKT 311a/5

1.1.2.2.2 Eklerdeki Yuvarlaklaşma:

Eski Anadolu Türkçesindöneminde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı birçok ek vardır. Bu eklerden bir kısmı Eski Türkçe döneminden beri kullanılırken bir kısmı da Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya çıkmıştır.

Bünyesinde yuvarlak ünlü taşıyan bazı yapım ve çekim ekleri, Eski Türkçedeki şeklini koruduğu için düzlük-yuvarlak uyumu dışında kalmıştır. (*B.Direkci; 2011, 31*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde eklerdeki yuvarlaklaşma yapım ekleri bölümünde incelendiği için bu bölümde değerlendirilmeyecektir.

1.1.3 Ünlü Türemesi:

Kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda olmak üzere metinlerimizden tespit edilen ünlü türemeleri aşağıda örneklemiştir:

1.1.3.1 Kelime Ortasında Ünlü Türemesi:

bedbahtıraç:"çok kötü talihli, pek bedbaht" *bedbahtıraç* TİEM40 284a/5

çoqı-raç:"daha çok" *çoqıraç* TİEM 40 259a/7

horı-raç:"en alçak, en hakir" *horıraçlar* TİEM 40 260a/5

ırağı-raç:"en uzak" *ırağırağından* TİEM 40 184b/4

Ses özellikleri Türkçeye uymayan başka dillerden gelen kelimelerde de ünlü türemesi vardır:

‘**ömr** > ‘**ömür**: ‘ömürdür MKT 177b/4, ‘ömür BKT 500b/4, ‘umurlu TİEM 40

207a/3

1.1.3.2 Kelime Sonunda Ünlü Türemesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kelime sonundaki ünlü türemesine **-ncı**, **-nci** eki örnek gösterilebilir. Eski Türkçeden sonra **-nç**, ekinin sonuna bir **-i** ve ek Batı Türkçesine umumiyetle böylece **-nçi** şeklinde geçmiştir (*Ergin; 1993, 160*).

altıncı : "Altıncı"altıncılarıdur BKT 586a/5,altıncıları MKT 205b/1,altıncıları TİEM

40 140a/8

beşinci : "Beşinci"beşinci BKT 375b/7, beşinci MKT 245a/5, beşinci TİEM 40

166a/10

dördüncü : "dördüncü"dördüncileridür BKT 586a/5,dördüncü MKT

383b/11,dördüncileridür TİEM 40 259a/7

ikinci : " ikinci" ikince BKT 398a/7, ikinci MKT 25b/9, ikinci TİEM 40 169a/9

sekizinci : "sekizinci" sekizinci BKT 315a/7,sekizinciler MKT 205b/2,sekizincisi

TİEM 40 140a/9

üçüncü : "üçüncü" üçüncü BKT 35b/6, üçüncü MKT 195b/3, üçüncisidür TİEM 40

55a/9

yedinci : " yedinci"yedinci BKT 29b/1, yidinci TİEM 40 143b/1

1.1.4 Ünlü Düşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kelime başında ünlü düşmesine hiç rastlanmamaktadır.

Türkçede orta heceler vurgusuz olduğundan, kelime ortasında vokal düşmesi pek fazladır. Kelimenin büneysine dahil vokallar düşebildiği gibi; Kelime ortasında vokal düşmesi Türkçenin her devresinde görülmektedir (*Timurtaş; 1994, 40*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde orta heceler düşmesi çok defa düşmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ağız > **ağzı**: "ağız" ağzından BKT 189b/17, ağzında MKT 78a/4, ağzına TİEM 40

118a/4

boyun > **boyn**: "boyun" boynuğa MKT 197a/5, TİEM 40 boyun vir 130a/9, boynı

BKT 393b/2

burun > **burn**: "burun" burnı MKT 417ab/10, burnıma BKT 259b/1

- buyuruğ** > **buyruğ**: "buyruğ, emir, sınır" buyruğ MKT 437a/3, buyruğ TİEM 40 73b/1, buyruğ BKT 31b/7
- dirilik** > **dirlik**: "hayat, geçim" dirlik MKT19a/11, dirlikTİEM 40 90b/1, dirliğinde BKT 63b/5
- doğrı** > **doğuru** "doğru, yanlış olmayan" doğrı MKT 288b/8
- ternağ** > **dirinek** > **dirnek**: "meclis, topluluk, cemaat" dirnek TİEM 40 175b/6, dirneklü BKT 384b/7
- egiri** > **egri**: "bozuğ, yanlış, saptırılmış " egri MKT 43b/8, egri TİEM 40 28b/8, egri edeler 158a/6
- esürük** > **esrük**: "sarhoş" esrük MKT 59a/7, esrük TİEM 40 212b/8, esrük olmazlarBKT 577b/4
- eğgölük** > **eylög** > **eyölük** > **eylük** > **iylik** "iylik" eylük TİEM 40 4b/4
- içün** > **çün** : "sebeb edatı" nefsi-çün MKT 67a/4,çün BKT 254a/2
- ıarın** > **ıarn**: "ıarın" ıarnı TİEM 40 251b/7, ıarnımdağını BKT 53a/1
- ıarışu** > **ıarşu**: "ıarışı" ıarşu TİEM 40 277b/5, ıarşısına BKT 351a/3
- ıonuşu** > **ıonşu** "komşu" *ıonşılara* MKT 58b/5, *ıonşıya*TİEM40 38a/10
- ıoyına** > **ıayna**: "ıaynamak" ıaynadı BKT 236b/9, ıaynamış MKT 94b/5, ıaynamağı TİEM 236b/10 40
- oğul** > **oğlıl** > **oğlu**: "oğlu" oğlum MKT 323a/5, oğlum TİEM 40 106a/10
- oğulan** > **oğlan**: "oğlan" oğlan BKT 322a/7, oğlanları MKT 324b/5, oğlanlarum TİEM 40 114b/3
- şalığım** > **şalkım**: "salkım" şalkımlar BKT141a/1, şalkumunda TİEM 40 113b/1
- ıatlığ** > **ıatılı** > **ıatlı** "ıatlı" ıatludur 390b/7, ıatlı MKT 97b/8, ıatlı TİEM 40 207a/5
- uğuru** > **uğrı**: "hırsız" uğrılar BKT 257a/1, uğrı er TİEM 40 52a/2
- uyığu** > **uyđu**: "uyku" uyđularından BKT 314b/3, uyđu MKT 385b/6, uyđu TİEM 40 172b/9
- uyığu** > **uyđu**: "uyku" *uyđularından* BKT 314b/3, *uyđuyı* TİEM 40 172b/9
- yağışı** > **yağışı**: "iyi, güzel" *yağışısıdır* MKT 239a/7
- yapırđak** > **yaprağ**: "yaprağ" yaprağlaeından BKT 154a/5, yaprağ MKT 93b/2, yaprağ TİEM 40 253b/8
- yėgirek** > **yėgrek**: "iyi, dağa iyi, güzel, hayırlı" *yėgreksin* BKT 353b/5
- yumuşak** > **yumşak**: "yumuşak, hoş, iyi güzel" yumřakđur BKT 400b/1, yumşakMKT 145b/4, yumşak, TİEM 40 216b/5

1.1.5 Hece Düşmesi:

Hece düşmesi olayının üzerinde çalıştığımız metinlerdeki en önemli örneği Eski Türkçe döneminde bildirme eki **-durur** / **-turur** yardımcı fiilinin **-dur** / **-dür** şekliyle kullanılmış olmasıdır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kalıcırağdur TİEM 40 150a/10, *yumşakğdur* MKT 262b/3, *dutudur* BKT 622b/2, *yapudur* BKT 595b/1, *inanıcıdur* TİEM 40 55a/11, *kağıdıdııldur* TİEM 40 175b/4

Metinlerimizde geçen kardağ kelimesinde bir hece düşmesinde söz edilebilir.

ğarındağ > **ğardağ**: kardağ olduğunuz MKT 44a/6

1.1.6 Ünlü Birleşmesi:

Türkçede sonu ünlüyle biten bi kelime ünlüyle başlayan bir kelimeyle yan yana kullanıldığında ünlülerden birinin düşerek iki kelimenin birleşmesi olayına kaynaşma veya ünlü birleşmesi denir (*B. Direkçi; 2011, 39*).

Bununla ilgili örekler aşağıdadır:

ancağ < **an-ça+oğ**: "sadece, yalnız" *ancağ* TİEM 40 258b/5

birle < **bir + ile**: "ile" birle BKT 6b/1, birle BKT 95b/7, birle MKT 43b/1, birle MKT 121b/11

böyle < **bu +ile**: "böyle" böyle TİEM 40 181a/5, böyle TİEM 40 245a/4

kendüz < **kentü + öz**: "kendü" gendüzünü TİEM 40 139a/7, gendüzilerini TİEM 40 169b/5

neçün < **ne+uçun**: "niçin, neden" neçün BKT 119b/4, neçün BKT 119b/3

nesne < **ne+ise+ne**: "nesne" nesne BKT 76b/1, nesneye BKT 356b/6, nesne TİEM 40 30b/2 nesne MKT 224 b/6

şimdi < **uş+imdi**: "şimdi, şu anda" şimdi BKT 548b/6, şimdi TİEM 40 36b/6, şimdi TİEM 40 274a/6

şol < **uş+ol**: "şu" şol BKT 261b/7, şol MKT 41a/1, şol TİEM 40 19b/4

1.2 Ünsüzler

1.2.1 Ünsüz Değişmeleri:

1.2.1.1 Kelime Ortasında k/h Değişmesi:

aḥşam < akşam "akşam" aḥşam TİEM 40 248a/7, aḥşamlarda BKT 181b/3

daḥı < daḥı : "daha, bile, hala ve " daḥı TİEM 40 59a/9, daḥı BKT 12b/1, daḥı MKT 435b/2

Metinlerimizde aynı kelime farklı şekilde geçmektedir:

daḥı < daḥı : "daha, bile, hala ve " daḥı TİEM 40 59a/9, daḥı BKT 12b/1, daḥı MKT 435b/2

yoḥsul < yoḥsul: "yoksul" yoḥsulBKT 379a/7 , yoḥsullaraBKT 359b/

1.2.1.2. k/g Değişmesi:

Eski Türkçede k-'lerin Batı Türkçesinde -g- olarak inkişaf ettikleri görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

gemi < kemi : "gemi" gemi MKT 110b/3, gemiye TİEM 40 271a/8, gemiden BKT 238a/1

gerek < kerek: "gerek, lazım" gerek MKT 2b/7, gerek TİEM 40 18b/3, gerekbiz BKT 396b/2

gibi < kipi : "kadar, benzeri, misli" gibi MKT 362b/6, gibi BKT 553b/2, gibidür TİEM 40 3a/2

gice < gece < kice: "gice" gice MKT 6a/5, giceTİEM 40 290a/8, geceden BKT 477b/4

girü < kirü: "girü " girü TİEM 40 59b/1, gerü BKT 356a/7

gök < kök: "gök, sema" gök MKT 17b/7, gögi TİEM 40 225b/1, göklerde BKT 104a/2

gönlek < könglek: "gömlek" gönlek MKT 266a/1, gönlekler TİEM 40 130b/4, gönlekleri BKT 275b/4

gönül < köñül : "gönül, kalp" gönüllerden MKT 146b/5, TİEM 40 275a/8, gönüller BKT 266b/1

göre < köre : "nazaran, göre" göre TİEM 40 135b/7

görklü < körkü : "güzel" görklü TİEM 40 247a/8, görklüdür BKT 265a/2

göz < köz : "göz" gözleri TİEM 40 227b/4, göz MKT 35b/8, gözine BKT 188a/6

Üzerinde çalıştığımız metinlerde orta ve sonunda **k, g** değişmesi de bazı kelimelerde rastlanmaktadır:

artuğ < **artuk**: "fazla, daha çok" *artuğa* MKT 46b/3

başğa < **başka** : "başka" *başğa* MKT 209b/9, başka BKT 321b/7

1.2.1.3. ğ ve g Seslerinin Gelişmesi:

-**ğ-** ve **-g-** seslerinin durumu Türk dilinin tarihi seyri içinde önemli bir yer tutar. Bu sesteki gelişme, değişme durumu bu ünsüzün kelime ve ek sonunda bulunmasına göre, ek hece başında bulunmasını göre üç bölümde aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir (*B. Direkci; 2011, 42*).

1.2.1.3.1 Birden Fazla Heceli Kelimelerin Sonunda:

Batı Türkçesinde birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan **-ğ-** ve **-g-** ler ile eklerin sonundaki **-ğ-** ve **-g-** ler düşer. Bu düşmenin sonucunda kendisinden önce gelen ünlü umumiyetle yuvarlaklaşır ve uzar (*Yavuz; 2006; 212*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **-ğ-** ve **-g-** sesleri düştüğünde ünlüsü yuvarlak taşımayan kelimeler ile sestem önceki ünlüsü aslında yuvarlak olan kelimelerin metinlerimizdeki ile ilgili örnekler aşağıdadır:

acığ > **acı** : "tatlı olmayan" acırağdur BKT 573a/4, acı MKT 394b/8, acı TİEM 40 256a/5

anlığ > **anlı**: "hafif, yavaş" anlı TİEM 40 245b/10

arığ > **aru**: "temiz" arı MKT 4a/2, arı TİEM 40 172b/11, arı BKT 272b/5

asığ > **aşşı**: "fayda" aşşılar BKT 367b/1, aşşı MKT 96b/4, aşşı TİEM 40 15a/1

çerig > **çeri** : "ordu, asker" çerisi MKT 226a/9, çeriler BKT 332b/1, çerisidür TİEM 40 136b/2

ellig > **elli** : "sayı elli " elli biş BKT 421a/7, elli gişi TİEM 40 23b/7

kamığ > **kamağ** > **kamu**: "hep, bütün" kamusından BKT 50a/7

kapığ > **kapu**: "kapı" kapuda BKT 250b/1, kapusunda MKT 204b/10, kapuya TİEM 40 51a/1

karığ > **karı**: "yaşlı, kadın" karı MKT 263a/8, karı TİEM 40 107b/11, karı men BKT 563a/6

katığ > **katı** : "çok, sert, ağır" katı MKT 263a/10, katında TİEM 40 108b/1, katırağ BKT 11a/72

kişig > **kiçi**: "küçük" kiçi MKT 305b/7, kiçi TİEM 40 251b/6, BKT 214b/2

şarığ > **şarı**: " sarı" şarı MKT 313a/7, şarı TİEM 40 284a/8, şarudur BKT 10b/2
uluğ > **ulu**: "ulu, yüce, yüksek, katı" ulu gün MKT 331b/10, ulu TİEM 40 4b/10, ulu
 BKT7b/5

Sıfat yapma eki lı, li, lu, lü, de Eski Türkçenin **+lığ, +lig, +lug, +lüg** ekinden inkişaf etmiştir. Ekin sonundaki **-ğ-** ve **-g-** ler Batı Türkçesinde düşerek ek ünlüsü yuvarlaklaşmıştır (Yavuz; 2006, 213).

Bununla ilgili örnekler aşağıda gibidir:

duzlu: "tuzlu" *duzludur* MKT 269b/9
dürlü : "türlü, çeşit" *dürlü* BKT 471b/5, *dürlü* MKT 432a/7, *dürlüleri* TİEM 40 233a/2
ekinlü : " tarıma alverişli arazi, tarla" *ekinlü* BKT274a/6, *ekinlünüze* MKT 25a/1, *ekinlü* TİEM 40 122b/7
erkenlü: "erkenci, işe erken başlayan; açık göz" *erkenlülerden* TİEM 40 177b/2
gizlü: "gizli, saklı, kapalı, bilinmeyen" *gizlüsün* BKT 143b/6, *gizlüdür* TİEM 40 256b/7
görlülü : " güzel, iyi" *görlülüdür* BKT 265a/2, *görklüler* TİEM 40 254b/10;

1.2.1.3.2 Yapım Ekleri ve Kelimenin Bünyesine Dahil Hecelerin Başında:

Metinlerimizde tespit ettiğimiz aşağıdaki örneklerde Eski türkçe devresinde bulunan **-ğ-** ve **-g-** ünsüzleri Batı Türkçesi Kuran Tercümelerinde diğer Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde olduğu gibi düşmüş olarak tespit edilmiş, bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kergek > **derek** : "direk, destek" derekleri MKT 196b/4
kağalık > **karalık** : "karalık, hüznün, keder" *karalık* BKT 220b/3, *karalık* TİEM 40 281a/4
kulagağ > **kulağ** : " kulağ duña TİEM 40 282b/7, kulağdur BKT 203b/3, kulağ
 MKT 80a/2
yapırğağ > **yaprağ**: "yaprağ" yaprağlaından BKT 154a/5, yaprağ MKT 93b/2, yaprağ TİEM 40 253b/8

1.2.1.3.3 Çekim Eklerinin Başında:

Eski Türkçe devresinde bazı çekim eklerinin başında bulunan **-ğ-** ve **-g-** seslerinin Batı Türkçesinde düştüğü bilinmektedir. Bununla ilgili seçilen örnekler aşağıdadır:

ğan, gen > an, en

yitişdüren 193a/10 MKT, eyleyen. 314a/8 MKT, yağan 3a/2
TİEM 40, dutan 18a/4 TİEM 40, diyen 16b/5 TİEM 40, viren
62b/3 TİEM 40, çıkan ,inen , ağan 461a/5 BKT, alınan 192a/1
BKT, kan gören 34b/2 BKT, eyleyen 124a/3 BKT

gınça ve ginçe > inca, ince

ağırınca59a/2 MKT, olınca 103a/9 MKT, virince. 55b/7 MKT ,
görince 138a/1 MKT, olınca 134b/3 TİEM 40, ölince 162b/10
TİEM 40, gelince 287b/2 TİEM 40

ğaru ve gerü > aru, erü

arķuru, ilerü BKT 223b/6, iķerüz MKT 162b/11, yuķarusından,
MKT 298a/10, yuķaru BKT 451a/2, yuķaru. TİEM 4035b/10,
ilerü BKT 266b/3, ilerü TİEM 40 16a/1

1.2.1.4. g / v Değişmesi:

Türkçenin tarihi seyri içinde özellikle yuvarlak ünlü bulunan kelimelerdeki **-g-** lerin **-v-** şeklinde geliştiği görülmektedir. Bugün bazı kelimelerde **-y-** ve ya yumuşak **-ğ-** şeklinde söylenen **-g-** ler üzerinde çalıştığımız metinlerde kendini muhafaza etmiştir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1.2.1.4.1 Yuvarlak Ünlülerle:

davül > ıagül > dewül > devül > degül > degil:"değil" degül MKT 1b/4, degül TİEM
40 211a/8, degül BKT 264b/3

1.2.1.4.2 Düz Ünlülerle :

degin: "edat" vaķte degin BKT79a/6, yıla degin MKT 27b/3 , zamāna degin
TİEM 40 214b/4, günine degin TİEM 40 239a/8

yigrek: "iyi, daha iyi, efdal" yigrekdür TİEM 40 147a/11, yigrek TİEM 40 19a/2,
yigrek TİEM 40 87a/5

1.2.1.5. v / g Değişmesi:

Pekmaz kelime de -ğ'ler v olmuştur. Metinlerimizde neticesi -ğ- den inkişaf etmiş -v- sesini taşıyan **koğa**, **şoğuk** gibi bir kaç kelime vardır.

kow > **koğa**: "kova" koğaMKT 163b/11, koğaTİEM 40 111b/3, koğasın BKT 249b/1

sawuk > **şoğuk**: "şoğuk" şovuk MKT 31b/5, şovuk TİEM 40 271a/4, şovuk BKT 515b/1

1.2.1.6. b / v Değişmesi

1.2.1.6.1 Kelime Başında b/v Değişmesi:

Eski Türkçenin bazı kelime ve fiillerdeki -b-'li Batı Türkçesinde daha ilk zamanlardan itibaren -v-'ye dönmüşlerdir. Böylece bar- gibidir.

bar > **var** "var, mevcut varlık" vardır MKT 169a/1, varursız TİEM 40 281b/2, var BKT 86a/4

1.2.1.6.2 Hece Başında veya Kelime Sonunda b/v Değişmesi:

karavaş kelimesindeki -v-b'den gelmektedir. (*Banguoğlu; 1995, 76*). kelime kara+ baş şeklinde mürrekeb birsi isimdir.

karabaş > **karavaş** : "cariye" *bir karavaş* TİEM 40 16b/5

ev, **av**, **sev-** **sevin**, **iv-** kelimelerindeki -v-'ler de b'den inkişaf etmiştir. (*Banguoğlu; 1995, 75*). Bu b/v inkişafında ara yerde f ile -v- sesleri arasında bir ses (*Kaşgari üç noktalı f ile gösteriyor*). merhalesi görülmektedir.

avcı: "avcı" *avcı canavarlardan* TİEM 40 49a/2

tewe > **deve**: "deve" devesi vardı TİEM 40 96a/4, deve BKT 50a/3, deve MKT 108a/6

ew > **ev**: "ev" evlerinden MKT 27b/3, evleri TİEM 40 181b/5, evlerünüze BKT 346b/2

1.2.1.7. p/b Değişmesi:

Bugün yazı dilimizde -p- biçiminde olan bazı kelimeler, Eski Türkiye Türkçesinde -b- iledir aslı olan -b- kendini muhafaza etmiştir.

barmağ > **barmağ**: "parmak" barmağMKT 177a/11, barmağlarını TİEM 40 3a/3, barmağlarını BKT 3b/6

başmak: "pabuç, ayakkabı" başmakçı TİEM 40 176b/6

1.2.1.8. $\eta > m$ ve $n > m$ Değişmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde mahdut kelimelerde $-\eta > m$ ve $-n > m$ değişikliği görülmüştür. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

gömlək < gönlek < köngleg: "gömlək" gönlek MKT 266a/1, gönlekler TİEM 40 130b/4, gönlekleri BKT 275b/4

konşı < komşu: "komşu" konşı BKT 83a/3, konşı TİEM 40 203 202b/7

domuz < toņuz : "domuz" TİEM 40 48b/8

1.2.1.9. t / d Değişmesi:

Türkçede kelime başındaki **t/d** meselesi pek karışıktır. Aslında **-t-** olan fonemin **-d-** halinde inkişaf etmesi (sonrasition), Eski türkçe devresinin sonunda başlamıştır (*Mansuroğlu; 1958, 39*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Eski Türkiye Türkçesinin daha önceki yüzyıllara ait metinlerinde durum karışıktır. Müstensihe göre vaziyet değişmektedir. Aynı nüshada, her ikisinde geçmektedir. o esas olmak suretiyle hareket edilmiştir.

Bugün için de t/d meselesi kesin olarak halledilmiş durumda değildir. Yazı dilimize esas teşkil eden İstanbul ağzı, Anadolu ağızlarına göre farklar taşımaktadır. Kendisinde **-t-** olan öbür ağızlarda **-d-**'dir aksi de görülmektedir. (*Timurtaş; 1994, 57*).

1.2.1.9.1. d-'ye Dönüşenler:

tanuğ > danuğ: "şahit" danuğ TİEM 40 36b/1, tanuğlar BKT 83b/6

taņa > dapa : "yön, taraf" dapa TİEM 40 18b/6

tağül > degül: "değil" degül MKT 1b/4, degül TİEM 40 211a/8, degül BKT 264b/3

tegi > degin : "kadar"degin MKT 48a/8, deginTİEM 40 239a/8, degin BKT 55b/4

telwe > delü: "deli" delü MKT 121a/8, delü TİEM 40 212b/3, delü BKT 311a/5

telüg > delük: "delik" TİEM 40 60b/11, deligidür BKT 85b/3

timür > demür: "demir" demür MKT 107a/5, demüri TİEM 40 203b/10, demürden BKT 385b/4

teņiz > deņiz : "deniz" deņiz MKT 17b/4, denizde TİEM 40 12a/6

tepe > depe : "tepe" depeden BKT 404a/4

teri > deri: "deri, cilt" deri MKT 60b/5, derilerin TİEM 40 276a/3

terin > derin: "derin" derin MKT 248b/7, derin TİEM 40 158b/5

tewe > deve:"deve" devesi vardı TİEM 40 96a/4, deve BKT 50a/3, deve MKT 108a/6

til > dil : "dil" dil-ile MKT 2b/6, dilsüzlerdür TİEM 40 12b/6

tirek > derek > direk "direk, destek" derekleri MKT 196b/4, direksüz 195b/2

tirig > diri : "canlı" diri MKT 186a/1, diriyi TİEM 40 24b/6

tiriglik > dirlik :"hayat, geçim" dirlik MKT19a/11, dirlikTİEM 40 90b/1, dirliğinde BKT 63b/5

ternağ > dirinek > dirnek: "meclis, topluluk, cemaat" dirnek TİEM 40 175b/6, dirneklü BKT 384b/7

tiş > diş : "diş" dişi MKT 80a/2, dişe dişdür TİEM 40 52b/9

tiz > diz: "diz" MKT 113a/5, dizi TİEM 40 238b/2

1.2.1.9.2. t- ile Yazılan Kelimeler:

Bugünkü yazı dilimizde **-d-**'li olan metinlerimizde **-t-**'li biçiminde kelimeler bazıları aşağıda gösterilmiştir:

dam > tam "dam, ev " tamına MKT 233a/1

dirlik > tiriglik:"geçim" *dirlikçün* BKT 628b/4, *dirlige* MKT 447b/9

datlu > tatlu "tatlı" tatlıdur 390b/7, tatlu MKT 97b/8, tatlu TİEM 40 207a/5

tokuz > dokuz: " dokuz" tokuz MKT 266a/2, tokuz TİEM 40 181b/1

ton > don: "örtü, elbise "tonlarını TİEM 40 273a/6

tonuz > domuz: "domuz" tonuz TİEM 40 48b/8

1.2.1.9.3 Hem t'li hem de d'li Yazılan Kelimeler:

dur-ağ:"duracak, barınacakyer, yurt, mağal" *durağlaruñuzı* BKT 549a/4, *turağı*TİEM 40 268a/10, *turağı*TİEM 40 268a/10

1.2.1.10. s / z Değişmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bazı kelimelerde s- z-ye değişmiştir.

gös > göz: "göz" göz MKT 35b/8, gözleri TİEM 40 227b/4, göz BKT 44b/1

yüs > yüz : "çihre" yüz MKT 95b/1, yüzünü TİEM 40 9a/3, yüz çevirmekBKT 17b/2

1.2.1.11. z / d Değişmesi:

ümüz > ümid: "ümit" ümidBKT 388a/1

1.2.1.12. d / y Değişmesi:

bedük > büyük: "büyük"büyük TİEM 40 96b/1, büyük BKT 483b/4

eğgü > eyü > iyi "iyi" eyü TİEM 40 226a/10

eğgölük > eylüg > eylük > iylik "iylik" eylükTİEM 40 4b/4

1.2.2 Ünsüz Benzeşmesi:

1.2.2.1 Kelime İçinde Tonlulaşma:

Türkçede iki ünlü arasında kalan sedasız ünsüzle genellikle tonlulaşır. Bu hadisede p, ç, t, k, k, f, s, ş seslerinin b, c, d, g, g, j, v, z'ye dönüşmesinden ibarettir. Bununlal ilgili örnekler aşağıdadır:

ağac: "ağaç" ağacınıñ MKT 419b/5

degin: "edat" degin MKT 324b/1, degin BKT 445a/4

ķabından: "kapından" ķabından MKT 168b/10 , ķabına TİEM 40 207a/9

süt:"süt" süddenkesmege BKT 36b/7,*südden* MKT 185a/2,*südemzür* TİEM 40 37a/4

1.2.3 Ünsüz Türemesi:

1.2.3.1. -y- ve -n- Ünsüzleri:

Türkçede iki ünlü yan yana bulunmadığı için ünlüyle kelime biten kök veya gövdelerine ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde -y- sesi ; 3. kişi iyelik ekleri ile aitlik ekinden sonra isim çekim eklerinden biri gelince de -n- ünsüzü türemektedir (*B.Direkci; 2011, 48*).

oğlanları-n-dan BKT 327a/3, hayvanları-n-dan BKT 147b/2, gemi-y-eMKT 156a/11, kıatı-y-ıdı MKT 380b/8, yaşında-y-ıdı TİEM 40 108a/1, ikisi-n-e BKT 154a/2, özgesi-n-e MKT 83b/6

İşaret sıfatlarıyla işaret zamirlerinden sonra isim çekim eklerinden biri gelince arada -n- sesi türemektedir:

bu-n-caBKT 197a/6, buları-n-ca MKT 128b/1, bu-n-dan MKT 4a/1, şu-n-dan TİEM 40 40 51b/2

1.2.3.2.1 İkizleşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde tek örneği elli kelimesidir. kelimenin asıl şeklindeki -g-sesi düşürken / l / sesi ikizleşmiştir:

elig > elli : "sayı elli " elli biñ BKT 421a/7, elli gişi TİEM 40 23b/7

1.2.3.3. s İkizleşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde

issiyidi BKT490b/2, aşşılı TIEM 40 284a/5, yaşşı MKT 31a/7, yaşşı
BKT43b/4, issi TIEM 40 290a/2

1.2.3.4 Hemzenin -y- Olması:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Arapça kelimelerde uzun a(ā) ünlüsünden sonraki hemze düşmüş ve iki ünlü arasında -y- türemesi olmuştur. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

‘acāyib: ‘acāyib BKT 315b/7, ‘acāyib MKT 152a/4, ‘acāyib MKT 205b/9

fayide: fayide eyledi MKT 109a/2, fayide eylemez BKT 18b/1

İsrāyīl: İsrāyīl'i TIEM 40 149a/9

zāyī: zāyī MKT 167a/10, zāyī BKT 547b/1

1.2.4 Ünsüz Düşmesi:

Birden fazla heceli kelimelerin ve eklerin sonunda bulunan -ğ- / -g- ünsüzleriyle kelime ortasındaki ikinci hece başında bulunan ek veya kelimeye -ğ- / -g- seslerinin düştüklerini -ğ- / -g- gelişmesi bölümünde işlemiştik. Bunun dışında kalan ünsüz düşmeleri örnekleriyle birlikte aşağıda gösterilmiştir:

1.2.4.1. b Düşmesi:

Tarihi sürete **sub** > **suv** > **su** değişikliğine uğrayan su kelimesinde -v- sesi erimiştir. "Bu kelimenin 3. şahıs iyelik eki almış şekli su+sı değil suyu olduğuna göre önce **suz** > **su** şeklinde bir değişmeden geçtikten sonra, ünlü ile başlayan eklerle genişletilme durumundaki bir yanlış ayrılma köke ait -y- ünsüzünü kaybederek su'ya dönmüş olmalıdır." (*Korkmaz; 1973, 134*).

şu>şub : "su" şu MKT 207b/1, şu TIEM 40 274a/11, şudan BKT 159a/2

1.2.4.2. -k- Düşmesi:

karınca <karınçak: "karınca" karıncalar MKT 266b/1, karıncalar 406a/1

1.2.4.3. -r- Düşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bir kaç kelime -r- sesi düşmüştür.

arşlan > aşlan : "aslan" arşlandan BKT 623a/1, arşlandan TIEM 40 276b/2

1.2.4.4. y- Düşmesi:

Bunları aşağıda gösterilmiştir:

ıraq < yıraq: "uzak" İraq MKT 378a/4, ıraq eyledi TİEM 40 137b/1, ıraq BKT 52b/1

incü < yinçü: "inci" incü MKT 391a/3 , incüden TİEM 40 158b/10 , inci BKT

470b/4

İKİNCİ BÖLÜM

İSİM ÇEKİM EKLERİ

2.1 Çokluk Kavramı ve Çokluk Ekleri:

2.1.1 +lar

Eski Türkçeden bu yana Türkçe'nin değişmeyen eklerinden biridir.

İsim ve zamirlerde aynı türden olan birden çok varlığı ifade etmek için kullanılır. Batı Türkçesinde kullanılan çokluk ekleri +lar, +ler'dir. Çoğu zaman bir topluluk veya bir sınıfa aidiyet de bildirir. Eke çekim ekleri gelebilmektedir (Köktekin; 1990 86-87).

Arapçada ikiden fazla varlığı gösteren isimler cemi (çoğul) denir. Arapçada cemiler (çoğullar) yapılış şekline göre üçe ayrılır.

Arapça 'da erkekler (müzekker) ve kadınlar (müennes) için kullanılan çokluk ekleri ve Arapça 'da kullanılan çokluk biçimleri Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde +lar, +ler biçiminde kullanırken üzerinde çalıştığımız metinlerinde Arapçanın kendine has yapısı olan erkeklik ve dişilik biçimlerinden etkilenmemiştir. Ek Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde kullanıldığı biçimiyle Kur'an Tercümelerinde kullanılmıştır. İsimlere, zamirlere, sayılar ve çekimli fiillere en çok gelen ve yaygın olan çokluk eki +lar, +ler ekidir.

uçmağ için bulutları rehmeti elinde tā ol vaqt ki getir bulutlarağırlar

BKT 160a/6

yılduzlardağı tağlardağı agaçlardağı canavarlardağı çok kimseler ademilerdendağı BKT358a/6

dereleler kadarınca pes götürdü seyl köpük üstine olucı dağı BKT 264b/5

ki anuñıla dutalaryā anlara var mıdur gözler ki anuñıla görelere ākulakları var mıdur BKT 180b/2

ulu derecelere yitişdürmek bile. Tañrı Ta'ālā yazuqların bağışlar, rahmet eyler. Tañrı Ta'ālā yazuqlar bağışlayıcı, (2) rahmet eyleyicidir. MKT 65b/1

kesersiz tağlar, evlere yler. Zıkr eyleñüz Tañrı Ta'ālānuñ ni' metlerini, müte' addiolmañuz MKT 111b/4

sizden alınan fidālar hayırlu' afv eyler sizden. Tañrı Ta'ālā yazuqlar bağışlayıcıdur, rahmet eyleyicidir. MKT 129a/5

yağşı ni‘metlerden, halâllerdür Şâlih ‘amel işlen. Taḥkîk ben sizişlegenibilür-men, cezāñuz virsem gerek.MKT 241a/9
 dağı anlarundur oğlanlar ? Yā yarattuğ mı firisteleri dişileri anlar ḥāzırlarkenTİEM 40 214b/5
paralar giceden karanu. Şunlar od işleridür anlar anuñ içinde ebed kalıcılardur TİEM 40 99a/3
 pes soyağışdurduğ bir nicesini bir nicesini dağı eyledük anları sözlerTİEM 40 163b/2
 dağıkılduğ anuñ içinde berk durur tağlaryüceler dağışuvarduğ size datlu şu TİEM 40 278b/5

Not

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde geçen bazı çokluk biçimleri Arapça ve Türkçe çokluk eklerinin birlikte kullanıldıkları görülmektedir.

Bu durumu çalıştığımız metinlerde bir kaç kelimedede geçtiği için müstensih hatası olarak sayılabilir.

kaşd eyleseler ‘avrātlarını boşamağa dört ay geçmegile Tañrı Ta‘ālā BKT 35a/4
 Tañrı Ta‘ālā ayatlarını maşharalığa dağı anıñuzTañrı Ta‘ālā BKT 36a/5
 Mūsā terk eylegende Tevrit elvāhlarındandağıHārūn terk eylegende feriştehler götürüp getüre anı Talut mülk almağda BKT 39b/7
 kendüler geldükden şonra deliller ve mucizātlar likin çekişdiler pes niçeleri imān getürdi BKT 41a/3
 dağı Hārūn terk eylegenden melā‘ikler götürüp getüre MKT 28b/4
mu‘cizātlar bile geldüğinden şonra, ḥāl budur ki nefslerüñuze zılm eyledüñüz. MKT 10b/1
 andan viribidük anlardan şonraMūsā'yı nişānlarımızıla ya‘nīmucizātlar Fir‘avn dapa dağı bölük serverlerine 76b/1

Not

Üzerinde çalıştığımız bazı metinlerde isimler çokluk yapılırken istisnai olarak Arapça çokluk biçimleri kullanılmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ol vaqt ki gördi mü'minler ahzāb çerisini eyitdiler bu oldur ki va' deetmişidi bize TañrıTa' ālāMKT453a/2

eger siz bilürseñüz siz ' ibadet eylemez+siz Tañrı Ta' ālā'dan özge illāasnāma (2) ve yalan söylersiz tañkīkol MKT427a/1

anlardan bir cema'ānMedīne halkı size duracañ yer kalmadı pes dönüp kaçınuz dediler BKT 451b/1

cennāt-f Adn içinde ki açar ağaçları altından dürlü ırmañlar ebedi kalurlar anda BKT 339a/6

dañı girçekledi Tañrı'sı kelimātın ve kitāblarını dañı ve ol ' ibadet edicilerden idi BKT 605b/6

ol kim görür seni namāza durduñun vaqt dañı görür harakātın namāzñılıcılar ortasındaBKT 403b/7

eger zerre ağırınca hasenāt olsa Tañrı Ta' ālā arturur anı dañı vèrür BKT 83b/5

bir ümmet musluman eyle dañı göster bize hañ menāsikini BKT 19a/5

anuñ-içün ki her cism-i mütenāhīkelimātu'llāh mütenāhī degüldür andan özge dañı denizleri ziyāde olsa dañı mürekkeb-çün. MKT 212a/4 ökten ineni dañı bilürme lāyikler, kitāblar, makādir, erzāñ, şā' iñkalar gibi. MKT 305b/3

Tañkīñ Tañrı Ta' ālā gāyetde bilici mesālihi, mefāsidi. Hükme eylemez illāñikmet olan nesneyi. MKT 297a/9

mefāsidi. Hükme eylemez illā ñikmet olan nesneyi. Tābi'ol sañaVañy olan nesneye(10) Tañrı Ta' ālādan MKT 297a/9

Tañkīñ Tañrı Ta' ālā katı kuvvetlüdür mümkināt yaratmaña, ' azizdür, kimse özine gālib olmaz. MKT 238a/6

dañıñikmeti ya' nīKu'rān ahkāmındañı arıda anları bayıñ sensen beñdeşsüz kuvvatlu TIEM 40 10a/4

aña bilmek ya' nīMūsāahvālf İsāahvālpes nişe dartıñsuz anuñ içinde kim yoñdur TIEM 4026b/9

dağı indürdi anları ki arka virdiler anlara ya' nī ahzāba kitāb TİEM 40200a/7

dağışabiler ya' nī ıduza tapıcılar dağı nasrānı larmecūsiler dağı anlar kim Tanrı'ya ortak eylediler TİEM 40158b/1

‘ Arabların küfri katıdur münāfıklıkları dağıdağı lāyıklardur ki bilmeyeler hudūdi BKT 209b/7

2.2 İyelik Ekleri:

*İyelik ekleri, getirildiği nesnenin kime veya neye ait olduğunu belirten isim işletme ekleridir. İyelik eklerinin mülkiyet, bağlılık, parçası olma, belirtme gibi ifadeleri geçmektedir. İyelik ekleri, çokluk ekinden fazla, hal eklerinden az kapsama sahiptir. Bu sebeple iyelik ekleri çokluk ekinden sonra, hal ekinden önce gelir. İyelik ekleri, isimleri isimlere bağlayan ekleridir. Bazı istisnalar dışında (**kim** +i +si) iki iyelik eki genellikle üst üste getirilmez. Genel Türkçede gibi Batı Türkçesi Kur'an tercümelerinde de üçü teklik ve üçü de çokluk olmak üzere altı çeşit iyelik eki mevcuttur (Gabain; 1974, 193).*

2.2.1 Tekil Şahıslar

2.2.1.1 I. Tekil Şahıs İyelik Eki : +m / +Im / +Um

Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi I. teklik şahıs iyelik eki Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde de + (X)m 'dir.

Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde ek yuvarlak ünlülerle geçerken, Bursa Kur'an Tercümesinde hem yuvarlak hem ünlülerin kullanıldığı görülmektedir.

Ekin farklı kullanış biçimleriyle ilgili örnekleri aşağıdaki gibidir:

ulu azgunluk içinde eyitdi kavmu benüm azgunlığım yokdur BKT 160b/7

benüm sakaluma yetişme başuma dağı yetişme başuma BKT 341a/3

benüm da' vetüm illāimāndan kaçmağdağı ben nice ki BKT 615b/7

Taḥkīk benüm namāzum ve barça ‘ ibādetüm ve hiccetüm ve dirliğim BKT 151b/1

senden çok mällu men oğlumkızum dağı senden dedi çokdur BKT 317a/5

benüm ‘ ahdum zālimgere yitişmez, zālimler imāmlığa lāyık degüldür. MKT 13b/7

Bu düşüm ta' bīrdür ki oğlanlık zamānında görmüş-idüm MKT 170b/8

çekdi gendüye. Eyitdi: Yā anām oğlu! Taḥḫīḳ ḳavm MKT 117b/4
 eyitti daḳı benüm neslümnden ? eyitti Taḥḫīḳ bulmaya ‘ahdum ya‘nī
 peygambarlıḳdaḳıimāmıḳzalımları TİEM 40 9b/8
 daḳı İsmā‘il'e kim gey arduḡevümüriya‘nī butlardan tavāf eyleyiciler
 içün TİEM 40 9b/9
 daḳıuşmarladı ol milleti İbrāhīm (7) oḡlanlarına daḳı Y‘akub iy
oḡlanlarumbayıḳTaḥḫīḳ üyürdi sizüḡ içün dīn ya‘nīislām dīni TİEM 40
 10a/7
 pes anuḡ beni ya‘nīatıla anām sizi ya‘nī yarlıḡımaḡıla daḳı şükr eylen
 baḡa ya‘nī tā‘ātıla TİEM 40 11b/4

2.2.1.2 II. Tekil Şahıs İyelik Eki: +(X)ḡ

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Teklik 2. şahıs iyelik eki : -ḡ, -(u)ḡ, -(ü)ḡ, -(ı)ḡ, -
 (i)ḡ olarak geçmektedir.

Ekin farklı kullanılış biçimiyle ilgili örnekleri aşağıdaki gibidir:

daḳı durmuşıdıḡuz ḳırānında bir çukuruḡamu odından pes ḳurtardı
 Taḥḫīḳ sizi BKT 61b/6
 anları arıtmaḡıçün anuḡ bile daḳı du‘ā eyle anlara Taḥḫīḳsenüḡdu‘āḡ
 BKT 211a/3
 Taḥḫīḳ sen ḡālibsın emrünüḡḥükm edicisin ḳullaruḡ arasında Taḥḫīḳ
 Ta‘ālā BKT 127a/4
 sefihlik içinde. ‘akluḡ ḡafıfdür ki ḳavmüḡ dīnini terk eyledük. MKT
 110b/7
 Yā Hārūn ḳız ḳardaşı! ataḡ yaman ḡişi degül-idi MKT 213b/8
 Size duracaḳ yir ḳalmadı. Ḳaytuḡuz, menzillerüḡ üze dönüḡüz MKT
 298b/5

2.2.1.3 III. Tekil Şahıs İyelik Eki: +I / +U / +sI

M. Ergin, ekin aslının +ı / +i olduḡu, +sı / +si şeklinin Türkçenin bilinmeyen devrelerinde, sonu /s / ile biten kelimelerden yanlış hece bölünmesiyle ortaya çıkmıştır (Ergin; 2009, 350).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Teklik. 3 şahıs iyelik eki : +ı, +i, konsonantla sona
 eren isimlere gelirken vokalle sona eren isimlere de +sı, +si iyelik ekleri getirilir.

Metinimizde bu ekin geçişiyle ilgili örnekler aşağıdadır:

dēdi pes cevābi degüldi qavminüñillā eyitmek çıkarıñuz BKT 409b/6
siz beni anuñ‘ ibādetine kığırursız anuñdā‘ veti yoqdur dünyāda BKT
509b/2

ve eydürler anı söyleyenlere biz işlegen ‘amel cezāsı bizzümdür
BKT 420a/7

Allāhun buyruğı yérine geldi dağı Nühgemisi BKT 237b/1

qırtardı bizi. Semüm geçer ‘azābından burun, geçer agısı MKT
384b/8

andan şonra anlar fitnesi degüldür, (2) illā eydürler ki MKT 90b/1
neşr eylediler yir yüzinde yā cehli bile olmuş nefsler diri eylediler MKT
431a/10

bizüm raḥmetümüzde nebīlik emvāli evlādi kılduq anlara MKT 215a/3
hergiz ḥılāf eylemeye Tañrıkavlımı belki söylersiz Tañrı üzere anı kim
bilmezsiz TİEM 40 6b/9

ol vaqt kim eyitti aña Calabısı gendüzünü işmarlaya iḥlās eyle TİEM
40 10a/6

farq eylemezüz birisi arasında anlarıñdağı biz aña boyun viricilerüz
TİEM 40 10b/2

2.2.2 Çoğul Şahıslar:

2.2.2.1 I. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +mUz

Üzerinde çalıştığımız metinlerde –m dudak sesinin etkisiyle yuvarlak ünlülü biçimlerhakimdir. Konsonantla sona eren kelimeler ile ek arasına -u, -ü- yardımcı sesleri girer.

Ekin üzerinde çalıştığımız metinlerdeki kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı biz barçamuz hazır eylemek gerek biz pes anları çıkarduq
bostānlardan BKT396b/2

bizüm dergāhumuza aña andan yēgrek müzd vērür biz ve kim ki BKT
424a/5

dirlik degül, illā bizüm dünyādirliğimiz ölür biz ve diri olur biz BKT
369a/2

cehennemde yok mıdır durağ kâfirlere ol kişiler ki çalışdılar bizüm hakımızda BKT 433b/6

sen bizüm halümüzü görürsin bilürsin dedi Tağrı Ta'ālā eyitdi BKT 335b/5

ey bizüm hasretimüz ol yamanlıklara ki biz işledük dünyāda dağı anlar götürürler BKT 131a/2

ki anlar kâdirlerdür, mütemekkinlerdür aña, gelür aña bizüm buyruğumuz MKT 146a/2

bizüm atamuza bizden hāl budur ki biz cemā'at-biz Taḥkik biz MKT 163a/6

ir nesne yokdur; illā anuñ hazineleri bizüm katımızdadur. anı indürmezüz bizMKT181b/11

Niçün ta' aḳkul bile te'emmul eylemezsiz? Barçası bizüm kudretimüz biledür MKT 242b/7

dağı eyittiler gönüllerümüz kaplıdur ya' nıkaplanmışdur ne didüğün bimezüz bu sözi yansuya duta TIEM 40 7b/1

degülüz biz illāşınamak pes kâfir olma pes öğrenürler ol ikiden TIEM 40 8a/11

evden dağı İsmā' il iy Çalabumuz ya' nı eyittiler kabüyle bizden bayık sen işidicisen bilici

anlardan ya' nı müşrikler kim eyittiler Muhammed bizüm kıblamıza döndi pes korkmağ anlardan dağıkorkuñ beğden TIEM 40 11b/2

2.2.2.2 II. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +ñUz

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde II. çokluk şahıs iyelik ekiEski Anadolu Türkçesi diğere eserlerinde olduğı gibi +ñuz / iñüz /+ıñuz / +uñuz /+üñüz' dür.

Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

anda ulu 'azāb ol vaḳt ki siz dilünüz bile söyledüğünüz dağı BKT 376b/4

sizüñ dostunuz Tağrıdan dağıpeyğamberidür dağımü'minlerdür BKT 116a/7

Tağrı Ta'ālā eyitdi du'anuz kabül oldu pes doğruluğ üstine duruñuz BKT 228b/4

yaraqlarınız hāzır eyleyünüz düşmānunuzdan yögürünüz gazalığa yalınız
yalınız BKT 88a/2

emrinizi dağı kırıyınız şerikleriniz andan sizün ışünüz ırrı kaşden
eylemekde BKT 226b/3

Tağrı Ta'ālā bilür sizün imānınız ba'zınızba'zınızdan BKT 81a/2
dağı dönünüz ol hoş geçdüğünüz ni' metlere evlerünüze dağı fitnenüz
ola kim BKT 346b/2

eyit yā Muhammed ben uymazın sizün havānuza Taḥkik men azarmen
ol vaḡtdağı BKT 134a/7

siz da'vā eylegeni oğlanlarınız eylemedi. Ol sözün üzdür ağzunuz
bile MKT 297b/3

Nebī dağı sizi da'vet eyler- idi āhretünüze, şevāb virdi size hem ğam
bile ğam üstine MKT 48b/1

Sen görürsin, anlar dağı görür. Kaysunuz fitneye düşdi, cunūn bile
delü oldı MKT 417b/4

dağı ol vaḡt kim tuttuğ ahduñuzı iy hāzır cuḡudlar dökmen
kanlarunuzıya nī biribirinizi depelemen didük TİEM 40 7a/3

gendüzünüzleriya nī biribirinizi illerünüzden andan ikrār
eyledüğünüzya nī ol 'ahduñkabūlına siz tanuḡlık virürsüz atlarunuz
ahd eyledüğine TİEM 40 7a/4

2.2.2.3 III. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +IArI

Bu ek çokluk eki -lar, +ler ile teklik 3. şahıs iyelik eki -ı, -i' nin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır (Ergin; 2009, s. 233).

Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ve olkişiler ki avratları ḡaḡkına yamān söylerler tanuḡları olmasa öz
nefslerinden özge BKT 375b/5

derileri dağı eriye dağı anlar için vardır ḡamuda demürden kaḡçılar
nice ki BKT 358b/4

Bir rivāyetde aşıl yirde şābitdür ki gögidür budaḡları gökdür. MKT
179a/2

Bırağıla cehenneme 'ābidlerdağı ma'būdlar dağı. dağı İblis
çerileri şaḡaleinde ki ādemilerdür MKT 260b/10

anı yazuğı ya' nı tevbesüz ölse Şunlar od işleridür anlar anuğ içinde ebed kılıcılardur TIEM 40 6b/10
 dağıkarıştırınıldılar gönülleri içinde (10) buzağuyı ya' nı buzağu sevmegi küfürleri sebebinden eyit ne yavuzdur ol nesne kim TIEM 40 7b/9,10
 bayık bellü eyledük niřānları bir kavma kim girtü inanurlar bayık biz viribidük seni hağkıla TIEM 40 9b/ 1

2.3 Aitlik Eki: +kI

Aitlik eki almış isimler, zamir ve sıfat gibi kullanılır. Ekin başlıca ifadesi aitlik, bulunma ve bağlılık'tır. Aitlik eki isimlerin hem yalın hem de bazı hal eki almış şekillerine getirilir. Bu yönünle aitlik eki yapım eklerinden ayrılır. Aitlik ekinden sonra hal eki getiriliğinde, araya zamir n'sinin getirilmesi onu iyelik eklerine yaklaştırır. Aitlik eki mana itibarıyla hem yapım eki hem de iyelik eki karakteri gösterir (Ergin; 2009, 210 -351).

A.V. Gabain, *aitlik ekinin, yer ve zaman bakımından mensubiyet gösterdiğini belirtmiştir (Gabain; 1974, s. 410).*

pes kıldığ anı biçilmiş ekin biten olmiş şanasın ki hiç yoğudı önündeki günde onun gibiBKT 220a/6
evvelki atalarına gelmeyen nesne yā bilmediler peyđamberlerini ki anlar ana (6) inkār edelerBKT 371a/5
 destür dilemeye sağa anlar kim inanurlar Tağrı'ya dağı sonrağı güne kim dürişmeklik 90b/11 TIEM 40
 Pes eger řalāķvirse ağa ya' nı sonrağı er yazuğ yoğdur ol iki üzere kim 17a/11 TIEM 40
 tađķiķ azmışdı kündülerden burun ilerüki ümmetlerüğ çoğı dağı bize anlara 484b/4 BKT
 senünle cehennemde hāzır olanlarıla olurđum (3) sen dēmezmidüđ ki biz ölmez biz illā evvelki ölüm 484a/4 BKT
 Yā Rabbenā! Bunlar seriklerümüzdüki biz du' ā ider-dük senden özge191a/11 MKT
 pes kıldığ anı biçilmiş ekin biten olmiş şanasın ki hiç yoğudı önündeki günde onun gibi 220a/6 BKT

2.4 Hal Ekleri

2.4.1 Yalın Hal:

Bu hal ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet ifade etmeyen halidir. Yani isimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın halleridir (Ergin; 2009, 227).

İsimlerin, cümlede eksiz bir şekilde kullanılmasıyla meydana gelen anlamı kurgusunu sağlayan biçimine yalın durum denir.

İsimlerle

Eksiz olan ismin bu hali kök ve tabanlarda olduğu kadar, iyelik eki almış kelimelerde söz konusu olabilir.

pes kāfir oldılar anı öldürmek bile dağı biz göndermezsüz BKT
305b/7

ve nice yüksek köşkleri dağı isüz çalupdur pes niçün gezmezler BKT
361b/7

Tağrı Ta'ālā hazretine dursalar gerek. iy nice az çeri çok çeriye çeri
MKT 28b/10

Bu düş azgâş-ı ahlâmdur, bātil yalan düşlerdür biz bilmezüz MKT
166a/10

dağı geldi şarun ırağırağından bir er ya' ni Habib-i Neccār TİEM 40
209b/7

pes kaçan ürile sūr içine pes şol ol gün gümdür duşhar kāfirler üzere
TİEM 40 275b/8

Zamirlerle

*Eski Anadolu Türkçesi'nden elde edilen örneklerde yalın halde zamirinin hep b-'li şekilde **ben** olduğu; çekimli şekillerde ise **b** 'li ve **m** 'li şekillerinin karışık kullanıldığı görülmektedir. Teklik 1. şahıs zamirinin yalın hali de zamirin hali eki almamış şeklinden ibarettir (Timurtaş; 1994, 174-175).*

I. Tekil Şahıs:ben, men "ben"

ben size āyeler bile Tağrı' nuzdan pes korçuñuz Tağrı' dan BKT 55a/3

kim anlaruñla ben dağı hāzır bulunmadum BKT 88a/4

Tağkık ben saña ışmarladum, saña şıgındurdum özini MKT 38a/3

indirivirdiler ki ben size kitāb virdüm, hikmet virdüm MKT 42a/7

dağı en kulumuzı Eyyüb'ı ol vaqt kim kığırdı Çalabısına bayıķ ben
TİEM 40 216b/7

dağı kırtarmayalar beni bayıķ ben andan azğunlık TİEM 40 209b/9
taħķıķ men azar men ol vaqtde dağı olmaz men doğru yol dutıclardan
BKT 134a/7

nefsleri üstine eyitdi mensizün Taħrı'ñuz degül miyim dedi BKT
177a/6

ben tevbesin kabül eylerin. Taħķıķ men tevbeler kabül eyleyici-
menMKT 17a/9

Beni İsrā'ıl kavmine eydür ki Taħķıķ men size geldüm Resül delil
MKT 39a/6

II. Tekil Şahıs: sen "sen"

Teklik 2. şahıs iyelik eki senz amirinin yalın hali üzerinde çalıştığımız metinlerde eksiz olarak kullanılmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz imān getürdük sen indürgen kitāba dağı uyduķ peyğambere pes
yaz bizi BKT 55a/7

andan sonra tapmayalar nefeslerinde zaħmet sen hüküm eyledün BKT
87b/1

Taħķıķ sen bilürsen biz dilegen irkek dutmaķdur MKT 159a/9

sen göge çıķmađa hattā bize bir kitāb indürmeyince oķıyavuz MKT
202a/3

tat yā'ni zebāni eyide yansulaya bayıķ sen sensin 'aziz ĥurmatluTİEM
40 237a/1

eyitti bayıķ sen mihlet virinilmişlersdensin bilinmiş vaķtuñ TİEM 40
124b/5

III. Tekil Şahıs: ol "o"

Bilindiği gibi 3. şahıs zamirleri canlı-cansız her varlık için kullanılır (G.Sevin; 1997, 67).

Teklik 3. şahıs iyelik eki zamirinin yalın hali Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde geçtiği biçimiyle **ol** biçiminde karşılanmış olup eksiz olarak kullanılmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kim edinür Tañrı Ta'āla' dan özge ma' būdlar severler anları BKT 24b/1

pes anuñ yazuğı ol kişiler üstinedür kim tebdil ederler anı BKT 27a/3
hüküm eylese eyitmez añaillā ol, dir. ol dađı olur, vücūda gelür. MKT 13a/3

Yaşşılığ ol degüldür. Evlere ardından varasız, giresiz lākin yaşşılığ MKT 20b/8

illāol pes oğın anı ihlās eyleyicilerken ana dini TIEM 40 225b/3
dağı eyitti ol kim kırtıldı ol ikiden TIEM 40 113a/9

I. Çokluk Şahıs: biz : "biz"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs eki biz zamirinin yalnız hali eksiz olarak kullanılmıştır.

gizlerler biz indürdügümüz hükümleri doğru yolu biz beyān eyleyenden BKT 23b/3

' ilimden illā az nesne eger biz dileseydük giderürdük ol nesneyi ki BKT 309a/4

Zikr eyleñüz ol günü ki Mūsā' ya eyitdünüz: biz şabr eylemezüz MKT 7a/1

biz ' ahd eyledük İbrāhīm' e dağı İsmā' il' e ki arıduñuz MKT 13b/9-
bayık biz arz eyledük amānatı, göklere dağı yire dağı TIEM 40 203a/4

bayık biz hālāl eyledük saña, avratlarıñı anlar kim virdün TIEM 40 201b/7

II. Çokluk Şahıs: siz "siz"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde çokluk 2. şahıs zamiri siz şeklinde karşılanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır

siz üstünñüze Tur tağını eyitdük alıñuz ol kitābı kim size vërdük BKT 9b/6

Muhammed' den burun eger siz mü'minler olsañuz tahkik geldi size BKT14a/2

andan sonra siz i' rāz eyledünüz, kitāblar hükmlerini terk eyledünüz MKT 7b/2
 sizden i' rāz eylemediler. Taḥkīk siz i' rāz eyledünüz, ḥaqqı terk eyledünüz. MKT 9a/9
 ol vaḳtı kim siz dere yanının yıkınırgandıydunuz TİEM 4085a/10
 bayık siz mi gelürsüz erenlere arzulayup ' avrātlardan ayruḳ TİEM 40 75a/3

III. Çokluk Şahıs: anlar "onlar"

Çokluk 3. şahıs zamiri Batı Türkçesi Kur'anTercümelerindei **anlar**şeklinde karşılanmış olup anlar zamirinin yalın hali eksiz olarak kullanılmıştır.

anlarnürında daḳı kaçan қaranuluḳ olsa üstlerine dururlar BKT 4a/1
 zelilik düşdi anlar üstine miskīnlik bile müstaḥaḳ oldılar Taḥrī Ta' ālanuḳ BKT 9a/7
 saḡır, dilsüz, gözsüz, kör oldı<Ar. anlar қayıtmazlar, ḥaqqı izdemezler MKT 3a/8
anlarbize zulm eylemediler lākin nefslerine zulm eylediler.MKT 6b/4
 iyi anlar kim imān getirildiler yirine getirün ' ahdlarıuḳuzı TİEM 40 48b/2
 pes қorқun Taḥrīdan iyi ' aқillār işleri anlar kim imān getürdiler TİEM 40 267b/1

2.4.2 İlgi Hali: +(n)İḳ / +(n)Uḳ

İsmin ne ilgili olduğunu ortaya koyan diğeri bir değışle bir ismi başka bir isim bağlayan durum ekidir. Genitif eki sona konsonant ile biten isimlerde -ıḳ, -iḳ, -uḳ, -üḳ, vokal ile biten ise -(n)ıḳ, -(n)iḳ, -(n)uḳ, -(n)üḳ şeklinde görülür (Gülsevin; 1997, 119).

İsimlerle:

Bu ek E.A.T. 'nin diğeri eserlerinde olduğu gibi döneminin özelliğı olarak Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde de -(n)ıḳ, -(n)iḳ, -(n)uḳ,-(n)üḳ şekilleri kullanılmaktadır.

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ekin ünlüsü genel olarak dar-yuvarlaktır. Ancak Bursa Kur'an Tercümesinde düz şekillerde kullanılır.

Metinimizden geçen örnekler aşağıdadır:

göstermez kâfir kavme dağı meşeli ol kavmin ki harc ederler
mâllarını BKT 43b/6
siz istersiz dünyanın fânî mâlını Tağrı Ta'âla ahireti diler size dağı
Tağrı yêrde BKT 191b/4
nicesi üstine dağı ahiretün menzilleri ulurağdur BKT 301a/2
gör ki nice oldu anlar mekrinün ahiri. Tağkik biz helâk eyledük anları
MKT 269a/4
'izzet Tağrı Ta'âlânurdağı resûlünürdağı mü'minleründür,
lâkin MKT 410a/4
Tağkik sen bugün bizüm katumuzda mekânım, menzilün var MKT
167a/7
degül evün katında 'azamatlu olmuş ya harâm olmuş TIEM 40
122b/8
sizden ilerüdi Nüh kavminun dağı 'Ad'un dağı TIEM 40 121a/1

Zamirlerle Kullanılışı:

Bugün benim, senin, onun, bizim, sizin, onları, şeklinde olan şahıs zamirlerinin genitif'i, Eski Türkçe'de bugünkü gibi düz benim, (meniñ, mini), senin (siniñ), onun (anıñ), bizim, (bizniñ), sizin, (siz-niñ), onların (anlarıñ, onlarıñ) şeklinde idi. Eski Türkçede uyuma tabi olan bu ek, Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşmış ve uyum dışı kalmıştır (Gabain; 1974, 91-92).

Ayrıca I. teklik şahıs iyelik ekinin tesiriyle genitif, ekinin n'si -m 'ye dönmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde benim (biñüm, minüm), senün (sinün), anuñ, bizüm, sizün, alaruñ (anlaruñ) şeklinde olan ekin zamirlerle kullanılışı ilgi örnekler aşağıda yazılmıştır.

I. Tekil Şahıs: benüm, menüm "benim"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde dönemlerinin genel özelliği bakımından iki biçimde benüm/menüm biçimleri kullanılmaktadır. Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde benüm/menüm şeklinde geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesinde sadece benüm şeklinde geçmektedir. Ekin her iki kullanılışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyit yâ Muhammed tağkik benüm mamâzum ve barça 'ibâdetüm BKT
151b/1
anuñ üstine ecriñ istemeziñ benüm ecrüm degüldür illâ beni yaradan
BKT 238a/7

Tebdîl eylemeñüz benüm âyetlerümi, kitâbumı MKT 5b/2
benüm zürriyetümden dağı imâm eyle. Eyitdi Tağrı Ta‘âlâ MKT
 13b/6
 bayık oldıydı âyelerüm benüm okunür üzerünñüze TİEM 40 164a/5
 ya‘ni yazıcı firişte bu oldurki benüm katunda hazırdu TİEM 40
 247b/7
 müzd istemezüm menüm müzdüm degüldür illâ ‘âlemler BKT402a/3
 ortamuzda dërler belki anlar şek içindedürler menüm zikrümde
 BKT490a/1
 Zıkr eyleñüz menüm ni‘metlerümi ki size ni‘met MKT 5b/9
 yâ Muhammed sağa, menüm kullanım menden. Men özlerine MKT
 20a/5

II. Tekil Şahıs: senün"senin"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Eski Anadolu Türkçesinin diğêr eserlerinde de görüldüğü gibi yuvarlak ünlülerle kullanılmış olup senün şeklinde geçmektedir.

Ekin kullanım biçimiyle yazımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı dâr ola anuñla senün yüregün anlar üstine okumağa BKT 233a/1
 dağı ne nesnedür senün sağ elünde olan yâ Mūsâ dedi BKT 335a/2
senün katundan gidse sa‘y eyler yir üstinde fesâd eylemek MKT
 22b/2
 siz işlegen işleri bilür.senün üstine degüldür anlar hidâyetleri MKT
 32a/7
 bizüm için Çalabunu anuñla kim ‘ahd eyledi senün katında TİEM 40
 234a/11
 arulığın senün iyi Tağrı dağı alkışları anlaruñ içinde selâm virmekdür
 TİEM 40 97b/5

III. Tekil Şahıs: *anū*, *anū*"onun"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anū* / *anū* şeklindedir. Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde *anū* şeklinde kullanırken Bursa Kur'an Tercümesinde hem *anū* hem *anū* şeklindedir.

Ekin her iki kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḡrı adını *anū*üstine ḡorḡunuz Taḡrı Ta' āla'dan BKT 106b/6
 yerden sürmekdür ol *anū* gibi olmak BKT 112a/3
 Taḡrı azdurmışdur *anū* hidāyetine yol ḡapmazsız Taḡrı' dan isterler
 kiBKT 91a/3
 amma ḡeḡāvet ehllī cehennem iḡine girürler anlar *anū* iḡinde ḡoḡ āh
 ēderler BKT 245a/5
 ol *anū* gibi olmak Taḡrı Ta' ālā helāk eylemez MKT 100b/7
 Taḡḡīḡ biz ḡılur-biz *anū* üsünde olanı, ḡopraḡ eyler-biz MKT 204a/3
 iy Ya' kūb oḡlanları *anū* ni' metümi ol kim eylük eyledüm size
 TİEM 40 4a/11
 pes ḡaçan kim ödeyesiz ' ibadetelerünḡüzi *anū* Taḡrı' yı anmaḡluḡunuz
 TİEM 40 15a/4

I. Çokluk Şahıs: *bizüm* "bizim"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *bizüm* şeklinde görölmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda yazılmıştır:

biz īmān getürdük Taḡrı' ya ve tanuḡ ol *bizüm*üstümüze BKT 55a/6
 eyitdiler ḡardaḡlarına oturduḡları ḡālde eger *bizüm* sözüümüze
 uysalardı BKT71a/1
 sen anū üstine-y-idi-sen ḡattā ki *bizüm* ' ilmümüz MKT15b/6
 yā ḡazālīḡa gitseler eger *bizüm*ḡatumuzda olsalar MKT 49a/3
 daḡı raḡmat eylemegi *bizüm* ḡatumuzdan daḡı artmaḡlıḡı TİEM 40
 145a/5
 anlaruḡıla raḡmet iḡün *bizüm* ḡatumuzdan daḡı oḡüdü iḡün TİEM 40
 156a/7

II. Çokluk Şahıs: sizün "sizin"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *sizün* şeklinde geçmektedir. Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

kim *sizün* birle savaşı ederler dağı ta'adī eylemeñüz Tağrı Ta'āla sevmez BKT 29a/1

pes hüküm eylerem *sizün* ortağuzda ol nesnede kim BKT 55b/4

sizi yaradan Tağrı Ta'ālā katında. *sizün* tevbeñüz kabül eyledi MKT 6a/10

sizün 'amelünüz cezāsı sizedür. biz 'amelleri hāliş Allāh-çün işlerüz. MKT 15a/7

dartışduğuz anuñ içinde kim *sizündür* ana bilmek ya'nī TİEM 40 26b/9

sizün arağuzda kiyāmat günü anuñ içinde kim olduğuz anuñ içinde TİEM 40 161a/10

III. Çokluk Şahıs:olaruñ, anlaruñ "onların"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *olaruñ*, *anlaruñ* olarak iki farklı şekilde görülmektedir.

Ekin farklı kullanışıyla ilgili örnekleri aşağıdadır:

Beni İsrā'īli *olaruñ* somluğundandır derlerdi BKT 169a/6

size ziyān eylemez *anlaruñ* mekri hiç nesne taḥkik Tağrı Ta'āla BKT 64b/2

Tağrı Ta'āla *anlaruñ* borçasın dirildür pes anlara ḥaber verür BKT 586a/2

kaçan bir süre inse *anlaruñ* Ba'zısı eydür ki kimüñ imānın artırdı MKT 142b/11

ki müttakīlere va' de oldı, *anlaruñ* cezāsıdır, varacak yirleridür MKT 253a/5

ol hün mühr uravuz ağızlarına *anlaruñ* dağı söyleye bize TİEM 40 211a/4

anıla Tanğrı yalnız ürker göñulleri *anlaruñ* kim inanmazlar ağırata TİEM 40 220b/1

2.4.3 Yükleme Hali: +I, +U, +nI, +nU

Yükleme hali: Fiilin doğrudan etkilediği, fiildeki işlevin üzerine yüklendiği ismin içinde bulunduğu durumdur (Korkmaz; 1992, 175).

Eski Türkçede görülen, üç türlü akuzatif eki tespit edilmiştir(Timurtaş; 1994, 70).

İsimlerle:

İsimlerin yalın haline getirilen +ı, +i akuzatif eki, Eski Türkçe 'deki +(ı)g ve +n şeklinde olan belirtme hali eki, daha sonra ekinden -ğ ve -g düşmesi neticesinde yardımcı vokal durumundan akuzatif eki fonksiyonunu yüklenmiştir. Metinlerimizde tespit ettiğimiz örnekler aşağıdadır:

+I / +(y)I

Taḡrı Ta'āla ḡudretini ki nice uzatdı gölgeyi ve eger dileseydi anı
BKT 390a/5

ol kimse bizenḡi özine yaman ' ameli (6) anı yaḡşı görđi Taḡrı
Ta'āla'ya BKT 469a/5

Şemüd ḡavmine gönderdüḡ ḡardaşları Sālih'i. Eyitdi MKT 111a/9
görünüz nice oldı āhiri. Kitābu' llāhı yalanladılar, kıyāmeti yalanladılar
MKT 47a/4

+n biçimi *Eski Türkçede bütün iyelik eklerinden sonra kullanılan akuzatif eki (Timurtaş; 1994, 70).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Teklik 3. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen -n (ḡ) akuzatif eki Kur'an Tercümelerinde bununla ilgili örnekler aşağıda görünür.

ve ol kişi ki başın dutdı buhtanūḡ anlardan ana vardur ulu 'azāb niçün
anı işitgende BKT 376a/6

belki idrāk eyledi 'ilmleri āhiretde. adın işitdi "kemā yenbaḡi"
bilmezler MKT 270a/8

ol bir taş kim İbrāhīm aḡa ayaḡın başdı başın yurlarken daḡı vaşıyyat
eyledük İbrāhīm'e 9b/9 TİEM 40

Muḡammed gelince andan anuḡ dinin dutavuz yalvaḡ Taḡrıdan oḡır
kitāblar arunmuş.287b/2 TİEM 40

Anlar ' ahdların bozduḡiçün anlara la'net eyledük. Ḳıldıḡ anlarūḡ
76a/4 MKT

uyarlar aña kim beñdeş oldı andan fitne istemekden ötürü dağı tefsirin
 istemek için 23b/1 TIEM 40
 Şadaqaları alur, qabül eyler bedelin virmeg-içün. Taḥḳıḳ Taḡrı Ta' ālā
 tevbeler qabül eyleyicidür 140b/6 MKT
 andan şonra kirlerin gidersünler bayıḳ kırḳmaḳ ve dırnaḳ kesmegile
 dağı yerine getürsünler nezīrlerini dağı tevaf eylesünler 359b/4 BKT

Zamirlerle:

Bu gün şahıs zamirlerinin yükleme hali beni, seni, onu, bizi, sizi, onları şeklindedir. Eski Türkçede zamirlerden sonra -nı, -ni yükleme eki kullanılmasına rağmen, Batı Türkçesinde -ı, -i yükleme eki tercih edilmiştir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde de Eski Anadolu Türkçesinde ki kullanılış biçimi olan +ı,+i şekli kullanılmış olup, beni (meni), seni (sini), anı, bizi, sizi, onları şeklindedir.

I. Tekil Şahıs: **beni, meni**"beni"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindekarışık olarak **beni, meni** biçimlerinde geçmektedir.

Ekin farklı kullanışıyla ilgili örneklerşağıdadır:

eger hidāyet vèrmese baña beni yaradan Taḡrı men azmış
 BKT137b/1

Taḡrı Ta' āla vasıtasuz Mūsā eyitdi ey beni yaradan Allāh göster baña
 BKT 171a/5

Yā Rabbī, didi. göster beni baña, (6) göreyin, didi MKT 116b/5;

Taḡrı Ta' ālāya arḫurmazsız beni (7) illā ḥasāret eylemek MKT 158a/6
 yardım et baña yalan duttuḳlarından ötürür beni TIEM40 163a/10

pes ḳo benianuñıla kim yalan dutar uşbu sözi tiz azın azın TIEM 40
 270b/7

yā rabbī meni yalnız zürriyyetsüz ḳoyma dediBKT 353b/5

didi ikisinden. Zıkr eyle meni ḥocaḡ ḳatında MKT 166a/5

ola kim hidāyet Taḡrı Ta' ālā meni yaratdı yaḳın toḡru yola MKT
 205b/6

II. Tekil Şahıs: seni "seni"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde standar olarak *seni* biçiminde geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgil örnekleri aşağıdadır:

Taḥrî Ta'āla *seni* şaḥlar ḥalkun şerrinden taḥḥik Taḥrî Ta'āla BKT 118a/7
imān getürmez ana daḥı *seni* yaradan Taḥrî müfsidleri bilicidür BKT
222b/5

getürsevüz *seni*, anlar üstine ḥanuk olsan? MKT 59a/4

Taḥḥik ben *seni* öldürürin. Eyitdi: Taḥrî Ta'āla ḥabül eylemez
MKT77b/9

Yıḡmaduḡ mı *seni* alemlerden ya'niḡarībları ḥonuk eylemekden TIEM
40125a/11

pes eger yalan dutarlarısı *seni* bayıḡ yalan dutınıldı yalavaḥlar TIEM 40
34a/1

III. Tekil Şahıs: anı "onu"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anı* biçiminde geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgil örnekleri aşağıdadır:

dirildür men *anı* az ni'metile andan şonra ihtiyārsız *anı* BKT
19a/2

anı ol beḡdendür dēdi illā ol kimse ki bir avuḥ avuḥlayup 40a/3
taḥḥik Taḥrî Ta'āla *anı* bilür, ḡāyetde bilicidür, cezālar virici.
MKT 32b/3

nebīye Muḥī' olsa givürür *anı* cennetler MKT 55b/1

daḥı *anı* kim oldılar aḡaḥ ev eylerler ya'ni kavunlar TIEM 40
78a/1

eger virinilesiz uḥbunı ya'ni aḡaḥ urmaḡı dutun *anı* TIEM 40
52a/9

I. Çokluk Şahıs: bizi "bizi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *bizi* biçiminde geçmektedir. Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

neçün komaduñ *bizi* dünyā göreydük bir niçe müddete degin BKT 89a/5
ādemilerden iy *bizi* yaradan Allāh hoş geçdük bir birimizle şeytanlar
BKT145a/3

ğāyetde bilicisen. Yā Rabbenā! *bizi* kıl MKT 14a/4

Yā Allāh! Ki sen *bizi* yaratduñ, biz saña imān getürdük MKT 36a/5
andan kim okırsız *bizi* andan yaña daķı kulaķlarımız içinde TİEM
40226b/8

çıķar bizi oddan pes eger dönersevüz biz ya'ni kâfırlıķa pes zālımlaruz
TİEM 40 165b/1

II. Çokluk Şahıs: sizi "sizi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *sizi* şeklinde görülmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde ekin kullanımlarıyla ilgili geçen örnekler aşağıdadır.

ıraq yollar ola daķı korķudur *sizi* Tañrı Ta'āla BKT 52b/1

bellü edici delil *sizi* yaradan Tañrıdan işbu deve Tañrı BKT 162b/2

ululamaķdan yaña yā ümid dutmazsız kim Tañrı *sizi* ağırlaya
ķıyāmatda TİEM 40 273a/10

andan çıkaravuz *sizi* giçi oĝlan iken andan tā iresiz 'aķluñuz TİEM 40
157b/8

Yā gişiler! (3) *Sizi* yaradan Tañrı'ya 'ibādet eylenüz. Birliğine ikrār
eylenüz ki ol TañrıTa'ālā *sizi* yaratdı MKT 3b/3

Beni zıkr eylenüz tā'at, 'ibādet ile. Ben daķı *sizi* zıkr eyler-men
cennet bile rahmet bile MKT 16b/8

III. Çokluk Şahıs: anları, oları "onları"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anları* ve *onları* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin her iki kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḥrı Ta'āla'dan özge ma'būdlar severler *anları* Taḥrı Ta'āla BKT 24b/1

çıkarur *anları* karanulıklardan aydınlığa ya'ni küfürden imāna BKT 42a/1

Taḥrı Ta'ālā anlarıḡ nūrını giderdi daḡı terk eyledi *anları* MKT 3a/7

Kimse *anları* Taḥrı Ta'ālā 'azābindan kurtarmaz, yardım eylemez MKT 9b/8

daḡı indürdi *anları* kim arka virdiler anlara ya'ni aḡzāba TİEM 40 200a/7

bayık Taḥrı givürür *anları* kim imān getürdiler daḡı işlediler eyü işler TİEM 40 242a/1

onları konuqlamaḡa rāzi olmadılar pes anda bir divar BKT 322a/2

2.4.4 Yönelme Hali : +A

Bu hal, ismin yaklaşma, yönelme ifade eden fiillere bağlanmak için girdiği halidir. Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yönlendiğini ifade etmek için isimler yöneleme haline sokulur (Ergin; 2009, 233).

Datif eki -a, -e'dir. Eski Türkçe Devresinde ek -ğa,-ge -ka, ke sinden meydana gelmiştir. Bu ek tarihi seyri içerisinde bir takım gelişmeler göstermiştir. Batı Türkçesinde şahıs zamirlerinin çekiminde datif şeklinin (baḡa. Saḡa. oḡa) η ihtiva etmesi ğ ve g sesinin düştüğünü göstermektedir. Eski Türkçeden n ile ğ, η halinde birleşmiş lehçelerin teşekkülünde parçalanmayarak batı Türkçesine klişe halinde geçmiştir (Timurtaş; 1981, 69).

Bu şekil 3. şahıs iyelik eki kelimelerin çekiminde görülmektedir. İyelik ekinden sonra yardımcı ses n'yi kullanılmayan ekler 'de (-ğa, ge) kendi varlığını muhafaza etmiştir. 1. ve 2. şahıs iyelik ekli kelimelerin datif şekilde dikkati çekmektedir: aslında -mğa, -mge ; -nka, -nke şekilleri yanında , -ma, -me ; -na, -ne şekilleri de olup "ğ ve g" nin çoğu şivede düştüğü görülmektedir. 1. ve 2. Şahıs iyelik ekli kelimelere getirilen datif ekinden önce gelen bu seslerin düşmesi veya düşmek üzere olması yazı diline girebilecek şekilde umumileşmesinde ileri gelmektedir.

Ekin meydana gelişi başındaki ünsüzler bakımından üç merhalededir. İlk devrede –ga, -ge şeklindedir. İkinci devrede –ka, -ke şeklinde geçmektedir. Üçüncü devre ünsüz uyumu dolasıyla hem –ga, -ge hem –ka, ke şekillerinin bir arada kullanıldıkları devredir. Metnimizde -k, -k ; -ğ, -g düşmesiyle -a, -e şekline dönüşen yönelme hali eki kullanılmıştır. Bu ekin kullanımına şekilde aşağıda gösterilmiştir

İsimlerle:

Bu ek üzerinde çalıştığımız metinlerde iki farklı biçimde geçmektedir. Konsonantlar biten kelimelerle direkt gelen ek, vokalle sona eren kelimeler de bir -y- veya -n- konsonantı ile bağlanır.

pes gitdiler hatta ki bir oğlana yapışdılar pes Hızır anıdepedi
BKT321b/4

ıapmasız ben ıapduğum hağ Tağrı'ya ben dağııapmazın siz ıapđana siz
dağııapmazsız 650b/2 BKT

birisinüñ eline bir bıçađ vèrdi dađı Yūsuf'a anlar üstine çıđ dèdi BKT
251a/5

içün seyr eylemezler? Seyr eylesünler yirlerde Şām'a, Yemen'e,
'Irāk'a MKT 315a/4

benüm sakaluma yapışma, başuma dağı yapışma. BenMKT 222a/10
dölene-di ıarnında girü ıoparılınasıları (3)güne değin pes bırağduğ
anı yazıya ol 214b/2 TİEM 40

dağı mecusiler dağı anlar kim Tağrı'ya ortağ eylediler bayığTağrıhükü
eyleye ayırtlayu bularuğ arasında 158b/1 TİEM 40

kimse ehli'nden illāimān getüre aña ya' nī' İsā'ya ölmeginden ilerü
ya' nī gökden inicekTİEM 40 47a/3

Not:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yönelme eki +a, +e olmasına rağmen Manisa Kur'anTercümesinde Doğu Türkçesi özelliği olan +ga,+ge şeklinde görünmektedir.

Tağrı Ta'ālā'yı şāhid eyledüñüz ol bayđa. Tađđıđ Tağrı Ta'ālā bilür
MKT 191b/11

Zamirlerle

Bugün şahıs zamirlerinin yönelme bana, sana, ona, bize, size, onlara şeklindedir. Eski Türkçe'de baña (maña), saña, aña (añar) ,bizge (bizke, bizge), sizge (sizine, sizlerke), olarak şeklinde idi. Yönelme ekinin ğ ve g 'sı bazı şahıslarda eskiden beri n ile birleşmiş n olmuş, bazılarında ise çekime fazla sesler girmiştir (Ergin; 2009, 269).

Eski Anadolu Türkçesinde zamirlerin yönelme hali biçimleri baña (maña), saña, aña, bize, size, anlara şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde zamirlerin yönelme hal biçimleri Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinden farklılık göstermemektedir. Ekin zamirlerle farklı kullanışlarıyla ilgili örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

I. Tekil Şahıs: baña"baña"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi **baña** biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

yâ Muhammed eger siz Tañrı Ta'âla'yı seversenüz **baña** uyuñuzBKT
52b/2

eydür tañkık ni' met vèrði Tañrı Ta'âla **baña** imânlaruñBKT 88a/4

baña tâbi' oluñuz. Tañrı Ta'âlâ dañı sevsün MKT 37b/5

Tañkık **baña** hidâyet virdi. Ben qorqmazın siz şirk getürgenden MKT
95b/3

eger gösterürsen **baña** anı kim va' da olunurlar TİEM 40165a/3

iyi Çalabum bağışla **baña** katundan nesl ya' ni döl aru TİEM 40 25a/10

II. Tekil Şahıs: saña"saña"

Bu biçim; Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi **saña** biçiminde geçmektedir.

Ekin metinlerimizde kullanışlarıyla ilgili örnekleri aşağıdaki gibidir:

âhîretde dañı dañı şorarlar **saña** öksüzlerden eyit eylik eylemekBKT
34a/2

saña kâmil kaytarur dañı niçesi anlaruñ emânet vèrsen ana BKT 57b/7

yâ Muhammed, şorarlar **saña** yetimlerden. Eyit: İslâh eylemekMKT
24b/1

biz saña imān getürdük.Yazuqlarumuzu bağışla, kırtar bizi MKT 36a/5

Çalabuñ yalavcıvan anuñ için kim bağışlayam saña bir oğlan aru TİEM 40

dağı nidā eyle ādamılara hecca geleler saña yayalar dağı her bir aruğ TİEM 40 159a/4

III. Tekil Şahıs: aña "ona"

Bu biçim; Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde,Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi aña biçiminde geçmektedir. Onunla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı biz aña dönerüz kıyāmet güninde anlaruñ BKT23a/6

beni ve sizi yaradan pes ı ibādet eyleñüz aña işbudur BKT 55a/4

anuñ olmağdan virilmedi aña dünyā mālından nesne, fağirdür MKT 28a/10

kırssa aña virür-biz āhiretde ulu ecir, ebedī saı ādete yitişür. MKT 62a/9

pes her kim gele aña öğüt Çalabısından pes yığlında TİEM 40 21b/9

pes ol vağt kim yakınlık eyledi aña yüklendi yük yiyni TİEM 40 81b/11

I. Çokluk Şahıs: bize"bize"

Bu ek; Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde,Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi bize biçiminde geçmektedir. Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

bir ümmet muslumān eyle dağı göster bize hac menāsikini BKT 19a/5

baı zı kişiler eydürler yā rabbenā vèr bize dünyāda yoğdur BKT 30b/6

Biz imān getürdük Tañrı Taı ālāya ki birdür dağı bize inen kitāba MKT 14b/10

yüreklerümüze şek bırağma bize hidāyet virgenckn şonra MKT 35a/10

ağır zamān peygamberihakğı için bize arğa virgil TİEM 40 7b/3

dağı bize ı amellerümüz dağı size ı amellerünüz TİEM 40 10b/5

II. Çokluk Şahıs: size "size"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi *size* biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ya'ni men ve selvā varıñuz Mısr'a siz istedigünüz ta'ab *size* verildi

BKT 9a/6

Tağrı Ta'āla katında 'ahd ya *size* va' de mi eyledi BKT 12a/1

vardur *size* yir yüzinde qarār dutup, temettü' eyleyüp MKT 5a/5

varuñuz Mısr'a ki siz isteñüz ta'ab *size* virildi. Zelilik düşdi MKT 7a/5

eger olurısa suyuñuz yire girici pes kim getüre *size* aqarsu TIEM 40

269b/8 aluñ anı kim virdük *size* ya'ni tevrili bicidlig ile dağı anuñ

TIEM 40 5b/9

III. Çokluk Şahıs: anlara "onlara"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde *anlara/onlara* biçiminde görülmektedir. Ancak Bursa Kur'an Tercümesinde hem *anlara* hem *onlara* biçimlerinde geçerken üzerinde çalıştığımız diğer eserlerde sadece *anlara* şeklinde geçmektedir.

Ekin her iki kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

doğru yoluma yokdur qorqu üstlerine ne dağı *anlara* BKT 6b/3

pes eyitdük *anlara* oluñuz meymunlar ıraqlar Tağrı rahmetinden BKT

10a/2

Şeytān vesvese eyledi *anlara*, çıkardı anları ol cennet içinde MKT

5a/4

'ahdini alduq Beni İsrā'ıl kavminüñ. Eyitdük *anlara* ki 'İbādet

eylemeñüz MKT 9a/6

va'ade virür *anlara* dağı arzulandurur anları dağı va'ade TIEM 40

44b/1

illā kıyāmata kim gele *anlara* ansuzda pes bayıq geldi 'alametleri

TIEM 40 242a/11

beni hāzretinden otururmen *onlara* doğru yolun üzere BKT 153b/1

bizüm āyelerümüzi bañıl eylemege *onlara* vardur 'azab BKT 461b/4

2.4.5 Bulunma Hali: +DA

Kalma durumu, bir yerde bulunmayı ifade eder. Eklendiği sözcük isimde kalma, içinde olma ifade eder kalma durumu eki, çoğunlukla eklendiği sözcüğün cümlede dolaylı tümleç olarak kullanılmasını sağl<Ar. Ayrıca yer ve içindelik bildirir. EAT dönemine eserlerinde kalma durumu ifadesi için Eski Türkçe döneminde –ta, –te şeklinde olan bu ek, daha sonra –da, –de şekline dönüşmüştür (Timurtaş; 1981,69).

Türkçenin tarihi seyri içinde bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelebilen sadece ünsüz uyumu kuralına uyarak ötümlü ve ötümsüz biçimleri kullanılan +ta/ +da ekleridir.

İsimlerle:

Bulunma hali eki; Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde,Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi +**da**, +**de** bulunma hal ekleriyle karşılanmıştır.

Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḡrı Ta'āla bilicidür **gönüllerde** olan nesnelere gelmedi mi size BKT 600a/4

ḡocalarıḡ tıydılar **kapuda** urmuş Zeliḡa eyitdi erine cezā BKT 250b/1
ol Taḡrı Ta'āla yaratdı, inṡā eyledi bostānl<Ar. **ba'zısında** 'arṡlar var MKT 101b/7

eger siz mü'min olṡanız. oturmaḡuz her **yolda**, dīn **yolunda** (3) va' de eylersiz MKT 112b/2

'aḡillāri yoḡdur, fikr eylemez **delillerde** MKT 152a/4

yā namāzda durıcı oḡırlar Taḡrı āyeleriḡ gice **sā'atlarında** TİEM 40 29b/5

pes yürüḡ **kıranlarında** yirüḡ yā **taḡlarında** daḡı yin rüzısından TİEM 40 233a/7

Zamirlerle:

Şahıs zamirlerinin bulunma bugün bende, sende, onda, bizde, sizde, onlarda şeklindedir (Gabain; 1974, 91-92-93).

Eski Türkçe'de minde (minte, mintide, mintede) sinde (sinte, sinide, sintede, siniḡde), anda (anta, antada, anıḡda) bizde (bizinte, bizinde) sizde, (sizinde, sizlerde), olarda şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde ise bende, sende, onda, bizde, sizde, anlarda şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bulunma hal eki sadece 3. teklik, II. Çokluk ve 3 çokluk şahıslarda görülmektedir.

III. Tekil Şahıs: anda "onda"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **anda** biçiminde geçmektedir. Onunla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı anlar cehenem ehlidür anlar **anda** hemîşe alurlar BKT 33b/3
 dağı evlerünüzde tahkik **anda** âyetler vardır size eger siz BKT 55a/1
 şuları südden baldan hamrdan. Ebedî alurlar **anda**MKT 36a/3
 aar anuaaları altından şular, ebedî alurlar **anda**MKT 53a/5
 ol kim bayık geçdi ulları içinde daı zîyānlu oldu **anda** kâfirler TİEM
 40 226b/3
 satı yokdur **anda** ne daı dostlu Tarı oldur kim yarattı gökleri daı
 yiri TİEM 40 122b/1

II. Çokluk Şahıs: sizde "sizde"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **sizde** biçiminde geçmektedir. Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ri' âyet eylemezler **sizde** and içmegi ' ahd eylemegi rāzi ederler BKT
 194b/1
 şavaş eyleñüz size yakın kâfirlerle daı **sizde** BKT 214b/7
 fitneye bırakma isterler. **sizde** vardır anlardan işidenler MKT
 134b/11
 yokdur **sizde** bir yaşı gişi ki haı bile abihi terk eyleye MKT 159a/8
 daı yokdur yazu üzer, eger ola **sizde** incinesi neşene yamurdan,
 TİEM 40 43a/11
 sizûñile şafa'at daruñuzı, anları kim, şandımnz kim bayık anlar **sizde**
 ortaklardur ya' nî sizi ollatmada TİEM 40 64b/11

III. Çokluk Şahıs: anlarda "onlarda"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **anlarda** biçiminde geçmektedir. Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ullarunuzdan pes mükāteb eyleñüz **anlarda** hayr BKT 379b/3

biri biri üstüne dağı ayı anlarda nür eyledi ve güneşi çırağ eyledi BKT 616b/1

barça yimişler dağı. Taḥkīk anlarda deliller vücūd-ı şāni‘a MKT 185a/10

yürürler anlar sākin olduğı yirlerdc? Taḥkīk anlarda MKT 296b/9

mükāteb eylen anları, eger ³bilürsenüz anlarda toğrulıq yā māl . Dağı virün anlara Taḥrı mālından TİEM 40 168a/3

Taḥrı aḡa. Taḥrı sünneti, anlarda kim geçdiler ilerü ya‘ nī peygamberlar TİEM 40 201a/7

2.4.6 Ayrılma Hali: +DAn, +DIn

Ablatif eki çıkma ve uzaklaşma halinden başka, bugünde olduğu gibi sebep bilmektedir. Ek Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesinin ilk devresinde –dan, –den Eski Türkçede –tın, –tin daha sonraki devrelerde –dın, din şeklinde olan bu ek , EAT. devre 'sinde –dan, –den şekline dönüşmüştür (Akkuş;1995, 184).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ayrılma hali isimlerle ve zamirlerle kullanılmıştır. Ayrılma hali ekinin isimlerde ve zamirlerde kullanılışı bakımından diğer hallerde görülen farklılıklar görülmez (Akkuş;1995, 184).

İsimlerle:

Ayrılma hali eki isimlerde genellikle +dan, +den, +tan, +ten, kullanılır. –e > –i değişmesiyle +dın, +din şekiller de kullanılır. Yani bu ek EAT'nin karakteristik eki olmayan kalıplaşmış olarak görülen +dın, +din 'dir (Gülsevin; 1997, 405).

taḥkīk beni azdurdı ögütten bağa geldükden sonra BKT 388b/4

melik ‘avratı kendü kulından yamanlık istedi dediler BKT 251a/2

Zıkr eyle ol kışşayı ki Mūsā eyitdi ehline Taḥkīk od gördüm ırakdan MKT 265b/4

şular, aḡdi her dereden, nehirler oldu. Qadarınca getürdi, MKT 173b/7

dağı şor anlara köyden ol kim oldu yıkınında deniz ol vaḡt TİEM 40 80a/5

duşman müşriklerden dağı ṡap oldu Çalab' uḡ yol gösterdi TİEM 40 172a/6

Not:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde her nekar ayrılma hali Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik bir özelliği olarak +DAn biçiminde geçmekler birlikte bir kaç örnekte Doğu Türkçesi özelliği olan +DIn biçiminde geçmektedir:

ola kim taḫvā üstine olası azmaḫ bile, *hakdın* ayrılmayasızMKT
103b/3
anlardan *güçdiny*aḫadaḫı sürdiler yiri ya' nī sürdiler yiri ekmeḡ-içün
daḫı imarat eylediler anı TİEM 40192b/3

Zamirlerle

Şahıs zamirlerinin ayrılma hali, bugün benden, senden, ondan, bizden, sizden, onlardan şeklindedir. Eski Türkçe'de mindin (mintin), sindin (sinitin, sinindin) andın (antın, anındın), bizindin, sizindin, olardın şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde benden (binden, menden), senden (sinden), andan (andın klişeleşmiş olarak), bizden, sizden, anlardan şeklindedir.

I. Tekil Şahıs: benden, menden "benden"

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde ayrılma hali eki hem *benden* hem *menden* şeklinde geçmektedir. Ek, hem şahıs hem de işaret zamirleriyle kullanılmıştır.

Ek Manisa Kur'an Tercümesinde *benden* ve *menden* biçiminde geçerken Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde sadece *benden* şekli görülmektedir.

Ekin kullanışıyla üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgili örnekler aşağıdadır:

dünyā mālından daḫı *benden* şaḫınuḡuz daḫı örtmeḡüz BKT 7a/1
eyitdi ne yaman iş işledüḡüz *benden* şonra dēdi tizletdüḡüz
BKT172b/4
Kim içmese andan ol *benden* degüldür. Lākin ol kimse MKT 28b/7
Taḫḫiḫ geldi size Resüller *benden* burun beḡden öḡdün mu' cizātlar bile
MKT 51b/6
daḫı bayıḫ geçdi bölükler *benden* ilerü daḫı ol iki TİEM 40 240a/5
ne eylenile baḡa ne daḫı size uymazın illā ana kim vahy olındı (2)
*bendiny*aḫadaḫı degülin benTİEM 40 239b/2

belki açar Şudur. Kim içse andan menden degüldür, didi MKT 28b/6
eydür ki: MuŐibetler gitdi menden, dir. TaŐkik ol  m d keser MKT
153b/7

II. Tekil Şahıs: senden, sendin "senden "

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin
karakteristik özelliği olarak senden / sendin biçimlerinde geçmektedir.

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde senden, sendin biçiminde geçmektedir.
Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde 2. Teklik Şahıs zamiri senden geçerken T EM 40
Kur'an Tercümesinde Doğu Türkçesinin bir yansıması olarak sendin Şeklinde de
görünmektedir.

Ekin her iki farklı Şeklinde kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

fetv  isterler senden eyit y  MuŐammed Taşrı Ta'  l sizede fetv  v r r
BKT 105a/3

bileyd n yalancıları senden dest r istemez ol kişler ki BKT 201a/1

Bağışla bize, senden bize raŐmetler ni' metler bağışla MKT 35a/10

görürsen m n fıkaları i' r z iderler senden i' r z eylemek MKT 61a/8
anlardur ardumcadur dağı ivd m ben sendin yaŐa iy  alabum T EM
40150b/9

dağı ardınca var anuş kim vahy olındı sendin yaŐa Çalab'undan T EM
40 198b/5

Ő km i bellü eylemek isterler senden eyit TaŐrıŐ km i bellü eyler size
T EM 40 48a/8

III. Tekil Şahıs: andan "ondan"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik
 zelliği olarak andan biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

cehennem odından anlara  ıŐmak y Ğdur andan dağı anlariŐ n BKT
11b/7

Taşrı Ta'  l derg hına andan ŐoŐra cez  v rile her nefse tam m BKT
46b/3

andan ŐoŐra buzağuya ' ib det eylemed n z M s  m n c ta MKT 6a/5

andan sonra i' rāz eyledünüz, terk eyledünüz; lākin az gişiler MKT 9a/9
kim yüz döndürürise andan bayık ol götüre kıyāmat günü TİEM 40 151b/3
virdünüz anlaruñ birisini çok māl alman andan nesene TİEM 40 36b/11

I. Çokluk Şahıs: bizden, bizdin "bizden"

Bu biçim Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *bizden*, *bizdin* şeklinde geçmektedir. Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde *bizden* şekli geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde Doğu Türkçesinin bir yansıması olarak *bizdin* şeklinde görülmektedir.

Ekin hem +den hem de +dın şeklindeki kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

bize inen kitabā dahı dahı ol kitāblara bizden burun indi taḥkik BKT 117a/1
ziyānları bile ola kim du'ā dileyeler bizden taḥkik pes niçün BKT 132b/1
gider bizden yamanlıkları bizüm hālümüz alganda MKT 52b/6
bizden öñdin Taḥkik biz anı oğımağdan gāfil-idük MKT 103b/8
oğın Çalabuñuzı yiyinildesün bizden bir gün TİEM 40224b/7
yirde ḥaksuz dağı eyittiler kimdür kıtırak bizden güçdin yaña TİEM 40 227a/9
bizdin yaña dönülmeyesiz pes yüceli Tağrı pādişāh Tağrılığa lāyık TİEM 40 165b/7
alduğ anı ya'nī gölgeyi bizdin yaña almağlık azın azın TİEM 40 172b/8

II. Çokluk Şahıs: sizden "sizden"

Bu biçim; Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliği olarak II. Çokluk şahıs zamirinin ayrılma biçimi *sizden* biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı batıldan ayrıcıdur pes her kim görse sizden ramazān ayını BKT 27b/4

Taḥrı Ta'ālāışlegeni görıcüdür ol kişiler kim vefāt ederler sizden BKT 37a/3

ķarāyiblerüñüzi. Çıķarursız sizden bir t̄ayifeyi MKT 9b/1

ayırıcı olduğı hālide. Kim Ramazān ayını görse sizden MKT 20a/1

vire size yigrek andan kim alındı sizden ya' nī yolu TİEM 40 87a/5

dağı girü baķmasun sizden kimse dağı geçün anda kim TİEM 40 125a/8

III. Çokluk Şahıs: anlardan, olardan, onlardan "onlardan"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde anlardan, olardan, olardan biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kişiler ki zülm eylediler kāfirlerden pes anlardan ķorķmañuz BKT 22b/3

hiç naşibi yokdur lakin anlardan şaķlanıñuz dağı anuñ gibi işlese BKT 52a/4

i' rāz eylediler lākin az gişiler anlardan i' rāz eylemediler MKT 28a/7

anlardan bir t̄ayife i' rāz iderler, Taḥrı Ta'ālā buyruğın terk iderler. MKT36b/9

dağı aşığa indürür anlardan anlarun ağır yaķın TİEM 40 79b/4

oldılar anlar ķatırak anlardan kuvvatdın yaña dağı nişānlardın TİEM 40 223a/5

Resülullah bile destür ister bay kişiler olardan eydürler BKT 208a/3

Taḥrı Ta'ālā'nuñ rızāsına dağı gözünü yumma olardan isteyici BKT 316a/4

dağışakın anlardan seni azdurmasunlar niķesinden Taḥrı Ta'ālā BKT 115a/6

2.4.7 Vasıta Hali : +ıla, +ile, +çün, +içün, +ıAyIn

Vasıta hali, ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği haldir. Bu hal de ekli olup ismi fiile bağlar. Fiilin ne ile, kim ile yapıldığının yanında zaman, tarz, durum bildirir (Gülsevin; 1997, 469).

Vasıta hali eki, Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde isim kök ve gövdeleri ve iyelik eki almış isimlerle kullanılmıştır. Bu hal ekinin isimlerle kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

İsimlerle:

İsim çekiminde bu hal, Bağlama edatı ile, ıla ve içün kullanılarak ifade edilmektedir. ile ve içün 'nin ilk hecesi yardımcı sesler gibi düşmektedir (Timurtaş; 1994, 75).

her ne kim yerdeyse ih̄tiyārılagüçiledağı rucuñuz BKT 59a/5
 eyitdiler ey Hūd bize sen bürhānıla gelmedüñ BKT 238b/3
 bizüm adetümüz resüller göndermekdür halka
rahmetiçünsenüñTañrı'dan BKT 534a/7
 ve āh̄iret hayrını ziyān ētdiler Taḥḫīk biz yaratduḡcehenemçün çok
 kişileri BKT 178a/5
 Eger istelerdi çıkmağı seferiçün yaraḡ iderler-idi MKT 134b/8
 yol vere-y-idüm resül bile, toḡrı yol üstine şābit ola-y-ıdum necādçün
 MKT 254a/4
 sizi taşlar uz, taşıla öldürüñüz, didiler. Taḥḫīk yitişür bizden MKT
 316a/9,
 Tañrı Ta'ālā'ya ḥazretine imān tā'atıyla ḡurbına yitişmeḡ. MKT
 256a/1

Diğer instrumental eki +n az görülmekle birlikte çekim eki olmaktan çıkmıştır. Bazı sözlerde klişeleşmiş şekilde yaşamaktadır (Timurtaş; 1994, 75).

gündüzün gelüp gitmeḡi pes niçün 'akıl bile 'amel eylemez+siz
 (6)belki eyitdiler evvelki ümmetler 372a/5 BKT
 birbirbiri ardınca gelmeḡi gicenüñdağıgündüzün ay anlamaz mısız?
 Belki eyittilerTİEM 40 164b/5

Üçüncü tip vasıta eki +n 'dir. Eski şekli +ladın, +ledin olan bu ekin üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece +layın+leyin biçim kullanılmıştır(Akkuş; 1995,184).

tā evlerinden illerinden ayrılalar ya' nī girçekleyin Tağrı yolında pes eger yüz döndürelər TİEM 40 41b/11
 neyi bulur-ısa helāk eyler dağıkomaz ya' nī ikileyin dirilicek renk döndüricidür derilerün TİEM 40276a/3
 aranızda bir niceñüz oğımağı gibi bir niceyi bayıķ bilür Tağrı anları kim uğurlayın çıkarlar TİEM 40 170b/2
 oldum kim olam uşbu kargalayın ya' nī anı görmeyince bilmez idi kim ol depelenmiş TİEM 40 51b/1
 çıkarur ölüyi diriden dağı dirürür yiri öldüğinden sonra dağı ancılayın çıkarınılasız TİEM 40 193a/1
 Tağrıyı anmağa dağı aña kim indi haķ yalnş Kan 'an ? dağı olmasunlar (5) anlarcılayın kim virinildiler kitāb TİEM 40 257b/4
 gökleri ve yerleri kādır degül midür anlarcılayın yaratmağa BKT 481a/2
 belki inanmazlar pes getürsünler bir kelām ancılayın eger anlar girçekler ise BKT 566b/5
 bostanını yaptılar direkler üstine ancılayın yaradılmadı hıç iklimlerde BKT 640b/2

Zamirlerle:

I. Tekil Şahıs: benümle, benüm ile"benimle", **benümçün** ve **benüm için**"benim için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **benümle, benüm ile, benümçün** ve **benüm için** biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

yā Hāmān benümçün balçığı yandur tup eyle pes baña bir BKT 418b/1
 baña nuşret vir, intikām eyle benümçün anlardan. MKT 388b/2
 ben saña eyitmedüm mi ki gücün yetişmez benümle BKT 321b/2
 bize gele eyide kaşke benümle senün aranda mağribile BKT 530a/2
 mübādere eyle sen benümüçün. Eyitdi: E' ūzu bi' İlāhi şān budur ki MKT 164a/9

yā hān benümiçün, balçığı top eyle, kıl benüm-içün bir şarh yap
MKT 275b/7

dağı eylegil benüm için i' timāda yarar yararı virici kavî eyle TİEM 40
148b/10

eyitti Mūsā iy Çalabum açu vir benüm için gögüzümü dağı genez
TİEM 40 148b/9

yā habsde sākin olanlar benümile müteferriğ bāṭıl ma' būdlar mı
hayırludur MKT 165b/9

bu firāğdur, ayrılmağdur benümile senüñ ortanda MKT 210a/2

dağıkarındaşum Hārūn pes viribi anı benümile arka virici TİEM 40
185b/2

gönder menümile kardeşum Hārūn. Anlaruñ benüm üstüme MKT
258a/1

II. Tekil Şahıs: senüñ için "senin için", senüñile "senin ile"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde senüñile ve senüñ için biçimlerinde geçmektedir. Ayrıca Bursa Kur'an Tercümesinde senüñ için şeklinde de bulunup, Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

nebîye paygamber anı evlenmek dilese hāliş senüñ için BKT 457a/7

senüñile olanlar dağı gemi üstine şükrullāh de ki bizi kırtardı BKT
368a/5

kızları ki aña kız kardeşidur. Anlar ki senüñile hicret eylediler MKT
302b/6

ize senden yaman fāl geldi senüñile olanlardan dağı MKT 268b/9

tartışurlar senüñile hağ içinde andan sonra kim bellü oldu TİEM 40
83a/7

eger dilese nebî anı evlenmek hāliş senüñ için MKT 302b/8

dağı gir benüm cennetüme ki senüñ için yaratdum. MKT 442b/2

ay açmaduğ mı senüñ için gögsünü dağı yüceldmedük mi senüñ için
TİEM 40 286b/4

III. Tekil Şahıs: *anımla, anuñıla, anuñla, "onunla" anuñ için , anuñçün ve anuñiçün*"onun için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde *anımla, anuñıla, anuñla, anuñ için, anuñçün* ve *anuñiçün* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlara şorsan ki kim indürdi gökden şuları *anuñıla* BKT 433a/3,
vur *anuñıla*. andum bozma. biz tapduk anı şabr
eyleyicilerden MKT 328a/11

elleri boğazlarına dağı cehennem odı ki *anuñıla* yanarlar MKT 429b/10
kaçan andurı virineler *anuñıla* yüzün düşeler secde eyleyicilerken
TİEM 40 197b/7

dağıbayıq virdük Mūsā'ya Tevrātı dağı eyledük *anuñıla* karındaşın
TİEM 40 172a/10

anuñiçün müferrak etti ki hatta ki anuñıla BKT 389a/2
anlardur yürekler acıdıcı 'azāb *anuñiçün* kim haqqı yalan dutarlardı
BKT 3a/1

anuñiçün ki her cism-i mütenāhī kelimātu'llāh mütenāhī degüldür
MKT 212a/4

anuñiçün bilinür yaman gişiler, 'alāmetleri bile dutulurlar MKT
391b/7

dağı gösterür size nişānların *anuñ için* kim size anlayasız TİEM 40
6a/10

ödünç virmek görklü pes artura *anuñ için* artuqlar çok TİEM 40
18b/8

Hayırlı nesneyi *anuñçün* terk eylersiz MKT 7a/8

Tağrı Ta'ālā ni' metleri çok, *anuñçün* 'ibādet eylemezler MKT 449a/6

anuñla nuşret degüldür, illā Tağrı Ta'ālādandır ki 'azızdür MKT 46a/9

I. Çokluk Şahıs: *bizimle, bizimile, bizümle, bizümile "bizimle" bizimiçün, bizimçün, bizümiçün ve bizimçün*"bizim için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde imlalarına göre *bizimle, bizimile, bizümle, bizümiçün, bizimçün, bizümiçün ve bizimçün* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḥrınınpeygamberleriyüz pes gönder *bizimle* Beni İsrâ'îl BKT 336b/4

yâ oğlum! Bin*bizümle* bile gemiye, kâfirler bile olma MKT 156a/11

Taḥrıdan özge size kâfir olduk ve *bizümle* BKT 593a/5

gönder *bizümle* kardeşumuna, keyl eyleyelüm; Taḥkîk anı şaḳlaruz. MKT 167b/8

Rengini gören kişileri eyitdiler du' â eyle *bizimiçün* BKT 10b/2;

Yûsuf üstine *bizimiçün* inanmazsın dedilerdaḥı biz aḥa şefkat BKT 248b/3

bizümiçün ecr var mıdır? Virür misin Eger gâlib olsavuz? MKT 259a/4

du' â eyle *bizümiçün* senüḡ Taḥru'na ki saḡa MKT 358a/11

eyit ya Muḥammed siz şaḳlaşmazsız *bizümçün*illâ BKT 202a/4

bizi meşḡul êtdi mâllarumuz ve ehlimüz dêrler *bizümçün* istiḡfâr eyle BKT 552b/2

du' â eyle *bizümçün* Taḥrı Ta'âlâya ki beyân eylesün bize MKT 8a/1

yâ Mûsâ, didiler. *bizümçün*mişâl eyle, ma' bûd eyleyelüm MKT 116a/7

II. Çokluk Şahıs:sizünle, sizünile"sizinle", siziniçün, sizüniçün, vesizünçün"sizin için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde yazılış biçimlerine göre *sizünle*, *sizünile*, *siziniçün*, *sizüniçün*, vesizünçün biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

daḥııılduḡ*siziniçün* anda dürlü ni' metler dirliğiçün daḥı yara BKT 277a/7

bir ḳavme ki êderler daḥı*siziniçün* yaratduḡı nesnelerde BKT 283b/2

çıḳar-biz sizün bile, Muḥî' olmaz- biz *siziniçün* bir kimseye ebedî MKT 403b/8

kim size rızḳ virür Eger Taḥrı Ta'âlâ dutsa, *siziniçün* yaratduḡı MKT 416b/8

kim çıḳarduḡ yerden *sizüniçün*daḥıḳaşd eyleyüp meyanlarına ol BKT 44a/7

kâfirlere naşîb olsa eydür biz *sizüniçün* meyl eyleyüp BKT 100a/1

Taḥrı Ta'ālā ğanīdür, sizüñiçün ni' metler çok yaradıpdur MKT 32a/1

Taḥrı Ta'ālāsıze öğretdüğünü. Yiñüz anlar sizüñiçün MKT 74b/5
gemi tā yöriye denizde anuñ destürıla daḥıMüsāhḥar eyledi sizüñiçün
BKT 273b/5

and içerdüñüz bundan burun yoḡdur sizüñiçünhiç ırılmaḡ BKT 275a/4
doğurınca ki 'iddetleri dükene. Eger süd içürseler sizüñiçün MKT
412b/11

ben daḥısizüñileşaklaşıcılardan men pes koruduk BKT 162a/5
eyit şaklaşuñuz ben daḥısizüñileşaklaşıcılardan men dé yā anlaruñ
BKT 566b/3

siz muntazır oluñuz ben daḥı sizüñile muntazır olurun. MKT 145a/11
Taḥrı Ta'ālā barça nesneye kādirdür. Eger sizüñile şavaş eyleseler
MKT 375a/11

siz şaklaşuñuz ben daḥısizüñleşaklaşanlardan men dé ya Muḥammed
BKT 230a/7

ve eger sizüñleşavaşsalar size nuşret éder biz Taḥrı Ta'ālā BKT
590b/7

III. Çokluk Şahıs: anlarıyla, anlarunla"onlarla" anlariçün ve anlarçün"onlar için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde anlarıyla, anlarunla, anlariçün ve anlarçün biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlarçün her ne ki gücünüz yetişse kuvvetden ki oḡ atmaḡdur BKT
190b/1

zılm bile anlarçün vardır emānlik daḥı anlar hidāyet BKT 138a/4

anlarçündür özleri istediği oḡul kız MKT 188b/8

Cennat-ı 'adn içinde kapuları açılmışdur anlariçün tahtlar üstinde
BKT 493a/7

daḥıanlariçünkatı 'azāb vardır TaḥrıTa'ālā'dur kitābı indüren ḥaḡḡıla
BKT 522a/5

anlariçünvardur yürekler acıdıcı. MKT 78b/9

anlariçün yaman ḥisāb vardır, ḥisāb münāḡaşadır MKT 174a/3

senden ilerü daḥı eyledük anlaruniçün avratlar BKT 268a/4

dağı mālîk olmaz anların için ziyân degürmege ne dağı aşşî TIEM 40
151a/4

pes kılduğ aru ya' nî buzîne eylemegi 'azâb anların için kim andan
ilerüdür TIEM 40 6a/1

anlarınla dağı uyma hevâsına anların kim 149a/3 BKT

begendürür ekincileri anlarınla kağıtmağ için kâfirleri va' de etti BKT
555b/5

ol atlarıyla toz kapururlar girürler anlarınla düşman cemâ'ati ortasına
BKT 647a/7

siz anda anlarınla berâber olasız, korğarsız anlardan MKT 288b/3

istediler ki sen anlarınla yakınlık eyleyüp yumşak olasın MKT 417b/6

2.4.8 Eşitlik Hali : +CA, +Inca

Eski Anadolu Türkçesinde +ça, / +çe yanında genişlemiş şekli olan +cılâyin / +cileyin'in kullanılış sahası zamirler olup "gibi" ve "kadar" anlamlarını verir, onların benzetme şekillerin yap<Ar. Eski Anadolu Türkçesi'nde bu da zamirlerde bir eşitlik çekim eki gibi vazife görmüştür (Ergin; 2009, 239).

+layın / +leyin ; +ça / +çe 'nin benzerlik fonksiyonunu kuvvetlendirmek için getirilmektedir. Eski Anadolu Türkçesi'nde hiç değilse uzun müddet ek tabi ç'li idi: ben+çileyin gibi. Sonradan ek yalnızca c'li olmuştur: ben+cileyin.

İsimlerle:

Eşitlik hal eki +CA / +ÇA Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde isim kök ve gövdeleriyle kullanılmıştır.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz vërdük Mūsā'ya Tevrat'ı dağı ardınca gönderdik BKT 13a/4

ol vaqtde qalmazlar senün ardunca illâ az zamân sünnetidür BKT
308a/5

artur aña cehenemimde bizüm 'azâbumuzca bir 'azâbdağı BKT 494a/1
hâlde menüm elümce gelen kitabı ki Tevrit' dür hâlâl eylemek için MKT
39a/11

ol günde mağcûblardur, görmezler mü 'minler hilâfinca MKT 437b/4
şibt. sağısınca bayık bildi her (2)âdam içecek yirini. Yin dağı için Tağrı
rüzısından TIEM 40 5b/2

ödemeye anı sañaillâ kim hemîşe olduğuncanuñ üzere durıcı ya' nî
hemîşe isteyü-durasan 27a/9 TİEM 40

siz daħıiki ol kadarca anlara (11) eyitdünüz: Bu bize ƣandan?MKT
49b/10

diri eyler türbede olanları va' desî mücibiñce ki ģilâfî olmaz. MKT
232a/10

Müsâ' ya kitâb virdük ki Tevrît' dür, Müsâ ardınca Resüller
gönderdükMKT 9b/9

Zamirlerle:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde eşitlik hal eki isimlerde olduğı gibi zamirlerde de çok sık kullanılmamış olup sınırlı sayıda örnekte geçmektedir.

Şahıs zamirlerinde başka hal ekleriyle kalıplaşarak katmerli zamir çekimleri oluşturur. Dönüşlülük zamirleriyle kullanımı görülmeyen eşitlik hali ekinin diğeri zamir türleriyle de kullanımı şahıs zamirlerinde olduğı gibi çok azdır.

III. Tekil Şahıs: ancılayın "onun gibi, öyle"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anca* / *ancılayın* biçiminde görülmektedir. Manisa Kur'an Tercümesinde eşitlik hal biçimi 3. teklik zamirlerle hiç geçmemektedir.

Ekin üzerinde çalıştığımız metinlerde geçen biçimleri aşağıdadır:

belki inanmazlar pes getürsünler bie kelâm ancılayın eger anlar
girçekler ise BKT 566b/5

bostânını yapıdılar direkler üstine ancılayın yaradılmadı hiç iğlimlerde
BKT 640b/2

‘azâb içinde ortağlardur bayıķ biz ancılayın eyleyevüz
yazuğlularaTİEM 40 212b/2

Dağı girdünüz peygambar ayıklamağâ, ancılayın kim girdilersunlar,
bâğıl oldı ‘ amelleri TİEM 40 92b/3

I. Çokluk Şahıs: bizcileyin "bizim gibi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *bizcileyin* biçiminde görülmekte olup sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir.

Ekin bu tür kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

degül siz siz illâademî **bizcileyin** dilersiz kim yığasız BKT 270b/5
 görmezüz seni, illâ bir âdamî **bizcileyin**, dağı görmezüz seni kim
 uydısaña TİEM 40 105a/8
 degülsiz siz, illâadamî **bizcileyin**. Dilersiz kim yığasız, andan kim oldı
 TİEM 40 121a/5

II. Çokluk Şahıs: **sizcileyin** "sizin gibi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde **sizcileyin** biçiminde görülmektedir.
 Bununla ilgili örneği aşağıdadır:

degülüz biz illâademî **sizcileyin** dilersiz kim yağasız bizi BKT 270b/7
 degülüz biz, illâ âdamî **sizcileyin**, velî kin Tañrı ni'met virir āha kim
 diler, kullarından. TİEM 40 121a/6
 Pes eyitti ol cemā'at kim kâfir oldılar, kavumdan: "degül uşbu, illâ bir
 âdamî **sizcileyin**, diler kim artıklık isteye sizün üzere TİEM 40 162b/8

III. Çokluk Şahıs: **anlarcılayın** "onlar gibi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde **anlarcılayın** biçiminde geçmektedir.
 Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

gökleri ve yerleri kâdir degül midür **anlarcılayın** yaratmağa BKT
 481a/2
 aña evi halkını bir **anlarcılayın** dağı bizüm rahmetümüzle dağı BKT
 492b/7
 İy anlar kim imân getürdiler! olman **anlarcılayın** kim incittiler
 Mūsā'yı. Pes fceri eyledi anı Tañrı, andan kim eyittiler TİEM 40
 203a/2
 dağı bağısladuk aña ev kavumını, dağı **anlarcılayın** anlaruñ ıla rahmat
 için bizden, dağı ögüt için 'ağıllar işlerine TİEM 40 216a/9

2.4.9 Yön Gösterme Hali:

Yön gösterme hali, fiilin yönünü, kendisine doğru yapıldığını gösteren haldir. Yön durumu ekleri ismi fiile bağlayan eklerdir. Bu hususu çekim ekleri olduklarında söz konusudur. Yön gösterme hal ekleri bazı kelimelerde kalıplaşarak yapım eki karakteri gösterirler.

2.4.9.1 +ArU

Eski Türkçede +garu, +gerü ve +karu, +kerü şeklinde idi. Batı Türkçesine geçerken -ğ ve -g 'nin düşmesiyle +aru, +erü şekline girer, ek, Eski Anadolu Türkçesinde hep yuvarlak ünlülü olarak +aru, +erü şeklinde kullanılmıştır.

ecelleri gelse bir sâ' at arkuru gidemezler ilerüdağı gidemezler BKT 223b/6

bir sâ' at arkuru varamazlar ilerüdağı gidemezler dağıkılurlar BKT 289a/4

derenüñ yukarusından, maşrıq tarafından, aşağıdan dağı derenüñ mağrib tarafından MKT 298a/10

görürdi ol vaqt ki geldilerdi size yukaruyanuñdan BKT 451a/2

yukarudandağı geldi özlerine ' azāb sēzmedükleri yerden BKT 284b/7 dağı eger ola bir anuñdur yukaru. dağı ataşımın anasınun, her birisinin ol ikiden TİEM 4035b/10

anlaruñdur, [219a] yukarularındanşayvanlar oddan, dağı aşamalarından şayvanl<Ar. Şol, kōrkıdur Tañrıanüñ ıla kullarını TİEM 40 219a/1

bir bölük içine bayak geçdi andan ilerü bölükler BKT 266b/3

anlar çalışurlar hayırlarda dağı anlar hayır yollarına ilerü varurlar BKT 370b/4

dağı gelmedi size beñzeri anlarıñkim geçdiler, sizden ilerü? yok andı anlara katılık yoñsullıq, TİEM 40 16a/1

Dağı eger talāk virirsenüz anlara, andan ilerü kim yaqınlıq eylesesiz anlara TİEM 40 18a/9

2.4.9.2 +rA, +rİ, +rU

Türkçenin değişik devrelerinde önemli yer işgal eden bu ek, bugün Türkçenin çeşitli şivelerinde kalıplaşmış şekilde kendi varlığını devam ettirmektedir (Duran; 1956, 1-100).

ikinci gelse severler, isterler ki eger anlar Medine'den dışra olalar
 ‘ Arab içinde beryelikde şora sizüñ MKT 299a/11
 dağı ol kim ol gizlenicidür gice, dağı dışra çıkııcıdur gündüz ya‘ nî bu
 eyidilenlerün TİEM 40 117b/9
 anda mu‘ tekif olup muķim olanı dağı sonradan geleni MKT 233b/10
 andan sonrayı her yimişlerden yüri yimekte Tañrı Ta‘ ālā MKT 189b/6
 öñdinkiler sonragıla yokdur sizüñ bizüm üstümüze BKT 157a/4
 içinde kim olanları dağı sonradan gelenleri dağı BKT 359a/4
 dağı anlar kim sırlar Tañrı‘ ahdim, ‘ ahdmdan sonra dağı keserler anı
 kim buyurdı Tañrı anı kira ulaştırıla TİEM 40 119a/1
 hüdüddan taşra çıkmañuz. Tañkık Tañrı Ta‘ ālā işlegeni bilür MKT
 161b/9
 dağı ol kim gizleyicidür gece dağı taşra çıkııcıdur gündüz BKT 263b/1
 atası üzere eşnāmı ma‘ būd mı idindi-men MKT 95a/3
 kim ki Tañrı Ta‘ ālā hidāyet verse pes ol doğru yol üzredür BKT
 310a/7
 dağısaña minnetüz müzd vardur dağı sen ulu hu üzresin BKT 608b/5
ilerü varsun yā arda varsun. Her nefes kesb eyledüğü nesne bile
 merhündür MKT 428a/2
 virineler müzdlarını iki kez şabr eyledüklerinden ötürü dağı girü
 yıgarlar eyü-y-ile 186b/4 TİEM 40
 dağı muhacırlara dağı Enşāra ya‘ nî destür virdükleri için munāfıklara
girü kalmağa 96a/3 TİEM 40
 anlardan bir qavli ki üzerlerine ey dilenden özge qavldi MKT 119a/8
 şevābı üzeredür, şer kesb eylese ‘ azābı üzeredür MKT 34b/2
 Benüm üzerime dağıbaña geliñüz Müslüman oluñuz denilmiş BKT
 407a/5
 Benüm ecrüm Allah katındadır dağı ol her nesne üzere hāzırdur
 BKT 467b/2
 qadırdur. dağı ol gālbudur qulları üzere, dağı ol dürüst işlüdür,
 bilürdür işleri TİEM 40 59b/10

toğru yol gsterdgi üzere size dağıanuğ ıun kim siz Şükr
eyleyesiz. TIEM 40 13b/9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSİM YAPIM EKLERİ

3.1 İsimden İsim Yapım Ekleri:

Yapı bakımından eklemeli bir dil olan Türkçe isim köklerinden başka kelime türetmek, kelime ve kavramların anlamını genişletmek için eklere ihtiyaç duy<Ar. Türkçede bu ihtiyacı karşılamak için kullanılan eklere yapım ekleri adı verilir. Yapım ekleri dört kısımda incelenir:

1. isimden isim Yapım Ekleri
2. İsimden Fiil Yapım ekleri
3. Fiilden Fiil yapım ekleri
4. Fiilden İsim Yapım Ekleri

Bu aşamada, Çalışımızın konusuna uygun olarak, sadece isim yapım eklerini incelemeye çalışacağız. İsimden isim yapım eklerinin sınıflandırılmasında Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation I-II* (Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation I-II*).adlı eserinde kullandığı adlardan yararlanılmış, fiilden fiil yapım ekleri ise alfeabetik sıraya göre incelenmiştir.

Batı Türkçesi Kura'an Tercümelerinde kelime türetmek için çeşitli yapım ekleri kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde kullanılan isim yapım ekleri aşağıdadır:

3.1.1 +ak

Küçültme, benzerlik ve sevgi ifadeli isim gövdeleri türeten isimden isim yapma ekidir (Erdal; 1991, 2.52).

baş+ak: "başak" BKT 253a/3

3.1.2 +An

Sadakat, kuvvetlendirme ve çoğu zaman çokluk ifadesi kazandıran isimden isim türetme ekidir (Erdal; 1991, 2.52).

Bu ek Türkçede eskiden beri bulunan hiç değişmemiş; Eski Anadolu Türkçesinde ve daha sonra hep aynı olmuştur (Ergin; 2009,174).

arşl+an: "aslan" *arşlandan* BKT 623a/1, *arşlandan* TIEM 40 276b/2

aşlan bk. **arşlan** BKT 106a/6

er+en: "adam, erkek, yiğit" *erenler* BKT 455a/1, *erenlerdür* MKT 19a/5, *erenlerine* TİEM 40 167b/6

oğl+an: "erkek çocuk, çocuk" *oğlancığım* BKT 443a/7, *oğlaniken* MKT 213a/1, *oğlanlaruğuz* TİEM 4037a/6

3.1.3 +CA

Kalıplaşmış eşitlik hali eki olup küçültme ve kuvvetlendirme ifadesiyle isimden isim türetme ekidir. Aynı zamanda Ergin' e göre bu yapım eki olarak da kavim isimlerinden dil, lehçe ve şive isimleri yapmakta kullanılır (Ergin; 2009,157).

ala+ca: "alaca" *alacalatıfdur* TİEM 40 177a/11

an+ca: "onun gibi, misli, katı" *ancalar* TİEM 40 69b/6

arab+ca : "Arap dili, Arapça" *arabca* TİEM 40 110b/6

ardın+ca: "arkasında, peşinde" *ardınca* TİEM 40 107b/11

‘azāb+ca: "azap, ceza, işkence" *‘azābımızca* BKT 494a/1

bar+ça: "bütün, hep" *barça* BKT 5b/6, *barçası* MKT 13a/2

ileyin+ce: "önce, öne sıra" *ileyince* TİEM 40 182a/5

3.1.4 +CAk

Küçültme ifadesi veren isimden isim yapma ekidir. Ekin +ç ve + k eklerinden oluşmuş birleşik ek olmalıdır (*Hamilton;1998, 249*).

an+cak: "sadece, yalnız" *Ancak* TİEM 40 258b/5

derin+cek: "baş örtüsü" *derinceklerini* TİEM 40 167b/6

küçü+cek: "küçük" *küçücekden* BKT 356a/2

oyun+cak: "oyuncak" BKT 116b/4

örüm+cek: "örümcek" *örümceğe* BKT 430a/7, *örümcekdür* MKT 284a/4

taşın+cak: "kaygan" *taşıncaç* TİEM 40 141a/9

tulın+cak: "perde" *tulıncaç* TİEM 40 145a/7

tiz+cek: "çabucak" *tizcek* BKT 78b/2

yiye+cek: "yiycek" *yiyecek* BKT 54b/7

3.1.5 +*can*

oğul+can:"rahim, döl yatağı" *oğulcanlar* BKT 263a/5, *oğulcanlar* TİEM 40 23a/9

3.1.6 +*CI*

Fail ve meslek isimleri türeten işlek isimden isim yapma ekidir(Eraslan; 2012, 95).Ek Moğolcadan da fiil ismi teşkil eder. Umumiyetle meslek ve uğraşmayla ilgili isimler yapan bu ekin Eski Türkçede –ç'li şekilleri de kullanılmıştır (Ergin; 2009,157).

Ek ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı değildir:

artuğ+çı:"bol bol, fazlasıyla, çokça, arttıran, çoğaltan" *artuğçı* BKT 150b/2, *artuğçı* MKT 6b/7

av+cı:"avcı" *avcı canavarlardan* TİEM 40 49a/2

botla+cı:"yavrulayacak olan, gebe olan" *botlacı* TİEM 40 281a/6

ekin+ci:"çiftçi" *ekincileri* TİEM 40 245b/4, *ekincileri* BKT 555b/5

fâl+cı:"falcı" *fâlcıya* TİEM 40 135b/3

gele+ci:"söz, kelime" *gelecilerine* TİEM 40 79b/8

haber+ci:"peygamber" *haberciye* BKT 268a/5

il+çi:" elçi, resul" *ilçiler* BKT 407b/4

iş+çi:"ücretle çalışan kimse, memur" *işçileründür* TİEM 40 91b/10

kapu+cı:"hizmetçi, bekçi" *kapucuları* BKT 504a/4 , *kapucularıdur* MKT 337a/6

kullık+çı:"hizmetçi, bekçi, gözetleyici" *kullıkçılar* TİEM 40 129b/10

miyan+cı:"arabulucu, aracı" *miyancı* TİEM 40 38a/7

muştı+cı:"müjdecı" *muştıcılar* BKT 32a/6

oyun+cı:"oynayan, eğlenen, eğlenceye, alan" *oyuncılarken* TİEM 40 236b/8

şavaş+cı:"savaşçı, savaşan" *şavaşçılarıdur* BKT 553a/7, *şavaşçı* MKT 374b/8, *katı şavaşçılar* TİEM 40 148a/3

şefâ'at+çı:"şefa'at eden" *şefâ'atçılarımızdur* MKT 145a/6, *şefâ'atçiler* BKT 500b/5, *şefâ'atçılar* TİEM 40 220a/10

tapu+cı:"hizmet" *tapucular* BKT 566a/4

tapuçı bk. **tapucı** BKT 320b/2

yalan+cı:"yalancı" *yalancılarıdan* BKT 161b/2, *yalancılara* MKT 280b/6, *yalancıdur* TİEM 40 218a/5

yalgancı bk. **yalancı** MKT 40a/10

yardım+cı:"yardımcı" *yardımcısı* BKT 619a/3

yardumcu bk. **yardımcı** BKT 180b/4

3.1.7 +çigez

Bu ek de bir küçültme ekidir. Küçültme ve sevgiden başka bir de merhamet, şefakat, acıma gösterir (Ergin; 2009, 166).

ki-çigez : "küçük çocuk" BKT 250b/3

3.1.8 +cIk/ +cUk

Küçültme ifadesi veren isimden isim yapma ekidir (Eraslan; 2012, 96).

Genişletilmiş olan sıfatlar, anlamca pekiştirilmiş küçültme ve ya abartma sıfatlarına dönüşür (Korkmaz; 2009, 43).

Ergin'e göre bu ekin a'lı şekil Eski Anadolu Türkçesinde vardır: az-a-cuk gibi. Bu bakımından +acuk, +ecük'ü tek bir ek de kabul edebilmektedir (Ergin; 2009, 164).

az+acuk: " azacık" *azacuk* BKT 258b/6 *azacuğına* TİEM40 90b/2

ata+cık: "babacık, atacık " *atacığım* BKT 486a/1

kicü+cük: "küçük" *küçücükken* BKT 394a/6

ki+cük: "küçük" *kicüksü* BKT 225a/6, *kiçükden* MKT231b/6

küc+cük: "küçük, henüz buluş çığına gelmemiş" *güççüklerin* TİEM 40 267a/3

oğlan+cuk: "sevgili küçük çocuk, oğulcuk" *oğlancuk* TİEM 40 110b/9

örüm+cük: "örümcek" *örümcük* TİEM 40 190b/8

3.1.9 +TAş

Berberlik ve ortalık ifade eden isimden isim yapma ekidir. Eski Türkçeden beri ünlü ve ünsüz uymlarına giren bir ektir (Korkmaz; 2009, 46).

adaş: (<ad+daş) "adaş" *adaş* TİEM 40 144b/11

din+deş: "aynı dine mensup olan" *dindeşindendir* TİEM 40 213a/11

kar+daş: "kardeş" *kardeşine* MKT 78a/2

karın+daş: "kardeş" *karındaşuñuzı* TİEM40 114a/4

sır+daş: "sırdaş" *sırdaşlar* BKT 64a/1

yaş+daş: "yaşıt" *yaşdaşlar* BKT 493b/2, *yaşdaşlar* TİEM 40 279b/4

yol+daş: "yol arkadaşı, arkadaş" *yoldaşını* BKT 484a/1, *yoldaşı* MKT 206b/10, *yoldaşa* TİEM 40 38a/10

3.1.10 +*TIn*

+*dIn* / +*dIn* eki "nereden" sorusuna cevap vermeyip "üleştirme" veya "toplama" manasında vasıflık (Attributiv) bildiren bu ekin "yer" gösterdiğini, çıkma eki +*dIn* /+*dIn*/+*tn*/+*tin* ile aynı kökenden türemiş olabileceği görüşündedir (Gabain; 1974, 408).

öñ+din : "önce, önceki" öñdinBKT 150a/7, öñdinMKT 354b/4, öñdinden TİEM 40
78a/11

öñdün bk. öñdin BKT 553b/2 MKT 10a/3

ay+dın: "parlak, ışıklı" aydıñın TİEM 40 3a/1

3.1.11 +*dI* / +*dU*

Nadir kullanılan bir ek olup bazı sıfatlara getirilindiğinde sıfat kuvvetlendirmesi olur (Eraslan; 2012, 96).

ürün+dü: "seçkin, mümtaz" üründü TİEM 40 10b/10

3.1.12 +*dUz*

İşlevi kesin olarak bilinmeyen ölü bir ektir. Eski Türkçede de işlek değildir. Her halde eski Türkçeden daha eski döneme ait bir ek türü olmalıdır (Korkmaz; 2009, 47).

gün+düz: "gündüz" gündüzüñ BKT 537b/3, gündüze MKT 37a/5, gündüz geçürelerdi TİEM
40 124a/1

yıl+düz: "yıldız" yılduzları MKT 97b/1, ıldızdur TİEM 40 283b/6

3.1.13 +*I*

Sıfat mahiyetinde renk isimleri türeten isimden isim yapma ekidir. Ekin + sıl +sil ekinin kısalmış şekli olduğu da ayrıda düşünölmektedir (Eraslan; 2012, 98).

kız+ıl : "kızıl, kırmızı" kıızı/BKT 575a/5, MKT 313a/7, kıızıllar TİEM 40 207b/9

yaş+ıl: "yeşil" yaşıł MKT 7a/3, yaşıł TİEM 40 211b/4

3.1.14 +*k*

Küçöltme ve sevgi ifadesi veren ve seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir (Hamilton; 1998, 252).

aşa+k: "aşağı, çukur" aşıak yir TİEM 40 151b/6

aķsa+k: "total" *aķsaķ* MKT 251a/3, *aķsaķ* TİEM 40 244b/3

küç-ü+k- : "küçük" *küçükleriken* BKT 569b/1

3.1.15 +GA

Yönelme durumu eki ile aynı olup belirli kelimelerde yer alan isimden isim yapma ekidir (Gabain; 1974, 58).

baş+ķa : "başka" BKT 292b/7, *başķa* MKT 209b/9

başķa bk. **başķa** BKT 321b/7

göl+ge: "gölge" *gölgeleri* MKT 173b/1, *gölgeye* TİEM 40 39b/7

öz+ge- : "özge, başka, diğer" *özgeden* BKT 124b/4, *özgesine* MKT 83b/6

3.1.16 +kek

Bu ek de işlek olmayan eklerden biridir. Eski Türkçe de örnekleri daha çoktu. Batı Türkçesinde er+kek kelimesinde görebilmektedir. Bu ekte de kökün manasını tahsis eden, muayyenleştiren bir kuvvetlendirme, bir belirtme fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır (Ergin; 2009, 175).

ir+kek: "erkek" *irkeklerimiz* BKT 146b/6, *irkekleri* MKT 102a/3, *irkekden* TİEM 40 246b/5

3.1.17 +GI

Aitlik eki olmakla beraber, sıfat mahiyetinde gövdeler türeten yapım eki olarak da kullanılır. A. von Gabain, + ki şeklinin yaygın, +kı şeklinin nadir kullanıldığını bildirir (Gabain; 1974, 49 -74).

Ergin' e göre bu ek Eski Türkçede -ķı, -ki şeklindedir (Ergin; 2009, 163).

delim+gi: "önceki, eski" *delimgi* TİEM 40 116a/4

ķan+ķı: "hangi" *ķanķısı* MKT 205a/4

ķanķu bk. **ķanķı** MKT 153a/11

ilerü+gi: "önceki, evvelki, eski, geçmiş" *ilerüg i* TİEM 4064b/9

dükelcü+gi: "hepsi, her biri" *dükelcügilerine* TİEM 40 126a/1

güye+gü: "güveyi, damat" *güyegüler* TİEM 40 129b/10

şoņra+gı: "sonra gelecek olan, sonraki" *şoņragılarımız* TİEM 4058a/11

3.1.18 +*LAḳ*

Soyut isimlerle, yer ve hayvan isimleri türeten ve seyrek kullanılan birleşik bir ektir (Erdal; 1991, 2.45- 2.73).

çıp+laḳ: "çıplak" *çıplaḳ olmaya* MKT 223b/6

ot+laḳ: "otlak" *otlaḳını* BKT 630b/7, *otlaḳdan* MKT 185a/3, *otlaḳ* TİEM 40281a/1

yav+laḳ: "çok,pek,gayet" *yavlaḳbahıl* TİEM 40 138a/10

3.1.19 +*II* / +*IU*

İsimden sıfat yapmak için kullanılır. Kökün ünlüsü ne olursa olsun, ekteki ünlü daima yuvarlaktır. Bu yuvarlaklık ekin Eski Türkçe 'deki şekil +ıḡ, +liḡ 'teki –ḡ, ve –g'nin düşmesinden ileri gelmektedir (Akkuş; 1995, 196).

ābdest+lü: "abdest almış" MKT 395a/3

ad+lu: "adlı, isimli" BKT 351a/3

‘alāmet+lü: "alamet, belirti, iz, nişan" *‘alāmetlü* BKT 536b/2

aḡ+lu: "hafif,yavaş" *aḡlu eyleler* TİEM 40 245b/10

aşşı+lu: "faydalı" *assılı* TİEM 40 284a/5

at+lu: "atlı" *atlu* MKT 199b/11, *atlularun-ıla* TİEM 40 136b/1

aydınlıḳ+lu: "parlak" *aydınlıḳlu* BKT 357a/3

‘aḳıbet+lü: "son, nihāye, sonunda" *‘aḳıbetlüdür* BKT 86b/3

‘ayıb+lu: "eksik, kusurlu" BKT 322a/6, *‘ayıblueyleyem* MKT 210a/4

‘ayn+lu: "kaynaklı, pınarlı" MKT 241a/8

at+lu: "atlı" *atluḡıla* BKT 306b/4

‘azāb+lu: "azap eden" *‘azāblu* BKT 372a/1, *katı ‘zabludur* TİEM 40 12a/10

‘azamet+lü: "büyüklük, ululuk" *‘azametlü* BKT 274a/6

bahā+lu: "değerli,kıymatli" *bahalı* TİEM 40 88a/7

baḡ+lu: "baḡlı" *baḡludur* BKT 117b/4, *baḡlu* TİEM 40 154a/4

baḡt+lu: "talihli" *baḡt+lu* BKT 249b/1

bel+lü: "açık, aşikar" *bellü oldı* MKT 30b/4

bereket+lü: "bolluk veren, bereketli" *bereketlü* TİEM 40 247a/9

bıçaḳ+lu: "bıçaklı" *bıçaḳlu* BKT 573b/7

borç+lu: "borcu olan" *borçlulara* BKT 203b/1, *borçlu* MKT 33a/7

çatal+lu: "kollu" *çatalu* BKT 627b/3

dāne+lü: "tohumlu, çekirdekli" *dānelü* MKT 31a/8

- dat+lu:**"acı olmayan, tatlı" *datlu* MKT 347a/5
- dirnek+lü :**" toplu halde yapılan" *dirneklü*BKT 384b/7
- dip+lü:**"sabit ve oturaklı dağ" *diplü tağlar*TİEM 40 126b/10
- dutu+lu:**"tutturulmuş" *dibi dutulu dürce* TİEM 40 168a/7
- duz+lu:**"tuzlu" *duzludur* MKT 269b/9
- dür+lü:**"türlü, çeşit" *dürlü*BKT 471b/5, *dürlü* MKT 432a/7, *dürlüleri* TİEM 40 233a/2
- ekin+lü:**" tarıma alverişli arazi, tarla" *ekinlü* BKT274a/6, *ekinlünüze* MKT 25a/1, *ekinlü*TİEM 40 122b/7
- erken+lü:**"erkenci, işe erken başlayan; açığız" *erkenlülerden*TİEM 40 177b/2
- ev+lü:**"nikâhlı, evli" *evlüler*TİEM 40 90b/6
- fazıl+lu:**"üstün kılmak, faziletli yapmak" *fazıllu eyledi*TİEM 40 179b/9
- giz+lü:**"gizli, saklı, kapalı, bilinmeyen" *gizlûsin* BKT 143b/6, *gizlûdür*TİEM 40 256b/7
- görkü+lü:**" güzel, iyi" *görkûlûdür* BKT 265a/2, *görklüler*TİEM 40 254b/10;
- göz+lü:**" gözlü" *gözlüler* BKT 483b/4, *gözlü*TİEM 40 61b/9
- göz+lü:**"gören, görme özü olmayan" *gözlü* BKT 511a/1
- güç+lü:**"zorlu" *güçlûmen* BKT 408a/2, *gücümüz* TİEM 40 19a/9
- gümeñ+lü:**"şüphe içinde olmak, şüphelenmek" *gümeñlü mi olurlar* TİEM 40 169a/6
- hayır+lı:**"faydalı olan, iyi" *hayırlıdır* MKT 48a/4
- hayırlu** bk. **hayırlı** MKT 7a/4
- hayırlu** bk. **hayırlı** MKT 105b/3 , *hayırlu oldu* TİEM 40 162a/11
- hâcat+lu:** "muhtac" *hâcatlularsız* TİEM 40 207a/11
- heybet+lü:**"korkulan, korku veren, ürperten" *heybetlü* MKT 214a/9
- hidâyet+lü:**"hidâyetli" *hidâyetlü* BKT 27b/4
- hikmet+lü:**"hikmet dolu" *hikmetlü* TİEM 40 195a7
- hisâb+lu:**"hisab gören" *tiz hisâbludur* TİEM 40 24a/7
- hoşnudlık+lu:**"beğenilen, arzulanan, razı olunan" *hoşnudluğu*TİEM 40288a/11
- hulû+lu:**"huylu" *hulûlu* MKT 333a/10
- is+lü:**"sahib olan" *islü*TİEM 40 253b/8
- iş+lü:**"işe sahib" *dürüst işlü*TİEM 40 4a/2
- izzet+lü:**"şerefli, üstün gelen" *izzetlülerin* BKT 407b/2, *izzetlü* TİEM 40 243b/4
- kadem+lü:** "kutlu" *kademlü*BKT 328a/2
- kap+lu:**"kaplanmış, perdeli, kılıflı" *kapludur* TİEM 40 7b/1
- kaygu+lu:**"kaygılı, düşünceli" *kaygulu yiken* BKT 610b/7, *kaygulu* MKT 117b/2, *kaygulu*TİEM 40 150b/10

ķaygulu bk. **ķaygulu**BKT 312b/7

ķıymet+lü: "kıymetli" BKT 50a/4, *ķıymetlü* MKT 35b/11

ķut+lu:"kutlu, bereketli"*ķutlu* BKT 150a/5, *ķutlu*TİEM 40 28b/4

ķuvvet+lü:"güçlü, kuvvetli, üstün"*ķuvvetlüz* BKT 407a/7, *ķuvvetli eyledi* MKT 402a/4,*ķuvvatlular* TİEM 40 50b/10

ķuvvetlü bk. **ķuvvetli** MKT 265b/8

lezzet+lü:"lezzetli"*lezzetlü*BKT 483b/3

māl+lu:"zengin"*māllumen* BKT 317a/5

mekir+lü:"hile yapan"*ķatı mekirlüdür*TİEM 40 118a/3

menfa'at+lü:"yararlı"*menfa'atlüdür* BKT 378b/4, *menfa'atludur* MKT 247a/6, *mefa'tlu*TİEM 40 150a/11

meşakķat+lu:"çetin, sıkıntı veren, zahmetli"*meşakķatlu*BKT 34a/3,*meşakķatludur* MKT 175b/4

mühür+lü:"mühürlü" BKT 635b/1, *mühürlü*TİEM 40 180b/2

müzd+lü:"mükafata layık, sevabı olan"*müzdölüdür*TİEM 40 95b/2

ne şabūr+lu:"ne kadar sabırlı"*ne şabūrludur*TİEM 40 13a/1

ni'met+lü:"nimetli, nimete ermiş"*ni'metlü* MKT 144a/8, *ni'metlülerini*TİEM 40 164a/4

nūr+lu:"ışıklı, parlak, ışık saçan"*nūrlumuzu* BKT 605a/4, *nūrlu*MKT 51b/9, *nūrlu*TİEM 40 175a/2

raķmet+lü:"rahmet sahibi, çok acıyan, çok esirgeyen"*raķmetölüdür* BKT 17b/2, *raķmetlü* MKT 427a/5

rukū'+lu:"rukū ve secde ile ifa edilen namāz"*rukū'lu namāz*TİEM 40 4b/4

şabur+lu:"sabırlı, mütehammil"*şaburludur*TİEM 40 13a/1

şaç+lu:"saçı olan, saçlı"*ak saçlular*TİEM 40 275a/10

şagış+lu:"sayılı"*şagışlu* BKT 313a/7

sevgü+lü:"iyi, güzel, makbul"*sevgölüdür* BKT 251b/3, *sevgölüdür*MKT 132a/6, *sevgölü* TİEM 40 246a/4

silāh+lu:"silahlı"*silāhludan* TİEM 40 83a/8

şifāt+lu:"sıfatlandırılmış"*şifātluydılar* MKT 336b/1

süci+lü:"şarapla dolu kadeh"*sücilü kadah-ıla*TİEM 40 255a/10

sürme+lü:"sürmeli, sürme çekilmiş"*sürmelü*BKT 483b/4, *sürmelü* MKT 321b/3

şefķat+lü:"merhamet sahibi, acıyan"*şefķatlülerdür* BKT 555b/1, *şefķatlu* MKT 210a/8

şek+lü:"şüpheyeye düşmek"*şeklü olmaya* TİEM 40 276a/5

- şer+lü:**"kötü"*şerlüdür* MKT 51a/9
- şarab+lu:**"şarap dolu kadeh"*şarablu kapdan* TİEM 40 277b/2
- taþ+lu:**"tatlı"*taþludur* BKT 390b/7, *taþlu* MKT 97b/8, *taþludur* TİEM 40 270a/5
- tuþ+lu:**"tuzlu"*tuþludur* BKT 390b/7, *tuþludur* MKT 255b/6,*tuþlu*TİEM 40 173a/3
- ulūhiyyet+lü:**"yüce, büyük"*ulūhiyyetlü* MKT 419b/1
- ululıþ+lu:**"şerefli, itibarlı, şanlı"*ululıþlu* TİEM 40 247a/4
- uþ+lu:**"akıl sahibi, akıllı"*yıyni uslular* TİEM 40 79a/9
- va^ç da+lu:**"vaat sahibi, vadeden"*va^ç dalu* TİEM 40146b/4
- yahtu+lu:**"parıldayan, ışıklı"*yahtulu büyük* TİEM 40 168a/8
- yalıñ+lu:**"alevli"*yalıñlu* BKT 278a/1
- yara+lu:**"yaralı"*yaralu eylediler* MKT 165a/3
- yaraþ+lu:**"hazırlıklı, hazır"*yaraþlular* TİEM 40 175b/4
- yaþ+lu:**"kocamış"*yaþlu* TİEM 40 6a/4
- yazı+lu:**"yazılmış"*yazıludur* BKT 579b/5,*yazılı* TİEM 40 57b/6
- yazuþ+lu:**"günahkâr"*yazuþlular* BKT 276b/6, *yazuþlu olur* MKT 34a/6, *yazuþludur* TİEM 40 22b/7
- yimiþ+lü:**"meyveli, meyve sahibi"*yimiþlü* TİEM 40 141a/2
- yir+lü:**"yer ve mevki sahibi, hatırı sayılır, şerefli"*yirlüsin* TİEM 40 113b/11
- yük+lü :**"gebe, günahkar"*yüklü* BKT 197b/6,*yüklü* MKT 412b/6, *yüklü olmaz* TİEM 40 229a/3
- yol+lu:**"yol sahibi"*toğru yolluraþdur* TİEM 40 186a/10
- yürek+lü:**"yürek sahibi"*za^ç if yüreklü ola-duñuz* TİEM 40 85b/2
- yüz+lü:**"şerefli, itibarlı"*yüzlü* TİEM 40 203a/2
- ziyā+lu:**"ışıklı, aydınlık"*ziyalu eyledi* MKT 143b/11
- ziyān+lu :**"zarara uğrayan, zararda olan"*ziyānlular* BKT 67b/7, *ziyānlu oldu* TİEM 40 44b/1

3.1.20 +*İlk*/ +*IUK*

Soyut ve somut isimlerle sıfat mahiyetinde gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir ek Moğolcada da aynıdır (Eraslan; 2012, 100).

- alkıþ+lu+lıþ:**"anıma, yad edilme, hayır dua"*alkıþluluđı* TİEM 40 190a/1
- aç+lıþ:**"açlık"*açlıþdan* MKT 16b/11, *açlıþdan* TİEM 40 284a/11
- ağır+lıþ:**"yük, ağırlık"*ağırlığınca* MKT 227b/10, *ađırlıþdur* TİEM 40 130a/5
- ^ç aqıl+suz+lıþ:**"akılsızlık, ahmaklık"*^ç aqılsuzlıþ* BKT 147a/2

- aķ+lık:** "beyazlık, parlaklık" *aķlıđı* MKT 392a/8, *aķlık* TİEM 40 76b/6
- anıl-mak+lık:** "anılma, yad edilme" *anılmaķlık* TİEM 40 146b/2
- arpacı+lık:** "bir çeşit falcılık" *arpacılık*dur TİEM 40 125b/11
- artuķ+lık:** "fazlalık" *artuķlık* TİEM 40 194a/2
- ‘aşı+lık:** "asilik" *‘aşılık* BKT 331b/6
- aş+lık:** "açlık" *aşlık* TİEM 40 138a/11
- aşak+lık:** "derin sayı" *aşaklık* TİEM 40 138b/8
- aydın+lık:** "aydınlık, parlak" *aydınlık* BKT 216b/5, *aydınlığı* MKT 20b/1, *aydınlık* TİEM 40 154b/11
- ayduń+lık** bk. **aydın+lık** BKT 127b/4
- ańmak+lık:** "anma, hatırlama, yadetme" *ańmaķlıđuńuz* TİEM 40 15a/4
- arı+lık:** "temizlik, saflık" *arılık*dur BKT 458/1, *arılık*dur MKT 247a/3
- artuķ+lık:** "aşırılık" *artuķlık*dur BKT 199b/2
- aru+lık:** " temizlik, temizlenme" *arılık*dur BKT 378b/1, *arılık* TİEM 40 214b/9
- ay+lık:** "otuz günlük" BKT 462b/2, *aylık* MKT 306b/3, *on aylık* TİEM 40 281a/6
- azđun+lık:** "azgınlık, sapkınlık, taşkınlık" *azđunlık*da BKT 572a/1, *azđunlıklarını* MKT 82a/9, *azđunlığı* TİEM 40 2b/11
- azđunluķ** bk. **azđunlık** MKT 185a/3
- az-maķ+lık:** "sapıklık, dalalet" *azmaķlık* TİEM 40 147a/11
- bāđi+lık:** " asilik, haddi aşma, ileri gitme" *bāđilik* BKT 228b/6, *bāđilik* MKT 151a/7
- bağıl+lık:** "cimrilik" *bağıllık* BKT 98a/1, *bağıllık*den MKT 403b/2, *bağıllığı* TİEM 40 258a/6
- bağıllık** bk. **bağıllık** 443b/10
- bāliđliķ:** "erginlik" *bāliđliđuń* BKT 250a/1
- barabar+lık:** "eşitlik, müsavat" *barabarlık* TİEM 40 86a/11
- bańran+lık:** "şımarıklık, azgınlık" *bańranlıķıla* BKT 188b/4
- bay+lık:** "zenginlik" *baylık* BKT 308b/7, *baylığı* MKT 413a/2, *baylığından* TİEM 40 45a/5
- bāzirđān+lık:** "alış veriş, ticaret" *bāzirđānlıķlar* BKT 196b/7
- be-cid+lik:** "üzerinde ısrarla durma" *becidligile* BKT 550b/7, *becidlig-ile* TİEM 40 5b/10
- bed-bağt+lık:** "talihsizlik" *bedbağtliğı* BKT 642b/5, *bedbağtliğumuz* TİEM 40 165a/11
- beltek+lik:** "dil tutukluğu, pelteklik" *beltekliginden* TİEM 40 234b/3
- beraber+lık:** " beraberlik" *beraberliğıla* BKT 190a/5
- beriyye+lik:** "çöl, kıır" *beriyyelik*de BKT 452b/5, *beriyyelik*de MKT 299a/11

- bezirgen+lik:** "alışveriş, ticaret" *bezirgenlik* TİEM 40 168a/11
- beyān+lık:** "açıklama" *beyānlıklar* MKT 283b/10
- beyni+süz+lik:** "akılsızlık, kafasızlık, beynsizlik" *beynisüzlikden* TİEM 40 68a/1
- bilmez+lik:** "bilgisizlik, cahillik" *bilmezlik-ile* TİEM 40 36b/4
- bir+lik:** "birlik, tek olma" *birliğin* BKT 372a/4, *birliği* MKT 290b/6
- bizār+lık:** "ihtar, ilgiyi kesme" *bizārlıktır* BKT 193a/3, *bizārlık* TİEM 40 87b/5
- bırak-mak+lık:** "terk etme, vazgeçme, bırakma" *bırakmağıdır* TİEM 40 5a/9
- cādu+lık:** "büyü, büyücülük" *cāduluk* TİEM 40 212a/4
- cāhil+lik:** "bilgisizlik, cehalet" *cāhilik* BKT 562a/6, *cāhilik* MKT 381b/6 *cāhilik* TİEM 40 248b/3
- cāhillik** bk. **cāhillik** MKT 55b/11
- cāzū+lık:** "büyücülük, sihirbazlık" *cāzū+lığa* BKT 345b/3
- cebbār+lık:** "zorbalık" *cebbārlığa* BKT 399b/4, MKT 262a/1
- cebbārlik** bkz. **cebbārlik** MKT 340b/9
- cebel+lik:** "dağlık" *cebellik* MKT 60b/8
- comart+lık:** "cömertlik etmek, bol bol harcamak" *comartlık eyleyi* TİEM 40 285a/10
- çevük+lik:** "çeviklik" *çevüklük eylesün* TİEM 40 140a/3
- çok+lık:** "çokluk, bolluk, fazlalık" *çoklığını* BKT 197a/4, *çokluk* MKT 388a/10, *çokluk* TİEM 40 19a/3
- dağal+lık:** "hile ve fesat mevzuu, aldatma vasıtası" *dağallık* TİEM 40 131a/8
- dar+lık:** "darlık, dar olma" *darlık* BKT 411a/7, *darlığı* MKT 444b/8
- delü+lik:** "delilik, delirme" *delülüğü* BKT 467a/7, *delülikle* MKT 310a/3
- delü+lik:** "delilik, cinnet" *delüliginden* TİEM 40 162b/10
- delülük** bk. **delülük** BKT 371a/6
- derviş+lik:** "yoksulluk" *dervişlikden* BKT 302a/4
- dilenci+lik:** "dilencilik" *dilencilik edebilmeye* BKT 526b/5, *dilencilik eylemek* MKT 382a/2
- dilgîrlik:** "incitme, sıkıntı verme" *dilgîrlük ederler* BKT 452b/1
- dil+süz+lik:** "dilsiz olma, dilsizlik" *dilsizliğinden* TİEM 40 22a/9
- dirlik< tirig+lik:** "geçim" *dirlikçün* BKT 628b/4, *dirliğe* MKT 447b/9
- doğru+luğ:** "doğruluk" *doğruluk* BKT 47a/5, *doğruluk* MKT 33b/9
- dost+lık:** "dostluk" *dostlığına* BKT 26a/5, *dostlığı* MKT 132a/3, *dostlığı* TİEM 40 277b/3
- dölek+lik:** "sükunet, yavaşlık" *döleklilik* TİEM 40 138b/5
- duşhār+lık:** "güçlük, sıkıntı, zahmet" *duşhārlığı-y-ıla* TİEM 40 126b/1

- düñür+lik:**"hısımlık" *düñürlük* TİEM 40 173a/4
- dünyeye+lik:**"mal mülk, dünyalık" *dünyelik* TİEM 40 4b/2
- dürüst+lik:**"dostlukta samimiyet, sadakat" *dürüstlük* TİEM 40 19b/9
- düşman+lık:**"düşmanlık" *düşmanlığım* BKT 336a/1, *düşmanlık* TİEM 40 30a/1
- düşmenlik** bk. **düşmanlık** BKT 593a/6
- düşvār+lık:** "güçlük, zorluk" *düşvārılığıla* BKT 644a/6
- ebed+lik:** "ebediyet, sonsuzluk" *ebedlik* TİEM 40 152a/6
- efđāl+lık:**"üstünlük" *efđallığı* BKT 301a/3
- egri+lik:** "yanlışlık, bozukluk" *egriliksiz* BKT 499a/4, *egrilik* MKT 112b/3, *egrilik* TİEM 40 139a/3
- egrilük** bk. **egrilik** BKT 357a/6
- ekin+lik:** "ekinlik" *ekinliğine* BKT 63b/6, *ekinliğine* MKT 45b/1
- meksik+lik:**"az olma, eksiklik" *eksiklikden* BKT 618a/6, *eksüklüğinden* MKT 424b/8, *eksüklük* TİEM 40 137a/11
- eksmek+lik:**"eksiltme, azaltma" *eksmeklig-ile* TİEM 40 77b/1
- emīn+lik:**"emīnlik, korkusuzluk, esenlik" *emīnliği* BKT 259b/7, *emīnliği* MKT 250a/7
- emīnlik** bk. **emīnlik** BKT 138a/3
- er+lik:**"erlik, yiğitlik, olgunluk" *erlik* MKT 54a/4
- esri+lük:**"sarhoşlık" *esriliginde* MKT 96b/11
- esrük+lik:** "sarhoşluk" *esrüklikden* BKT 626a/2, *esrükliğinde* MKT 183b/7
- esir+lik:**"esaret" *esirlig-ile* TİEM 40 88b/3
- ey+lük:** " iyilik, bollık" *eylügün* BKT 202a/4, *eylügeni* TİEM 40 4b/4
- eylik** bk. **eylük** BKT 112b/6
- faķır+lık:**"yoksulluk" *faķırlıkden* BKT 219a/6, *faķırlık* MKT 132b/5
- faķırlık** bk. **faķırlık** MKT 92a/3
- fāzıl+lık:** "faziletli olma, üstünlük" *fāzıllık* TİEM 40 179b/9
- ġāfil+lık:**"gaflet, sapıklık, dalgınlık, dikkatsizlik" *ġāfillik* BKT 370b/6, *ġāfillik* MKT 109a/7, *ġāfillik* TİEM 40 146a/3
- ġālib+lık:**"galibiyet, galebe" *ġāliblık eyledi* TİEM 40 216a/3
- ġanī+lık:**"zenginlik" *ġanīlığı* MKT 69a/1
- ġanīlik** bk. **ġanīlik** MKT 153b/6
- ġarīb+lik:**"dikkat çekicilik" *ġarīblikde* MKT 323a/4
- ġazā+lık:**"Allah yolunda savaşıma" *ġazālığıçün* BKT 110a/7, *ġazālığında* MKT 241b/1
- geñez+lik:** "kolaylık" *geñezlik ile* BKT 630a/2

- gêniş+lik:** "genişlik, ferahlık, bolluk" *gênişlikdür* BKT 569b/1
- gêñ+lik:** "genişlik, rahatlık" *gêñlikler* BKT 93b/5
- gêñlü+lik:** "göñüllü olma, isteme" *gêñlülükden* BKT 264a/5, *gêñlülükden* TİEM 40 118a/6
- gêñlüsüz+lik:** "göñülsüzlük" *gêñlüsüzlikden* BKT 264a/5
- gêñez+lik:** "kolaylık, suhulet" *gêñezlik* TİEM 40 267a/4
- giñ+lik:** "genişlik" *giñligi-y-ile* TİEM 40 89a/11
- girçek+lik:** "doğruluk, haqikat, dürüstlük" *girçekliğin* BKT 522a/7, *gerçekliği* MKT 88b/2, *girçeklere* TİEM 40 199a/4
- girtü+lik:** "doğruluk, haq" *girtülig-ile* TİEM 40 53a/3
- güç+lik:** "zorluk" *güçligile* BKT 339a/2
- göçercin+lik:** "güvercinlik" *göçercinlik* TİEM 40 177a/3
- gölge+lik:** "gölgelik" *gölgelikler* TİEM 40 15b/4
- görk+lü+lik:** "güzellik, letâfet" *görklülügi* TİEM 40 217a/2
- göz+süz+lik:** "gözsüzlük, görmemek" *gözsüzliği* MKT 346b/2, *gössüzlik* TİEM 40 152b/1
- hafif+lık:** "biñitli olma" *hafiflik* BKT 200b/2, *hafiflik* MKT 134a/9
- haq+lık:** "doğruluk" *haqlığına* BKT 233b/4, *haqlık* MKT 154a/8
- hâliş+lık:** "temizlik" *hâlişlığıyla* BKT 445b/3
- halife+lik:** "yerine geçme, devlet reisliği" *halifelik eyledi* MKT 117b/3, *alifalık* TİEM 40 267b/10
- haraf+lık:** "bunaklık" *haraflık* TİEM 40 157b/9
- haram+lık:** "haram olma, haram kılınma" *haramlık* TİEM 40 159a/7
- harîş+lık:** "düşkünlük, aşırıstek" MKT 370b/8
- hasta+lık:** "hastalık" *hastalıklarda* BKT 26b/1, *hastalıktan* MKT 153b/6
- hasüd+lık:** "çekememezlik, kıskançlık" *hasüdlükden* BKT 201b/7,, *hasüdlüğüla* MKT 10a/6
- hâyın+lık:** "hainlik, alçaklık, asi olma, dinin emirlerine karşı gelme", *hâyınlıkmıdur* BKT 250a/4, *hâyınlığına* MKT 76a/6
- hayrân+lık:** "şaşkınlık" *hayrânlıkları* BKT 370a/5
- helâk+lik:** "yok olma, helak olma, perişanlık" *helâkliği* BKT 477a/1, *helâklığımız* MKT 225b/7, *helâklik* TİEM 40 106a/10
- helâklik** bk. **helâklik** BKT 409a/6
- helaklik** bk. **helâklik** MKT 176b/6
- hettik+lik:** "rezillik" *hettikliğinden* MKT 143a/6

- hısım+lık:** "akrabalık, yakınlık, hısımlık" *hısımlık* TİEM 40 231a/2
- hor+lık:** "aşağılama, hor görme, kötülük" *horlığıla* BKT 407b/7, *horlık* TİEM 40 51b/7
- hoş+lık:** "iyilik, güzellik" *hoşlığı* MKT 262b/3, *hoşlığı-y-ıla* TİEM 40 35a/11
- hoşnüd+lık:** " memnuniyet" *hoşnüdlik* BKT 441a/3, *hoşnudlığın* TİEM 40 44a/5
- ırağ+lık:** " uzaklık" *ırağlık* BKT 300b/5, *ırağlığı-mıssa* TİEM 40 234a/3
- imām+lık:** "önderlik" *imāmlığa* BKT 18b/4, *imāmlığa* MKT 13b/7
- imān+lık:** "eminlik, güven" *iminliği* BKT 200a/6, *iminlik* TİEM 40 32a/1
- iminlik** bk. **iminlik** BKT 90a/4
- inām+lık:** "emniyet, itimat, doğruluk" *inamlık* TİEM 40 56b/10
- ip+lık:** "iplik" *ipligini* BKT 293b/4, *iplikden* TİEM 40 14a/2
- iri+lık:** "sertlik, şiddet" *irilik* TİEM 40 96b/5
- kāhel+lık:** "gevşeklik, tembellik" *kāhelliğ* BKT 202b/3
- kaht+lık:** "kıtlık" *kahtlık* MKT 145b/1
- kāfir+lık:** "küfür, inkar, inanmama" *kāfirliğa* BKT 390b/5, *kāfirliklarına* TİEM 40 96b/7
- kalın+lık:** "genişlik" *kalınlığın* BKT 630b/5
- karaj+lık:** "karanlık" *karajlığı* BKT 640b/1
- karaju+lık:** "karanlık" *karajuluklarında* BKT 134b/6
- karajuluk** bk. **karajuluk** BKT 643a/3
- karanlılık** bk. **karagılık** MKT 99b/8
- karanlılık** bk. **karagılık** MKT 201a/2
- karajuluk** bk. **karagılık** MKT 91b/9
- karal+lık:** "karalık, hüznün, keder" *karalılık* BKT 220b/3, *karalık* TİEM 40 281a/4
- karalık** bk. **karagılık** MKT 146a/6
- karagılık** bk. **karag** MKT 3a/6
- karaguluk** bk. **karagılık** MKT 3a/9
- karı+lık:** "ihtiyarlık, yaşlılık" *karılığdan* TİEM 40 170a/2
- karındaş+lık:** "kardeşlik" *karındaşlığıdır* TİEM 40 13a/8
- katı+lık:** "sert davranma, acımasızlık" *katılıklar* BKT 32b/5, *katılığudur* MKT 380a/2, *katılığumuz* TİEM 40 70a/7
- kıt+lık:** "kıtlık" *kıtlıkda* MKT 313a/8
- keslān+lık:** "tembellik" *keslānlık* MKT 134b/9
- kızıl+lık:** "kırmızılık" *kızılılığı* MKT 392a/8, *kızılığa* TİEM 40 283a/1
- kız+lık:** "kıtlık, kuraklık, sıkıntı" *kızlıktur* BKT 642a/3, *kızlıktur* MKT 242b/1, *kızılığ-ıla* TİEM 40 77b/1

koça+lık:"yaşlılık"*koçalık*da BKT 351b/7, *koçalıkdur* MKT 291a/1, *koçalık* TİEM40 194b/9

konak+lık: " misafirleri ağırlama"*konaklıkdur* BKT 517a/7

konuk+lık: "ağırlanma"*konukluğu* BKT 578b/7, *konuklıkdur* MKT 347b/10

konukluk bk. **konukluk** BKT 580a/6

konuklukbk. **konukluk**MKT 209b/11

korucı+lık: "ruhbanlık, rahiplik, keşişlik"*koruculuk* TİEM40 258b/1

kör+lık: "körlük"*körlük* MKT 257a/3

kuhür+lık:"kuvvetsizlik"*kuhürlük eylemeğe* MKT 389b/5

kul+lık:"kulluk, ibadet, tapınma, hizmet"*kullıklardan* BKT 394b/3, MKT 116a/2, *kullıgumdan*TİEM40 225a/8

kulluk bk. **kulluk** BKT 360a/1, MKT 446a/10

kurban+lık: "kurbanlık"*kurbanlığıla* BKT 486a/5

kuş+lık:"günün sabah ile öğle arasındaki bölümü, kuşluk vafti"*kuşluğu* BKT 631a/7, *kuşlığını*TİEM40 280a/8

kuşluk bk. **kuşluk** BKT 643b/6

leyyin+lık:"yumuşaklık"*leyyinlik eyleye* MKT 417b/6

mağbün+lık: " aldanmışlık"*mağbünlük* BKT 600b/4, *mağbünlük* TİEM 40 266a/5

mağrūr+lık:"aldanma, aldanış"*mağrūrлік* MKT 106a/6, *mağrūrлікda* TİEM 40 258a/1

marazı+lık:"hastalık"*marazılığını* MKT 413b/11

mirhî+lık:"zayıflık"*mirhîлік eylemezüz* MKT 167b/5

maşhara+lık:"maskaralık, alay etme, eğlence konusu etme"*maşharalıklar* BKT 207a/1, *maşharalığ-ıçün* MKT 89b/2

menmen+lık:"övünme, tefahür, kibir"*menmenlik kılıcıdur* TİEM 40 104a/7

mestūr+lık: "namuslu olma, iffetlik"*mestūrлік*TİEM 40 168a/4

meş'üm+lık:"kötümser olma, kötümserlik"*meş'ümlüğündan* MKT 289a/6

mihruban+lık: "acıma, şefkat"*mihrubanlık*TİEM 40 258b/1

miskîn+lık:"yoksulluk, düşkünlük, alçak gönüllülük"*miskînlik*BKT 9a/7, *miskînlik*MKT 7a/6, *miskînlik*TİEM 40 29b/3

miskîn lik bk. **miskînlik** BKT 63a/2

muhkem+lık: "sağlamlık"*muhkemliğinden* BKT 5a/4

muştı+lık: "müjde"*muştılığıla* BKT 428b/7, *muştılık* TİEM 40 101a/2

munāfık+lık: "ikiyüzlülük, kötü, niyet, nifak"*munāfıklık*BKT 115b/6,*munāfıklıktan* MKT 138a/2,*munāfıklık*TİEM 40 93a/6

- müslmān+lık:**"müslümanlık"*müslmānlık*BKT 115b/7, *müslmānlık*MKT 81a/2,*müslmenlikdür* TİEM 40 24a/6
- müşrik+lik:**"müşrik olma, Allah'a şerik koşma"*müşrikligi*TİEM 40 98b/4
- nā+sipās+lık:**"nankörlük, şükretmeme"*nā+sipāslığıla* BKT 273a/5, *nā+sipaslık* TİEM 40 120b/10
- nebī+lik:** "peygamberlik"*nebīlikde* BKT 326a/1, *nebīlikdür* MKT 158a/6;
- nite+lik:**"keyfiyet, mahiyet"*nitelik*TİEM 40 232b/9
- oğlan+lık:** "çocukluk"*oğlanlık* BKT 260a/2,*oğlanlık* MKT 170b/8, *oğlanlıktan*TİEM 40 194b/9
- okımağ+lık:**"okuma, kıraat etme"*okımālığı*TİEM 40 160b/1
- ortak+lık:** "ortaklık, eşi olma"*ortaklık eylemeyem* BKT 268a/1
- ot+lık:** "otluk"*otlığı* BKT 638b/7
- öneg+lik:**"inatçılık eden, inatçı"*öngelik idici*TİEM 40 247b/8
- pādişāh+lık:**"padişahlık, hükümrancılık, mülkiyet, idare, güç"*pādişāhlığını* BKT 260a/5, *pādişāhlığum*TİEM 40 271b/5
- pādişāhlık** bk. **pādişāhlık** BKT 599b/6
- perekende+lik:** "dağınıklık, tefrika"*perekendelik*TİEM 40 230a/10
- peşimān+lık:**"pişmanlık"*peşimānlığı* BKT 224a/6, *pīşmenlikler*TİEM 40 12b/1
- peşimānulık** bk. **peşimānlık** BKT 502a/6
- peygamber+lik:**"peygamberlik, nübüvvet"*peygamberliga* BKT 144b/2, *peygambarlık*TİEM 40 156a/1
- rāhat+lık:** "dinlenme, rahatlık"*rāhatlık*BKT 140b/1, *rāhatlığa* MKT 329a/3
- rāzi+lık:**"razı olma, hoşnut olma"*rāzılığın* BKT 555b/2, *rāzılığından* MKT 420a/6
- rāzılık** bk. **rāzılık** BKT 583b/1
- reşide+lik:**"ergenlik çağı, rüşet"*resīdeligine*TİEM 40 134b/10
- rind+lik:** "alçakgönüllülük"*rindlik eylesin* BKT 314b/6
- ruhbān+lık:** "papazlık"*ruhbānlık* MKT 398b/11
- rüsvāy+lık:**"rezillik, alçaklık"*rüsvāylıkdur* BKT 112a/4, *rüsvāylıktan* MKT 295b/5, *rüsvāylığı* TİEM 40 219b/4
- şabır+lık:** "sabırlı olma"*şabırlık vēr* BKT 40b/1, *şabırlık* MKT 272b/9
- şāfi+lık:**"şeffaflık"*şāfilığı* BKT 625b/4, *şāfilık* MKT 430b/3
- şāf+lık:**"saflık, temizlik"*şāflığı* MKT 430a/11
- şağır+lık:** "sağırılık"*BKT 304a/2, MKT 257a/3, şağırılık*TİEM 40 195a/11
- şağ+lık:** "sağlık, sıhhat"*şağlığıla* BKT 612a/7,*şağlık* MKT 145b/1, *şağlığın*TİEM 40 211a/7

- şak+lık:**"dikkat, uyanıklık, teyakkuz" *şaklık eyerler* TİEM 40 64b/4
- şakınıcı+lık:**"sakinma, Allah'tan korkma, takva" *şakınıcılığı* TİEM 40259b/2
- şakınmak+lık:** "sakinma, Allah'tan korkma, takva" *şakınmaıklık* TİEM 40 95a/10
- şanuk+lık:**"suçlu olduğu sanılma, suçluluk" *şanuklıkdur* MKT 223a/10
- şarp+lık:** "güçlük, zorluk" *şarplıkdan* 603a/3 , *şarplık* TİEM 40 13b/8
- şayru+lık:** "hastalık, sıkıntı, dert" *şayruluk* TİEM 40 16a/1
- selâmet+lık:**"korku ve endişeden uzak olma, kurtuluşa erme, güven içinde olma" *selâmetlıgumuzla* BKT 238a/1, *selâmetlıg-ıla* TİEM 40 248a/2
- serhoş+lık:** "sarhoşluk" *serhoşlık* BKT 566a/4
- sefih+lık:**"zevk ve eğlenceye düşkünlük" *sefihliğüm* MKT 110b/8
- selâmet+lık:**"selamet, emin olma, eminlik" *selâmetlıg* MKT 22b/7
- selâmetlik** bk. **selâmetlık** MKT 93a/2
- selâm+lık:** "esenlik, eminlik" *selâmlık* MKT 146a/5
- server+lik:**"başkanlık, riyaset" *serverlikde* TİEM 40 115a/8
- sevgü+lik:** "sevgi, muhabbet" *sevgülik* TİEM 40 149a/3
- sevme-mek+lik:** "sevmeme, kin besleme, şiddetli buğz" *sevmemeklik* TİEM 40 50a/6
- şıgır+lık:** "ineklik" *şıgırlık* MKT 116a/6
- ulţân+lık:** "hükümdarlık" *şulţānlıgım* BKT 612b/3, *şulţānlıguş* MKT 330a/1
- şuşız+lık:** "susuzluk" *şuşızlık* BKT 214a/5, *şuşızlıgı* MKT 255b/6, *şuşızlık* TİEM 40 96a/4
- şuşızlık** bk. **şuşızlık** BKT 470a/3
- şuşuzluk** bk. **şuşuzlık** MKT 142b/1
- şuşt+lık:**"gevşeklik" *şuştlık eylemen* TİEM 40 149a/7
- şâdi+lık:** "sevinç, ferahlık, gönül ferahlığı" *şâdilık* TİEM 40 277b/6
- şâzı+lık:** "mutluluk" *şâzılık* BKT 266b/2
- şerik+lik:** "ortaklık" *şerikliği* BKT 473b/4, *şerikliği* MKT 314b/5
- şirrir+lik:**"çok kötülük yapma" *şirrirlikde* MKT 130b/10
- şom+lık:** "uğursuzluk" *şomlıgındandur* BKT 169a/6, *şümlıgındandur* MKT 115b/3, *şomlık* TİEM 40 77b/3
- ta' al+lık:**"ilgi, nisbet" *ta'alluk dutar* TİEM 40 197b/1
- tâcir+lik:**"ticaretle uğraşma" *tâcirlik* BKT 81b/6, *tâcirliğa* MKT 408a/1
- tâcirlik** bk. **tâcirlik** MKT 57b/7
- taşşir+lık:** "kusur, ihmal" *taşşirlik* TİEM 40 80a/8
- tamam+lık:**"tamam etme, tamamlama" *tamamlıg-ıçun* TİEM 40 69a/7
- tamu+lık:** "cehennemlik" *tamulık* TİEM 40 121b/10

tanuþ+luk:"tanıklık, şahitlik"*tanuþluęumuz* BKT 125a/2, *tanuþlığını* MKT 87a/1,
*tanuþlığı*TİEM 40 10b/7

tanıklık bk. **tanıklık** BKT 250b/3; **tanıklık**MKT 72b/4

taņru+lık:"Tanrılık"*taņrulığa lāyıķ*TİEM 40 152a/1

taþmak+lık:"kulluk"*taþpaķlıęına*TİEM 40 147a/4

tar+lık : "darlık, zor durum, kötü Şart"*tarlıķ* BKT 213b/3, *tarlıķ*MKT 349b/4,
*tarlıķ*TİEM 40 70a/5

tāze+lik: "canlılık, gūzellik, parlaklık"*tāzelięin* BKT 635b/1, *tāzelięin*TİEM 40
282a/11

tecirlik bk.**tācirlik** BKT 47a/6

tekebbūr+lik:"büyüklük taslama, kibirleme"*tekebbūrlięi* BKT 538a/1, *tekebbūrlikdür*
MKT 191b/9, *tekebbūrlik*TİEM 40 15a/11

tiz+lik: "çabukluk"*tizliğ-ile* BKT 405a/4, *tizliğ-ile*TİEM 40 154a/8

toğru+lık:"doğruluk, sadakat, hak"*toğruliğ-ila*TİEM 40 223a/9

toķ+lık:"tok olma, tokluk"*toķlıķdan* TİEM 4049a/1

tuþman+lık: "dūþmanlık" BKT 12b/5

ucuz+lık: "kötülük"*ucuzlıķ* MKT 115b/2, *ucuzlıķ*TİEM 40 41a/7

ucuzlukbk. **ucuzlık** MKT 63a/2

uçmak+lık: "cennete layık olan kimse, cennetlik"*uçmaķlıķ*TİEM 40 121b/10

uğur+lık: "hırsızlık"*uęurlıķ eyledi* BKT 258a/2, *uęrliķ eyledisiz* MKT 168b/3,
uęrliķ TİEM 40 43b/10

uğurlıkbk. **uęrliķ**MKT 78b/11

ulu+luk: "büyüklük, yücelik" BKT 227b/2, *ululuķda* MKT 180a/5, *ululuği*TİEM 40
274a/1

ululuk bk. **ululuk** BKT 53b/5

ululuk bk. **ululuk** MKT 183a/5

uþaņ+lık: "habersiz olma, gaflet"*uþaņlıķ*TİEM 40 184a/6

uþlu+lık: "akıllılık"*uþluluķ*TİEM 40 91a/8

uyanuk+lık:"uyanık olma, uyanıklık"*uyanukuķlıķda* TİEM 40 112b/7

uyat+lık: "edep yeri"*uyatlıķları* BKT 343b/1

uzun+lık:"uzunlık"*uzunlığından* MKT 234a/3, *uzunlıķdın* TİEM 40 135a/2

uzunlukbk. **uzunlık** MKT 194a/10

üstün+lik:"üstünlük"*el üstünliğin virdük*TİEM 40 114a/1

vācib+lık: "gereglik"*vāciblięıla* BKT 302b/1

var+lık:"var olma, varlık"*varlığına* MKT 382a/2, *varlığın*TİEM 40 288b/4

- vekîl+lik:**"vekillik" *vekîlligi* BKT 90a/2
- virme+lik:** "verme, ödeme" *virmecli* TİEM 40 155b/6
- yaşşı+lık:** "iyilik, güzellik, uygunluk" *yaşşılığını* BKT 642b/3, *yaşşılığa* MKT 5b/5
- yakın+lık:** "yakınlık" *yakınlıkdur* BKT 210a/6, *yakınlığı* MKT 398a/5, *yakınlık* TİEM 40 216a/6
- yalğan+lık:**"yalancılık" *yalğanlığı* MKT 107b/2
- yaman+lık:** "kötülük, azgınlık, hayasızlık, günah işleme" *yamanlıktan* BKT 63a/7
- yaradıcı+lık:**"yaratıcı olma, yaratıcılık" *yaradıcılığına* TİEM 40 135a/9
- yaraksuz+lık:**"hazırlıklı olmama, gerekli silah ve techizata sahip bulunmama" *yaraksuzluklarından* TİEM 40 83a/6
- yaratma+lık:** "yaratma, yaratış" *yaratmaçlık* TİEM 40 145a/1
- yarlıgama+lık:**"bağışlama, mağfiret" *yarlıgamaçlıklar* TİEM 40 11b/8
- yaşşı+lık:** "genişlik" *yaşşılığı* BKT 65b/6, *yaşşılığı* MKT 46b/6
- yaşıl+lık:**"yeşillik" *yaşılığını* MKT 440b/3, *yaşılıktan* TİEM 40 254b/8
- yaş+lu+lık:**"ihtiyarlık" *yaşlulıktan* TİEM 40 145a/1
- yalavaç+lık:**"peygamberlik" *yalavaçlığını* TİEM 40 54b/8
- yavuz+lık:** "kötülük" *yavuzlıktan* BKT 52b/1, *yavuzluğu* TİEM 40 12b/3
- yesir+lik:**"esirlik" *yesirlik* BKT 448b/1
- yigit+lik- :**"yigitlik" *yigitlige* BKT 322b/4, *yigitlik* MKT 164a/6, *yigitligünjüze* TİEM 40 225b/6
- yig+lik:**"iyilik, faydalı olma" *yigliğini* TİEM 40 245a/9
- yıl+lık:**"senelik, yıllık" *yıllık* TİEM 40 259b/5
- yiyni+lik:** "hafiflik" *yiynilikdür* BKT 26b/5, *yiyniliginden* TİEM 40 81b/11;
- yiyni** bk. **yeyni** BKT 152b/6
- yitüt+lik:**"yetme, kafi gelme, kifaye" *yitütlikdür* TİEM 40 157a/5
- yoşsul+lık:** "yoksulluk" *yoşsulluğda* BKT 65b/7, *yoşsulluğdan* TİEM 40 89b/4
- yoşsul** bk. **yoşsul** BKT 359b/3
- yumuşak+lık:** "yumuşaklık" *yumuşaklık edeler* BKT 609a/1
- yüce+lik:**"yücelik, büyüklük" *yücelik* BKT 424a/4, *yücelik-iken* TİEM 40 179b/8
- yüzli+lik:**"yüzlü, yüz sahibi olma" *iki yüzlilik eyleyeydünjüze* TİEM 40 270a/2
- zâhid+lık:** "ruhbanlık" *zâhidlik* BKT 584b/3
- za'if+lık:**"acizlik, güçsüzlük" *za'iflikden* BKT 440b/3, *za'iflikda* MKT 313a/8
- za'iflik** bk. **za'iflik** MKT 128b/6, *za'iflikden* TİEM 40 194b/9
- zağal+lık:**"hile, aldatma" *zağallığı* MKT 182b/10
- zârî+lık:**"yalvarıp yakarma, ağlayıp inleme" *zârîlik kılmadılar* BKT 372a/1

zārılık bk. **zārılık** BKT 371a/1, *zārılıklar* TİEM 40 70a/8

zelil+lik: "alçaklık, aşağılanma, hakirlik" *zelilikden* 525b/1, *zeliligi* MKT 203b/3

zencir+lik: "zincirlik" *zencirlik* MKT 82a/6

ziyān+lık: "zarara uğrama" *ziyānlıklar* BKT 525b/2, *ziyānlıktır* MKT 427b/7

3.1.21 +*gu*

Bu ek vücudun belli kısımlarını karakterize etmek için kullanılmıştır.

ğara+gu: "karanlık" *ğarağularında* BKT 519b/7, *ğarağ* TİEM 40 99a/3

sü+gü: "mızrak" *süğüler* MKT 85b/2

3.1.22 +(X)*ncI*

Türkçede eskiden beri işlek bulunan bu ek sayı isimleri yapmakta kullanılır. Fonksiyonu asıl sayı isimlerden sıra, derece ifade eden sayı isimleri yapmaktır (Ergin; 2009, 168).

altı+ncı: "altıncı" *altıncıdır* BKT 586a/5, *altıncıları* MKT 205b/1, *altıncı* TİEM 40 140a/8

bêş+inci: "beşinci" *bêşinci* BKT 375b/7, *Bêşinci* MKT 245a/5

dörd+inci: "dördüncü" *dördüncüleridir* TİEM 40 259a/7

iki+inci: "ikinci" *ikiinci* BKT 638a/7, *ikiinci* TİEM 40 169a/9

sekiz+inci: "sekizinci" *sekizinciler* MKT 205b/2

orta+ncı: "ortanca" *ortancı* BKT 21a/4

yedi+nci: "yedinci" *yedinci* BKT 29b/1, *yedinci* TİEM 40 143b/1

dörd+ünci: "dördüncü" *dördüncüleridir* BKT 586a/5, MKT 383b/11

dördüncü bk. **dördüncü** MKT 205a/11

üç+ünci: "üçüncü" *üçüncüsüdür* BKT 119b/1, *üçüncüsüdür* MKT 83a/11, *üçüncüsüdür* TİEM 40 55a/9

3.1.23 +*nti*

Sadece bir kelimesini getirilip sıra sayı sıfat teşkil eden işlev daralmış çok eski bir isimden isim yapma ekidir (Eraslan; 2012, 101).

ikinti < **iki** +**nti** < **iki**+**ndü**: "ikinci" *ikindü* TİEM 40 110a/5

3.1.24 +rAk

Kuvvetlendirme eki olup, daha ziyade sıfat ve zarflara getirilmektedir. Bazı durumlarda diğer eklerle genişletilmiş olarak kullanılabilir (Eraslan; 2012, 101).

arı+rağ:"daha temiz, daha arı,daha güzel ,daha helal, daha günah"*arırağdur* BKT 241b/6, TİEM 40 167b/2

artuğ+rağ: " daha çok, daha fazla, daha başka"*artuğrağ*BKT 528b/5

aşağ+rağ:"en aşağı, en alçak, en kötü"*aşağarağ* TİEM 40 46a/6

azı+rağ:"daha az, daha aşağı"*azırağ* TİEM40 259a/7

azgunluğ+rağ- : "daha sapık, daha şaşkın"*azgunluğrağdur* BKT 390a/4, *azgunırağ* TİEM40 239a/8

bâkî+rağ: "daha sürekli"*bâkîrağdur* BKT 639a/6

bedbahtı+rağ:"çok kötü talihli, pek bedbaht"*bedbahtırağ* TİEM40 284a/5

berki+rek:"daha kuvvetli, daha; sağlam"*berkirek* TİEM 40 242a/3

bilici+rek:"en iyi bilen"*bilicirekdür* TİEM 40 33a/1

çokı+rağ:"daha çok"*çokırağ* TİEM 40 259a/7

doğru+rağ: "doğru, gerçek, hak"*doğrurağdur* BKT 309a/2

düşvār+rağ:"zorluk, güçlük, sıkıntı"*düşvārrağdur* BKT 267b/3

ey+rek:" çok, ekser"*eyrek*BKT 262a/1

hakkı+rağ:"daha haklı, daha çok hak sahibi"*hakkırağdur* TİEM 40 17a/5

hidāyetlü+rağ:"daha doğrudur, daha durust "*hidāyetlürakmıdur* BKT 607b/6

horı+rağ:"en alçak, en hakir"*horırağlar* TİEM 40 260a/5

ırağı+rağ:"en uzak"*ırağırağından* TİEM 40 184b/4

görklü+rek:"daha güzel, en güzel"*görklüregi-y-ile* TİEM 40 219b/11

kalıcı+rağ:"daha sürekli"*kalıcırağdur* TİEM 40 150a/10

katı+rağ:"daha şiddetli, en şiddetli"*katırağın* TİEM 40 208b/7

lāyıkı+rağ:"daha layık, daha çok müstahak"*lāyıkırağ*TİEM 40 94b/3

rahmetlü+rağ:"rahmet sahibi, çok acıyan, çok esirgeyen"*rahmetlürakşın* BKT 353a/4

şakımcı+rağ:"Allah'tan en çok korkan, en muttaki" *şakımcırağunuzdur* TİEM 40 246b/6

ulu+rağ:"daha büyük"*ulurağdur* TİEM 40 89a/2

yakın+rağ- : "daha yakın"*yakınrağdur* BKT 108a/1, *yakınırağuz*TİEM 40 247b/3

yavuzı+rağ:"daha kötü"*yavuzırağın* TİEM 40 228a/1

yég+rek- : "iyi, daha iyi, güzel, hayırlı"*yégreksin* BKT 353b/5

yégirekbk. **yégrek**BKT 8a/4

za' ifi+rağ:"daha zayıf,daha güçsüz" *za' ifirağdur* TİEM 40 147b/2

zīyānlu+rağ:"en çok zarara uğramış olan, en zavallı" *zīyānlurağlardur* TİEM 40 105a/3

3.1.25 +sIz/ +sUz

Yokluk ve olumsuzluk ifadeli sıfat mahiyetinde isimler teşkil eden ve yaygın kullanılışı olan isimden isim yapma ekidir": n ağzında +saz / +sez olan ek. Ekinin paralelidir: +sız / +siz < + sı +z / +si +z". W. Bang, ekin yapısını sı- fiilinden –z ile yapılmış bir kabul edip, kullanılıştan düştükten sonra ek olarak dört şekliyle devam ettiğini belirtir (Eraslan; 2012, 102).

āfāt+suz :"kusursuz" *āfātsuz* MKT 266a/2

ağaç+suz :"nimetsiz" *ağaçsuz* MKT 419a/5

‘ağıl+suz :" akılsız, düşünmeyen, ahmak" *‘ağılsuzlar* BKT 21a/2, *‘ağılsuzlardur* MKT 3a/1

arı+suz:"temizsiz, arısız, güzelsiz, helalsiz, günahsız" *arısuz* BKT 273a/1, *arusuz* TİEM 40 89b/3

aşşı+suz :"faydasız, boş" *aşşısuz* TİEM 40 64b/2

‘aşıa+sız :"isyan etmeyen; karşı koymayan, emir dışına çıkmayan" *‘aşıasız* BKT 39a/5

añ+suz:"ansızın, birdenbire" *añsuzda* TİEM 40 160b/6

ayağ+suz :" ayaksız" *ayağsuz* BKT 92b/7

‘ayıb+suz :"kusursuz" *‘ayıbsuz* BKT 417b/5

belür+süz :"belirsiz hale getirmek, silmek, yok etmek" *belürsüz eyledük* TİEM 40 253a/5

beñdeş+süz:"eşsiz, büyük kudret sahibi" *beñdeşsüz* TİEM 40 52a/3

beşer+süz:"insansız" *beşersüzdür* MKT 427b/1

beyin+süz:"sersem, ahmak, beyinsiz, cahil" *beyinsüzler cahiller* TİEM 40 10b/9

bıçak+suz:" bıçaksız" *bıçaksuz* BKT 327a/7

cān+suz :"cansız" *cānsuz* BKT 350b/2, *cānsuz* MKT 228a/5, *cānsuz* TİEM 40 130b/8

cināyet+süz :"ağır bir suç olmaksızın" *cināyetsüz* MKT 304a/3

dil+süz:"dilsiz, konuşmayan" *dilsüzler* BKT 310b/2, *dilsüzlerdür* MKT 18a/10
dilsüzlerdür TİEM 40 12b/6

diğ+süz:"susmuş, sessiz" *diğsüzler-iseğüz* TİEM 40 82a/5

direk+süz :"direksiz" *direksüz* MKT 172a/2

delik+süz :"içi veya dışı görülmeyen, deliksiz" *deliksüz* MKT 293a/9

delil+süz :"delilsiz" *delilsüz* MKT 340b/7

- eksük+süz** : "eksiksiz" *eksüksüz* BKT 317a/3
- et+süz** : "etsiz" *etsüz* MKT 73a/2
- geñ+süz** : "icbar etmek, zorlamak" *geñsüz eyleyevüz* TİEM 40 275b/11
- göz+süz** : "kör, görme yeteneği olmayan" *gözsüzlere* BKT 223a/2, *gözsüzdür* MKT 200b/5, *gözsüz* TİEM 40 207b/3
- gözsiz** bk. **gözsüz** BKT 234b/5
- gümān+suz** : "kesin, şüphesiz" BKT 405b/2, *gümensüz dutaruz* TİEM 40 178a/8
- gümānsız** bk. **gümānsuz** BKT 580a/7
- haber+süz** : "habersiz, bilgisiz" *habersüz* BKT 556b/4
- hācat+suz** : "ihtiyac duymayan, müstağni" *hācatsuzdur* TİEM 40 28b/8
- had+süz** : "sonsuz" *had+süz* BKT 629a/3
- hağ+suz** : "haksız" *hağsuz* MKT 36b/5, *hağsuz* TİEM 40 251a/8
- heybetlürak+sız** : "dehşetli, korkunç" *heybetlüraksız* BKT 591a/2
- hidāyet+siz** : "hidayet olmayan" *hidāyetsiz* BKT 419b/7, *hidāyetsüz* MKT 276b/10
- hisāb+suz** : "sayısız, çok, bol" *hisābsuz* BKT 629b/2, *hisābsuz* MKT 38a/7, *hisābsuz* TİEM 40 25a/9
- hisāb+sız** bk. **hisāb+suz** BKT 509a/6
- hüccet+süz** : "delilsiz" *hüccetsüz* MKT 340b/7
- ibtidā+suz** : "ezelî" *ibtidāsuz* BKT 580b/5
- ihtiyār+suz** : "seçmeden, seçmeksizin" *ihtiyārsuz* MKT 5a/4
- ‘ilim+süz** : "bilgisi olmamak" *‘ilimsüz* MKT 186a/7
- iş+süz** : "eşsiz, benzeri olmayan" *işsüz* TİEM 40 19a/7
- ıvaz+suz** : "ağır borç altına girmiş" *ıvazsuz* TİEM 40 256a/4
- kāhellik+süz** : "ağır davranmadan, geciktirmeden" *kāhelliksüz* TİEM 40 13a/8
- keyfiyyet+süz** : "niteliksiz" *keyfiyyetsüz* MKT 143b/6
- kitāb+suz** : "kitapsız" *kitābsuz* MKT 232b/1
- kut+suz** : "uğursuz, meşum" *kutsuz* TİEM 40 77b/3
- menfa‘at+suz** : "faydasız, yararsız" *menfa‘atsuz* MKT 110a/5
- minnet+süz** : "yardımsız" *minnetsüz* MKT 129b/6
- müceb+süz** : "neticesiz" *mücebsüz* MKT 235a/7
- od+suz** : "ateşsiz" *odsuz* MKT 306b/1
- oğlan+suz** : "evlatsız" *oğlansuz* TİEM 40 48a/8
- ortak+suz** : "eşi benzeri olmayan, tek" *ortaksuz* BKT 155b/6
- ot+suz** : "kurak, çorak" *otsuz* BKT 449a/3, *otsuz kuru yir* TİEM 40 139a/9
- ök+süz** : "öksüz" *öksüz* BKT 149b/3, *öksüze* TİEM 40 277b/4

sabr+suz:"sabırsız, feryadı basan, yaygaracı"*sabrsuz* TİEM 40 272a/10

sebeb+süz: "sebepsiz"*sebebsüz* MKT 338b/6

şu+sız :"susuz"*şusız* BKT 380b/6, *şusuz* MKT 248b/5

sünnet+süz:"sünnet olmamış"*sünnetsüz* TİEM 40 71b/4

şefkat+suz:"merhametsiz"*şefkatsuz* MKT 262a/1

şek+süz:"şüphesiz"*şeksüz* MKT 446a/1, *şeksüz bildiler* TİEM 40 142a/4

ta' ab+suz:"sıkıntısız"*ta'absuz* MKT 305b/10

tağdır+süz:"nasipsiz"*tağdırsüz* MKT 341a/9

töhmetsüz:"kabahatsiz, suçsuz"*töhmetsüz* MKT 361b/1

yavuzluk+suz:"kusursuz, ayıbsız"*yavuzlüksuz* TİEM 40 148b/8

yazuk+suz:"günahsız, suçsuz, masum"*yazuksuz* TİEM 40 44a/1

yol+suz:"yoldan çıkmak, yanılmak, sapmak"*yolsuz olmadı* TİEM 40 251a/2

yürek+süz:"cesareti kırılmak, yılmak"*yüreksüz olduğuz* TİEM 40 31b/7

zarar+sız:"zararsız"*zararsız* MKT 300a/9

3.1.26 +sı / +şu

Bu ek benzerlik ve gibilik ifade eder. Batı Türkçesinde ayruk+sı misalinde bu ek vardır. Bu ek eski şekilde +sığ, +sig vardır. Batı Türkçesindeki +sı, +si ekinin ğ ve g' nin düşmesi ile bu +sığ, +sig' den gelmiştir(Ergin; 2009, 170).

ayruk+şı:"başka, başka türlü"*ayrukşı* TİEM40 41a/10

yağ+şu:"alay, istihza"*yağşuya* TİEM40 217a/9

3.1.27 +sul

İşlek olmayan eklerden biridir, ilgi ifade eder(Ergin; 2009, 168).

yok+sul: "yoksul"*yoksullara* BKT 26a/6,*yoğsula* TİEM 40 271b/7

3.1.28 +t

Moğolcada da kullanılan çokluk ekidir(Eraslan; 2012, 103).

sü+t:"süt"*süddenkesmege* BKT 36b/7,*südden* MKT 185a/2,*südemzür* TİEM 40 37a/4

3.1.29 +te

Seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir (*Eraslan; 2012 103*).

er+te: "bir günün veya olayın arkasından gelen zaman" *erteye* MKT 443a/11

ir+te: "sabah, sabah vakti" *irte* TİEM 40 284b/7

3.1.30 +tUk

Üzerinde çalıştığımız metinlerde işlek kullanımı olmayıp, yalnızca koltuk kelimesinde kullanılmıştır.

kol+tuk: "koltuk" *koltuğundan* MKT 114a/9, *koltuğun* BKT 335a/6

3.1.31 +vaş

Doğu Türkçesi **kara+baş** kelmisinde rastlanırken muhtemelen bu eki Batı Türkçesi kur'an Tercümlerinde b<v kelime içinde konsunant değişmesiyle bu şekline olmuştur.

ķara+vaş: "cariye" *bir ķaravaş* TİEM 40 16b/5

3.1.32 +z

İşlekliliğini kaybeden ve ikilik veya çokluk ifadeli gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir. W. Bang +z ekinin eski bir küçültme, ikileme veya çokluk eki olabileceği görüşündedir (Eraslan; 2012, 106).

boğaz <boğu+z "boğaz" *boğazında* BKT 300a/2, *boğazına* MKT 327b/9, *boğaza durmaķlu* 275a/6

boy(u)nu+z: "boynuz" *boynuz-ıla süsüp öldürülmüş* TİEM 40 48b/9

iki+z: "ikiz" *ikiz* TİEM 40 57a/11

yaluņu+z: "tek, yalnız" *yaluņuz* MKT 97a/4, *yaluņuz* TİEM 40 220b/1

3.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri:

Fiilden isim yapma ekleri fiil kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler fiil köklerine, isimden yapılmış fiil gövdelerine ve fiilden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler. Yani, fiilden isim yapma ekleri isimden fiil yapma eklerinden ve fiilden fiil yapma eklerinden sonra gelebilir (Ergin; 2009, 184).

Ş. Tekini, fiilden isim yapma ekler hakkında şu bilgiyi vermektedir: " *Fiilden ad (isim, sıfatvb.) yapan ekler: Bu ekler ile teşkil edilen kelimeler cümle içinde gördükleri vazifelere göre ilkin bunları 1) Tek fonksiyonlu ve 2) Çift fonksiyonlu ekler diye iki ana bölüme ayıracağız. Burada 'çift fonksiyon'dan maksat, bazı eklerin, isim vb. manalaradan*

başka, ilerde görüleceği gibi 'zaman' vb. gibi anlamları da ifade edebildiğidir. Burada bunların yalnız isim vb. olarak kullanıldıkları durumlar ele alınmış, 'zaman' vb. ifade etme hususiyetlerine ancak işaret etmekle yetinilmiştir." (Ş. TEKİN; 1976,19).

3.2.1 -Ak

Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, alet, o hareketle yapılan şeyi; hâsılı fiilin tesirinde kalan çeşitli nesnelere karşılar (Ergin; 2009, 188).

bıç-aķ: "bıçak" *bıçak* BKT 251a/5, *bıçak* MKT 165a/2, *bıçak* TİEM 40 112a/10

bud-aķ: "dal, budak" *budaķları* MKT 179a/2

döl-ek: "oturulmuş, meskun" *dölekolmamışdur* TİEM 40 167b/3

dur-ak: "duracak, barınacak yer, yurt, mahal" *duraķlarıuuzı* BKT 549a/4, *turağı* TİEM 40 268a/10

tır-aķ: *bkz durak* TİEM 40 268a/10

ķork-aķ: "korkak" *ķorkaķ* BKT 203a/1, *ķorkaķ* MKT 402b/4

ölç-ek: "ölçek, ölçü kabı, su kabı" *ölçeğimi* BKT 255a/4, *ölçeği* TİEM 40 69a/3

yığ-aķ: "yasak, memnu" *yıđaķ iş* TİEM 40 143a/3

yığ(1)n--aķ: "toplanmış" *yıđnaķ olsa* MKT 447b/7

yum(u)ş-aķ: "yumuşak" *yumşakdur* MKT 262b/3, *yumşak* TİEM 40 149a/7

3.2.2 -am

İşlek olmayan bir ekidir. tut-am kelimesinde geçmektedir. (Ergin; 2009, 196).

dut-am : "tutam, demet" *dutam* BKT 493a/1

3.2.3 -DI, TU

Nadir kullanılan fiilden isim yapma ekidir (Erdal; 1991, 3. 114-3.117).

Ergin 'e göre esas itibariyle -n- 'li fiil gövdelerine getirilir. Teşkil ettiği isimler yapan, olan veya yapılan çeşitli nesnelere karşılar<Ar. bu ek Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde yalnız -dı, di şeklinde idi. Sonradan vokal uymuna bağlanmış ve konsunantı sedasızlaşmış, böylece vokal bakımından çok şekilli olmuştur (Ergin; 2009, 194).

uyan-dı : "tabi olan" *uyandı* BKT 272a/3, *uyundularını* TİEM 40 212a/7

gir-tü: "gerçek, doğru, hak" *girtüyi* TİEM 40 76b/3

3.2.4 -cek

İşlek olmayan bir ektir. Eski Anadolu Türkçesi kelimelerinde bu ek geçmektedir (Ergin; 2009, 194).

Metinlerimizde sadece bir tek örnekte rastlanmıştır.

em-cek: "emicek, meme" *emcekden* BKT 80a/5, *emcegi* MKT 440a/4, *emcegi* TİEM 40 184a/3

3.2.5 -e

Eski bir ek olup muhtemelen zarf-fiil ekiyle aynıdır. Kalıplaşarak fiilden isim yapma eki durumuna geçmiştir (Eraslan; 2012, 104).

gice< gëce < giç+e"gece" *gice* TİEM 40 290a/8, *gëce* BKT

3.2.6 -ecek

Bu ekin partisip eklerinden biridir. Bu ekin esas itibarıyla geçici isimler yapmaktadır (Ergin; 2009, 199).

giy+ecek: "giyecek eşya" *giyecek* MKT 191a/2

3.2.7 -esi

*Bu ek bahsinde partisip eklerinden biri hareket vasıflarını bildirmek süretiyle nesnelere karşılayan partisiplerin bir çeşit isim oldukları şüphesizdir. Eski Anadolu Türkçesindeki *giy+esi* "giyecek, elbise" sonradan *giysi* olmuş, gibi kalıcı isimlerde bu ek vardır (Ergin; 2009, 188).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde çok işlek olmayan bir ek, sadece iki örnekte görünmektedir.

giy-esi: "giyecek" *giyesileri* BKT 359a/1

yëy-esi: "yiyecek" *yëyesiyesi* BKT 267b/4

3.2.8 -gen

Ergin 'e göre bu ekin fonksiyonu –an, -en partisip ekinin fonksiyonun ekinin mana bakımından kuvvetlisidir. –an, -en Eski Türkçede –gan, -gen şekli idi. Batı Türkçesinde partisip ekinin –ğ ve –g 'nin düşmesiyle –an, -en şekline geçmektedir(Ergin; 2009, 190).

er+gen:"bekar, evli olmayan"*ergenler* TİEM 40 90b/6

3.2.9 -GUN

Soyut isimlerle alet isimleri teşkil eden fiilden isim yapma ekidir(Erdal; 1991, 3. 112).

az-ğun: "azgın, sapıtılmış, doğru yoldan çıkmış"*azğunlar* BKT 580a/6, *azğunlarıçün*

MKT 328b/11, *azğunsağ* TİEM 40 184b/1

duğ-ğun:"esir"*duğğunlar* TİEM 40 87a/1

düz-ğün: "hile, düzen"*düzğün* TİEM 40 41a/9

ıl-ğun : " ılgın ağacı"*ılğun* BKT 463b/1

şın-ğun: "yenilgi, mağlûbiyet"*şınğun* TİEM 40 41a/7

sür-ğün:"carî olan adet, kanun"*sürgünü* TİEM 40 226b/3

3.2.10 +I/ +U

Bugünde kullanılan bu ekin üç menşeden geldiği ifade edilmektedir(Ergin; 2009, 192).

Eski Türkçede ki "-g ve-ğ" fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesi ve –ı-, -i- yardımcı sesinin fiilden isim yapma ekinin fonksiyonunu üstelenmesi zarf-fiil ekinin kalplaşması neticesinde –ğu, -gü fiilden isim yapma ekinin başındaki -ğ-, -g- 'nin düşmesi neticesinde meydana gelmiştir (Ergin; 2009, 192).

ay(ı)r-u:"ayrı"*ayrukeksükyirde* TİEM 40 106a/6

bit-i : "mektup, kitap"*biti* BKT 407a/4

dart-u:" tartı"*dartısı* BKT 152b/5

dut-u: "rehin"*dutudur* BKT 622b/2, *tutular* TİEM 40 22b/5

doğ-u:"doğu, maşrık, şark"*güntoğusındın* TİEM 40 145a/7

doğrı <doğur-ı"doğru, yanlış olmayan" MKT 288b/8

doğru bk. **doğrı** MKT 358a/4

eg(i)r-i : " yanlış, saptırılmış" BKT 550a/5

- geçür-ü:** "mühlet" *geçürüvirdüm* TİEM 40 160a/3
- kar(ı)ş-u:** "karşı, -e doğru" *kar(ı)şu* MKT 321b/3, *karşu* TİEM 40 266b/7
- kap-u:** "kapı" *kapudan* MKT 71a/10, *kapular* TİEM 40 279a/10 *kapu* BKT 277a/1
- koğ-u:** "koğu" *koğusu* BKT 259b/1, *koğusını* MKT 170a/11
- konşı<konuş-ı+** "komşu" *konşılara* MKT 58b/5, *konşıya* TİEM 40 38a/10
- korğ-ı:** "korku" *korğı* BKT 11a/4
- korğ-u:** "korku" *korğucılara* BKT 66b/1, *korğu* MKT 193b/5, *korğusundan* TİEM 40 6b/1
- ölç-ü:** "ölçü, ölçü kabı, su kabı, (mec.) erzak" *ölçüsini* BKT 256b/6
- öl-ü:** "ölü" *ölüyü* BKT 52a/1, *ölüleri* MKT 287b/5, *ölüler* TİEM 40 190b/2
- ört-ü:** "örtü, engel" *örtüler* BKT 157b/2, *örtüdür* TİEM 40 2b/3
- ötür-ü:** "dolayı, sebebiyle, için, yüzünden" *ötürü* TİEM 40 51b/2
- şat-u:** "alış veriş" *şatu* BKT 273b/3
- şan-u:** "düşünce, zan" *şanusından* BKT 509b/5, *şanūrlar* TİEM 40 100b/8
- tap-u:** "huzur, yan, kat, hizmet" *tapularına* TİEM 40 213b/3
- tol-u:** "dolu" *tolular* MKT 249a/5, *tolu* TİEM 40 279b/4
- uzad(t)-ı:** "mühlet" *uzadı* TİEM 40 242b/8
- ül-ü:** "pay, hisse" *ülüsü* TİEM 40 35b/10
- yağ(ı)ş-ı:** "iyi, güzel" *yağışısındur* MKT 239a/7
- yap-u:** "yapı, biņa" *yapudur* BKT 595b/1, *yapular* TİEM 40 284b/8
- yar-u:** "yarı" *yarı* TİEM 40 35b/11
- yaz-ı:** "yazı" *yazılarıdır* MKT 367b/10, *yazuyı* TİEM 40 287a/2
- yazu** bk. **yazı** MKT 419b/11
- yitür-ü:** "müessir, dokunaklı" *yitürü* TİEM 40 40a/6
- yi(i)n-i:** "hafif, yenlik" *yiyniler-iken* TİEM 40 90b/6
- yolu<yul-u** "fidye, can bedeli" *yolu virelerdi* BKT 265a/4, *yolu* TİEM 40 4b/9

3.2.11 -IcI/ -UcI

Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek fiilden isim yapma eklerinden biridir. Bu ek Eski Türkçede -ı-ğcı, -i-gç, şekillerinde idi. Bu şekillerin ise fiilden isim yapma ekleri -ğ, -g ve -ğu, -gü ile isimden isim yapma eki -cı, -çi 'den meydana geldikleri anlaşılmaktadır. Bat Türkçesinde eklerin sonundaki ve başındaki g ve g düşmüş; böylece ek Eski Anadolu Türkçesine -uçı, -üçi şeklinde geçmiş, sonradan ç'nin sedalaşması ve yuvarlak vokalin düzleşmesi ile -ıcı, -ıcı şeklini almıştır. Son zamanlarda vokal uymuna bağlanarak bugünkü çok şekilli hale gelmiştir (Ergin; 2009, 191).

- acı(d)-ıci :** "elem veren, acı veren" *acı(d)ıci* MKT 390a/3
- al-ıci:** "alan, can alıcı" *alıcıdur* MKT 295b/3
- alday-ıci:** "hilekar" *aldayıcısıdur* TİEM 40 46a/2
- añ-ıci:** "düşünen, öğüt kabül eden" *anıclara* TİEM 40 110a/6
- ardıca gel-ıci:** "takip eden, bir işin peşine düşen" *ardıca gelici* TİEM 40 136b/8
- ar-ıci:** "yorulmuş, yorgun, bitkin" *arici* TİEM 40 284a/9
- arıt(d)-ıci :** "temizleyen, arıtan" *arıtıcı* MKT 255a/11
- arın-ıci:** "temizlenen, arınan" *arınıcıları* MKT 25a/1
- azdur-ıci:** "doğru yoldan çıkararak, saptıran" *azdurıcıdur* TİEM 40 184a/9
- ‘ayıblay-ıci:** "ayıplayan, kusur arayan" *‘ayıblayıcı* MKT 417b/7
- ayır-ıci:** "ayırarak, hakkı batıldan ayıran" *ayırıcıdur* MKT 147a/6, *ayırıcılar* TİEM 40 278a/9
- azdır-ıci:** "doğru yoldan çıkararak" *azdırıcı* BKT 499b/7, *azdırıcıları* MKT 208a/5
- bağışlay-ıci:** "bağışlayan" *bağışlayıcı* BKT 49b/1, *bağışlayıcısı* MKT 22a/3, *bağışlayıcı* TİEM 40 215b/3
- bil-ıci:** "bilen, bilgili" *bilicidir* MKT 95a/2, *biliciler* TİEM 40 113a/9
- besley-ıci:** "besleyen, doyuran" *besleyicidir* MKT 1b/3
- buyur-ıci:** "emreden, buyuran" *buyurucudur* MKT 167a/4
- dilen-ci:** "dilenci, yoksul" *dilenciye* BKT 585b/5, *dilenciler* MKT 444b/2
- dön-ıci:** "dönecek olan" *dönicilerdür* MKT 400a/8
- dönder-ıci :** "çeviren, döndüren" *dönderici* MKT 173a/4
- döşey-ıci:** "düzelten, düzgünleştirme" *döşeyiciler* TİEM 40 249a/11
- durğur-ıci:** "yerine getiren" *durğuruculardan* MKT 180a/6
- dur-ıci:** "duran, yerine getiren" *durıcıdur* MKT 417b/7
- dut-ıci:** "dutan, ele geçiren, yerine getiren" *dutucular* MKT 414a/11
- düşür-ıci:** "düşüren" *düşürücüdür* MKT 177b/2
- düşürücü** bk. **düşürücü** MKT 310b/4
- emzür-ıci:** "süt-anne" *emzürücüleri* TİEM 40 184a/3
- getür-ıci:** "getiren, ortaya çıkararak" *getürücüdür* MKT 404b/10
- gider-ıci:** "yok eden, uzaklaştıran" *gidericidir* MKT 231b/8
- girçekley-ıci:** "doğrulayan, gerçeği ortaya çıkararak" *girçekleyicidir*, MKT 11a/1
- gönder-ıci:** "gönderen" *gönderici* MKT 311a/1
- gör-ıci:** "farkına varan, gören" *göricidir* MKT 10b/10
- göster-ıci:** "gösteren" *gösterici* MKT 204b/9
- id-ıci:** "yapan, eden" *idicileri* MKT 24b/11

- istey-ici:**"dileyen, isteyen" *isteyici olduğun* MKT 206a/2
- işi-ici:**"dinleyen, dinleyici" *işidicilerdür* MKT 79a/7
- işley-ici:**"yapan, yerine getiren" *işleyicidir* MKT 27b/11
- kaç-ıcı :** "yabanî " *kaçıcı* BKT 622b/7
- kaçıy-ıcı:** "öfkeli" *kaçıyıcı* TİEM 40 78b/11
- kıl-ıcı:**"yapan, yerine getiren" *kılıçlılardan* MKT 428a/4
- kıgır-ıcı :** "çağırıcı" *kıgırıcı* BKT 571a/1
- kopar-ıcı:**"sökən, yerinden çıkaran" *koparıcıdır* MKT 441a/2
- korğ-ıcı:**"korkan" *korğıcılara* MKT 5b/7, *korğıcı-y-iken* TİEM 40 184b/5
- korğucu** bk. **korğıcı** MKT 301a/4
- korğut(d)+ıcı:**"korkan" *korğudıcıdır* MKT 121a/8
- korğuducu** bk. **korğudıcı** MKT 13a/7
- kur-ucu:**"kuran, meydana getiren" *kurucusı* MKT 264b/2
- kurut(d)-ucu:** "kurutan" *kuruducu* MKT 290b/6
- ol-ıcı:** "olan" *olıcı* MKT 173a/4
- olucu** bk. **olıcı** MKT 262b/3
- ört-üci:** "herkesi kaplayan, saran" *örtücü* TİEM 40 284a/9
- şaklay-ıcı:**"gözetliyici" *şaklayıcılar* 634a/3, *şaklayıcıdır* MKT 157b/6
- şakın-ıcı:**"kötülükten korunan, sakınan, takva sahibi" *şakınıcıları-iken* TİEM 40 49a/6
- sev-ici:** "seven" *sevici* MKT 84a/8
- şındır-ıcı:**"bozan, kıran" *şındırıcıdır* MKT 448b/3
- şındırucı** bk. **şındırıcı** MKT 444a/2
- şındırıcı** bk. **şındırıcı** MKT 429a/5
- şındurucu** bk. **şındırıcı** MKT 304b/4
- şor-ucu :**"soru soran" *şorucular* BKT 248a
- sü-ci:** "içki, şarap" *süicide* BKT 122a/4
- sür-üci:** "süren" *sürücü* MKT 380a/4
- tal-ıcı :** "dalgıç" *talıcı* BKT 492b/2
- tap-ucu:**"hizmet eden" *tapucusına* MKT 208b/11, *tapucular* TİEM 40 218b/11
- tartı-ıcı:**"çekip alan, çekip çıkaran" *tartıcılar* TİEM 40 279b/11
- tartış-ıcı:** "münakaşa eden, tartışan" *tartışıcı* TİEM 40 215b/11
- tad-ıcı:**"tadacak, duçarolacak, çekecekolan" *tadıcılaruz* TİEM 40 212b/1
- toğur-ıcı:**"çocuğun doğurmasına sebep olan baba" *toğurucu ataya* TİEM 40 285a/9
- toğurmay-ıcı:** "kısır" *toğurmayıcı* TİEM 40 249a/1
- unıd(t)-ıcı:**"unutan, unutkan, ihmalkar" *unıdıcılardan* TİEM 40174b/6

uyandır-uci: "uyandıran" *uyandırıcı* MKT 225a/3
üfür-ici: "üfüren, üfleyen" *üfürüciler* MKT 450b/7
vahşuz diy-ici: "vahye dayanmadan konuşan, kahin" *vahşuzdiyici* TİEM 40 271b/9
vir-ici: "veren" *viricidir* MKT 142a/8
yağdır-ıcı: "yağdıran" *yağdırıcıdur* MKT 440a/6
yalanlay-ıcı: "yalanlayan" *yanlayıcılaru* MKT 187a/11
yap-ıcı : "bina kuran, yapı ustası" *yapıcı* BKT 492b/2
yarad(t)-ıcı: "yaratma, halkeden" *yaradıcılaruz* TİEM 40 256a/6
yaz-ıcı : "yazıcı, katip" *yazıcılara* MKT 34a/1, *yazıcı* BKT 46b/5, *yazıcılar* TİEM 40 280b/8
yetiştir+ici: "yetiştiren, eriştiren" *yetiştirici* MKT 210b/10
yetiştirücü bk. **yetiştirücü** MKT 123a/9
yi-y-ici: "yiyen" *yiycilerdür* MKT 79b/2

3.2.12 -(X)k

Daha ziyade sıfat mahiyetinde isimler türeten fiilden isim yapma ekidir; -ğ / -g ile teşkil edilenlerden farkını tesbit etmek mümkün değildir. Ş. Tekin, ek için, " sonuna geldiği fiilin gösterdiği hareketin neticesini, daha çok pasif olarak ifade eder." (Eraslan; 2012, 106).

aç-uk: "açık, kapalı olmayan" *açuk* BKT 535b/1, *açukdur* MKT 82a/7, *açuğ-ıdı* TİEM 40 139b/10
art-uk: "fazla, daha çok" *artuğa* MKT 46b/3
artuğ bk. **artuk** MKT 25b/2 TİEM 40 98b/110
aru-ğ: "zayıf, semiz olmayan" *aruğ* BKT 253a/3, *arığ* MKT 166b/2
aruğ: bkz. **arığ** MKT 166a/8, TİEM 40 159a/4
ayru-ğ: "başka ümmet, Müslümanlıktan başka bir dine mensup olanlar" *ayruğ* BKT 134a/6, *ayruğümme* TİEM 40 283a/6
az-ık: "azık" *azıklar* MKT 21b/9
béze-k: "süs" *bézek* BKT 264b/6, *bezek* TİEM 40 233a/7
biti-k: "amel defteri, kitap" *bitik* BKT 300a/3
bize-k: bkz **bezek** BKT 454a/1
bül-ük: "bölük, topluluk, ümmet" *bölüklerden* BKT 267b/7, *bölüğü* MKT 100a/10, *bölüklerdür* TİEM 40 61a/4
buyru-ğ: " buyruk, emir, sınır" *buyruğıdur* BKT 602b/3, *buyruğıdur* MKT 25b/10
buyruğ bk. **buyruk** BKT 191b/2, *buyruğı* TİEM 40 31b/7

- büyük-k:**"büyük" *büyük*BKT 483b/4, *büyük*TİEM 40 96b/1
- esrü-k:**"sarhoş" *esrükler* MKT 231b/8, *esrükolnurlar*TİEM 40 212b/8
- danış-ık:** "danışma" *danışık eyle* BKT 69b/6
- del-ik:** " delik" *deligidür* BKT 85b/3, *in delügin*TİEM 40 60b/11
- dile-k:** " dilek, istek" *dilegün* BKT 335b/5, *dilegidür* MKT 327a/8, *dilegünü*TİEM 40 149a/1
- dirne+k:** "meclis, topluluk, cemaat" *dirnek* TİEM 40 175b/6
- döşe-k:** "yatacak, istirahatedilecek, gezip dolaşılacak yer" *döşekdür* BKT 265a/5, *döşeklere* MKT 392a/5, *döşek* TİEM 40 273b/2
- dop-uğ:**"topuk" *dopuğlar*MKT 75a/4
- eksi-k:** "eksik, az" *eksiksa* BKT 46b/7, *eksük* MKT 256b/4, *eksük*TİEM 40 22a/8
- eksükbk. eksik** BKT 245b/4
- eri-k:**"erik" *erikdür* MKT 7a/3
- esrü-k:**"sarhoşluk" BKT 356a/3
- srik bk. esrük** BKT 84a/2
- gere-k:** "icabeder, gerekir" *gerek* TİEM 40 18b/3
- ğara-ğ:**"karanlık" *ğaragında* MKT 386a/2
- ğarış-ık:** "karışık" *ğarışık* BKT 253a/5, *ğarışıkduşlerdür*TİEM40 113a/9
- ğatı-ğ:**"katık" *ğatığdur*MKT 239b/3, *ğatığ*TİEM 40 162b/5
- kes-ik:** "parça" *kesiklerin* BKT 324a/2, *kesükyirde* TİEM 40 106a/6
- ğonu-ğ:**"konuk, misafir" *ğonuğları* MKT 382a/5, *ğonuğdur* BKT 242a/1, *ğonuğlarınun* TİEM40 248b/9
- ğonığ bk. ğonuğ** BKT 241b/5
- oğuldu-k:** "filiz, sürgün" *oğulduğını*TİEM 40 245b/3
- şarmaş-uğ:** "sarmaşık" *şarmaşuğ* TİEM 40 122a/6
- şovu-ğ:**"soğuk" *şovuğdan* BKT 292a/6, *şovuğı* MKT 419b/3, *şovuğ* TİEM 40 271a/4
- ğan-uk:**"tanık, şahit" *ğanuğlardan* BKT 47a/3, *ğanuğsın* MKT 88a/11, *ğanuğ-iken*TİEM 40 243b/11
- ğanığ bk. ğanuğ** BKT 83b/7
- ğanış-ık:**"müşaveret, istişare" *ğanışığeylemekdür* TİEM 40 231b/7
- ğartış-ık:**"kavga, niza, mücadele" *ğartışığun* TİEM 40 105b/5
- uva-ğ:** "ufak, ufalanmış, çörçöp haline gelmiş" *uvağ*TİEM 40 219a/8
- uyan-ık:** "uyanık, uyumaya" *uyanığ*BKT 314a/7
- uyan-uğ:**"uyanık" *uyanuğdur* MKT 204b/9, *uyanuğlar* TİEM 40 139b/10
- yağış-ık:**"uygun, münasip" *yağışığ eylemek* TİEM 40 40a/5

yara-ķ: "hazırlık, önlem, teçhizat, yük"*yaraķlarını* BKT 256b/3

yar-uk:"yarık, çatlak"*yaruķları*BKT 559a/6, *yaruķlar* TİEM 40 247a/7

yaşduķ< yasta-k:"yastık"*yaşduķlara*BKT479a/6, *yaşduķlara* MKT 165a/2,TİEM 40 255a/1

yaz-uk: "günah"*yazuķlarımıza* BKT 259b/4, *yazuķlar* MKT 9a/3, *yazuğ-ıla*TİEM 40 7a/5

yazık bk.*yazuķ*BKT 415b/2

yo-ķ: "varınızdı, yok, mevcut deĝil"*yog-ımış* BKT 213b/7, *yog-iken* MKT 319b/3, *yoķdur* TİEM 40 2a/1

yumş-a-ķ: "yumşak, iyi, güzel"*yumş-aķdur* BKT 400b/1

yü-k:"hayvanın taşıdığı şey veya taşıyabildiĝi miktar" *yüklerini* MKT 167b/11, *yükünde*BKT 257a/2, *yüküdür*TİEM 40 114b/11

yükse-k:"yüce, ali " *yüksek*BKT361b/7,*yüksekler*TİEM 40 150b/1

yügrü-k: "çabuk yürüyen, hızlıgiden, yürük(at)"*yügrük*BKT 492a/3, *yügrükler*TİEM 40 216b/2

3.2.13 -GI/ -GU

Bu ek de Türkçede eskiden beri olarak kullanılan eklerden biridir umumiyetle yapma ifade eden fiillerden isim yapar ve bu isimler daha çok yapılanı, bazan yapanı, bazan yapma işini; hülâsa fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesnelere karşılırlar(Ergin; 2009, 189).

boğazla-ĝu:"gırtlak, boğaz"*boğazlaĝuya* TİEM 40 256a/10

ķay-ĝu: "kaygı, tasa, endişe"*ķayĝuya* BKT 586b/7, *ķayĝusından*MKT 188b/9

ķay-ĝı: " kaygı"*ķayĝıdan* BKT 68b/2

sev-ĝü: "sevgi"*sevĝüleri* BKT 120b/4, *sevĝü*TİEM 40 266b/10

yay-ĝı: "yaygı"*yayĝıdur* BKT 292a/2

iç-ķi: " içecek"*içķiler* BKT 290a/1

uy-ķu: "uyku"*uyķularından* BKT 314b/3, *uyķuyı* TİEM 40 172b/9

uyuķbk. *uyķu*BKT 567b/4

3.2.14 -(X)m

Nesne ismi yapan fiilden isim yapma eklerinin çok işlek olanlarından biridir. Ergin'e göre iş ifade etmek olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, yer v. s. gibi çeşitli isimler de yapar(Ergin; 2009, 188).

Ş Tekin' göre ek, işin neticesinin bildirir(Eraslan; 2012,106.).

al-ım: "alacak, hak" *alım* TİEM 40 22a/8

bir-ım: "yardım, para veya malzeme yardımı" *birim* TİEM 40 143b/11

düg-üm: "düğüm" *düğümler* BKT 651b/6

ıldır-ım: "yıldırım, şimşek" *ıldırım* BKT 381b/3, *ıldırım* TİEM 40 3a/4,

ıldırım bk. **ıldırım** BKT 3b/7

kötrü-m: "sakat, kötrüm" *kötrümler* TİEM 40 94a/4

öl-üm: "ölüm" *ölüme* BKT 182b/3, *ölümden* MKT 394b/1, *ölüm* TİEM 40 41a/4

şalk-ım: "salkım" *şalkımlar* BKT 141a/1

uldır-ım: "yıldırım" *uldırımı* BKT 436b/2

yarım < **yar-ım** "yarım" *yarım* TİEM 40 216b/4

yıldır-ım : "yıldırım" BKT 240b/3, *yıldırımı* MKT 173a/5

3.2.15 -me

Seyrek olarak kullanılan ve soyut, somut isimler teşkil eden fiilden isim yapma ekidir (Erdal; 1991, 109).

düz+me: "uydurma, masal" *düzmesidür* BKT 635a/2

sür+me : "göze çekilen sürme" *sürme* BKT 378b/6

3.2.16 -mAk

Bu ek de -mak, -mek gibi işleklik sahası bütün fiil kök ve gövdelerini içine alan bir ektir. -mak, -mek 'in hareket isimleri yapmasına karşılık +ma, +me 'nin fonksiyonu iş isimleri yapmaktadır (Ergin; 2009, 185).

ar-mağ: "yorgunluk" *armağ* TİEM 40 208a/8

başluol-mağ: "yaralı olma, yaralanma" *başlu olmağ* TİEM 40 31b/11

ek-mek: "ekmek" *ekmekdür* MKT 7a/3

et-mek: "etmek" *etmek* BKT 252a/1

ışıt-mağ: "cehennem ateşi" *ışıtmağdan* BKT 341b/1

iç-mek: "içecek" *içmekler* BKT 493b/1

kırtıl-mağ: "kurtuluş" *kırtılmağ* TİEM 40 253a/8

uç-mağ-: "cennet" *uçmağlar* BKT 4b/4

yè-mek: "yemek, aş" *yemekden* BKT 121b/5, *yimeklerüñ* MKT 101b/8

3.2.17 -*mİş*

Bu ekin partisip eklerinden biridir. Bu ekin esas itibariyle geçici isimler yaparmaktadır (*Ergin; 2009, 199*).

az-mış:"sapık, doğru yoldan çıkmış"*azmışlar*TİEM40 1b/5

öl-miş: "ölü"*ölmüşken* BKT 557b/6

yè-miş:"yemiş, yiyecek, meyve, bitki"*yemişçi* BKT 400b/1, *yimişini*MKT 97b/8,
yimişlerden TİEM 40 3a/8

3.2.18 -*mar/ -mur*

Seyrek olarak kullanılan fiilden isim yapma ekidir. Ş. Tekin, ekin fiilin neticesinin bildirdiğini ve ek ünlüsünün asli olup olmadığı hususunda tereddüt bulunduğunu belirtir (Ş. TEKİN; 1976, 19).

ta+mar : "damar kırstamur"*tamarların*BKT 613a/4,*tamar*TİEM 40 247b/3

yağ+mur:"yağmur"*yağmurları* BKT 128a/4,*yağmurdan* MKT 66a/10, yağmuruTİEM
40 273a/8

3.2.19 -*mAz*

Aslında olumsuz geniş zaman sıfat-fiil eki olup nadir olarak kalıplaşarak olumsuz isim, çoğunlukla sıfatlar teşkil eder (Gabain; 1974, 121-124).

bil+mez:"aklı ermez, zavallı, anlayışsız"*bilmezbeynisüz* TİEM 40 22a/9

toğur+maz: "kısır"*toğurmaz* TİEM 40 144b/9

yara-maz: "değersiz, faydasız"*yaramaz* BKT 123b/5, *yaramazlar* MKT 86a/6

3.2.20 -(X)n

Seyrek olarak kullanılan ve sıfat mahiyetinde isimler de teşkil eden fiilden isim yapma ekidir.Ş. Tekin'in ifadesiyle fiilin neticesini bildiren gövdeler teşkil eder (Eraslan; 2012,107).

arç-un: "hafif, gizli"*arçun* MKT 93b/10

arş-un: "bir uzunluk ölçüsü, arşın"*arşındur* BKT 612b/4, *arşındur*TİEM 40 271b/6

ek-in: "ekin, ürün, (mec.) kadın"*ekinde* BKT 352b/2, *ekinden* MKT 101a/4,
*ekinin*TİEM 40 230b/7

ik-in:"ekin"*ikinleri* MKT 22b/3

kar-ın:"karın"*karın* MKT 230a/4

şat-un:"karşılık vererek almak, satınalmak"*şatun aldılar*TİEM 40 7a/9

tüt-ün:"tütün" *tütünü* MKT 206a/6,(*d*)*ütün*TİEM 40 236a/4

uz-un:"uzun" *uzunlar* TİEM 40 247a/10

yağ-ın:"yakın" *yakın* MKT 55a/1,*yağındır* BKT32b/6, *yağınında* TİEM 40 80a/5

yalın<yal-ın"çıplak" *yalının* BKT 627b/3,*yalın olmayasın* TİEM 40 152a/5

3.2.21 -(ü)*nç*

Aslında -n ve +ç 'den oluşan birleşik bir ektir. Bazı teşkillerde -n'-nin dönüşlülük eki olduğu açıktır(Erdal; 1991, 104).

öd-ünç: "borç, ödünç" *ödünç* TİEM 4049b/11

ök-ünç:"öc, intikam" *ökünçaldı* TİEM 40241b/6

3.2.22 -r

Aslında geniş zaman sıfat-fiil eki olup nadir olarak kalıplaşarak isim, çoğunlukla sıfatlar teşkil eder (Ergin; 2009, 199).

kınayna+r : " kaynar" BKT 536b/2

kö+r : "kör" *körler* BKT 141b/2

3.2.23 -sı/ -su

Bu ek Türçede eskiden beri görülen, fakat bir iki kelimedede bulunan, işlek olmayan bir ektir. Ergin 'e göre bu ekin -sığ, +sig, +suğ, +süg gibi bir ekten gelebilir. Fakat yas+su kelimesinin Eski Türkçede de bulunduğu nuntmamamk lazımdır (Ergin; 2009, 196).

yağ-su: "yatsı" *yağsu* TİEM 40 169b/8

yağ-şı:"yassı" *yağşı* MKT 31a/7, *yağşı* BKT43b/4

3.2.24 -(X)*ş*

Fiilin neticesini bildiren soyut isimler teşkil eden fiilden isim yapma ekidir(Eraslan; 2012,108).

alkı-ş: "dua, medih, iltifat" *alkışları* TİEM 40 97b/5

çal-ış: "savaş, harp" *çalış* TİEM 40 13a/6

doğ-uş: "çarpışma, savaş" *doğuşında* TİEM 40 32b/8

dut-uş: "yakalama" *dutuş* BKT 573a/1

öd-iş:"tediye, borç, ödememecburiyeti" *ödişden* TİEM 40 270b/8

öle-ş: "ölü" *öleşiken* BKT 5a/6

şag-ış: "sayı, miktar" *şagışına* BKT 199b/4, *şagışını* TİEM 40 97a/10

şava-ş: "savaş" *savaşda* MKT 127a/1, *savaş için* BKT 64b/3, *savaş* TİEM 40 30a/6

ülü-ş: "pay" *ülüşde* BKT 77b/4

yarad(t)ıl-ış: "yaratılma, yaratılış" *yaradılışdın* TİEM 40 212a/2

yar-ış: "müsabaka, yarış" *yarışlar* TİEM 40 258a/1

3.2.25 -(U)t

Soyut isimler teşkil eden fiilden isim yapma ekidir (*Gabain; 1974, 131*).

ayır-t: "ayırım, fark" *ayırd eylemediler* TİEM 40 46b/3

ög-üt: "öğüt, mev'ize" *ögüt* TİEM 40 73b/11

yan-ud: "karşılık (mükafat ve cezâ)" *yanudı* TİEM 40 45a/10

yit-üt: "yeter, kafimiktarda, hesabedilmiş" *yitüt* TİEM 40 279b/5

3.2.26 -z

Canlı olmayan ek, fail ismi ifadesi ile hareketin neticesinin bildiren isimler teşkil eder (Eraslan; 2012, 108).

gö-z: "göz" *göz açup yum* MKT 390a/6, *göz* BKT 44b/1, *göz aydın* TİEM 40 183b/10

sö-z: "söz, sohbet" *sözde* BKT 491a/3, *sözleri* TİEM 40 110b/11

yavu-z: "kötü" *yavuz* MKT 87b/9, *yavuz* BKT 268b/4, *yavuzı* TİEM 40 224b/3

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIFATLAR

Sıfatlar "isimleri niteleme, belirtme, gösterme gibi çeşitli yönlerden niteleyen, sınırlayan kelime türü"olarak tanımlanır.(Korkmaz, 1992, s.132).Sıfatlar tek başlarına kullanıldıklarında birer isim görevindedirler. Bu isimler sıfat görevinin ancak kendilerinden sonra gelen bir ismi çeşitli yönlerden nitelemeleri, belirtmeleri veya göstermeleri vs. sonuncu kazanırlıdır.

İsimlerle sıfatlar arasında çok önemli bir fark yoktur. Aynı kelime bazen isim bazen de sıfat olarak kullanılabilir. Buna rağmen bu iki kelime türü arasında temel bir fark vardır. Muhaerrem Ergin bu temel farkı şöyle açıklamaktadır:"Her sıfat isim olarak kullanılmakta, fakat her isim sıfat olarak kullanılmamaktadır. Her ismin sıfat olarak kullanılmamasına sebep, bu iki isim çeşidi arasında bir fark bulunmasıdır. İsimler nesnelere adı olarak çok cepheli bir ifadeye sahip olan kelimelerdir. Bir isim karşıladığı varlığın yalnız bir vasfını değil, birçok vasıflarını bir çok cephelerini ifade eder; her cephesi ile varlığın bütünü göz önünde canlandırır. sıfatlar ise, nesnelere vasıflarının adı olarak, vasıf isimleri olarak tek cepheli bir ifadeye sahiptirler"(Ergin, 1990, s. 232).

Sıfatlar kendi içerisinde bazı alt gruplara ayrılır. Sıfat çeşitleri sıfatların isim halindeyken bulunduğu duruma göre ad alır. Sıfatların sınıflandırılmasında iki temel yol izlenmiştir. Bütün bilim adamları sıfatlar 1. Niteleme sıfatları 2. Belirtme sıfatları (İşaret, Soru ve Belirsizlik sıfatları.) olarak sınıflandırılmasında bir görüş birliği sağlamışken, belirtme sıfatları arasında değerlendirilen sayı sıfatlarının sıfat sınıfları arasında alınıp alınmaması noktasında iki gruba ayrılmışlardır. Bazı bilim adamları sayı adlarını sayı sıfatları içerisinde değerlendirirken, diğer bir kısım bilim adamı ise, sayılar için ayrı bir başlık açarak sıfat olarak kullanılan sayı adlarını bu üst başlık altında değerlendirmektedir. İki yolda da temelde bir ayrılık olmamasına karşılık biz de çalışmamızda sayıları ayrı bir başlık altında incelemeye ve sıfat olarak kullanılan sayı adlarını da bu başlık altında incelemeyi tercih ettik. (Bu iki farklı tercih konusundaki değişik görüşler sayılar başlığı altındaki bölümde ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir. Bkz.Sayılar)

Çalışımızda sıfatları:

1. Niteleme Sıfatları
2. Belirtme Sıfatları (İşaret Sıfatları, Soru Sıfatları Belirsizlik sıfatları) olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

4.1 Sıfat Türleri:

4.1.1 Niteleme Sıfatları:

Varlıkları biçim, renk, uzunluk, yapı, görünüş v.s. bakımından niteleyen sıfatlardır (Ergin; 2009, 247)

Batı Türkçesi Kur'an Tercümesinde kullanılan sıfat çeşitleri içerisinde en önemli kısmı niteleme sıfatları tutmaktadır. Batı Türkçesi Kur'an Tercümesinden niteleme sıfatı olarak kullanılan isimler genelde renk isimleri, durum bildiren isimler, büyüklük-küçüklük, uzunluk-kısalık vs. bildiren isimler olmuştur. Üzerinde alıştığımız metinlerde geçen niteleme sıfatları ve onların kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

4.1.1.1 Soyut Kavram Bildiren İsimlerden Oluşan Niteleme Sıfatları:

acı: "tuzlu, acı"

dağı Tañrı Ta'ālāoldur kim qarışdurdı iki deñizi birisi hōş tatlıdur birisi acı tuzlıdur BKT 390b/7

birisi tatlı şusızlığı giderür içmegi geñez ve birisi tuzlu acı ve her birinden tāze BKT 470a/3

indürür-biz? Eger biz dilesevüz kıldurduñ anı dürlü acı. Niçün şükr eylemezsiz MKT 394b/8

tebdil eyledük anlarıñ bostānları yirine iki cennet ki anıñ yimegi acı nesne-y-idi, MKT 307a/8

dağı her birinden yirsiz tāze et ya'nī acı deñizdendağı çıkarursız ya'nī acı deñizden TİEM 40 207a/ 5,6

'acāyib (<Ar.): "acayip, tuhaf, şaşılacak şey"

ne kadar yatdılar şaanınıñdur gökler gaybıdağı yerler gaybı göster işitdür Allāh'ın 'acāyib san'atını yoğdur gök ve yer ehline BKT 315b/7 çok ma'būdlar ma'būd mı eyledi bey 'acāyib nesnedür dediler BKT 489b/5

'aқilları yoğdur, fikr eylemez delillerde. Eyit: Görünüz, fikr eyleñüz gökler olan nesneleri 'acāyib şun'ından dağı yirlerde olan MKT 152a/4

işitdür Tañrı Ta'ālānıñ 'acāyib şun'ını. yoğdur gök ehline MKT 205b/9

‘**āciz** (<Ar.): "aciz, gücü yetmeyen, elinden bir şey gelmeyen"

Taḥrī Ta‘ālāki ḳādirdür, ḥālīḳdür, yücedür, münezzehdür, şerīk
olmaḳdan ‘**āciz** ki maḥlūḳdur MKT 270a/3

aḡır: "aḡır, yüklü"

‘avrātlardan oḡlanlardan daḡı**aḡır** yükler dartılmışlar altundan ve
gümişden BKT 50a/3

daḡı yiyinildür üstlerinden (7) **aḡır** buyruḳları daḡı ol ḳaydalar ki
üstlerine varıdı BKT 174a/7

Taḥrī Ta‘ālārahmeti ileyinde ḳaçan götürse **aḡır** bulutlar ki içi yağmur
tolu sürer-biz bulutları MKT 110a/1

daḡı ḫama‘ eylemek bileḡören gişiye yağmur yaḡa diyüp daḡı
yaradur **aḡır** bulutları (6) gök-ile yir ortasında MKT 173a/5

bayıḳ biz bıraḡavuz üzerüne söz **aḡır** TIEM 40 275a/2

āḫīr (<Ar.): "nihayet, son"

daḡı beni şālīhlere yētişdür daḡı baḡa yaḡşı ad ḳıl (5) **āḫīr** gelen
ümmeḫler de beni ḫayrla yād eylesünler BKT 397b/5

bir ecel ki ‘ömr müddeti tamām olunca **āḫīr** ‘ömürdür. Eyitdiler: Siz
degül+siz illā biz gibi ādem oḡlanı MKT 177b/4

ḳıl baḡa girçek dil **āḫīr** ümmeḫlerde medh-i şenā bile. Zıkr eylesünler
dünyāda MKT 260b/4

eydürler-idi: İlähi, **āḫīr** zamān peyḡambarı ḫaḳḳı içün, bize arḳa virgil
TIEM 40 7b/3

‘**ālī** (<Ar.): "yüce, yüksek"

dīvārları saḳfları üstine düşmişdür, ḫarāb olmuşdur, ḳuyuları baḫtāldur,
kimse şuyın içmez, yüce ‘**ālī** ḳaşırlar baḫtāldur, kimse sākin yoḳdur.
MKT 235b/7

arı: "temiz, arı, güzel, helal, günahsız, saf"

anuḡ içinde selāmdur görmedin mi nice vurdı Taḥrīmeşel kelimesin
ya‘ nīlā-ilāhe illāhllah **arı**(6) temr aḡaç gibidür BKT 272b/5

Taḥrı Ta‘ālāyā ihlāş bile, arı i‘tikād-ıla. Eger ıurtarsan bizi bu helāklıktan alur-menşükr eyleyicilerden MKT 145b/7
şuarı arıdııcı tā dirildevüz anuñ-ıla ölmüş ili daşışuvaravuz anuñ-ıla andan kim yarattuğ TİEM 40172b/11

arısuz: "temizsiz, arışız, güzel, helalsız, günahsız, saf"

anuñçün anlar añlar dağı meşeli sözüñarısuzarısuz ağaç gibidür
qoparııldı BKT 273a/1

īmān getürdiler bayıq müşriklerdür arusuzyaqın gelmesünler Mescidi-
'liharāma'a TİEM 40 89b/3

‘**azīm** (<Ar.): "büyük, yüce"

ulu ‘azīm günāhdur dağı zināya yaqın gelmeñüz taḥkik ol BKT 302a/5
bu süre āyelerindendür ‘azīm kitābuñ ola kim sen yā Muḥammed
nefsünü helāk etmek isteyesin BKT 393a/7

depremesi ulu ‘azīm nesnedür ol günü gördükde mündehiş ‘aqlı gider
her murzi‘a ‘avrāt ki sūt içirür MKT 231b/6

Taḥkik biz ulu belā eyledük, ‘azīm muşibete uğratduğ Nūḥ qavmini.
MKT 240a/8

temellerinden ya‘nī ol köşk kim Nemrūd yaptı ‘azīm yüksek eyitti
gerek gökdegilerle qalışam TİEM 40 127a/8

bağlu: "bağlı"

nice tesbīheder gökler ehli ve yerler ehli dağıquşlar dağıqan‘atlar
bağluşaf şaf durup BKT 381a/4

bıkr, bıkir (<<Ar. bıkr): "bakire"

Bıkr kelimesinin ifade ettiği körpeliğin ortası bakirlikten sonra ilk doğum yapan ve kocası olan kadın, tam güçlü, kuvvetli ve dinç, genel olarak kadınların ve hayvanların orta yaşlısı gibi manalarla açıklanmaktadır (Kalın; 2001, 193).

Bu kelimenin onunla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

benzer dağı vardır anlar için uçmağ arı çiftler bıkrhüriler dağı anlar
BKT4b/6

anda çok yemişler dağı çok içmekler dağı yanlarında ola bikr hüriler
BKT 493b/1

vardur anlar-içün cennet içinde yāḥşı arı ‘avrātlar, bikr hūrī kızları.
MKT 4a/2

‘ibadet eyleyici ‘avrātlar oruç dutıcı ‘avrātlar er görmemiş ‘avrātlar
dağı bikr ‘avrātlar (4) iy anlar kim imān getürdiler TİEM 40 268a/3

boş: "boş"

ķavmi anda ölmüşler, yanmışlar ħurma ağacının aşlı gibi ki çürümiş, içi
yanmış, boş. (6) hiç görür misin anlardan bākī kalmış kimseMKT
419b/5

çevre: " çevre; taraf "

biz yaratduķimīn ħaremi ki Mekke'dür yesir olınūrħalk
çevreyanlarından BKT 433b/3

cānsuz (<Fr.+T.): "cansız, ruhsuz"

bu cānsuzşüretleri nedür ki siz anlara ‘ibadet eyler biz dēdi eyitdiler
BKT 350b/2

Eyitdi atasına dağı ķavmine: Bu timşāller nedür? (5) Şüretlerdür cānsuz
ki siz aŗa ‘ibādeteylersiz. MKT 228a/5

dāyim (<Ar.): "sürekli, devamlı, kalıcı"

Sınırsız, uzun dehr, daim kadim, ezeli bölünmeyen zaman manalarını ifade eden bir
kelimedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

andan dağı anlariçün (4) dāyim ‘azāb vardur uğru er kişinüñ ve uğru
‘avrātlaruñ kesinüz elleriñ BKT112b/4

Anlar-içün dāyim ‘azāb vardur. Uğurlıķ, ħarāmılıķ eyleyen er
gişilerüñ dağı uğurlıķ eyleyen ‘avrātlaruñ kesinüz ikisinden ellerini
MKT 78b/11

delü: "deli"

ay, bayık biz kıoyıcılar mıvuz Tañrılarumuzu, delü şâ' ir içün? TİEM 40 212b/3

Dağı olman ancılaym kim girü çözdü egirdüğün ya' nî bir delü avrat vardı, egirdüğün girü çözer idi TİEM 40 131a/5

diri: "canlı, diri"

Ol yahşı diri saña yitişdi ni' metler içinde (6) Tañrı rāzılığında dāyim ta' zīm bile MKT 420a/5

aña ehlini bağısladuk gibi dağı ki oğlanları diri zürriyetlerinden virildi yā anlar gibi MKT 229b/11

Tākorqıda anı kim oldu diri ya' nî diri gönüllü dağı vācīb ola huccat, kāfırlar üzere TİEM 40 211a/8

doğru: "doğru, gerçek, haq"

güç yokdur içinde taħkik bellü oldu doğru yol azgunlıktan pes kim kāfir olsa BKT 41b/5

aña eyit ki hiçsenden meyl var mıdur küfürden arınmağadağısaña ben doğru yol göstereyim Tañrı'nuñ ma' rifetine tā ki 630b/2BKT rızq viriciler hayırlıdır. Taħkik sen anları da' vet eylesin doğru yola MKT 242a/10

ki doğru yol budur. Taħkik şeytān azdurdı sizden MKT 318b/5

dağı Tañrıtoğru yol gösterür aña kim diler doğru yol dapa belki şanduñuz mı kim giresiz 15b/11 TİEM 40

pes şaķınsunlar Tañrı'dan; dağı eytsünler söz, doğru söz TİEM 40 35b/8

dürlü: "türlü, çeşit, nevi, cins"

dağı anlara vērile dürlü ni' metler biri birine beñzerdağı vardır anlarıçün uçmağ arı çiftler bıkır hüriler dağı anlar BKT 4b/6

ol kişiler kim kıorķarlar Tañrıdan Çalab'ları kıatında vardır anlarıçün uçmağlar aķar ağaçlar altında nice dürlü ırmağlar ebedi kıalurlar anda BKT 50a/6

rızq eyle, naşib eyle (3) dürlü yimişlerden olam şükr eyleyeler MKT 180a/3

istihzā 'eyleyüp masharalığa alurlardı. görmezler mi yirlere nice dürlü
otlar bitirdük MKT 257b/6
pes çıkardukanuñ-ıla yimişler, dürlü renkleri TIEM 40 207b/9

eksük: "eksik, az"

naşiblerin 'azābdan eksüktaḥkīk biz vërdük Mūsā'yā Tevrat'ı BKT
245b/4
kızlıklar bile, қаһт olmaq bile, yağmur bile şuolmaduğı-çün,
yimişler eksük bile MKT 115b/1
eyeldür eksük ölçicilere şinigi anlar kim kaçan ölçüp aldılar şinik ile
ādamılardan tama' alurlar TIEM 282a/2

eyü: "iyi, güzel"

īmān getürdiler daḥı işlediler eyü işleri taḥkīk anlaradur uçmaqlar aqar
altından ırmaqlar BKT4b/4
eyüşınmaqtaḥkīkTaḥrı Ta'ālāher nesneyi işidicidür bilicidür
taḥkīkTaḥrı Ta'ālāBKT 184a/6
eyü söz daḥı suç geçürmek, yigrekdür şadaqadan kim TIEM 40 20b/8
iqrār eylediler yazuqlarına, qarışdurdılar, eyü 'ameli, daḥı ayruq
yavuzı TIEM 40 95a/1

gāfil (<Ar.): "gafil, habersiz, gerçeği görmeyen, farkında olmayan"

şular andan daḥı ol taşlaruñ nicesi düşer yüce tağlardan pāre pāre olur
Taḥrı Ta'ālā qorqusından Taḥrı Ta'ālā gāfildegildür BKT 11a/4
'azābuñ qatraqına ki cehennem 'azābidur daḥı degüldür Taḥrı Ta'ālā
gāfilsiz işlegen işlerden şunlar BKT 13a/2
Taḥrı Ta'ālā gāfil degüldür siz işledüñüz işlerden. Tama' mı eylersiz
anlar īmān getürmege sizüñ bile? MKT 8a/11
barça ḥalka ḥisāb virilür. Şanmañuz ki Taḥrı Ta'ālā gāfildür MKT
180a/8
istersiz anı ya' nī yolu egri siz tañuqla iken daḥı degül Taḥrı gāfilandan
kim işlersiz TIEM 40 28b/8

gizlü: "gizli, saklı, kapalı, bilinmeyen"

anlaruñ **gizlü** işlerini āşqāra ētdüklerini dañı dañı Tañrı Ta‘ālā bilicidür ğayblarını BKT 206b/5

pes Tañrı Ta‘ālābilür **gizlü** sırları sırdan ħafiler dañıTañrı Ta‘ālābirdür andan özge Tañrıyoğdur anuñ BKT 334a/7

incü beñdeşleri gibi **gizlü**yanud vermek için aña kim oldılar işlerler TİEM 40 255a/11

gey: "çok"

dañı eyledük saña anlar kāfir olurlar (5) **gey** rahmet kılıcıya eyit oldur Çalab'um yoğdur BKT 266b/5

Tañrı ni‘metlerini şaymayasız bayağ ādemi zılm eyleyicidür **gey** nā sipasdur BKT 274a/1

görklü: "güzel, iyi"

aña **görklü**rızq cennetde ey peygamber ‘avrātları siz özge ‘avrātlar gibi degül siz BKT 454b/1

benüm kaşrum içine bir **görüklü** biti bırağıldı ki ol Süleymāndandur BKT 407a/4

Pes katlanmağdur ya‘nī işüm **görklü**. TİEM 40 111b/2

dağı bitirdük anuñ içinde her dürlüden **görklü** görür eylemek için TİEM 40 247a/8

ħōş: "hoş, iyi, güzel"

dağıTañrı Ta‘ālāoldur kim qarışdurdı iki deñizi birisi **ħōş**atludur birisi acı tuzludur BKT 390b/7

bayıq şorınılasız ol gün dinlenmekden ya‘nī dünyede **ħōş** ‘ayş geçürmekden TİEM 40 288b/5

dağı yüridiler ya‘nī gemiler, anlaruñn ıla bile, **ħōş** yil ile. Dağı sevindiler anuñıla TİEM 40 98b/2

velikin ummasañ Tañrı'dan imdi olunca bunlara **ħōş** söz söyle pes eyit anlara söz geñez 134b/3 TİEM 40

igen: "çok, pek çok"

ğansı ıatı ‘ aşīdür Taıırı Ta‘ ālā buyruğuna inen ‘ āşılık andan Şonra biz bilür biz BKT 331b/6

ağ ve kıızıl dürlü dürlü reŕglüer dağı inen kara reŕglüer ādemīlerden dağı BKT 471b/6

igen: "çok, fazla"

ol gün kim ıura Cebrāyīl yā bir igen ulu firişte dağı firiştelere dizilmiş TİEM 40 279b/6

kara: "kara, siyah"

anuç üstinde olanı yarılmış karatoprak (3) yā Muħammed sen Őanür mısın ki BKT 313a/2

dağı gölgeler içinde kara tütünden Şovuğ degüldağı menf^c eti dağıyoğ anlar andan öđdindünyāda BKT 578a/7

a‘ rāf ki sūrdur ğişiler vardur bilürler her ğişi ‘ alāmetleri-y-ile yüz kara yüzi ağ olmak bile nidā eyleyeler MKT 108b/9

ağ kara kiçi ulu ğice gündüz yapar ğattā karağılık olur nūr-ılan. Taħķik anuç ğibi olmakda deliller var MKT 172a/7

dağı yin dağııçün tā bellü ola size ağ iplik karaıplığden, irte vağtından TİEM 40 14a/2

dürlü dürlü renkli ya‘ nīağ bal kara bal Şaru bal yaşıl bal anuç içinde dermāndur TİEM 40 129b/5

ıatı: "çok, fazla"

ıatı Şarp ‘ azāb yā boğazla(ya)yın anı yā baıa bir ulu ğüccetile ğele dedı BKT 406a/7

ol muħkem kuvvetlüdür ıatı ‘ azābludur taħķik biz veribidük Mūsā'yı bizüm āyelerimizle BKT 507a/3

şadır, dilsüz, gözsüz, kör oldı<Ar. Anlar ıayıtmazlar, ğağķı izdemezler. Yā ol ıatı yağmura beızer münāfiğlar ğālī ğökden iner MKT 3a/8

Taḡrı Ta'ālāya ki beyān eylesün bize, ol şıḡır levni nedür. Mūsā eyitdi ki Taḡrı Ta'āla eydür ol şıḡır levni şarudur kati cemī' eczāsı bile MKT 7b/11

kıymetlü (<Ar.+T.): "kıymetli, değerli"

daḡı kıymetlü otlardan daḡı yılqılardan deve koyun sıḡır gibi daḡı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliginüñ BKT 50a/4
altundan gümişden daḡı kıymetlü atlardan, daḡı davarlardan koyun gibi şıḡır gibi özgesi gibi, daḡı atlardan MKT 35b/11

kızıl: "kıızıl, kırmızı"

aḡ ve kızıl dürlü dürlü renklüler daḡı iñen ḡara renklüler ādemilerden daḡı BKT 471b/6

Taḡrı'ñuzunyalanlarsuz yā ins cin ḡaçan ki gökler yarıla kızıl gül gibi ola BKT 575a/5

çıḡarduḡ ol şu-y-ıla, bitürdük yimişleri ki levnleri cinsleri miḡtelif dürlü dürlü, şarı, yaşıl, kızıl (8) daḡı taḡlardan ḡāḡları yollan miḡtelif aḡ, kızıl kıtlıḡda, za'iflikda levnler muḡtelif MKT 313a/7

bezegi içinde ya' nī yüz ḡatırıla kim eyeri kızıl altundan idi daḡıbiñ ḡişi ancılayın TIEM 40 187b/1

ḡuru: "kuru, ḡorak, ölü"

yaşları ve yēdi ḡuru başlar daḡı ey ulular fetvā ve ta'bir eyleñüz benüm düşümi BKT 253a/4

ikinci delildür kıyamete daḡı görürsin yeri ḡuru ve yābis ḡaçan üstine şu indürsevüz deprenür artar BKT 356b/5

üzüm aḡaçlarından yimekler idinürsüz, içmeg-içündür. yaḡşı rızḡ idinürsüz ḡuru üzüm, ḡuru ḡurma bekmez sirke gibi MKT189b/3

Daḡı bayıḡ yarattuḡādāmı, ḡuru balçıḡdan kim ḡara balçıḡdandur sūra tlanmış yā dökilmiş yā yiyimiş TIEM 40 124a/9

daḡı rüzī ḡörklü ya' nī bekmez, ḡuru üzüm gibi. "Bayıḡ şunun içinde nişāndur, bir ḡavma kim anlarlar TIEM 40 129b/2

sa' ādet (<A.): "mutluluk, şaadet, kurtuluş"

Tahkik dünyāda zafer, āhiretde sa'ādet müttakiler içündür ki küfri,
ma' şiyeti terk itdiler. MKT 157a/3

şag: "sağ"

görsen anları uyanıkşanürduñ anlar uyuklariken dañı dönderürbiz
anları şagyanlarına 314a/7 BKT

ol gün ki aşşı eylemeye māl ne dañı oğıl ve kızillā ol kimse ki gele
Allāh hazretine aru şag göñül bile 397b/7 BKT

Eger mütevaqqā aşhāb-ı yeminden olsa ki kitābları şag çola virilür
MKT 395a/10

pes ol vaqt kim geldi aña kığrınıldı(8)derenüñ şagınyanından
bereketlü yirde 185a/7 TİEM 40

biribirine selām virmek işideler dañı şagyan işleri nedür şagyan.
255b/1 TİEM 40

şol: "sol, taraf"

ola kim dünyāda āhiret hayrına yitişesiz. şol gişi ki kâfir oldılar Eger
anlaruñ olsa (8) yirde olan barçası anlar gibi dañı artuq MKT 78b/7
ol gişiler ki kitābları (11) şol çola virilür aşhāb-ı şimāl kimlerdür?
MKT 393b/11

anlaruñdur ol kim dilerler Çalabı'ları katında şol, yanuddur eylük
eyleyenlerim TİEM 40 219b/11

dañı ammā ol kim virinildi bitişi şol eline, eyide iy keşki ben
'virinilmemiş missem bitümi TİEM 40 271b/3

şon: "son"

burun gelmişileridi pes gör nice oldı (4) şon işi zālimleruñ anlaruñ
nicesi imān getürür aña BKT 222b/4

nice oldı şon işi zālimleruñ andan şonra çok peygamberleri BKT 227

tatlu: "tatlı"

dañı şuvarduq size datlu şu TİEM 40 278b/5

gezdürünilür anlar şağrak, aqar ırmaqdan aq tatlu içicilere TİEM 40
212b/7

tiz: "tez"

anuçkatında hisâbını tamâm degürür özine Tañrı Ta'âlâ
tiz hisâbêdicidür yâqaranulığa beñzer ki BKT 380b/7

dağı Allâh şekür (3) hâlimdür tiz ikâb eylemez bilicidür gaybı ve
aşkâreleri gâlibdür emrine hikmetler issidür BKT 601b/3

Çalabuñuz issidür gineya' nî tiz azâb eylemez. TİEM 40 68b/4

Pes kâfir oldılar aña ya' nî Qur'an'a pes tiz hileler dağı bayıq² geçdi sözüümüz,
kullarumuza viribinilmişler TİEM 40 215a/1

tolu: " dolu"

dağı emcegi şaklanmış 'avrâtlar yaşdaşlar dağıkadağ tolu işitmeyeler
anuç içinde bağıl söz bitürür TİEM 40 279b/4

hağ söyledi, didiler. Ol şıgıriderisi tolu altına şatun aldılar, yakın
olmadılar işlemege. MKT 8a/5

kırtarduğ Nüh'ı bilesince olan mü'minler dağı tolu gemi içinde. MKT
261b/4

Pes kırtarduğ anı, dağı anları kim anuç ıladur, tolu gemide.

Andan, ğark eyledük şorara TİEM 40 176b/10

Dağı nişândur anlarıñ Bayıq biz yükletdük atalarımı tolu gemiye ya' nî
Nüh gemisi gibi TİEM 40 210a/11

ulu: "ulu, yüce, büyük, yüksek"

ve dağı gözleri üstine kapağ vardır ve hağkığı görmezler dağı anlaradur
ulu azâb BKT 2b/4

İşidüñüz, Tağkık kâfirlere ulu 'azâb vardır yürekler acıdıcı. MKT
11b/8

ol anuç gibi olmağda ulu muşibet var-ıdı size Tañrı Ta'âlâdan. MKT
6a/3

Çalabı'sı nişânlarından ulu. haber virüñ Lat'dan dağı Uza'dan ya' nî Lat
Sağıf kabilesi TİEM 40 251a/7

yaman: "kötü"

Allâh yolına yaman nesnelere kaşd eyleyüp nafağa eylemeñüz o
nesneyi ki MKT 31b/8

bize senden yaman fāl geldi senünileolanlardan dağı MKT 268b/9
 kavminden size katı yaman azāb ederlerdi öldürürlerdi oğlanlarınuğı
 diri koyarlardı tapu eylemegiçün ‘ avrātlarınuđı BKT 7b/4
 Zıkr eyleñüz ol vaqtı ki sizi kırtarduk Fir‘avn kavminden size
katiyaman (2)‘ azāb MKT 6a/1

yaluñuz: "tek başına, yalnız"

kañşunuñbuyruđın işidicek bilmeyen ve bir kişi dağı yaluñuz birkılı
 olsa beraber olurlar mı? BKT 499a/5

yāvlak: "çok, pek, gaye"

tutadıñuzya‘ nī bağıllık eyleyedüñüzħarc eylemek kırkusundan dağı
 oldı ādamı yāvlak bağıldakıbayık virdük TİEM 40 138a/10
 dağı eger yuñanurısaaña yavuz pes nevmıt olıdıur ya‘ nīrahmetten
yāvlak nevmıt olıdı TİEM 40 229a/6

yavuz: "kötü"

dağı evdürmek ister senden yavuzya‘ nī‘ azāb eyü işden ilerü
 ya‘ nīrahmetdađıbayık geçdi anlardan ilerü ‘ azāb lar BKT 263a/1
 tağkık ol kişiler ki katı yavuz buhtān söz getürdiler sizden bir cema‘ at
 anı size şer řanmañuz BKT 376a/4
 ki siz mü ‘min, müsülmān olmañuz. Eyitdiler: Biz ister-biz ki andan mı
yavuz yüreklerimiz muğma‘ın MKT 87b/9
 Tamu odı ! gireler ana. pes yavuz döşekdür . TİEM 40 217a/5
 gümen eyleyiciler Tağrı'ya yavuz gümen anlarıñ üzere yavuz
 yörenicisi dağıkakıdı Tağrı anlara TİEM 40 243b/9

zālim (<A.): "zalım, zulm eden, haksızlık yapan"

tağkık Tağrı Ta‘ ālāhidāyet vermez zālim kavümlerden görürsin ol
 kişileri ki yüreklerinde BKT 115b/5
 dağı eger unutdursa seni řeytān pes oturma bildükden şonra (3) zālim
 kavimler bile dağı tađvā üstine olanlar üstine olmaz anlar řisābı BKT
 136a/3
 řasāret eylediler nefşlerini anlar imān getürmezler. Ol günde ki zālim
 gişi kolıñ ışırsa, dişlese iki ilini şasretinden eydür ki MKT 254a/1

zerre (<A.): "ağırınca"

Taḥrī Ta'ālā zulm eylemez kimseye zerre ağırınca (5) eğer zerre ağırınca ḥasenāt olsa Taḥrī Ta'ālā artur anı BKT 83b/4

Taḥkīk Allāh zulm eylemez zerre ağırınca. Eğer zerre ağırınca ḥasenāt olsa Taḥrī Ta'ālā artırur anı MKT 59a/2

İraḳ olmaz andan zerre kadarı, göklerde ne dağı yirde; ne dağı giçirek² andan ne daki uluraḳ TİEM 40 203b/1

4.2 Belirtme Sıfatları:

Belirtme sıfatı isimleri işaret, soru, belirsizlik ve sayı bakımından belirten sıfatlardır (Korkmaz; 1992, 23).

4.2.1 İşaret Sıfatları:

Somut ve soyut varlıkları türlü nesne ve kavramları yer, zaman ve tasavvurda uzaklığına göre belirten, işaretleyen sıfatlar işaret sıfatları olarak adlandırılır (Korkmaz; 1992, 91).

Bu sıfatlar aslında birer zamirdir. Bu zamirler başka bir ismin önünde işaret belirtme göreviyle kullanıldıklarında işaret sıfat olarak anılır<Ar. "Türkçede sıfatlar hiçbir işletme eki almadıkları için işaret sıfat olarak işaret zamirlerinin yalnız teklikşekilleri kullanılır (Ergin; 1990, 253).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde kullanılan işaret sıfatları **bu, şu, o, ol, şol** ve **aşağa, iç**'tir.

4.2.1.1 bu: "bu"

ne oldu bu kitāba ki ḳoymaz kiçi günāhı ne daḫı ulu günāhı BKT 318b/7

bu aḥruf Ḳur'ānāyetlerindendir ve beyānedici 'aẓim kitābāyetlerindendir doḡru yoldur daḫı beşaretdür BKT 404b/2

biz indürgen kitāba bizüm ḳulumuz ki Muḥammed resūlu' llāhdur. getürünüz bir süre bu Ḳur'ān gibi, du'ā eyleünüz MKT 3b/7

andan sonra iḳrār eyledünüz, siz ṭanūḳ olduünüz bu ḥükme MKT9a/11 oturduḡu evden ḳıḳarmayalar; lakin bu āyet mensūḫ oldu. TİEM 40 18b/3

4.2.1.2 Şol, Şu: "şu"

Tağrı Ta'ālā qorqusun örtünmek yegrekdür (6) şolayetlerindendür
 TağrıTa'ālā'nuş ol kim fikr eyleler BKT 154b/6
 enAllāhu'r-raḥmān şolkitābāyetleridür dağı ol kim indürildi
 sañaBKT261b/7
 dağı şol imān getürenlerdür. Tağrı Ta'ālāmü'minlerüñ mu'īnidür
 MKT 41a/1
şolyalavaçlar, arturduq bir nicelerini TİEM 40 19b/4
 nefsler dağı lezzet dutar gözler dağı siz anuş içinde ebed qalıcısız
 dağışoluçmaq ol kim virinildüñüz anı TİEM 40 235a/7

4.2.1.3 o, ol: "o"

ocennetdür ki mīrāşētdüñüz anı 'ameliñüz sebebile vardur anda
 sizüñiçün BKT 532b/6
 aña yapışmasun illā arınmış kişiler inmişdür oQur'an'ālemler
 Tağrısından BKT 579b/6
 Allāh yolına yaman nesnelere qaşd eyleyüp nafaqa eylemeñüz o
 nesneyi ki MKT 31b/8
 hidāyet vir bize doğı yola, imān, tā'at üstine sābit eyle. ol doğı yol
 ki nebīlere şālihlere naşib eyledüñ MKT 1b/5
 azdurur ol meşel bile çok gişileri, hidāyet virür ol meşel bile çok
 gişilere MKT 4a/6
 dağı getürinildi anlara ol rızq, birbirine beñdeş. TİEM 40 3b/2
 pes tayındurdu ol ikiyi uçmaqdan pes çıkardı ol ikiyi andan kim
 oldıladı anuş içinde TİEM 40 4a/7
 qalular hiç çıqmazlar dağı ol kişiler ki BKT 12a/3
 İbrāhīm'i dünyāda dağı olāhıretde muqarreblerdendür BKT19b/2
 'azābı i'tibār olmağ-içün ol zamānda olan qavme MKT 7b/5
 Mağrūr eyledi anları dīnlerinde olyalan ki söylediler.MKT36b/11
 bugün andan örtürü kim küfr eylerdüñz ol gün mühr uravuz TİEM 40
 211a/4

4.2.1.4 aşıağa: "aşıağa"

cehennemün aşıağa dibindedür dağı ıpamazlar özlerini ‘azābdan kırtarıcı likin tevbe eden kişiler BKT 100b/3

Tağkık münāfıklar cehennem odınun aşıağa dibinde olurlar MKT 70b/3

4.2.1.5 iç: "iç"

pes uruldı anlar ortasında bir divar ki anun kapısı var iç yüzinde rahmet var ve dışarası BKT582a/5

her dırnağı olan nesneyi şığırdan kıoyından harām eyledük anlara iç yağını MKT 102b/3

4.2.2 Soru Sıfatları:

soru sıfatları, varlık ve nesnelere soru yoluyla belirten sıfatlardır. Sıfatın işlevi, adın önüne getirilen kaç, kaçar, kaçınıcı, hangi, ne, nasıl nerdeki gibi soru sözleri ile karşılanır (Korkmaz; 2009, 393).

4.2.2.1 kankı, kankı : "hangi"

TağrıTa‘ālā'nuğdur gün doğduğı yer gün batduğı yer dağı pes kankıyaña yüz çevürseñüzTađrı Ta‘ālāol yerde hazırduğ tağkıkTağrı Ta‘ālāğēñ rahmetlüdür BKT 17b/2

dağı gösterür size nişānlarını pes kankınişānlarına Tağrı'nun inkār eylersiz? TIEM 40 226a/9

pes rast eyledi seni ya‘nī orü yürir eyledi.kankı sūrat içinde kim diledi, kıondurdu seni TIEM 40 281b/7

4.2.2.2 ne: "ne, nasıl, hangi"

"Nesnenin ne olduğunu soran bir soru sıfatıdır. Aslında eşyasoru zamiri olan ne, ismin önüne gelince onun ne olduğunun belirtmek için kullanılan soru sıfat vazifesini görür." (Ergin; 1990, 240).

anı cehennem givireceđiñ ne bildürdi saña ne nesnedür hiç nesne kıomaz yandurmayınca.621b/7 BKT

hiç nefis ne nesne kıazan-acadıđıñ tağla (3) dağı bilmez hiç nefis kıaysı yerde öleceğin Tağrı Ta‘ālā 446a/2 BKT

dağı anlar neyahşı yoldaşdur ol kerem TañrıTa'ālā'dandur yėtişür
 TañrıTa'ālā'nuñBKT 88a/1
 yatupuyuklarken yā gündüzün gelse ma' işete meşgülken nesneyi
 ta' cİL iderler yamangişiler? MKT 148a/5
 ol dürüst işlüdür, bilürdür işleri. Eyit ne nesne ulurağdurTIEM 40
 59b/10

4.2.2.3 nice: "nasıl, ne şekilde, ne kadar"

Bu, nesnenin miktarını soran bir sıfattır. Eskiden ve bugün Azeri sahasında kaç ve hangi manaları ile kullanılan bir soru sıfatı olarak görünür. Nice kelimesi ne zamire ve çe eşitlik ekinden ortaya çıkmıştır (Ergin; 2009, 253-254).

Yā imān getüren gişiler! Şormanuz nice nesneleri ki Eger āşikāre
 olsa. Size hoş gelmez MKT 86a/8
 Şordı nice kavm sizden öfidin, (11) andan şonra şabāhda aña kāfir
 oldılar MKT 86a /10
nice günler ki şayılmışdur pes her kim ki sizden ol günlerde hasta olsa
 BKT 27a/7
 Telaqqi eyledi Ādem, öğrendi, du'ā eyledi Tañrı Ta'ālā'ya nice
 kelimeler bile tevbe eyledi MKT 5a/6

4.2.3 Belirsizlik Sıfatları:

Bu sıfatlar kişi ve nesnelere dış niteliklerini, sayı ve miktarlarını belirsiz-
 kabataslak- bir şekilde bildirir. Bu sıfatlar aslında birer belirsizlik zamiri olup, bir ismin
 önünde sıfat görevi almışlardır.

Batı Türkçesi Kur'anTerümelerinde **ba'zı, bir, kamu, her, her bir, nice, neçe, bir nice, cümle, fulān, hep, hiçve özge** kelimeleri belirsizlik sıfat olarak kullanılmıştır.

4.2.3.1 ba'zı (<Ar.): "bazı"

ba'zı gişiler eydürler biz Tañrı Ta'ālāya imān getür-ür-üz dirler
 kıyāmet gününe imān getürdük MKT 2b/5
 kim siz anuñ hāzretine dursañuz gerek dağı (5) ba'zı kişilerin sözünü
 beğenürsüz yā Muhammed BKT 31a/4
 Eger indür-se-y-idü-k Qur'an'ı ba'zı 'acemler lügati üstüne MKT
 264a/7

ba'zı kişiler eydürler yā rabbenā vēr bize dünyāda yoǵdur BKT 30b/6

4.2.3.2 bir: "bir, herhangi"

Bir sayı ismi, nesnenin bir tane olduğunu göstermek için asıl sayı sıfat olarak kullanıldığı gibi nesneyi belirsiz olarak ifade etmek için de kullanılır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde onunla ilgili örnekler aşağıdadır:

ben den dēdi daǵı dadması anı ol ben dendür dēdi illā ol kimse ki bir

avuç avuçlayup eli bile içse pes içdiler BKT 40a/3

ol durmuş namāz kılurken mihrābda Taǵrı Ta' ālāmuştılar saǵa bir oǵlan

ki adı Yahyā'dur girçekleyicidir BKT 53b/3

Yalanladuǵuz, bir tayıfeyi öldürdünüz. Eyitdiler: Yüreklerimiz ğılāf içinde yapılmışdur MKT 10a/1

bir nefis bir nefsdan bir nesneyi ki anuǵ bile ğalāş eyleye. Nefsdan fidā daǵı qabūl olmaz MKT 13b/4

anuǵdur doǵsan toǵuz dişi qoyun, daǵı benümdür dişi qoyun bir.
TİEM 40 216a/2

herġiz şabr eylemeyevüz bir ta'ām üzere pes dile bizüm için
Çalabuǵdan TİEM 40 5b/3

4.2.3.3 bir nice: "bir kısım, kimi, bazı"

bir nicemiz bir nice üzere. ancılayn beyān eyler Taǵrı size āyetleri.
TİEM 40 169b/10

ol Tanru'dur yaratıcı ayırıcı yaratmaǵda bir nice halkı bir nicedenşurat
eyleyici TİEM 40 261b/11

Niçün te' ħīr eylemedün bizi bir nice müddet 'ömr bile MKT 62b/9

4.2.3.4 fülān, filān (<Ar.): "filanca, her"

Arapçadan geçmiş olan bu kelime, miktar bildiren bir belirsizlik sıfatı olarak da kullanılabilir.

qāşke ben peyǵamber ile doǵru yol dutaydum dēye yāqāşke

ben (4) filān kişiye dost edinmeyeydim dēye BKT 388b/4

Yā benüm helāk olmaǵum! Kāşke men fülān ğişi dost
idinmeye-y- idüm MKT 254a/4

4.2.3.5 cümle (<Ar.): "bütün, hep"

Arapçadan geçmiş olan bu kelime, miktar bildiren bir belirsizlik sıfatı olarak da kullanılabilir.

Taḥkīk biz Qurʾān'ı indürdük ḡadir gicesinde cümle dünyā günine
MKT 445b/11

4.2.3.6 hep (<Fr.): "hep, bütün"

uyıvemediler aḡa eger bayaḡanlaruḡ olaydı ol kim yēdedür hepdaḡı
ancılayın BKT 265a/3

daḡı eyitdi Mūsā eger kāfir olasız siz daḡı ol kim yēdedür hep
BKT270a/4

ḡanda kim olasız, getüre sizi Taḡrı hep. TİEM 40 11a/9

daḡıyapıḡsun Taḡrı ipine yaʿ nādinine hepdaḡıbölük bölük olman TİEM
40 29a/1

4.2.3.7 her (<Fr.): "her"

Türkçeye Farsçadan geçmiş bulunan bu kelime nesnenin muayyen olmadığını, umumi olarak ifade edildiğini, nesnenin bütünü anlatan belirsizlik sıfatı olarak kullanılır.

kim dilese sizden ilerü varsun yā ardına ḡayıtsun her nefis ḡazandūḡı
ʿamele dutudur 622b/2 BKT

daḡı Taḡrı Taʿālā(7) her nesneyi bilicidür sizüḡ dostuḡuz Taḡrı'dur
daḡıpeyḡamberidür daḡımüʾminlerdür BKT 116a/7

gök ehli daḡı yir ehli. her gün Taḡrı Taʿālāḡdedür,

ḡaḡsları ḡadıḡ eyler, ḡālleri tecdīd eyler. MKT 391a/8

Yā imān getüren ḡiḡiler! Taḡrı Taʿālādan ḡorḡuḡuz, her nefis ḡörsün
(10) ne nesne taḡdīm eyledi. MKT 404a/9

ḡıranına cehennem ḡamusınuḡyā içine dizin çöküplerken andan
dartavuz(7)her bir bölükden ḡanḡıraḡı 147a/6 TİEM 40

bayıḡ ben andan, tamām virinile her nefis, anı İrim., ḡazandı; daḡı
anlar ḡulm olunmayal<Ar. TİEM 40 32b/4

4.2.3.8 her bir: "her bir"

anuş şerikleri ola yaman hulklu (11) her bir muhâlif buyruklar buyura
MKT 333a/11

yani üzere iken yâ oturıcı iken yâ durıcı iken yâ' nî her birhalda iken.
Pes ol vaqt kim açduğ giderdük. TIEM 40 97b/8

âdamılara uşbu Qur'an içinde her bir meselden ola kim anlar
ögütleneler TIEM 40 219b/5

4.2.3.9 hiç: "hiç"

dağı eylemedük hiç âdamıya senden ilerü ebed olmak Ay, eger ölür-
iseñ sen pes anlar TIEM 40154a/8

hiç dostlık olmamış gibi kâske ben anlarıñla olaydum ulu sa'âdete
yetişirdüm BKT 88a/6

yoğdur olmağında anuş yalancı ya' nî olduğunda hiç yalancı yâ yalan
duttıcı çalası degül TIEM 40255a/5

hiç nesne almañuz bir nesne alur mısız (7) bühtânıla ulu günâhıla dağı
nice alursız BKT 79b/6

Tağrı ta'âlânıñdur gökler yirler gaybı hiç nesne mağfî olmaz (3)
barça işler TağrıMKT 162b/2

4.2.3.10 hiçbir: "hiç ir"

İrem bostânını yapıdılar 'amüdlar üstine.(9) Ol irem bostânı gibi
yaradılmadı hiçbir iklimde MKT 421b/9

hiçbir ümmet ecelerinden geçmez gerü dağı çalmazlar andan şonra
vêribidük BKT 369a/7

Tağrı Ta'âlâ 'âciz eylemez hiçbir nesne göklerde BKT 474b/2

Tağrı Ta'âlâ hiçbir nesne indürmedi, didiler. Siz degül+siz; illâ yalan
söyleyiciler+siz, didiler. MKT 316a/6

Ol irem bostânı gibi yaradılmadı hiçbir iklimde. Dağı Şemüd çavmine
ne işler işledi ki kesdiler taşları MKT 441b/9

4.2.3.11 **ķamu**: "hep, bütün, herkes"

Kamu, nesnenin bütününü ifade eden bir sıfatır. zerinde ĉalıřtıđımız metinlerde bununla ilgili rneği aşağıdadır:

sālmdr **ķamu** ayblardan hĉ' aybı yoğdur eyitdiler imdi
geldnĥađđıla bel tdn BKT 10b/5

4.2.3.12 **nice, niĉe**: "pek ĉok, nice, ne kadar"

gözleri nrn **niĉe** kim ıldırsa anlara ıldırım yürürler anlar nrnda
dađıķaĉan ķaranulıķolsa üstlerine dururlar BKT 4a/1

Telağki eyledi ādem, öğrendi, du'ā eyledi Tağrı Ta'ālāyā, **nice**
kelimeler bile tevbe eyledi MKT 5a/6

Ola kim Tağrı Ta'ālādan ķorķasız, buyruğın dutasız. **nice** günler ki
şayılmışdur MKT19b/7

4.2.3.13 **Özge**: "başka, diğer"

dağı ol gişiler ki şab'i oldılar, **zge** dn dutdıl<Ar. Kim Ėmān
getürse Tağrı Ta'ālā'yā MKT 7a/9

4.3. Berkitme Sıfatları:

Berkitme sıfatlarından bir kısmı, sıfatın ilk hecesine p, s, m, r, konsonantlardan birinin eklenmesiyle meydana gelen hecenin sıfat önüne getirilip birleştirilmesiyle yapılmaktadır. Kullandığımız metinlerde p, konsonantı kullanılırken sadece bir tek örnekte rastlanmıştır (Timurtaş; 1994, 90)

ķapķara: "kapķara, her tarafı kara"

dağı cem' eyledi māl, **ķapķara** ķopdı, şağladı. Tađđıķ ādem oğlanı
yaradıldı hışş üstine, hışş ķatı oldu MKT 421b/4

4.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Sıfatları:

+rak / +rek

Sıfatlarda karşılaştırma +rak / +rek eki ile yapılmaktadır. Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Eski Anadolu diğer eserlerinde gibi +rak / +rek şeklinde kelimeye eklendiği görülmektedir (Timurtaş; 1994, 90).

+rak / +rek ekiyle yapılan kuvvetlendirme biçimleri üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde kullanılmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı Taşrı'nuñdur şıfât yücerək. Dağı ol beñdeşüzdür güci yiter, dürüst işlü sözlü TIEM 40 129a/4

kankısm kim oқыyasız, anuñdur adlar görlürek dağı güçlü oқыma namāzunda, dağı gizlü oқыma anda TIEM 40 138b/9

katı: "katı, çok, sert, aşırı, zor, şiddetli, kuvvetli, sağlam"

dönmezler yā katı yağmura beñzer münāfiklar hāli ki gökden iner anuñ içinde қaranılıklar vardur BKT 3b/5

anı kim incidü yükledi anlara, 'azāb yavuzluğın katı azāb ı. Bayık TIEM 40 80a/11

4.5 Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar:

4.5.1 bölük bölük: "parça parça, dağınık bir halde"

yā sizi bölük bölük çeri eyleye dağı daddura ba' zuñuz ba' zuñuzun şavaşını gör yā Muhammed nice BKT 135b/4

yā ayaklarıñuz altından yā sizi bölük bölük çeri eyleye dağı MKT 94a/3

ol günde haşr eyler-biz her ümmetden bölük bölük yalanlayanlardan bizüm āyetlerümüz MKT 271a/7

bayık Çalab'uñilhām virdi aña yā buyurdı ya' nī gönline bıraқdı ol gün döneler ādamılar bölük bölük TIEM 40 287b/11

4.5.2 **dürlü dürlü:** "tütlü türlü, çeşitli"

nice ki rızq vèrile **dürlü dürlü** işlediler eyü işleri taḥḳīk anlaradur uçmaḳlar aḳar altından ırmaḳlar BKT 4b/5

Çalab'um bu Mekke şehrini emīn eyle afetlerden daḫırızq vèr Mekke ḥalkına(19a) **dürlü dürlü** yemişlerden kim ki imān getürse BKT 19a/1 ola, anuḡ ol bostān içinde cemīc yemişlerden **dürlü dürlü**? Özi daḫı ulu gişi olmış ola MKT 31b/4

Bu elif lām rā süresidür bu kitāb saḡa indürdük sen çıkarmaḡ-içün ḳaranılıḡdan **dürlü dürlü** azḡunluḡ MKT 176b/4

'daḫıḡurma ağacıdaḫı ekin, **dürlü dürlü**ken yimişi. anuḡ; daḫı zeytünidaḫı nārı TİEM 40 68a/3

daḫıaḡaçlardan, daḫıayruḡnesnelerden, **dürlü dürlü** iken renkleri. Bayıḡ şunuḡ içinde TİEM 40 126b/7

çıḳar ḳarınlarından içesi neşene, **dürlü dürlü** renkleri yāc nī aḡ bal, ḳara bal, şaru bal,yāsıl bal TİEM 40 129b/5

4.5.3 **pāre pāre:** "parça parça"

anlar ortasında sed eyler-men. getürünüz baḡa **pāre pāre** demürler; ḡattā berāber eyledi MKT 211a/7

4.6 Küçültme Sıfatları:

Küçültme sıfatları +caḡ, +cek ve +cuk, +cük ekleriyle yapılmaktadır (Timurtaş;1994, 90).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıda yazılmıştır

azacuḡ: "azacık"

manfa' atı aḡıratdan illā az ya' nī dünyā dükeli uçmaḡuḡ **azacuḡına** göre azdur. TİEM 40 90b/2

4.7 Sayı Sıfatları

Ergin, Sayı sıfatları nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında tek başlarına sayı isimleridir. Sayı sıfatları nesnelere sayı bakımından yayalınız adet olarakya dereceli olarakya bölük bölükya parça halinde veya topluluk şeklinde belirtirler. Bu fonksiyonlarına göre sayı sıfatları asıl sayısıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, topluluk sıfatları olmak üzere beşe ayrılırlar (Ergin; 2009, 249).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu fonksiyonlarına göre sayı sıfatları, asıl sayısifatları, sıra sayı sıfatları ve üleştirme sayı sıfatlarını geçmektedir.

4.7.1 Asıl Sayı Sıfatları:

Asıl Sayı Sıfatları, eklendikleri, adla birer sıfat tamlaması oluşturan ve adın sayısını belirten sıfatlardır (Korkmaz; 2009, 388.)

Üzerinde çalıştığımız metinlerde geçen asıl sayı sıfatlarının örnekleri aşağıdadır:

bir: "sayı adı, bir (1)"

evvelki zamān ehlinden daḥīkorḥūnuz (2) **bir** gün heybetinden ki **bir** nefes hīç nesne aşşīetmez BKT 7b/2

bir altun kıaytarmaz anı saḥaillā her vaḳt üstine durmuş olmasan anlar anuḡ gibi eylemek anuḡiçündür kim BKT 58a/1

Muḥammed resūlu‘llāhdur. getürünüz **bir** sūre bu Ḳur‘ān gibi, du‘ā eyleünüz MKT 3b/7

ḳaraḡulıḳlarda üç ya‘nī **bir**ḳarın, ikinci oḡlan. TİEM 40 218a/10

iki: "sayı adı, iki (2)"

pes eger dişiler **iki**yāikiden yuḳaru olsa anlar naşībi tereke mālinuḡsūlüşidür daḥī eger ölen ḳişinüḡ BKT 77b/3

ol mülk idi **iki** öksüz oḡlanuḡ şehr içinde daḥīanuḡ altında gencleri varıdı BKT 322b/3

ol nesne ki size yitişdi **iki** çeri ḡapısup şavaş günde Taḡrı Ta‘ālābuyruḡı bile-y-idi MKT 50a/1

iyÇalabumuz öldürdüḡ bizi **iki** kez ya‘nī bir ata bilinde bir daḡı dünyāde daḡı diriltdüḡ bizi TİEM 40 222b/5

vire size **iki** ülü raḥmatından ya‘nī biri Mūsā'yā İşa'yā inanduḡlarıyıçun biri Muḥammed'eTİEM 40 258b/3

on iki: "on iki (12)"

Mūsāḳavmine pes eyitdik vur ‘aşanıla ḡaşı pes aḳdı ol ḡaşdan **on iki**biḡar BKT 9a/1

gönderdüḡ anlardan **on iki** naḡib. Taḡrı Ta‘ālāeyitdi anlaraTaḡḳīḳ men sizüḡ bile-men mu‘in nāşır MKT 75b/10

Akdi, çıkdı taşdan (2) on iki ‘ayn. Taḥkik bildi her şibt içmek için yirlerini MKT 119a/2

üç: "sayı adı, üç (13)"

ki ki ḳurbān eyleyecek bulmasa üç gün oruç dutsunḥac günlerinde ve yedi gün ehline döngende BKT 30a/2

eger şek eyleseñüzanların ‘iddetli üç aydur (2) ve ol ‘avrātlar ki ḥayız görmezler BKT 602b/1

boşatmış ‘avrātlar ‘iddet çeksünler nefslerinde üç ḳan görmek bile MKT 25a/9

nişānuñ oldur kim söylemeyesēñādamılara üç günler, illā iḥarat eylemek TİEM 40 25b/2

dört: "sayı adı, dört (4)"

şaklaşmak gerek dört ay eger ḳaytup andlarından dönseler pes Taḥrı Ta‘ālāyazuḳlar BKT 35a/3

Taḥrı Ta‘ālāgökleri yaratdı daḥı yerleri yaratdı ol aylarun dördi muḥarrem aylarıdur BKT 199a/6

ol gişiye beñzer ki ḳarağılık gicede od yandurdı. Vaḳtī ki nūrlandı dörtyanı MKT 3a/6

daḳıḳoyalar ‘avrātlar göz dutalar nefslerine dört aylar daḳı on ya‘nī on gün TİEM 40 18a/2

biş: "sayı adı, beş (5)"

taḥkik Taḥrı Ta‘ālā'yabēşde bir vardur peygāmbere daḥı beş ülüşde bir ülüş vardur ḳarayiblere daḥı BKT 187b/2

İtseler gerek üç gişidür, dördüncüleri itleridür, dirler daḥı eydürler beş gişidür MKT 205a/11

Üç gişi cem‘ olmasa bir yirde söyleşmeg-içün illā Taḥrı Ta‘ālādur, dönücilerdür. biş gişi cem‘ olmasa MKT 400a/8

ḳılmadı Taḥrıya‘nī buyurmadı, biş deveya‘nī ḥiç deve kim biş gez botlayıcaḳ, ḳulağın yıralar TİEM 40 57a/10

biş biş: "beş bin (5000)"

size anlar ardınca yardım etmege Tañrıqatında beş (3)
bişferiştelerden kâmil geymek dañıqılmadı anı size BKT 65a/2
 meded gönderür size yardım eylemek için biş biş melek (8) kâmil
 geymek bile MKT 46a/

altı: "sayı adı, altı (6)"

qızı bir olsanaşibi buçuqdur dañı atası anası naşibi her birisinünnaşibi
altı ülüşde bir ülüşdür BKT 77b/4
 qardaşı olsa andan yāqız qardaşı olsa her birisi naşibi altı ülüşde bir
 ülüşdür pes eger BKT 78a/7
 gökleri yaratdı, yirleri yaratdı, gice gündüz yapar altı günde andan
 şonra müstevî oldı MKT 109b/5
 ki gökleri yaratdı dañı yirleri yaratdı uşul-ı mümkünatı altıgünde,
 andan şonra ‘arşa müstevî oldı MKT 143b/5
 yarattı gökleri dañı yiri altıgünler içinde andan eli üstün oldı arş üzere
 TIEM 40 73a/11

altmış: "altmış (60)"

yetişmedin biri birine pes kimün güci yetişmese altmış dilenciye
 yemek yedürsin BKT 585b/5
 burun kimün güci yitişmese (11) altmış miskine yimek yidürsün MKT
 399b/11
 pes her kim güci yitmeye ya‘nī oruc ta‘ām virmekdür altmış miskine
 şolTIEM 40 259a/2

yedi: "sayı adı, yedi (7)"

olan nesnelereün qamusını andan şonra gökleri yaratmağa başladı pes
 yaratdı anları yedikat gökler ol BKT 5b/1
 kim ki qurbān eyleyecek bulamasa üç gün oruç dutsun hac günlerinde
 ve yedi gün ehline döngende BKT 30a/2
 andan şonra gökler yaratmağa başladı. Yaratdı, berāber eyledi yedi kat
 gökleri ki hiçyarılmış yırtılmış yiri yok MKT 4b/1
 hac günlerinde, yedi gün ehline varğanda oruç dutsun, ol on tamām
 olur. MKT 21b/5

Tarı ol kim yarattı yidi gökleri dağı yirden anlarçılaysın. İner buyruğ aralarında TİEM 40 267b/5

sekiz: "sayı adı, sekiz (8)"

oğlanuğuz olmasa pes eger oğlanığuzolsa^çavrātlarıđuznaşıbi sekiz ülüşde bir ülüşdür BKT 78a/5

şeytān yollarına tağkik size ol ulu dümāndur sekiz çift hayvanlarından BKT 147b/2

size düşmāndur āşikāre. sekiz cins hayvānlardan, koyunlardan iki, irkek dişi keçilerden iki. MKT 102a/2

bu iki kızumun birisini. Bunuđ üstine nefsüñi bağa icārete virmesin. sekiz yıl MKT 274b/2

anuğ üzere kim işcüm olasıñ benüm sekiz yıllar pes eger tamām eylersen TİEM 40 185a/3

seksen: "sayı adı, seksen (80)"

andan sonra dört tanığ durgurmasalar anlara (3) seksen ağaç vuruğuzdağıanlaruğ hergiz tanıklığın kabüleylemeğuz BKT 375b/3

tokuz: "sayı adı, dokuz (9)"

dağı beglerine çerisine bizüm āyetlerümüze ki dokuz āyetdi tekebbürlük eylediler MKT 150a/5

dağı oldıydı şar içinde ya^çnīŞālih şarı Hicr tokuz bölük fesad eylerlerdi yirde TİEM 40 181b/1

orandan geçiciler işine ya^çnī müşrikler, yādokuz gişi kim deveyiöldürdiler, anlar kim fesād eylerlerTİEM 40 177b/1

on: "sayı adı, on (10)"

ol on gün tamām olur ol temettu^çkur^çān anadur kim ehli anuğ Mekke'de hāzırolmayalar BKT 30a/3

pes siz dağı getirüñuzanuđ gibi onsüre (4) yalanıla düzülmüş dağıkığıruğuz size yardım eylemege kime gücüñuz BKT 233a/3

hac günlerinde, yidi gün ehline varğanda oruç dutsun, ol on tamām olur MKT 21b/5

tuş gice tamām eyledük on gice bile tamām oldı Tañrı Ta‘ālānuñ miķātı MKT 116b/2

ķanķısını ol iki müddetden ya‘nī sekiz yıl, daķı on yıl,tamām eyler isem TIEM 40 185a/4

daķı ķaçan tağlar yüridinile,daķı ķaçan, on aylıķ botlacı develer terk olına TIEM 40 281a/8

yigirmi: "sayı adı, yirmi (20)"

şavaş eylemege eger sizden(5) yigirmi kişi olsaşabr êdiciler yeñerler iki yüz kişi daķı BKT 191a/5

Eger sizden yigirmi(4) gişi olsa şabr eyleyici ġālib olurlar MKT 128b/3

oķıduķ senüñ üstine āyet āyet birbiri ardınca yigirmi yılda. 254a/11

iy peygambar ķındurğıl mü‘minleri ķalış üzere eger ola sizden yigirmiķatlancılar TIEM 40 86b/8

otuz: "sayı adı, otuz (30)"

ulu mihnetile daķı biz va‘de eyledük Mūsā'yāotuz ġeçe BKT 171a/1 anuñ yüklenmegi ve südden kesmegi otuz aydur ķaçan ki balıģolsa BKT 543a/7

va‘de eyledük Mūsā‘yā (2) otuz gice tamām eyledük on gice bile tamām oldı Tañrı Ta‘ālānuñ miķātı MKT 116b/2

doğurur kerahet bile, meşakķat bile. Anuñ yüklü olmağı südden kesmegi otuzaydur MKT 367a/11

daķı va‘da virdük Mūsā'yāotuz gice daķıtamām eyledük anı onıla ya‘nī andan şonra munācāt eylemeye TIEM 40 78a/7

ķırķ: "sayı adı, kırķ (40)"

Mūsā'yāķırķġeçe münacāt için ‘ibādet eyledüñüz bızağuyā Mūsādan şonra siz zālimleridüñüz BKT 7b/7

Yahūdiler eyitdiler bizi od yandurmaz illā niçe ġünler ki ķırķġündür BKT 11b/7

Mūsā‘yā münacāt eylemege Tūr‘da ķırķgice, andan şonra buzağuyā ‘ibādet eylemedüñüz MKT 6a/5

ki ķırķġündür. Eyit yā Muħammed Tañrı Ta‘ālāķatında ‘ahd

eyledünüz. Size va' de mi eyledi?MKT 9a/1
 anlarıñ üzere kırkıllıhayran olalar yirde ya' nı her gün yürirleridi irtedururlardı TIEM 40 51a/5

yüz: "sayı adı, yüz (100)"

öldükden sonra pes öldürdü anı Tañrı Ta' alāyüz yıl ölü yatdı andan sonra dirilti anı BKT 42b/2
 zinā eden ere her birisine anlarıñ (5) yüzağaçvuruñuzdañı anlara şefkat eylemeñüzTañrı Ta' alāhükminde BKT 375a/5
 Tañrı Ta' alāöldürdi anı, (11) yüz yıl yitdi, andan sonra diri eyledi MKT 30a/11
 gişi olsa şabr eyleyici gālib olurlar iki gişiye Tañrı Ta' alānuñ 'avnı nuşreti bile Eger yüz gişi olsa şabr eyleyici MKT 128b/4
 pes öldürdi anı Tañrıyüz yıl andan dirilti anı TIEM 40 20a/9

biñ: "sayı adı, bin (1000)"

Tañrı Ta' alādiler her birisi ki (4) biñ yıl 'ömri ola dañı anı 'azābdan kırtarmaz biñ yıl yaşamağdañıTañrı Ta' alāBKT 14b/4
 andan çıkar hazretine bir günde ki ol günün miğdarı biñ yıl kadarıncadır BKT 446b/5
 size meded eyledüm (6) biñ melek bile melāyiklerden birbiri ardınca. MKT 123b/6
 severler her birisi ki biñ yıl 'ömri ola. biñ yıl 'ömri olmağ MKT 324b/3

biñbiñ: "sayı adı, binbin(1000)"

birisine biñbiñ vürür dañıTañrı Ta' alābazı kişileri faķir eder ve bazı kişileri bay eder dañıTañrıTa' alā'ya BKT 39a/2
 muzā'afa eyler, çok artuğ eyler, birisine biñ biñ virür. Tañrı Ta' alāķabz eyler, ba' zı gişileri faķir eyler MKT 28a/1

yitmiş biñ: "sayı adı, yetmiş bin(70000)"

ol günde, cehennemi hāzır eyleseler yitmiş biñ maķūd bile. Her maķūd yitmiş biñ melek çeker MKT 442a/9

yitmiş: "sayı adı, yetmiş (70)"

ķavminden yétmiş kişi bizüm miķtarumuza ol vaķt ki řā' iķa aldı anları
BKT 173b/2

andan bir zencir givirüñüzki uzunlığı yétmiş arşundur ağzından
řokuñuz aşağadan çıkaruñuz ol BKT 612b/4

Taņrı Ta'ālādan ķorķar!<Ar. Mūsā iħtiyār eyledi ķavminden yitmiş
gişi MKT 118a/2

andan zencir içine ölçmegi anuñ yitmiş arşundurpes givirüñanı TIEM
40271b/6

toķřanbiñ: "sayı adı, doksanbin (90.000)"

dağı Hāmān dağı ķerileri ģatā üstine-y-idiler her nesnede, ģattā doksan
biñ tıfl oğlan oldılar Mūsā öldürmeg-içün MKT 272b/6

4.7.2 Sıra Sayı Sıfatları:

Sıra sayı sıfatları varlık ve nesnelerdeki derecelendirme sayısını gösteren
sıfatlardır (*Korkmaz; 2009, 388.*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sayı sıfatlarıyla ilgili örnekler
aşağıdadır:

bişinci: "beşinci (5.)"

ve béřinci řehādeti Taņrı'la l' aneti özi üstine eger yalancılardan ise
def' éder BKT 375b/7

ve béřinci řehādet Taņrı Ta'ālāğazabı ol 'avrāt üstine eger er
girçeklerden ise BKT 376a/2

Taħķiķ ol girçekdür zinā bile ķazf eyledüğü nesnede. Bişinci řahādeti
Taņrı la' neti MKT 245a/5

Taħķiķ ol girçekdür zinā bile ķazf eyledüğü nesnede. Bişinci řahādeti
Taņrı la' neti MKT 245a/5

Taħķiķ ol yalancılardanım bişinci řahādet Taħķiķ Taņrı Ta'ālānuğ
ğazabı ol 'avrāt üstine MKT 245a/8

dağı bişinci bayıķ Taņrığazabı anuğ üzere eger oldısa er girçeklerden
TIEM 40 166a/10

dördüncü: "dördüncü (4.)"

Beyt-i ma' mür haqqıyıçün ki Ka' bedür yâ dördüncü kat gökdedür.
Yüce şaḳf haqqı-y-içün gökdür MKT 383b/11

ikinci: "ikinci (2.)"

‘avrātāna andan şoḡra özge er almayınca eger ikinci er
boşasayazuḳyoḳdur anlaruḡ üstine BKT 35b/7
siz yêr yüzünde iki kez evvel Şuayb'ı yalanlamaḳ (7) ikinci
Zekerıyyā'yı ve Yahyā'yı öldürmek daḡı büyüklenecek siz BKT
298b/7
tābi' olan gişiler: Eger ikinci dünyāyā varsayduḳ biz daḡı teberri
eyler-idük anlardan teberri eylegen gibi MKT 18a/2
ḡattā özge er evlenmeyince. Eger ikinci er boşasayazuḳ yoḳdur anlar
üstine MKT 25b/9
ya' nī evvelki ḳorḳu mazıdaḡı yazuḳdan ikinci ḳorḳu mustaḳbaldaḡı
yazuḳdandır TIEM 40 169a/9

sekizinci: "sekizinci (8.)"

itdür dërler ḡaybıla artarlar daḡı eydürler yêdi kişidür sekizinci
itleridür dërler BKT 315a/7

üçüncü: "üçüncü (3.)"

pes yalanladılar ikisin daḡı pes ḳuvvetlendürdük anları üçüncü nebıyile
eyitdiler biz size BKT 475b/7
ol aşnām ki adları Lat'ıla Uzza'dur daḡı Menat ki üçüncü putdur size
irkekler mi vërdi ve özi BKT 568b/1
eger üçüncü boşatsa' avrātını ḡalāl olmaz ol 'avrāt aḡa andan şoḡra
MKT 25b/8
ol ikisini yalanladı<Ar. Ḳuvvetlü eyledük anları üçüncü Resül bile.
Eyitdiler ki Taḡḳiḳ biz size MKT 316a/4

yedinci: "yedinci (7.)"

ḡazret aleyhi's+selāma ehl-i Mekke 'umre eylemege māni'
olduḳlarıçün zi'l-ḳadde yedinci senesinde muḡarrem aylarında zi'l-
ḡiccede muḳatele êdiḡ BKT 29b/1

yā ol eyü gişi yidinci dedeleridi pes diledi Çalabuñ kim ire ol iki
TIEM 40 143b/1

BEŞİNCİ BÖLÜM SAYILAR

5.1 Asıl Sayılar:

Bunlar sayıların adlarını bildirdiklerinden adayları isimdirler. Fakat kullanılışları bakımından sıfat vazifesi görürler. Üzerinde çalıştığımız metinlerinde tespit ettiğimiz sayı isimleri aşağıda gösterilmiştir:

bir: "sayı adı, bir (1)"

bir gün haybetinden ki bir nefis bir nefis hiç nesne aşşıretmez daḥıkabül olmaz BKT 7b/2

size delil ve ‘alamet iki t̄ayifede ki biri birine doḥunup şavaş étdiler birt̄ayife şavaş éder ğazalıĝiçün TaḥrıTa‘ālā yolında birt̄ayife kâfirleridi BKT 49b/7

taḥkik işlemezsiz. Korkunuz birod ‘azābindan , özünüzi ḥalāş eylenüz MKT 3b/9

biz aḥa? İki göz yaratmaduk mı? Birden iki dudak yaratmaduk mı?MKT 442b/10

daḥı biz aḥa boyun viricilerüz şol bir bölük kavumdur bayık geçdi TIEM 40 10a/9

yaratmaḥdan şonra ya‘nī ilk nuḥfe andan ‘alaḥa andan muḥĝa andan süñük karaḥulıklarda üç ya‘nībirkarın ikinci oĝlan durduĝı yir TIEM 40 218a/10

iki: "sayı adı, iki (2)"

öĝredürler âdemiler bugünyile daḥı ol nesne kim indi ikiferište üstine Bâbil kaḥuşunda ki adları Hârüt ve Mârüt'dur BKT 15b/1

pes yalanladılar ikisindaḥı pes kuvvetlendürdük anları üçünci nebîyile eyitdiler biz size BKT 475b/7

daḥı ol gün kim, ışıra kâfir iki elini, eyideiy, keşki ben dutmuş mıssam Yalavaç ile yā‘nī Muhammed yol TIEM 40 172a/2

daḥıkavşur seḥdinyaḥa elüñi, korḥmaḥdan ya‘nī elüñi göĝsün üzere ḥo ur. Pes şol iki, ikiTIEM 40 185a/11

Tahkik bunlar iki sahirlerdur isterler ki sizi cakaralar yirlerunuzden
 mustevli MKT 120a/8
 ki iki melege dusdi Babil kapusunda adlari Harut' dur, Marut' dur.
 ogretmezler sihri kimseye MKT 11a/11
 iy Calabumuz oldurdum bizi iki kez ya'ni bir ata bilinde bir dagi
 dunyade daki diriltdun bizi TIEM 40 222b/5
 viren size iki ulu rahmatından ya'ni biri Musay'a Isha'ya
 inanduklariyicun biri Muhammede inanduklariyicun TIEM 40 258b/3

iki bin: "iki bin (2000)"

eger sizden bin gisi olsa galib olurlar iki bin gisi ustine Tanrı
 Ta'alanun izni bile ve katı vacib eyledi bir gisi on MKT 128b/8

on iki: "on iki (12)"

Musakavmine pes eyitduk vur 'aşanıla taşı pes aqdi ol şaşdan on iki
 binarBKT 9a/1
 gonderduk anlardan on iki nakib. Tanrı Ta'aleeyitdi anlaraTahkik men
 sizun bile-men mu' in nashir MKT 75b/10
on iki 'ayn. Tahkik bildi her şıbt içmek için yirlerini. gölge eyleduk
 anlar ustine MKT 119a/2
 pes aqdi andan on iki çeşme ya'ni on iki şıbt şağışınca bayık bildi
 TIEM 40 5b/1

üç: "sayı adı, üç (3)"

bir miskin yemek yedürmek her gün için yüz yetmiş üç dirhem eder
 deyü BKT 27b/1
 kim ki qurban eyleyecek bulamasa üç gün oruç dutsun hac günlerinde
 ve yedi gün ehli anu Mekke'de hazırolmayalar BKT30a/2
 Her neye ki güci yitişse qurban eylesün. Kim ki qurban eyleyecek
 nesne olmasa üç gün oruç dutsun MKT 21b/4
 MKT 25a/9
 için üçüncisidür dağıyoğdur hiçTanrıillā bir Tanrıdaki eger
 yıglinmayalar andan kim eydürler yoğa anlara kim TIEM 40 55a/9

dört: "sayı adı, dört (4)"

pes ol vaqt kim nürlandı anuñ dörtyanı giderdi Tañrı Ta'ālāanlaruñ nürını BKT 3b/3

şaqlamak gerek dört ay eger qayıtu andlarından dönseler pes Tañrı Ta'ālāayazuqlar bağışlayıcıdur BKT 35a/3

vaqtı ki nürlandı dörtyanı, (7) Tañrı Ta'ālāanlaruñ nürını giderdi dağı terk eyledi anları MKT 3a/6

bile. Her kez ki nür çıqsa berken, ıldırasa dörtyanların görürler, yürürler MKT3b/11

dağı koyalar 'avrätler göz dutalar nefslerine dört aylar dağı on ya' nı on gün TIEM 40 18a/2

biş: "sayı adı, beş (5)"

üç kişidür dördünciler itleridür derler dağı eydürler beş kişidür altınıları BKT 315a/6

üç kişinüñillā dördüncileridür ne dağı beş kişinüñillā ol altınılarıdur ne dağı anlardan az BKT586a/5

Üç gişi cem' olmasa bir yirde söyleşmeg-içün illā Tañrı Ta'ālā'dur, dönucilerdür. biş gişi cem' olmasa MKT 400a/8

üçdür dördüncileri itleridür dağı eydürler bişdür altınıları itleridür TIEM 40 140a/8

beş: "beş (5)"

İtseler gerek üç gişidür, dördüncüleri itleridür, dirler dağı eydürler beş gişidür MKT 205a/11

biş biñ: "beş bin (5000)"

sizeanlar ardınca yardım etmege Tañrıqatında beş (3) biñ feriştehlere kāmīl geymek dağıqılmadı anı size Tañrı Ta'ālā illā beşaret etmeğiçün BKT 65a/2,3

meded gönderür size yardım eylemek için biş biñ melek MKT 46a/7

altı: "sayı adı, altı (6)"

qızı bir olsanaşibi buçuqdur dağı atası anası naşibi herbirisinüñnaşibi altı ülüşde bir ülüşdür BKT 77b/4

kardeşe olsa andan yâkıızkardeşe olsa her birisi naşibi altı ülüşde bir ülüşdür pes eger BKT78a/7
 gökleri yaratdı, yirleri yaratdı, gice gündüz yapar altı günde andan şonra müstevî oldı MKT 109b/5
 ki gökleri yaratdı dağı yirleri yaratdı uşul-ı mümkünâtı altı günde, andan şonra ‘arşa müstevî oldı MKT 143b/5
 yarattı gökleri dağı yiri altı günler içinde andan eli üstün oldı ‘arş üzere örter giceyi gündüze TİEM 40 73a/11

yedi: "sayı adı, yedi (7)"

şamusını andan şonra gökleri yaratmağa başladı pes yaratdı anları yedi kat gökler ol Taşrı BKT 5b/1
 kim ki şurbân eyleyecek bulamasa üç gün oruç dutsun hac günlerinde ve yedi gün ehline döngenden BKT 30a/2
 andan şonra gökler yaratmağa başladı. Yaratdı, berâber eyledi yedi kat gökleri ki hiçyarılmış yırtılmış yiri yok MKT 4b/1
 hac günlerinde, yedi gün ehline varğanda oruç dutsun, ol on tamâm olur MKT21b/5
yedi gökleri dağı yirden anlarçılavin iner buyruk aralarında tâbilesiz kim bayıķTaşrı her nese TİEM 40 267b/5

sekiz: "sayı adı, sekiz (8)"

oğlanıñuz olmasa pes eger oğlanıñuz olsa‘avrâtlarıñuz naşibi sekiz ülüşde bir ülüşdür siz tereke kodusıñuz mâldan vaşiyetden şonra BKT 78a/5
 şeytân yollarına taħķik size ol ulu düşmandur sekiz çift hayvânlardan BKT 147b/2
 size düşmândur âşikâre. sekiz ins hayvânlardan, koyunlardan iki, irkek dişi keçilerden iki. MKT 102a/2
 bu iki kızımın birisini. Bunuñ üstine nefsüñi baña icârete virmesin. sekiz yıl MKT 274b/2
 anuñ üzere kim işcüm olasın benüm sekiz yıllar pes eger tamâm eylesen TİEM 40 185a/3

seksen: "sayı adı, seksen (80)"

seksen ağaç vuruñuz dağı anlaruñ hergiz tanuqlıgın kabul eylemeñuz
dağı anlar fāsıqlardur BKT 375b/3

toğuz: "sayı adı, dokuz (9)"

anlardan şonra Mūsā'yı dağı Hārūn'ı Fir'avn'a dağı beglerine çerisine
bizüm āyetlerümüze ki dokuz āyetdi tekebbürlük eylediler MKT
150a/5

Taħkik biz virdük Mūsā'yā dokuz āyat ki 'aşādur, yed-i beyzādur MKT
202b/8

dağı oldıydı şar içinde ya'nīŞalih şarı Hicr toğuz bölük feşād
eylerlerdi yirde TIEM 40 181b/1

dağı dölendiler inlerinde üç yüz yıllar dağı arturdılar dokuz TIEM 40
140b/1

on: "sayı adı, on (10)"

ol on gün tamām olur ol temetü' kur'an anadur kim ehli anuñ
Mekke'de hāzır olmayalar BKT 30a/3

eydürler mi ki öz yanıñ yalanıñ söyledi kur'an'ı eyit pes siz dağı
getürüñuz anuñ gibi onşüre BKT 233a/3

hac günlerinde, yidi gün ehline varğanda oruç dutsun, ol on tamām
olur MKT 21b/5

yigirmi: "sayı adı, yirmi (20)"

yigirmi kişi olsaşabr ediciler yenerler iki yüz kişi dağı eger sizden yüz
şabr edici kişi olsa BKT 191a/5

İbrāhīm 'avrātı eyitdi va veyla ne 'aceb ben doğurur mıyın qarı
olduğdan şonra ki yüz yigirmi bile geçti dağı bu benüm erüm kocadur
BKT 241a/3

Eger sizden yigirmi (4) gişi olsa şabr eyleyici gālib olurlar iki gişiye
MKT 128b/3

oğıduğ senüñ üstine āyet āyet birbiri ardınca yigirmi yılda
MKT254a/11

iy peygambar kındurğıl mü'minleri çalış üzere eger ola sizden yigirmi
qatlancılar TIEM 40 86b/8

otuz: "sayı adı, otuz (30)"

Çalabi'nuzdan ulu mihnetile dağı biz va' de eyledük Mūsā'yā otuz gece
BKT 171a/1

anuñ yüklenmegi ve südden kesmegi otuz aydur kaçan ki balıgolsa
BKT 543a/7

otuz gice tamām eyledük on gice bile tamām oldı Tañrı Ta'ālānuñ
miķātı MKT 116b/2

doğurur kerahet bile, meşakķat bile. Anuñ yüklü olmağı südden
kesmegi otuz aydur MKT 367a/11

kırk: "sayı adı, kırk (40)"

ol anuñ içündür kim eyitdiler bizi od yandırmas illā niçe günler ki
sayılmışdur kırk gün kadarınca dediler BKT 51b/2

kırkyıl azsunlar yer yüzinde pes kayğırma fāsıķlar qavimleri BKT
111a/2

Zıkr eyle ol vaķtı ki va' de eyledük Mūsā'yā münacāt eylemege Tūr'da
kırk gice MKT 6a/5

ki kırk gündür. Eyit yā Muħammed Tañrı Ta'ālāķatında 'ahd
eyledüñüz. Size va' de mi eyledi? MKT 9a/1

anlaruñ üzere kırk yıl. Ħayran olalar yirde ya'nī her gün yürirleridi
irte dururlarıdı TİEM 40 51a/5

yüz: "sayı adı, yüz (100)"

öldükden sonra pes öldürdüdi anı Tañrı Ta'ālā yüz yıl ölü yatdı andan
sonra diriltdi anı Tañrı eyitdi niçe yıl yatduñ dedi BKT 42b/2

eger sizden yüz şabr eyleyici kişi olsa yerler iki yüz kişiyi ve eger
sizden biñ şabr edici BKT 191b/1

yüz yıl yitdi, andan sonra diri eyledi. Eyitdi ki Nice yıl olmuş, yatduñ,
didi MKT 30a/11

Yā buçuķ gün didi. Tañrı Ta'ālā eyitdi belki yüz yıl olmuş, yatdı+sen,
didi. baķ, gör sen qoyğan yimegi MKT 30b/1

pes öldürdi anı Tañrı yüz yıl andan dirilti anı TİEM 40 20a/9

biç: "sayıadı, bin (1000)"

biç yıl 'umri ola dağı anı 'azāb dan kırtarmaz biç yıl yaşama kıdağı
Tağrı Ta'ālāBKT 14b/4

andan çıkār ħāzretine bir günde ki ol günün mıkdarı biç yıl
kıdarıncadır BKT 446b/5

Çalab'uşuz yardımıçün üç biç ferīştehler gökden ineler evet siz
kıtlansağuz BKT65a/1

severler her birisi ki biç yıl 'ömri ola. biç yıl 'ömri olmağ MKT 10b/9
biç melek bile melāyıklarden birbiri ardınca. Tağrı Ta'ālākılmadı
mededi size illā beşāret-içün başirete MKT 123b/6

biçbiç: "sayı adı, binbin(1000)"

birisine biçbiç vērür dağıTağrı Ta'ālābağı kişileri fağır eder ve bağı
kişileri bay eder dağıTağrıTa'ālāyā döner siz kıyāmet güninde BKT
39a/2

mużā'afa eyler, çok artuğ eyler, birisine biç biç virür. Tağrı
Ta'ālākabz eyler MKT 28a/1

yitmiş: "sayı adı, yetmiş (70)"

biç miskīn yemek yedürmek her gün için yüz yemiş üç dirhem eder
dēyü buyurdı BKT 27b/1

ğavminden yemiş kişi bizüm mıkdarımuza ol vağt ki şa' ike aldı anları
BKT 173b/2

Tağrı Ta'ālā'dan kırkarıl<Ar. Mūsā iğtiyar eyledi ħavminden yitmiş
ğışı MKT 118a/2

Eger istiğfār anlara yitmiş kez dağı artuğ (7) Tağrı Ta'ālā'afv
eylemez anlardan ol anuğ gibi olmağ MKT 138a/6

andan zencir içine ölçmegi anuğ yitmiş arşundurpes givirüğanı TIEM
40 271b/6

toğşan biç: "sayı adı, doksanbin (90000)"

dağı Hāmān dağı çerileri ħağā üstine-y-idiler her nesnede, ħattā dokşan
biç tıfl oğlan oldılar Mūsā öldürmeg-içün MKT 272b/6

yüz bin: "sayı adı, yüz bin (100000)"

gönderdik anı yüz bin gişiyeye resül; belki yüz binden artuğ-ıdı. İmān getürdiler MKT 324b/3

5.2 Sıra Sayı İsimleri:

Sıra sayı isimleri asıl sayı isimlerine -ncı, -nci ; -(1)ncı, -(i)nci isimden isim yapma ekleri getirilerek yapılmaktadır. Bu sayı nesnenin veya derecesinin adedi değil, derecenin kaçınıcı olduğunu gösteren sayıdır (*Ergin; 2009, 251*).

altıncı: "altıncı (6.)"

üç kişinüñ ol dördüncileridür ne dağı beş kişinüñ illā ol altıncıdır ne dağı anlardan az BKT 586a/5

altıncıları itleridür, didiler. ğayb bile atarlar dağı eydürler MKT 205b/1

üçdür dördüncileri itleridür dağı eydürler bişdür altıncıları itleridür TIEM 40 140a/8

bişinci: "beşinci (5.)"

bişinci şehādeti Tañrı la'neti özi üstine olsun eger yalancılardan ise def' eder BKT 375b/7

bişinci şehādet Tañrı Ta'ālāğazabı ol 'avrāt üstine eger er girçekleden ise BKT 376a/2

Taḥkik ol girçekdür zinā bile kazf eylediği nesnede. bişinci şahādeti Tañrı la'neti MKT 245a/5

Taḥkik ol yalancılardanım bişinci şahādet Taḥkik Tañrı Ta'ālā'nun ğazabı ol 'avrāt üstine MKT 245a/8

dağı bişinci bayık Tañrı ğazabı anuñ üzere eger oldısa er girçeklerden TIEM 40 166a/10

dördüncü: "dördüncü (4.)"

üç kişinüñ ol dördüncileridür ne dağı beş kişinüñ illā ol altıncıdır ne dağı anlardan az BKT 586a/5

Beyt-i ma'mūr ḥaqqı-y-içün ki Ka'bedür yā dördüncü kat gökdedür. Yüce şaḳf ḥaqqı-y-içün gökdür MKT 383b/11

üç gişinüñillā ol dördincileridür ne dağı bişünillā ol altıncılarıdur ne dağı azırağ andan TIEM 40 259a/7

ikinci: "ikinci (2.)"

dağı eyitdiler ol vaqtdē ki biz süñük ve toprağ olacağ ikinci biz türbeden durup BKT 304a/7

ikince kez dünyāya dönüp varmağolsaydı mü'minlerden olurduğtağkīğ anda āyetler vardur BKT 398a/7

Eger ikinci dünyāya varsayduğ biz dağı teberri eyler-idük anlardan teberri eylegen gibi MKT 18a/2

ğattā özge er evlenmeyince. Eger ikinci er boşatsayazuğ yoğdur anlar üstine MKT 25b/9

ya' nī evvelki çorğumazıdağı yazuğdan ikincik çorğumuş tağbaldağı yazuğdandur TIEM 40 169a/9

sekizinci: "sekizinci (8.)"

itdür dērler ğaybıla artarlar dağı eydürler yēdi kişidür sekizinci itleridür dērler BKT 315a/7

Yidi gişidür, sekizinciler itleridür, dirler. Eyit yā Muğammed Tağrı Ta' ālābilür ki beni yaratdı MKT 205b/2

yididür sekizincisi itleridür eyit Çalabum bilürirekdür şağışlarını bilmez anları illā az TIEM 40 140a/9

üçüncü: "üçüncü (3.)"

Tağrı Ta' ālābuyruğından pes anlardur çālimler eger üçüncü boşasa' avrātını ğalāl olmaz ol BKT 35b/6

pes yalanladılar ikisin dağı pes çuvvetlendürdük anları üçüncü nebīyle eyitdiler BKT 475b/7

Eger üçüncü boşatşa' avrātını ğalāl olmaz ol ' avrāt aña andan şoğra MKT 25b/8

ola kim Tağrı Ta' ālāki sizi yaratdı size rağmet eyleye. Eger çayıtşañuz bir nevbet dağı üçüncü kez, ' azāba çaytarur-biz, çılur-biz cehennemi MKT 195b/3

bayıçTağrı üçün üçüncisidürdağıyoğdur hiçTağrıillā bir Tağrı TIEM 40 55a/9

yidinci, yèdinci: "yedinci (7.)"

hazret aleyhi'sselāma ehl-i Mekke 'umre eylemege māni' olduklarıçün
zi'l-ğadde yèdinci senesinde muharrem aylarında zi'l-hiccede muqatele
édünBKT BKT 29b/1

yā ol eyü gişi yidinci dedeleridi pes diledi Çalabuñ kim ire ol iki
TIEM 40 143b/1

ALTINCI BÖLÜM

ZAMİRLER

Türkçede ismin yerini tutan kelimeler zamir olarak adlandırılır. İsmi yerini tutan sözcükler olarak zamirler konusunda birçok bilim adamı birbirine yakın tanımlar yapmıştır. Örneğin, Tahsin Banguoğlu zamirleri "ardında bir nesne veya kimse kavramı olan, dolayısıyla bir adın yerini tutan kelimeye zamir deriz." şeklinde tanımlanmaktadır (Banguoğlu; 1958, 356).

Muharem Ergin ise; zamirleri, nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimeler olarak tanımlar. Ergin, isim sıfat ve zarfların nesnelere doğrudan doğruya karşılayan, onların dildeki karşılıkları olan, onların adları bulunan kelimeler olduğunu, zamirlerin ise nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gereğince onları ifade edebilen kelimeler olduklarını belirtir. Yine Ergin'e göre, zamirlerin anlamları nesnelere bilinmesine bağlıdır. Nesne biliniyorsa zamir onu ifade eder. Nesneye bağlanmamışsa, zamir, kelime olarak zihinde hiçbir varlığı canlandırmaz." (Ergin; 1990, 249).

Kaya Bilgegil, "Zamirler, isimleri temsil veya müsamamaları işaret eden kelimelerdir." şeklinde ifade eder (Bilgegil; 1963, 208).

6.1 Şahıs Zamirleri:

6.1.1 Teklik zamirleri:

6.1.1.1 I. Teklik Şahıs Zamiri: (ben)

*Bu şahıs zamiri Türkçede başlangıçta da bugünkü gibi **ben** idi. Fakat Eski Türkçenin başlarında iken uzak benzeşme ile bu zamirin **men** şekli de ortaya çıkmıştır. Batı Türkçesine gelince hem **ben** hem **men** şekillerinin kullanılmış olduğunu görüyoruz. Fakat Eski Anadolu Türkçesinin **men** şekli daha az kullanılmıştır (Ergin; 2009, 255-266).*

Yalın Halde Kullanımı: ben "ben"

*Batı Türkçesinden elde edilen örneklerde yalın halde zamirin kelime başında hep **b+li** şeklinde **ben** olduğu; çekimli şekillerde ise **b+li'** ve **m+li** (Ergin; 2009, 265). Şekillerin karışık kullanıldığı görülmektedir*

Batı Türkçesi Kur'an Tercümlerinde dönemin Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi eksiz olarak geçmektedir. Batı Türkçesi Kur'an Tercümlerinde birinci

teklik şahıs zamiri Bursa ve ManisaKur'anTercümelerinde hem **ben** hem **men** şeklinde geçerken TİEM 40 Kur'anTercümesinde sadece **ben** şeklinde geçmektedir.

Metinlerimizde geçen örnekleri aşağıdadır:

ferişteler ki **ben** yaradur-men hâlife yer yüzinde BKT 5b/2
 Tañrı Ta'âlâ eyitdi **ben** seni halka imâm eyler men BKT18b/3
 Tañrı Ta'âlâeyitdi **ben** size eyitmedüm mi MKT4b/9
ben dahı sizüñ 'ahduñuz tamâm eylerin MKT5b/1
 Eyitti Meryem bayıķ **ben** şıgırırvan Tañrı'yasenden TİEM 40 145/8
 degülin **ben** kırtarıcı sizi degülsiz kırtarıcı beni TİEM 40 122a/1
 ni' metlerümi dahı **men** raži oldumBKT 106b/2
 Tañrı Ta'âlâ eyitdi taħķiķ **men** indürür-men BKT 126b/2
 Taħķiķ **men** seni halka imâm eyler-men MKT13b/6
 Taħķiķ **men** tevbeler kabül eyleyici-men MKT17a/9

İlgi Hali Eki Kullanımı:

Teklik ve Çokluk 1. şahıs zamirlerinin genitif hali **-üm** eki ile yapılmaktadır (Timurtaş; 1977, 82).

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde ilgi hali **benümya** da **menüm** şeklinde görülürkenTİEM 40 Kur'anTercümesinde sadece **menüm** şeklinde geçmemektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerinde geçen örnekleri aşağıdadır:

Mūsā kavmine ey **benüm** kavmüm siz zūlm eylediñüz BKT 8a/3
 Yā' kûb oğlanları zıkr eyleñüz **benüm** ol ni' metlerümi BKT 18a/6
 Tebdil eylemeñüz **benüm** âyetlerümi, kitâbumı MKT5b/2
 Zıkr eyleñüz **benüm** ni' metlerümi ki size virdümMKT 13b/2
 anuñ üzere kim işçüm olasın **benüm** sekizyıllar TİEM 40 185a/3
 ya' niyalan söyledüm. daķı olmadı **benüm**TİEM 40 121b/10
 imân getürdilerse **menüm** paygamberliğuma ve bir bölük BKT 164b/2
 güman içindeyiseñüz **menüm** dînümden ben tapmaz men BKT 230b/2
 Yā Yā' kûb oğlanları! (11) **Menüm** ni' metlerümi zıkr eylenMKT
 5a/11
 yā Muhammed saña, **menüm** kullanım menden. Men özlerine
 MKT20a/5

Yükleme Hali Eki İle Kullanımı: **beni, meni** "beni"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinden Teklik 1. şahıs zamirinin yükleme hali **beni**, **b>m-** değişmesi ile **meni** şeklindedir. **beni** biçimi üzerinde çalıştığımız metinlerden Manisa Kur'an Tercümesinde ve TİEM 40'da oldukça sık rastlanırken **meni** biçimi Bursa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nesnelere pes **beni** anuñuz ta' atle ben sizi anarmen BKT 22b/7
 Tañrı Ta' ālā'dur **beni** ve sizi yaradan pes ' ibadet eyleñüz BKT 55a/4
 Tañrı Ta' ālā'yaki **beni** yaratdı dañı sizi yaratdı MKT 88a/9
 Tañrı Ta' ālā'ya ki **beni** yaratmışdur bir günün MKT 89b/10
 dağı gegülsiz kırtarcı **beni** bayık ben kâfir oldum TİEM 40 122a/1
 dağı ırağ eyle **beni** dağı oğlanlarımı kim tapavuz TİEM 40 122b/5
 yā rabbī **meni** alñuz zürriyyetsüz qoyma dedi BKT 353b/5
 Tañkık Tañrı Ta' ālā **meni** yaratdı, sizi dañı yaratdı MKT 39b/2
 ' İbadet eyleñüz Allāh' a ki **meni** yaratdı, bisledi, sizi dañı MKT 83a/9

Yönelme Hali Eki İle Kullanımı: **baña** "baña"

*Eski Anadolu Türkçesinde Teklik 1. Şahıs zamirinin yönelme hali esasen **baña**, nadiren de doğru Türkçesi ve Azeri tesiriyle **maña** şeklindedir. Batı Türkçesinde yönelme ekinin +ğve +g'si düştüğü halde teklik şahıslarda zamir çekimi eskisi gibi devam etmiştir (Ergin; 2009, 269).*

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde I. Teklik şahıs zamirinin yönelme hali sadece **baña** şeklinde geçmektedir.

Metinimizde geçen örnekleri aşağıdadır:

kaçan **baña** du' ā eyleseler baña icābet eylesünler BKT 28a/2
 yā rabbī göster **baña** göreyin neçük dirildürsin BKT 42b/7
 Haber virünñüz **baña** adlarını bu nesnelereñ MKT 4b/6
 Kaçan baña du' ā eyleseler **baña** icābet eylesünler MKT 20a/6
 illā kim okıdum sizi pes uy virdünñüz **baña** TİEM 40 121b/11
 muşyılar mısız **baña**, anuñ üzere kim yokandı **baña** TİEM 40 125a/2

Ayrılma Hali Eki İle Kullanımı: *benden*, *menden* "benden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde I. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hali için *benden*, *bendin*, *b->m-* değişmesi ile *menden* biçimlerinde geçmektedir. Bursave TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde *benden* şeklinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde hem *benden* hem *menden* şeklinde görülmektedir. TIEM 40 Kur'an Tercümesinde *-e* değişmesi tesiriyle I. Teklik şahıs ayrılma çekiminde hem *benden* hem *bendin* şekilleri geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde seçen örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ve *benden* korkunuz hatta ki tamām eyleyem BKT 22b/4
benden dedi dağı dadmasa anı ol bendendür BKT 40a/3
 Cennete iledünüz. *benden* korkunuz özgeden MKT 5b/1
 andan ol *benden* degüldür. Lâkin ol kimse MKT 28b/7
 vahy olunur *bendin* yağa degül Tañrıñuz TIEM 40 226b/9
 yokdur Tañrı pes ben pes korkun *benden* TIEM 40 126a/8
menden korkunuz, menüm ' âzâbum katıdır MKT 5b/3
 taqvâdur. *menden* korkunuz yâ ' aklı olan gişiler. MKT 21b/10

Vasıta Hali Eki İle Kullanma : +ıla, +ile, +cılayın ,+ cileyin, +layın, +leyin, +ın, +in, +içün, +çün

I. Tekil şahıs zamirinin vasıta bildirmesi için bu zamir +(ile, çün, içün) vasıta hal eklerinin eklenmesiyle sağlanır. Vasıta hal ekini alan ben zamirinin kökünde herhangi bir değişme olmaz.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde vasıta hali eki ile kullanılan I. tekil şahıs zamirine ilişkin örnekler aşağıdadır:

hüküm olurdu her iş *benümle* sizün arañuzda BKT 134b/3
 kaçımak dağı *benümle* çekişürmi+siz nice adlarda BKT 162a/3
 Yâ habsde sâkin olanlar *benüm-ile* müteferriğ bātıı MKT 165b/9
 Tañkık sen gücin yitişmez *benüm-ile* şabr eylemege MKT 209a/10
 ol ravan dillürekdür bendin, dildin yağa; pes viribi anı benüm ile, arğa
 verici TIEM 40 185b/2
 Hergiz çıkmayasız *benüm ile* hemişe, dağı hergiz çalışmayasız benüm ile
 bile, duşman ıla TIEM 40 93b/4
 gönder *menüm-ile* kardaşum Hārūn MKT 258a/1

yā Hāmān benümçün balçığı yandur tub eyle BKT 418b/1
 intikām eyle benüm-çün anlardan MKT 388b/2
 Yā Hāmān! benüm-içün yap bir binā ki meksūf ola MKT 340b/10
 Yā Rabbī, didi. Yap benüm-içün senünj atunda bir ev MKT 415a/7
 pes eyle benüm iün köşk ola kim aavan Mūsā TİEM 40 185b
 daı eyle benüm iün görklü alkış şonraılarda TİEM 40 176a/6

6.1.1.2 II. Tekil şahıs Zamiri: (sen)

*Kotwicz, Altay dillerinde zamirler adlı makalesinde II. Tekil şahıs zamiri için si+, *ti+, +i köklerini asıl kökler olarak düşünür ve **sen** zamirinin kökenini bu köklere dayandırır (W. Kotwize 1936).*

Bang ise, bu şahıs zamirini kökence +*se, +se'ye dayandırmakta ve zamirin sonunda görülen +n ekinin zamir çekiminde görülen +n olduğuna dikkat çekmektedir (Kocasavaş; 2004,347).

Yalın Halde Kullanımı: sen "sen"

*Batı Türkçesi Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi II. Tekil şahıs zamirinin yalın hali **sen** şeklindedir. Çekim ekleri aldığı zaman bazen **sin** şeklinde de görülmektedir (Timurtaş; 1994, 83).*

biz degülüz illā fitne sen kāfir olma derler BKT 15b/2
 kim sen anuñ üstüneyidi+sen atta ki bilevüz BKT 21a/6
 Yā Allāh! sen münezzehsin bara  ayblardan MKT 4b/7
sen kāfir olma. öğrenürler ol ikisinden MKT 11b/1
 yā ögüt ya'nī ur'an bayı sen delüsin nişe getürmezsin TİEM 40
 123b/7
 tāsen arasın ikin ögüt virmek iün aa kim orar TİEM 40 148a/7

İlgi Hali Eki İle Kullanımı: senünj "senin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Teklik 2. şahıs zamirinin ilgi hali senünj şeklinde geçmektedir. İlgi eki metinlerimizde yuvarlak şekilli olarak geçmektedir.

bizi ılııl muı ve münād senünj a atua daı BKT 19a/4
 daı açan senünj anuñdan dönse sa y eyler BKT 31a/6
 Cebrā il indürdi senünj üregüñe ur'an'ı MKT10b/11

muṭī^c münkād senünā^c atuṇa. Müsülmān olmuş MKT 14a/5
 arulıgün senün iy Taṇrı daḳı TİEM 40 97b/5
 yā ola senün ev altundan yā aḡsın göge TİEM 40 137b/10

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: seni "seni"

Batı Türkçesinde II. Tekil şahıs zamirinin yükleme hali seni şeklinde görülmektedir
 (Timurtaş; 1994; 83).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yükleme hal ekinin geçişiyle ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Taṇrı Ta^c ālā eyitdi ben seni ḡalka imām eyler-men BKT 18b/3
seni yaradandan pes olma sen yā muḡāmmēd BKT 22a/4
seni saṇa Taṇrı Ta^c ālā'dan ḡalāṣ eyleyici MKT13a/10
 Taḡḡıḡ men seni ḡalka imām eyler-men. MKT 13b/6
 mūsā 'lāt eyleyevüz seni anlara andan TİEM 40 202b/6
 görsin anları taṇladur seni tenleri anlarıṇ TİEM 40 265a/6

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: saṇa "saṇa"

Batı Türkçesinde yönelme ekinin ḡ ve g'si düştüğü halde teklik şahıslarda zamir çekimi uzun müddet eskisi gibi yani saṇa şeklinde devam etmiştir (Kocasavaş; 2004, 230).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde saṇa zamirinin yönelme hal eki ile kullanımına ilişkin şu örnekler tespit edilmiştir:

günüṇḡ pādīṣāḡı saṇa aparuz ve daḡı saṇaṣıḡınırüz BKT 1b/4
saṇa yā Mūḡāmmēd āyetler beyān eyleyiciler daḡı kāfir olmaz
 BKT15a/2
 Zıkr eyle ol vaḡtī saṇa ehlün yaraḡ eyledi MKT 45b/11
 ṣaḡlarlar nefslerinde saṇa āṣıḡare eylemegeni MKT 48b/6
 Taṇrı saṇa ıṣmarladı eger açarṣaṇ bizden 'azabı TİEM 40 77b/7
 iy Zekerıyyā bayıḡ biz muṣṡıtaruz saṇa TİEM 40 144b/10

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: *sinde* "sende"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Teklik 2. şahıs zamirinin bulunma hali *sinde* şeklinde görülmektedir. TİEM 40 Kur'an Tercümesinde bulunma hali *sinde* geçerken Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde II. Teklik şahıs zamirinin bulunma hali hiç geçmemektedir.

ya' nīdünyāda yā *sindedaki* aḥıratda daḳı TİEM 40 122a/7
 dolenmediler yā' nī *sinde* yā dünyāde, illā gıceye yakın ḳadarı,
 yāḳuşluḡı ḳadarı TİEM 40 280b/3

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: *senden, sinden* "senden"

Batı Türkçesinde II. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hali esasen *senden* şeklinde olup bu şeklin yanı sıra -e->-i- deḡiřmesi ile *sinden* ve *sendin* şeklinde de geçmektedir (*Timurtaş; 1983, 66*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde II. Tekil şahıs zamirinin ayrılma hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler ařaḡıdadır:

pes edfa' eyler *senden* anlaruḡ şerrini Taḡrı Ta' ālā BKT 20b/1
 şorarlardı *senden* yā Muḡammed aylardan eyit BKT 28b/5
senden burun inen kitāblara daḡı ĩmān getürürler MKT 2a/6
 Yā Muḡammed! şoralar *senden* ḡilāl aylardan MKT 20b/7
 daḳı viribimedük *senden* ilerü mürşellerden TİEM 40 171b/6
 daḳı bayıḳ viribidük *senden* ilerü TİEM 40 123b/9
 daḳı ivdüm ben *sendin* yanaiy Çalabum TİEM 40 150b/9
 ancılayın vahy eyler *sendin* yaḡa daḳı anlardan yaḡa TİEM 40 229b/4
 daḳı çıkdılar Taḡrı için bir ya' nī *sinden* TİEM 40 123a/10
 daḳı çıkdılar Taḡrı için hep ya' nī *sinlerinden* çıḳalar TİEM 40 121b/7

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: *señün ile, senün için*

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde vasıta hal biçimi *-ileve -içün* edatlarının eklenmesiyle *señün ile, senün için* biçimindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde vasıta hali eki ile kullanılan II. Tekil şahıs zamirine ilişkin örnekler ařaḡıdadır:

anı evlenmek dilese ḡalıř *senün için* mü' minlerden özge BKT 457a/7
 Taḡḳıḳ *senün için* cennetde vardur açmayasın MKT 223b/6

dağı gir benüm cennetüme ki senün için yaratdum MKT 442b/2
 kılalum mı senün için birimya' nî aletlerle TİEM 40 143b/11
 dağı yücelmedükmi senün için anılmağın TİEM 40 286b/4
 mü'minlerden kerahet ederler çekişürler senün-ile haşda BKT 182b/2
 hattâ ki senün-ile gözi aydin ola kayurmaya dağı bir nefes BKT 336a/4
 eger çekişseler senün -ile eyit ki Tağrı Ta' ālābilür MKT 237b/3
 bize sendenyaman fāl geldi senün ile olanlardan dağı MKT 268b/9
 dağı ol kim döndi senün ile, dağı haddan geçmen. bayıkol, anı kim
 işlersiz görucidür. TİEM 40 110a/3
 anlar seri'et dutıcılarıdır anı; pes dartışık eylemesünler senün
ile kurbān işinde TİEM 40 161a/8
 bir t̄aife durşunlar senünle namāza bir rekat kılsunlar BKT 94a/3
 dağı üstünüze senünle olan ümmetler üstüne dağı dağı ol BKT 238a/2

6.1.1.3 III Tekil Şahıs Zamiri: (o, ol, anı)

Ol zamiri, Kotwicz tarafından Altay dillerindeki *i*+ köküne bağlanmaktadır (Kocasavaş; 2004, 347).

Peppe de, Türkçede görülen *-i(n)* şeklini Mançucadaki 3. Tekil şahıs zamiri ekiyle karşılaştırmakta ve *ol* zamirini köken olarak bu *i* köküne bağlamaktadır (M. Rasenen; 1957, 18)

M. Ergin, III. Teklik şahıs zamiri için " *Teklik 3. şahıs zamiri esasen işaret zamiridir. İşaret zamirleri, yerini göstermek suretiyle nesnelere karşılayan kelimelerdir. Uzak için kullanılan işaret zamiri başlangıçtan beri üçüncü şahıs zamiri olarak da kullanılmış,*" böylece bu iki zamir birleşmiştir (Ergin; 2009, 266).

Yalın Halde Kullanımı: ol "o"

Batı Türkçesi III. Teklik şahıs zamirinin Yalın hali *ol* şeklindeyken yavaş yavaş daha çok devrinin sonlarına doğru ve Osmanlıca'nın başlarında *o* şekli ortaya çıkmıştır (Timurtaş; 1994, 83).

Yā ol katı yağmura beşzer münāfıklar MKT 3a/8
 eylemeg-içün.(3) ol anuğ gibi olmağda ulu MKT 6a/3
 Tağrı Ta' ālānuğ. ol anuğ-içün oldı ki MKT 7a/6
ol anuğ- için oldı ki Tağrı Ta' ālāyā ' āşī oldılar MKT 7a/8

İlgi Hali Eki İle Kullanma: *anū* "onun"

Batı Türkçesinde III. Tekil şahıs zamirinin ilgi hali ek ünlüsünün yuvarlaklaşmasıyla *anū* şeklinde görülür (Timurtaş; 1994, 83).

Ancak Bursa Kur'an Tercümesindedüz *anū* şeklinde derastlanılmaktadır. Bu şahıs zamirinin ilgi hal eki ile kullanımına ilişkin üzerinde çalıştığımız metinlerden alınmış örnekler aşağıdadır:

Taḡrı adını *anū*üstine ḡorḡunuzTaḡrıTa'ālādan BKT 106b/6
 yerden sürmekdür ol *anū*gibi olmaḡ BKT 112a/3
 ḡabūlolmaz *anū*ḡaḡḡında ṣefa' at daḡı alınmaz BKT 7b/2
 bile daḡızıkr eyleḡüz*anū* içinde olan buyruḡları BKT 9b/6
 illā Taḡrı Ta'ālā*anū* mālīkidür, ḡādirdür MKT157b/3
 eṣer ṣolyanından anlar *anū* ortasındaḡarada 204b/7
 cezādür ya' nī*anū*yanudı ancılayın gibiTİEM 4056b/10
 adı*anū*Yaḡyā eylemdük aḡa ilerüden adaṣTİEM 40144b/11

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: *anı* "onu"

Batı Türkçesinde 3. Teklik şahıs zamirinin yükleme hali *anı* şeklindedir (Ergin; 2009, 268).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bazı geçen örnekler aşağıdadır:

bizüm üstümüze *anı* bilmezüz dēdiler daḡı biz BKT 10b/3
 kelāmını andan taḡir ederlerdi *anı* fehmi eylerken BKT 11a/6
 illā biz *anı* helāk eylesevüz gerek ölmek MKT 199a/10
 Sürer-biz *anı* ölmüş yirlere MKT 311b/4
anı kim oldılar işlerler pes ol vaḡt kim unıttılar TİEM 40 61a /11
 gelecı mi idāresiz anlara, *anı* kim açdı Taḡrısızüḡ TİEM 406b/4

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: *aḡa* "ona"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ekinin -ḡ- ve -ḡ-'si düṣtüḡü halde teklik şahıslarda zamir çekimi uzun müddet eskisi gibi devam etmiştir (Timurtaş; 1994, 83).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, teklik 3. şahıs zamirinin yönelme hali *aḡa* şeklini görmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı anlar ana dönecekdür ey Ya' qüb oğlanları BKT7a/7
 eyitmez ana illā ol pes olur vucuda gelür dağı BKT 17b/5
 anuñ kim meyl eylerler ana acemidür ya' nī TİEM 40 131b/8
 tākaçan kim geeler ana açılmış iken TİEM 40 221b/6

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: anda "onda, orada"

Batı Türkçesinde 3. teklik şahıs zamirinin bulunma halini **anda**"onda, orada, o zaman" şeklinde görürüz (*Timurtaş; 1994, 83*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu hal ile ilgili örnekler aşağıdadır:

anlar anda kalurlar ey yaqup oğlanları añuz benüm ol BKT 6b/5
 şehrine pes yeñüz anda ne yerden dileseñüz afiyetile dağı BKT 8b/4
 kızduralar anda, cehennem odında yanduralar MKT 133a/11
 çekişdiler anda tevħidden kıyamet ahvālinden MKT189a/9
 pes anda açılıp kalıcudur gözleri anlaruñ kim kâfir oldılar TİEM 40
 156b/8

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: andan "ondan, oradan"

Batı Türkçesinde III. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hali **andan** şeklinde görülür (*Ergin; 2009, 269*).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde 3. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hal eki ile kullanılmasına ilişkin saptanmış örneklerden bir kısmı aşağıda gösterilmiştir:

dağı yeñüz andan afiyetile ne yerden dilersenüz BKT 6a/5
andan 'afv eyledük size bızağyāpduğunuzdan BKT 8a/1
andan sonñra imānı terk eylese anlar fāsıqlardur MKT 42a/11
 bir nesneyi ki andan şerlü, andan yaman MKT81b/8
andan kim işmarladı yüzini Tañrıyaya' nīta' atını TİEM 40 44b/7
 yin andan kim ruzi virdi size Tañrı TİEM 4068a/5

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: *la, le, ıla, ile, layın, leyin, cılayın, cileyin, için, için, çun, çün,*

Ol zamirine +*ıla, +ile, +la, +le, +içün, +çün* vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zamir vasıta haline sokulur. Bu ekin bu şahıs zamirine getirilmesi bu zamirin kökünde diğer hal eklerinin yüklenmesinde olduğu gibi değişiklik oluşturur ve bu zamirin vasıta ekli durumu *anuş* olarak görülür.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

imān getürdiler *anuşıla* çalışurlar mällarıla BKT 208a/6
 anıçün müferrağ etdi ki hatta ki *anuşıla* BKT 389a/2
 Qur'ān'a yapışdılar, *anuş-ıla* ameleylediler MKT 73b/1
 ferāh olurlar *anuş-ıla*. Eger yitişse anlara şiddet MKT 289a/6
 dağağaçdan yaprağ indürürin *anuş-ıla* koyunum üzere TIEM 40
 148b/5
 iy cadu oğı bizüm için Çalabu *anuş-ıla* kim 234a/1 TIEM 40
 götürdiğiçün *anuş-içün* yazduğ beni İsrā'ıl üstine BKT 111b/4
 dağımällarını *anuş-içün* kim verdi anlara cenneti BKT 212a/7
anuş-içün mü 'minmü 'mine hayır zan eylemek MKT 245b/3
 Taḥkik *anuş-içün* (8) cehennem odı vardır MKT 425a/7
 anı, *anuş-içün* kim öğüt dutasız yā anasız TIEM 40 69a/5
 andağ çıkaruruz ölüleri *anuş-içün* kim siz anasız TIEM 40 73b/6
 kāfirlerden *anuş-içün* ki anlar bir kavmdür BKT 191a/6
anuş-içün anlar anlardağı meşeli sözüñ BKT 273a/1
 ol *anuş- için* oldı ki Tağrı Ta'ālā'yā 'āşī oldılar MKT 7a/8
 Tağrı Ta'ālāni' metleri çok, *anuş-içün* ibādet eylemezler MKT 449a/6
 dağı dār ola *anuşla* senüñ yüregün anlar üstine oğumağ BKT 233a/1
 bizden ilerü varmazlardı *anuşla* hidāyet bilmediler eydürlerki
 BKT 542b/7
anuşla anuşret degüldür, illā Tağrı Ta'ālā'dandur MKT 46a/9

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: **ancılayın** "onun gibi"

Batı Türkçesinde 3. teklik şahıs zamirinin eşitlik hali **ancılayın** şeklinde görülmektedir (*Timurtaş; 1994, 83*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde III. Teklik şahıs zamirinin eşitlik hali Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ancılayın verbidük saña bir bölük içine BKT 266b/3
 maşaraya alıcılar gine **ancılayın** givürürüz anı BKT 276b/6
 da**ıancılayan** vâcib oldı Çalabuñ sözi TİEM 40 222a/9
ancılayın azdurur Tañrı anı kim ol feşâd TİEM 40224a/1

6.1.2 Çoğul zamirleri

6.1.2.1 I. Çokluk Şahıs Eki: (**biz**)

*I. çoğul şahıs zamiri, Altay dillerinde birinci şahıslara kök olarak kabul edilen **bi** zamirinin eski bir çokluk eki olan +z ile birleşmesinden oluşmuştur. Kotwicz Türkçedeki çokluk 1. şahıs **biz**, çokluk 2. şahıs **siz**, zamirlerinin aslında çokluk olmayıp ikilik bildiren şekiller olduğunu Ancak 3. şahısta olması gereken *i şekline rastlanmadığını bildirir (Kocasavaş; 2004, 347).*

Bu şahıs zamirinin hal ekleriyle çekimli biçimleri aşağıda değerlendirilmektedir:

Yalın Halde Kullanımı: **biz** "biz"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zamiri eskiden beri **biz** ve çokluk ekinin getirilmesiyle **bizler** şeklinde kullanıla gelmiştir. Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnek **bizler** olarak geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

namâzı da**ıbiz** kendülere verdüğümüz rızıkdan şada**ka** BKT 2a/5
 feşâd eylemeñüz yerde eydürleri **biz** degilüz illâ muşlihlerden
 BKT 3a/2
biz Tañrı Ta'âlâyâ imân getürürüz dirler MKT 2b/5
 Ta**h**ķķi**ğ** **biz** degülüz illâ ıslâ**h** eyleyici MKT 2b/9
 oldıydı ba**ğ**lu pes açdu**ğ** **biz** ol ikiyi TİEM 40 154a/4
 da**ı** eyittiler **biz** eyregüz mällardınyaña TİEM 40 144b/11
 Ta**h**ķķi**ğ** **bizler** her nesneyi yaratdu**ğ** ta**ğ**dîr bile MKT 390a/5

İlgi Hali Eki İle Kullanma: bizüm "bizim"

*Batı Türkçesi'nin ilk devresinde ilgi ünlüsü bütün şahıslarda yuvarlaklaşmış ve uyum dışına çıkmıştır. Bu sebeple I. Çokluk şahıs zamirinin ilgi hali **bizüm** şeklinde görülmektedir(Timurtaş; 1994, 82).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz indürgen kitāba **bizüm** kulumuz Muḥammed üstine BKT 4a/7
 daḥıyalanladılar **bizüm** āyelerümüzi şunlar cehennem ehlidür BKT6b/4
 biz indürgen kitāba **bizüm** kulumuz ki MKT 3b/7
bizüm ʿilmümüz yokdur, illā sen bize öğretgeni bilürüz MKT4b/7
 bizden ya ʿnī **bizüm** ʿ azāb umuzdan amān virilürler TİEM 40154b/6
bizüm andumuz ḥaḳḳluraḳdur ol iki andından TİEM 40 57b/9

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: bizi "bizi" bizleri "bizleri"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zamirinin yükleme hali **bizi** ve çokluk eki getirilerek **bizleri** şeklindedir (Ergin; 2009, 268).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yükleme hal ekiyle ilgili örnekler aşağıdadır:

eyitdiler maşharalığa mı alursun **bizi** dediler BKT 10a/5
 Yehūdiler eyitdiler **bizi** od yandurmaz illā niçe günler BKT 11b/7
bizi maşharalığa mı alursın, didiler. Eyitdi MKT 7b/7
 Yahūdiler eyitdiler **bizi** od yandurmaz, illā nice günler MKT8b/11
 kim incittünüz **bizi** daḳı Taḥrı'yā tevekkül eylesün TİEM 40 121a/9
 kim azdurdı **bizi** perriden daḳı ādamıdan TİEM 40 228a/3
 Taḥrı Ta ʿālānuḡ birliğine delil Taḥḳīḳ sen görürsin **bizleri** MKT
 348a/11

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: bize "bize"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zamirinin yönelme hali **bize** şeklinde görünmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

göster **bize** hidāyet tefikile doğru yolu BKT 1b/5
 ʿ aybdan sen **bize** öğretgen nesneyi BKT5b/6
 Hidāyet vir **bize** doğru yola, imān, ḫā ʿ at üstine ṣābit eyle MKT 1b/5
 illā sen **bize** öğretgeni bilürüz, özgesini bilmezüz MKT4b/7

ya' nī anı kim Tañrı bildürdi **bize** Muḥammed sıfātlarından TİEM 40
6b/4

iy Çalabumuz yarlığa **bize** yazuqlarumuzu dağı'afv eylegilTİEM 40
34b/3

Bulunma Hali Eki İle Kullanma:

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde çokluk 1. şahıs zaimirinin bulunma hali kullandığımız eserlerde örneğine rastlanmamıştır.

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: **bizden** "bizden" / **bizdin**"bizden"

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde çokluk 1. şahıs zamirinin ayrılma hali **bizden**, -
e>-i değişmesiyle **bizdin** şeklinde görülmektedir (*Timurtaş 1994; 82*).

eydürlerdi yā Rābbena qabūl eyle **bizden**BKT 19a/3
anlar**bizden**anun gibi gösterür anlara TañrıTa' ālāBKT24b/6
Qabūl eyle **bizden**taḥḳīk sen du' ālar qabūl eyleyici+senMKT 14a/4
ḥaml eylegen gibi buyurğan gibi **bizden** öndün geçen MKT 34b/4
anlarun üzere kim **bizden** ilerüdi iy Çalabumuz TİEM 40 23a/2
gündüzilerine yarı virmeklige ne dağı anlar **bizden**TİEM 40 154b/6
bizdinyaña almaqlıq azın azın dağı ol TİEM 40 172b/9b
Pes **bizdin**yaña döndürineler dağıbayıqTİEM 40226a/4

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: **bizümçün**, **bizimiçün**, **bizümiçün**, **bizimle**, **bizümle**, **bizümile**.

Biz zamirine +ıla, +ile, +la, +le, +içün, +çün vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zamir vasıta haline sokulur.

Mūsād' uā eyle **bizümçün**senün Çalabuğa ki BKT 169b/5
Eyit yā Muḥammed siz şaqlaşmazsız **bizümçün**illā BKT 202a/4
du' ā eyle **bizüm-çün** Tañrı Ta' ālāyā ki beyān eylesün bize
MKT8a/1
bir yemek üstine pes d' uā eyle **bizimiçün**Çalabuğa BKT 9a/4
eyitdiler d' uā eyle **bizimiçün**Tañrı Ta' ālāki BKT 10a/6
bir yimek bile. du' āeyle **bizüm-içün**MKT 7a/2
du' ā eyle **bizim-içün** Tañrı Ta' ālāyā ki beyān eylesün bizeMKT7b/8
İy cadu ok **bizüm için** Çalabunı anuñıla ahd eylediTİEM 40 234a/11

Tā aķıdasın ***bizüm için*** yirden bıñar TİEM 40 137b/8
 pes gönder ***bizimle*** Beni İsrā'îl kavmını BKT336b/4
 eyit yā Muḥammed ***bizümle*** çekişür mi+siz Taḡrı Ta'ālāBKT 20b/3
 Çalabumuz ḥükm eyle ***bizümle*** kavmumuz ortasındaBKT165a/2
 Yā oğlum! Bin ***bizümle*** bile gemiye, kāfirler bile olmaMKT 156a/11
 koy ***bizümle*** anlar ortasını, ehlünü al, git gice bile MKT 159a/11
 Taḡrıdan özge size kāfir olduĸ ve ***bizümle*** BKT 593a/5
 Yitişür Taḡrı Ta'ālātanuĸ ***bizüm-ile*** sizün ortaḡuzdaMKT 146b/2
 Gönder ***bizüm-ile*** Yūşufı taḡla şaḡrāyā yirüz MKT 163a/11
 Viribi anı ***bizüm-ile*** erte otlayaya' nī yimiş iye TİEM 40 111a/7

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: ***bizcileyin*** "bizim gibi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindeçokluk 1. şahıs zamirinin eşitlik hali ***bizcileyin*** şeklinde görünmektedir (*Ergin; 2009, 270*).

Bu biçim Bursa ve TİEM 40 Kur'anTercümelerinde geçerken ManisaKur'an Tercümesindehiç görünmemektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

degülsiz siz illāādemi ***bizceleyin*** dilersiz kim BKT 270b/5
 illā bir ādem ***bizceleyin*** pes bize mucize göster BKT 400b/5
 degülsiz illāādami ***bizcileyin*** daķı indürmedi raḡman hīç nesne TİEM
 40 209b/3

6.1.2.2 II Çokluk Şahıs Eki: (siz)

*Çoĸul zamiri ***siz*** olup bu zamirin oluşması konusunda en çok kabulgören görüş, Altay dillerindeki *si zamirine eski çoĸul olan +z ekinin gelmesiyle oluştuĸu yönündekidir. II. Çoĸul şahıs zamirini ifade edebilmek için ***siz*** şeklinin yanında ***sizler*** şeklinde kullanılmıştır. Gabian, bu zamirin Brahimi metinlerinde ***sis*** şeklinin olduğunu da haber vermektedir (*Gabian; 1988 66*).*

Yalın Halde Kullanımı: ***siz*** "siz" ***sizler*** "sizler"

Batı Türkçesi II. Çokluk şahıs zamirinin Yalın hali ***siz*** ve ***sizler*** şeklinde görülmektedir (*R. Öztürk; 1994, 63*).

kim ***siz*** Taḡrıdan korķasız ol Taḡrı kim kıldı BKT 4a/4

eger siz gerçekseñüz pes eger siz işlemedenüz BKT 4b/2
 kâfir olmağunuz siz bilüriken MKT 3b/6
 Taḥkîk men bilür-men siz bilmegen nesneyi MKT 4b/5
 Bayık siz âciz eyleyici degülsiz Taḥrı'yı TİEM 40 87b/6
siz şunlarsız kim dartıldıñuz anuñ içinde kim sizüñdür TİEM 40
 26b/9
 çımağakadirdür sizler aşkare oğlan günde BKT 638a/7
 Taḥkîk Taḥrı Ta' âlâ bilür sizler daḥı maḥfl nesneleri MKT 217b/10
sizler bilür göklerde daḥı yirlerde MKT 252b/2

İlgi Hali Eki İle Kullanma: sizin, sizüñ "sizin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin ilgi hali, esasen ek
 ünlüsünün yuvarlaklaşmasıyla uyum dışına çıkarak sizüñ şeklindedir. Ancak Bursa Kur'an
 Tercümesinde sizin şeklinde de rastlanmıştır.

Taḥrı Ta' âlâğanidür sizin sadağñuzdan BKT 44b/2
sizin ikinci dirilmegüñüz daḥı anuñ gibidür BKT 469b/3
 Taḥrı Ta' âlâḥük m eyler sizüñ ortañuzda BKT 100a/2
 daḥı sizüñ yerüñüze sizden özge bir kavm getirür BKT 200a/2
 Kaçan şeytânlar-ıla ḥalvet olsalar eydürler ki biz sizüñ bileyüz MKT 3a/2
 Taḥrı Ta' âlâkatında. sizüñ tevbeñüz kabül eyledi MKT 6a/10
 anuñ üzere kim degşürevüz ya' nî sizüñ yirüñüze TİEM 40 256a/1
 yokdur sizüñ Taḥrıdan hiçşaklayıcı TİEM 40 223b/10

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: sizi "sizi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin yükleme hali sizi
 şeklinde geçmektedir.

İbadet eyleñüz Çalabuñuz ol kim yaratdı sizi BKT 4a/3
 pes dutuñuz tevbe eyleñüz sizi yaradan Taḥrıya BKT 8a/4
 Zıkr eyleñüz ol vaqtı ki sizi kırtardıñ Fir'avn kavminden MKT
 6a/1
 Allâh' a ki meni yaratdı, bisledi, sizi daḥı yaratdı MKT 83a/9
 Pes gerek eyleye sizi andan ötürü kim kâfir olduñuz TİEM 40 136b/8
 İy ev kavımı daḥı arıda sizi arıtmağ TİEM 40 200b/7

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: *size* "size" *sizlere* "sizlere"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin yönelme hali *size* biçiminde geçerken sadece Manisa Kur'an Tercümesinde çokluk eki getirilerek *sizlere* şeklinde görünmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu şekillerin geçtiği örnekler aşağıdadır:

ben *size* eyitmedüm ki taḥḫīk ben bilür men BKT 6a/1
 andan 'afv eyledük *size* bızağuyatpduğunuzdan sonra BKT 8a/1
 ol Taḥrı Ta'ālā *size* yiri döşek kıldı MKT 3b/4
 vardur *size* yir yüzinde qarār dutup MKT 5a/5
 eksemediler *size* nesene daḳı arḳa virmediler TİEM 40 87b/10
 daḳı geleler *size* қақımaқlarından üşbu TİEM 40 30a/10
 Taḥḫīk biz *sizlere* tābi' olduk nebileri yalanlamaḳda MKT 178b/2

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: *sizde* "sizde"

Batı Türkçesinde Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin bulunma hali *sizde* şeklinde görünmektedir.

oḳurken Taḥrı Ta'ālā ayetlerini daḳı *sizde* BKT 61b/1
 sizün üstünüzden bildi ki *sizde* za' iflik vardur BKT 191a/7
 kim *sizde* ol günlerde ḥasta olsa yā seferde olsa yisün MKT 19b/8
 Taḥrı Ta'ālā sizden bildi ki *sizde* za' iflik var tende MKT 128b/6
 eger ola *sizde* incinesi nesene yağmurdan TİEM 40 43a/10
 şaklamayalar *sizde* şımlık ne daḳı 'ahd ḳavı TİEM 40 88a/6

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: *sizden* "sizden" *sizdin* "sizden"

Eski Anadolu Türkçesinde çokluk 2. şahıs zamirinin ayrılma hali *sizden*, *sizlerden* şeklinde geçmektedir (*Kocasavaş; 2004, 478*).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde *sizden* şeklinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde Doğu Türkçesinin tesiriyle *sizdin* şeklinde görülmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

daḳı anları kim *sizden* ilerüyidi ola BKT 4a/4

buyruğun terk etdiler sizden sebt güninde BKT10a/2
sizden burun ümmetleri dağı yaratdıMKT 3b/3
 lâkin az gişiler sizdeni rāz eylemedilerMKT9a/9
 andan kaçan açā gidere zıyanı sizdenTİEM 40 128b/9
 barābar olmayasizden ol kim nafağa kim eyledi TİEM 40 257a/5
 dağıbayıq ilerü duttum sizdinyağa TİEM 40 247b/10

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: sizinle, sizinle, sizinle, sizinle "sizinle" sizin için, sizinçün, sizinçün "sizin için "

siz zamirine +ıla, +ile, +la, +le, +içün, +çün vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zamir vasıta haline sokulur.

yüce tağları sizinle egilmegiçün dağı ırmağlar BKT 283b/7
 Tağrı Ta' ālāeyitdi qorqmağuz ben sizinlehāzırmen BKT 336b/3
 girçekleyicidür sizinile gelen kitābı aña imān getürsüz BKT 59a/1
 girçekler sizinle olan kitābı ki BKT 6b/7
 eger sizinleşavaş eyleseler BKT 62b/7
 şavaşmayınca sizinileanuğ içinde BKT 29a/4
 girçekleyicidür sizinile olan kitābı andan BKT 84b/7
 Eger sizin-ile şavaş eyleseler siz de anları öldürünüz MKT 21a/3
 dağı sizin-ile muntazır olurun ol āyetler gelmegi.MKT145a/11
 ol kim ' ahd bağladı sizin-ile anı şol vaqt kim TİEM 40 49b/2
 dağı eger çalıssa-dı sizin-ile anlar kim kāfir oldılar TİEM 40 244b/10
 anuğ gibi beyān eyler Tağrı Ta' ālāsizin-içünMKT 27b/6
 Kılduğ sizin-içün anda ma' işt dirlig-içünMKT 181b/10
 ihtiyār eyledi sizinçün İslām dīnini pes BKT 19b/4
 ruzisizinçündağımusahhar eyledi size BKT 273b/5
 ' iddetleri dükene. Eger süd içürseler sizin-çünMKT 412b/11
 Tağrıdan qorqasız ol Tağrı kim kıldı sizinçünBKT 4a/4
 dağısizinçünanda yolları yaratdı ola kim BKT 527b/1
 Tağrı Ta' ālāyaratdı sizin-içün yirde olğanı barçasmıMKT 4a/11
 Tağrı Ta' ālāğanidür, sizin-içünni' metler çok yaratıpdurMKT 32a/1
sizin içindağımusahhar eyledi ya' nī bouyn TİEM 40 122b/2
 Şusizin için andan içesi nesenedür dağı andan TİEM 40 126b/4

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: *sizcileyin* "sizin gibi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin eşitlik hali Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde de görüldüğü gibi *sizcileyin* şeklinde geçmektedir. Bu biçim metinlerimizde sık olarak geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır

degülüz biz illâademi *sizcileyin* dilersiz kim yağasız bizi BKT 270b/7

kim degşürevüz ya' nîsizüñ yirüñüze *sizcileyinler* TİEM 40 256a/1

degülven ben illâadamî *sizcileyin* vahy olunur beñdin TİEM 40 226b/9

6.1.2.3 III. Çokluk Şahıs Eki: (onlar, olar, anlar)

III. Çokluk şahıs zamiri de teklikte olduğu gibi işaret zamiri ile aynıdır. Eski Türkçede olar şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde de önce olar idi, sonradan anlar şekli de ortaya çıkmıştır. Eski anadolu Türkçesinden sonra olar şekli yerini tamamiyle anlar'a bırakmış, Osmanlıcanın sonlarında zamir nihayet bugünkü onlar şekline girmiştir (Ergin; 2009, 267).

Yalın Halde Kullanımı: onlar "onlar" anlar "onlar"

*Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin yalın hali için **anlar** ve **olar** şekillerinde görünmektedir (Timurtaş; 1994, 83).*

Ayrıca Bursa Kur'an Tercümesinde **anlar** şeklinde de görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

korğu dañıyoğdur anlara ne dañı **anlar** BKT 17a/2

biz tapmazuz anlara illâ bizi **anlar** Allâha BKT 495b/6

göstericidür muttakîlere **anlar** kim imân getürü BKT 2a/4

dañı degüldür **anlar** doğru yoldutıcılar anlaruñ BKT 3b/2

anlar hidâyet üstinedür anları yaradan Tañrı' dan MKT 2b/1

anlar yaman kavm-idiler. Vaqtî ki hağ geldi MKT 150a/6

bayıq **anlar** acırlar nite kim acırsız TİEM 40 43b/3

bayıq **anlar** âciz eylemezler ya' nîşoñra TİEM 40 86b/1

İlgi Hali Eki İle Kullanma: *anları* "onların" *anları*"onların"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin ilgi hali ekteki yuvarlaklaşmayla *anları* yanı sıra *onları* ve *oları* şeklinde geçmektedir. Bu biçimi BursaKur'an Tercümesinde *anları* şeklinde görmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyitdi uluları *anları* kim kâfir oldılar BKT 161b/1
anları başası hâş kullardan idi bu Kur'an BKT 493a/6
 pes aşşı eylemedi bazırganlıkları *anları* dağı BKT 3b/2
 dağı amel-i Şalih işlese *anları* müzdi vardur BKT 9b/4
 Tağrı Ta'ālā *anları* nūrını giderdi dağı MKT 3a/7
 giderdik *anları* yüreklerinde olan MKT 182b/10
 açılıp kalıcıdur gözleri *anları* kim kâfir TIEM 40 156b/8
 ola *anları* üzere hasrat andan yinilinel TIEM 4085a/11

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: *anları* "onları"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin yükleme hali Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi *anları* şeklinde görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anları korğutsandağı korğutmasandağı BKT 2b/2
 dağı *anları* kim sizden ilerüyidi ola kim siz BKT 4a/4
anları Tağrı Ta'ālā la' net eyler MKT 17a/8
 bilürsen *anları* alâmetler bile MKT 32b/1
 dağı kodı *anları* karañılıklar içinde görmezler TIEM 40 3a/2
 dağı bayık bildiñüz *anları* kim haddan geçdiler ya' nî balık avlādılar,
 sizlerden TIEM 40 5b/11

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: *anlara* "onlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin yönelme hali *anlara* şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kaçan muşibet yetse *anlara* eydürler biz BKT 23a/5

görmez misin ol kişiler ki eydürler ki anlaraBKT 86b/3
 gönder anlara resül özleri cinsinden MKT 14a/7
 beyân eylemeg-içün anlaraTaḥrı Ta'ālābuyruğumMKT 176b/10
 daḫı'acabaladılar kim geldi anlaraTİEM 40 215a/9
 daḫı boyun virmediler anlaraTİEM 40 72a/11

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: anlarda "onlarda"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindeçokluk 3. şahıs zamirinin bulunma hali **anlarda** şeklinde görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eger anlarda aḫıl ve tedbır bulsaḫuz BKT 76b/5
 daḫı anlarda olan maḫlūḫdaḫıTaḥrı Ta'ālāBKT 127a/7
 eger anlarda (5) yaḫşılıḫ görseḫüz def' eyleḫüz MKT 54a/4
 gökler daḫı yerler anlarda olan maḫlūḫāt daḫı MKT 88b/5
 Pes dartışma anlardayā'nī kitāb ehliyle, illā dartışmaḫ görinici
 140a/9TİEM 40

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: anlardan "onlardan"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindeçokluk 3. şahıs zamirininayrılma hali **anlardan** şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bir bölük anlardan işidürlerdi Taḥrı Ta'ālākelāmını BKT 11a/6
 imān getürse anlardanTaḥrıTa'ālānuḫ birliğine daḫı BKT19a/1
anlardanişidürler-idi Taḥrı Ta'āla kelāmınıMKT 8b/2
 Taḥrı Ta'ālārāzı oldı anlardan ḫā'at ḫabül eylemek bileMKT 140a/8
anlardan ilerü geçmiş bölükden TİEM 40 215a/9
 ḫaçan bir yaḫa ayrıldıḫuzanlardanTİEM 40 139b/5

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: anlarıyla, anlarıuyla, anlarıuyla, anlarıçün, anlarıuıçün

+la, +le ve +içün, +çün ile edatının ekleşmiş şekli olduğu için hal ekleri gibi yalnız teklik, çokluk ve iyelik şekillerinden sonra değil, bir hal eki olan genitif ekinden sonra gelebilmektedir (Ergin; 2009,238).

girçekligi vardır anlarıçün uçmağlar ki açar ağaçlar BKT 127a/5
 pes anlar hayrān oldılar anlarıçün vardır yaman' azāb BKT 404b/5
 kesb eyledükleri sebebi-y-ile ta' cıl eyler-idi anlar-çün MKT 208b/8
anlar-çün. Cennetler, bostānlar vardır. MKT 88b/3
 girçekleyici anlarıyla olan kitābı bıraktı bir tāife BKT 15a/4
 yegrekdür anlarıyla eger qaruşsañuzdağı BKT 34a/2
 Kaçan anlar-ıla olsan seferde, ğazālıkda MKT 66a/4
 istediler ki sen anlar-ıla yaqınlık eyleyüp MKT 417b/6
anlarıuyla dağı uyma hevāsına anlarıu kim BKT 149a/3
 ki berāber ola anlarıuyla yer ya' nī yuda anları BKT 84a/1
 ben anlarıuyla olaydum ulu sā' adete yētişirdüm BKT 88a/6
 dağı vardır anlarıçün uçmağ arı çiftler bıkır hüriler BKT 4b/6
 tahtılar üstinde yasduğlara tayanup oturalar anlarıçün BKT 479a/6
anlarıçün ulu ' azāb vardır yürekler acıdıcı MKT 2b/8
 vardır anlar-içün anda, her ne ki ebedi qalurlar MKT 253a/6
 senden ilerü dağı eyledük anlarıuıçün avrātlar BKT 268a/4
 açılmayā anlarıu için gökler qapuları TİEM 40 72a/11
 daqımālık olmaz anlarıu için ziyān degürmege TİEM 40
 151a/4

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: anlarıcılayın "onlar gibi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin eşitlik hali anlarıcılayın şeklinde görülmektedir.

gökleri ve yerleri qādir degül midür anlarıcılayın yaratmağa BKT
 481a/2
 yerlerden dağı anlarıcılayın iner buyruğ anlarında siz BKT 603b/5

6.2 İşaret Zamirleri:

"*Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşılayan kelimelerdir. İşaret zamirleri nesnelere bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. Yani bu zamirlerle belirtilen varlıkları şu veya bu vasıfları ile değil, yerleri ile ifade etmiş olurlar*" (Ergin; 1990, 259).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde işaret zamirleri **bu, şu, şol, o, ol** 'dur. Ayrıca çokluk şekli de **bular, bunlar, şunlar, ollar** şeklindedir. Ancak **şu** ve **şol** şeklini Bursa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde hiç geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

6.2.1 Bu Zamiri:

*Gabaine göre işaret zamirleri, şahıs zamirlerinin 3. şahsını temsil ederler. Gabaine bu işaret zamirinin de Eski Moğolca III. Şahıs zamiri *mu ve mun "o", çokluk mutşekillerile ilgili olabileceğini savunmaktadır (Gabain; 1988, 67).*

*Bu işaret zamirinin etimolojik Eski Moğolcadaki III. Şahıs zamiri *mun veya Moğulcada öz anlamına gelen *mön ile ilgili olabileceği Ramsted, Peppe ve Kotwicz gibi bilim adamları tarafından da ileri sürülmüştür (M. Rasanen; 1957, 27).*

İşaret zamiri bu'nun çokluk şekli bular ve bunlar olarak tesbit edilmiştir. Bugün zamirin bu şekli kullanılmaktadır. Çekim ve kullanılış olarak bugünkü durumla aynıdır.

Yalın Halde Kullanımı: bu "bu" bunlar "bunlar"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde bu işaret zamirini yalın hali **bu**, çokluk biçimi **bular** ve **bunlar** şeklinde karşılanmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes getirün bir süre **bu** Kur'an mişilli BKT4b/1

bu ahıf haqqıçün **bu** Kur'an'da ya'ni haqq olduğına BKT 2a/3

bu doğru yoldurvaqtı ki ise bildi MKT 39b/3

bu bize kandan? Eyit yâ Muhammed ol sizün MKT49b/11

dağışonrağı güne dağı degüldür **bular** inanmışlar aldarlar TIEM 40
2b/4

dağı getirsevüz seni **bunlar** üstine BKT 83b/6

kâfir olanlarıçün **bunlar** doğru yol üstinedürler BKT 85b/1

bunlar anlar mıdur? And içdiler Tanrı Ta'âlâadı MKT 81a/4

kâfir olanlarıçün **bunlar** hidâyet üstine doğru yol MKT60a/8

illâ Tanrı'dan ya' nî bunlar tapduğunun dükelinden TİEM 40 139b/6

İlgi Halde Kullanımı: bunun "bunun" bunların "bunların"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde bu işaret zamirini ilgi hali kullanımı bunun ve çoğulu bunların şeklinde geçmektedir. Ancak Manisa Kur'an Tercümesinde bu işaret zamirini ilgi hali bunun sadece teklik şeklinde kullanılmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgili hal ekini almış bu ve bunlar, işaret zamirinin kullanmanına örnekler aşağıdaki gibidir:

bunun gibi bu degüldür illâ taşnî' leri BKT 186a/3
 senünhtahtun bunun gibi nidür eyitdi BKT 408b/1
 size vaşiyet eyledi bunun bile MKT 102a/7
 eger dilesevüz biz eydürüz bunun gibi. Bu degüldür MKT125a/11
 bayık bunun içinde ya' nî Kur'an yitütlikdür kavma TİEM 40 157a/5
bunların dağı nicesi aña inanurdağı inkâr eylemez BKT 431a/6
 ' amellerinündağı bunların âlimlerine dağırişecekdür BKT 501b/5
 bayık işlemiş ola farizaları pes şunlar bunlarındur TİEM 40 150a/11

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: bunu "bunu" bunları "bunları"

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bu işaret zamirini yükleme hali bunu ve bunları şeklinde görünmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerden Manisa Kur'an Tercümesinde bu işaret zamirinin yükleme hali teklik şeklinde geçerken Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde çokluk biçimleri geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Yaratmadun sen bunu bāṭıl üstine MKT 52b/2
 ḥarām eyledi bunki siz eyitdünüz MKT 103a/1
 azere bunların ma' būd mı edinürsin taḥkīk ben BKT 137a/3
 ḡarre eyledi bunları dīnleri dēdiler dağı kim ki BKT 189a/3
 Mekke kāfırları bunları incidüğinden şonra git diler TİEM 40 132a/4
 şonra kim ' azāb eylenildiler ya' nî Mekke kāfırları, bunları
 incitdügindert şonra gitdiler TİEM 40 132a/4

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: **bunda** "bunda"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **bu** işaret zamirini bulunma hali **bunda** şeklinde görülmektedir. Bursave ManisaKur'an Tercümelrinde **bunda** şekli geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesindebu biçime rastlanılmamıştır.

bizi **bunda** eyit yâ Muhammed eger olsayduñuz BKT 68b/7
 savaş eyleñüz biz **bunda** (7) oturmuş biz Mūsā eyitdi BKT 110b/6
 iş üstine olsa-y-ıduñ bizi **bunda** öldürmezler-idiMKT 48b/7
 savaş eyleñüz cebbārlar bile taḥkīk biz **bunda** oturmuşbiz. MKT 77b/4

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: **bundan** "bundan" **bunlardan** "bunlardan"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **bu** işaret zamirini ayrılma hali **bundan** ve **bunlardan** şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ki kumaşları **bundan**yaḥşıydı ni' metleri daḥı BKT 332a/5
 sañaanlardan **bundan** burun (7) daḥı özge nebīlerki BKT 103a/6
 kıyamet güninde Taḥkīk biz **bundan**ğāfiller-idük MKT 120a/11
 kıvamün daḥı bilmezidi **bundan** burun. Sen şabr eyle MKT 157a/3
 bayık olduğdı ġāfillik içinde **bundan**ya' nī bu günden belki olduğdı
 zālımlar TIEM 40 156b/9
 bayık olduğdı ġaflatda **bundan**; pes giderdük senden TIEM 40 247b/6
 daḥı zulm eylediler **bunlardan**yitişür anlaraMKT 335a/9
 anlarıñ dutmağı **bunlardan** katkıydı taşarruf eylediler MKT 380b/8
 ol kim **bunlardan**imān getürdi Taḥrı'ya, daḥı şonrağı güne daḥı işledi
 eyü iş TIEM 40 5b/8

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: **buna** "buna" **bunlara** "bunlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **bu** işaret zamirini yönelme hali **buna** ve **bunlara** şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerindebununla ilgili örnekler aşağıdadır.

biz **buna** bildürdük ki bizden bir kimse yokdur MKT 349a/11
 girü alurlar ulu Taḥrıñun**buna** ihtiyacı yokdur TIEM 40 76b/4
 ki eyideler **bunlarani'** met mi vèrdi TaḥrıTa' ālāBKT 133b/7

tāifenūn anlara daḥı bunlaradaḥı atalarından BKT 300b/7
 ba' zısını ba' zısı bile ḥattā ki eyideler bunlaraMKT 92b/11
 Taḥrı'dan indi olunca bunlaraḥōş söz söyle TIEM 40 134b/3
 buyruḡından kim ire bunlara azgunlıqyā ire bunlara azāb aḡrıdıcı
 TIEM 40 170b/3

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: bunlarınla "bunlarıyla"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindebu işaret zamirinin vasıta hali sadece çokluk bunlarınla şeklinde TIEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır.

tā ḡullar daḡı bunlarınla barābar ola imdi ḡullar bunlarınla barābar
 olmaz TIEM 40 129b/9

Eşitlik Hal Eki İle Kullanımı: bunca "buna göre" bularınca "bunlara göre"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde**bu** işaret zamirini eşitlik hali **bunca** ve **bunlarınca** şeklindedir. Bursa ve ManisaKur'anTercümelerinde birer örneḡi geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesindegeçmemektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bunca genişligile andan şonra arḡaḡaytarup BKT 197a/6
 her ne ki dilese bularınca olmaḡ gerek MKT 128b/1

6.2.2 Şu, Şol Zamiri:

Yalın Halde Kullanım: şol "şu" şunlar "şunlar"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde**şu** ve **şol** işaret zamirini yalın hali **şu**, **şol** ve çokluk şekli **şunlar** şeklindedir.Ancak **şu** ve **şol** biçimi Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

şolayetlerindendür TaḥrıTa' ālanūn ola kim fikr eyleyeler BKT 154b/6
 anūn ḡölgesi şolşonıdır anlar kim şaḡındılar BKT 267b/5
 boyun viricilerüz şolbir bölük ḡavumdur bayıḡ geçdi TIEM 40 10a/9
 daḡı degüldür Taḥrı Ta' ālāsiz işlegen işlerden şunlarBKT 13a/2
 topraḡ bayāḡ biz mi yaratmaḡdavuz yeni şunlaranlardır BKT262b/5
 eyitti bayıḡşunlarḡonuklarındur pes rusvay eylemen beni TIEM 40
 125a/10

iy Çalabu'muz! sunlar ortağlarımızdır anlar kim TİEM 40 130b/7

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: sunuŋ "şunuŋ"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde su işaret zamirini ilgi hali sunuŋ şeklindedir. Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bayak sunuŋ içinde nişānlardur bir kavme kim endiŋe BKT 262a/7
 dağı sunuŋ içinde belādur Çalabuŋuz'dan ulu dağı ol vaqt BKT 270a/2
 'umurlu ululıŋlı olmayasın dükeli sunuŋ (3) oldı yavuz işi TİEM 40
 135a/2
 dağı isde sunuŋ arasında yol dağı eyit ögmek Tağrı'nındur TİEM 40
 138b/10
 dağı getürdük seni şanuk sunlarun üzere ya' nıŋavmun üzere TİEM 40
 130b/11

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: sunda "şurada, orada"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde su işaret zamirini bulunma hali sunda şeklindedir. Ancak TİEM 40 Kur'an Tercümesinde sunda geçerken Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelrinde hiç görünmemektedir. bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kim oldılarıdı işlerler yinildiler sunda (2) dağı döndiler ğorlar TİEM
 40 77a/1
sunda sinayā her nefis anı kim ilerü viribidi dağı döndürinildiler Tağrı
 dapa TİEM 40 99a/6

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: sundan "şundan"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde su işaret zamirini ayrılma hali sundan ve çokluk biçimi sunlardan şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

daha şadağa vërdiler sundan kim anlara rızq vërdük BKT 265b/3
 dağı harc eyleler sundan kim rızq vërdük anlara gizlü BKT 273b/2
 kâfiraruŋuz yigrek midür sunlardan ya' nı iy Qurayş yäsizüŋ midür
 TİEM 40 253a/8

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: şuna "şuna" şunlara "şunlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çok sık kullanılmayan şu işaret zamirinin yönelme hal ekli biçimi aşağıda gösterilmiştir.

dükeline meded eylerüz (6) şunlara dağı şunlaraya^c nī iki bölüğe dağı

TİEM 40 134a/6

dağı yokdur anlanın, şuna hiç bilmek; degül anlar, illā gümen eylerler.

TİEM 40 237a/9

6.2.3 O, Ol Zamiri:

Batı Türkçesinde şahıs zamiri olan *ol* ile işaret zamiri olan *ol* unyazılıştta benzerliği ve bunları birbirinden ayırmanın ancak konuşma sırasında konuşucu ve dinleyici arasında belirlenebilmesi sebebiyle bu iki zamir sürekli olarak karıştırılmış ve bunların bazı durumlar hariç yazılı metinde işaret zamiri mi yoksa şahıs zamiri mi olduğu kesinleştirilmemiştir. Sonuç olarak şahıs zamiri *ol* ile aralarında hiçbir farklı durum yoktur. İşaret zamiri *o*, *ol* un çokluğu *olar* ve *onlar,olar* şeklinde görülmektedir.

Yalın Halde Kullanımı: ol"o" onlar "onlar"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *ol* işaret zamirinin yalın hali *ol* şeklindedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerinde bütün eserlerde geçmektedir.

andan sonra dirildür dağı ol kim umaram kim baña benüm günāhum
bağışlaya 397b/3 BKT

dağı ol kim baña yédür-ür ve içdür-ür ve kaçan hasta olsam ol baña sağlık
vèr-ür 397b/2 BKT

hiç var mı ortaqlarunuzdan (2) ol kim toğru yol gösterür hağ dapa
TİEM 40 99b/2

dağı ol kim t̄ama^c dutar-ın kim yarlığaya baña yazuğumı yanud
güni.176a/5 TİEM 40

Size vardur kışās eylemekde dirlik. Yā ^c aklı olan gişiler! ol kim Tanrı
ta^c ālādan korqısar ādem öldürmek terk idesiz MKT 19a/11

Şavaş eyleñüz, ğazālık eyleñüz Tanrı yolına ol kim kâfirler bile sizün
bile şavaş MKT 20b/10

Bat Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *onlar* ve *olar* işaret zamirinin yalın hali sadece Bursa Kur'an Tercümesinde *onlar* biçiminde geçmektedir.

dağı yokdur anlara ne dağı *onlar* kayururlar BKT 17a/2

biz tapmazuz anlara illâ bizi *onlar* Allâh'a yakın eylemegiçün BKT 495b/6

dağılık in 'avrâtları *olar* bile kalanlardan oldu BKT 163b/6

dağıbağıl işlere girdiñüz *olar* girdigi gibi BKT 205a/2

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: olaruñ "oların"

Bat Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *ol* işaret zamirinin ilgi hali çokluk biçimi *olaruñ* şeklinde geçmektedir. Çokluk şekli *olar* işaret zamirinin ilgi haliyle kullanımına ilişkin Bursa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde birer örnek tespit edilmiştir.

Beni İsrâ'îli *olaruñ* somlığındandır derlerdi BKT 169a/6

Pes tañlatmasun seni mâlları anlanuñ, dağı oğlanları *onlaruñ* bayık diler Tañrı kim 'azâb eyley anlara TIEM 40 91b/4

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: onları "onları"

Bat Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *onlar* işaret zamirinin yükleme hali çokluk biçimiyle *onları* şeklinde tek bir örnekte geçmektedir.

onları konuqlamağa râzî olmadılar pes anda BKT 322a/2

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: onlardan "onlardan" olardan "olardan"

Bat Türkçesi Kur'an Tercümelerinde onlar işaret zamirinin ayrılma hali sadece Bursa Kur'an Tercümesinde *onlardan* ve *ollardan* şeklinde geçmektedir.

dağışağın *onlardan* seni azdurmasunlar niçesinden BKT 115a/6

çalemlerini çankı kişi *olardan* Meryemi besleye BKT 54a/5

'ahd eyledüñüz müşrik kâfirlerden Allâh bizardur *olardan* BKT 193a/3

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: *ona* "ona" *onlara* "onlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelrinde *o* işaret zamirinin yönelme hali *ona* çoğul biçimi *onlara* şeklindedir.

Bu biçim sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

çok eylemeğinizi sizi *ona* şebih yokdur ol her nesne BKT 521a/5
beni hâzretinden oturur men *onlara* doğru yolun üzre BKT 153b/1
bizüm âyelerümüzi bağıl eylemeğe *onlara* vardur 'azâb BKT 461b/4

6.3 Dönüştülük Zamirleri:

Yapılan işin yapan kişiye döndüğünü ifade etmek ve kendisine dönüleni anlam yönünden pekiştiren zamirler dönüştülük zamirleri olarak adlandırılırlar. Bu zamirler yapıları gereği diğer zamirlerden farklı olarak iyelik eklerini alarak kullanılabilirler.

Üzerinde çalıştığımız metinlerinde tespit ettiğimiz dönüştülük zamirleri *gendü* > *kendü*, *gendüz* > *kendüz* ve *öz* şeklindedir. TIEM 40 Kur'an Tercümesinde dönüştülük zamiri *gendü* ve *gendüz* şekline geçerken g > k değişmesiyle Bursa Kur'an Tercümesinde *kendü* şeklinde görünmektedir. Ancak Manisa Kur'an Tercümesinde sadece *öz* şeklinde geçmektedir. Manisa Kur'an Tercümesinde dönüştülük zamirleri *öz* şekline geçerken *kendü* şekli sadece bir tek örneğine rastlanmıştır.

6.3.1 Öz Zamiri:

Bazı bilim adamları tarafından etimolojik olarak Moğolcada ön taraf ve göğüs anlamlarına gelen öber kelimesine bağlanan öz zamiri Orhun Türkçesi eserlerinden başlamak üzere günümüze kadar gelen ve çok sık kullanılan bir dönüştülük zamiri olmuştur (M. Rasanen; 1957, 38).

Genel Türk Dili alanı içinde gerek tek başına gerekse bazı isim çekim ve hal eklerini de alarak da kullanılabilen bu zamir. *öz* dönüştülük zamirlerinin isim hal ekleriyle kullanım biçimleri bununla ilgili örnekleri aşağıda gösterilmektedir:

6.3.1.1 Hal Ekleriyle Kullanımı:

Yalın Halde Kullanımı: *öz* "kendi"

Bu şahıs zamirinin yalın halde kullanımında Orhun Türkçesi eserlerinden başlamak üzere Batı Türkçesine gelinceye kadar bir değişim olmamıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamirin yalın halde kullanımıyla ilgili örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

zulum eylemişdür öz nefsiñe dağı almañuz BKT 36a/4
 dağı kim yamanlıkkazana(3) öz nefsiçün kazanür BKT 95b/3
 Tañkık öz nefsiñe zulum eylemişdür MKT 26a/2
 Kim hañkık görse öz nefsiyiçündür. Şevābı özine virilür MKT 98a/6

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: özinüñ, özünüñ "kendinin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelinde öz zamirinin ilgi hali özinüñ şeklindedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol şeytāndur qorqudur özinüñ dostlarını pes BKT 71b/6
 bu sözler Cebrā'ıl dili üstinedür özinüñ şerhhalidür BKT 488b/5
 ribāyı terk eylese özinüñ olur. (10) Anuñ hükmi Tañrı Ta'ālāyādur MKT 32b/9
 anı harām eyledi. (9) özinüñ halkı mülkidür barça nesne MKT 271b/9
 biz özinüñ süñüklerin dërmez evet biz qādirlerüz BKT 623a/7

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: özin, özini, özünü "kendini"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelinde öz zamirin yükleme hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekleri aşağıda gösterilmektedir:

Ol özin melāmet eyledi. Eger ol çok zıkr eyleyüp tesbîh eyleyiciler olmasaydı MKT 324a/11
 saña şıgındurdum özini dağı zürriyyetini şeytān şerrinden ki sürülmişdür. MKT 38a/3
 evi şağfına andan şonra özünü boğup ipi kessün hilesi sevmegen nesneyi 357b/7 BKT
 pes vërsün emanet olğan emānet vërgene emānetini dağı qorqşun özünü aradan Tañrı'dan dağı 47b/4 BKT

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: özinde "kendinde"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelinde öz şahıs zamirinin bulunma hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekleri aşağıdadır:

giderdük özinde olan zañmet ve bağışladuğ özine BKT 353a/5

du'āsın kabûl eyledük, açduğ, giderdük özinde olan zararı virdük
MKT 229b/10

Ne nesne vardur özinde? degüldür ol illâ korquducıdır MKT 310a/3
kâfir oldılar eger özlerinde olsa her ne kim yerde varısaşamı bir anuñ
gibi dañı olsa bile fida vèreseler BKT 112b/1

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: özinden "kendinden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde özzamirinin yönelme hali özinden biçimindedir
Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Muhammed degildür illâpeygamber geçdi özinden BKT 67a/2
özünden yardım istemişti geçen günde gine Mūsādan BKT 415b/5
özinden özgeye bakmadı. Yirleri dañı yarattı MKT 98a/1
Taḥkîk geçdi özinden öñdün Resüller aşası Meryem MKT 83b/4
ta'addi eylemñüz sebt güninde dedük dañı aldük özlerinden BKT
101b/7
nice kavmi helâk eyledük özlerinden burun geçmiş zamānlarda BKT
128a/3
bilmezler mi nice kavmi helâk eyledük özlerinden burun MKT 89a/4
özlerinden burun ümmetler; ḥattâ ki daddılar bizüm 'azābumuzı MKT
102b/9

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: öz(X)ne "kendine"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde özzamirinin yönelme hal eki ile kullanımı ilgili
örneklerde aşağıda gösterilmiştir:

pes ol vaqt kim kendi özine eyitdi bilür men ki BKT 42b/6
cemi' yemişler dañı yetişse özüne kocalıkdañı anuñ BKT 44a/4
Dañı kitâb öğredür özine, ḥikmet bildürür dañı MKT 39a/5
dañı özlerine mu'cizâtlar gelgenden sonra dañı Tañrı Ta'âlâ BKT 59b/5
geldi özlerine beyân eyleyici deliller, mu'cizâtlar MKT 42b/8

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: özi+çün, öz+ile

Üzerinde çalıştığımız metinlerde vasıta hal eki ile kullanılan **öz** zamirine ilişkin örnekler aşağıdadır:

özümçün dedi pes ol vaqt ki Yūsuf geldi BKT 254b/4
 İslāh eyledük **öziçün** avrātını. Taḥkīk anlar MKT 230a/8
 ḥaḳ ḡazālīk eylemek ḥālīş **öziçün**. Ol sizi iḥtiyareyledi MKT 238a/11
 daḥı er ‘ avrātlar **özleriçün** yaradılmışdur MKT 36a/4
 biz yaralduḳ **özleriçün** biz yaratdığımız ḥayvānları MKT 319a/5
 Allāhdan dileye ki **özile** avuzluḳ arasında ıraḳ yollar ola daḥıkorḳudur
 sizi Taḥrı Ta‘ ālā BKT 52b/1
 yā niçün bir ferīşte gelmedi **özile** özünü girçeklemege yoḳdur senün
 üstüne BKT233a/2

6.3.1.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı:

Öz dönüşlülük zamirlerinin iyelik ekleriyle kullanılış biçimleri aşağıdadır

I. Teklik Şahıs :özümü "kendimi"

pes eyit yā Muḥammed ki ben işmarladum **özümü** BKT 51a/1
 eyitti getirünüz Yūsufı ḥāşedineyüm kendüyi(4) **özümçün** dedi
 254b/3 BKT
 ben teslim eyledüm **özümü**, Taḥrı Ta‘ ālāyā işmarladum MKT 36b/1
 yā **özlerümü** azışdı yoldan. Ma‘ būdlar eyide Sen münezzehsin
 şerīkden MKT 253a/9

II. Teklik Şahıs: öz(X)nün "kendinin"

sen **özün** resūlisin Taḥrı Ta‘ ālāḥanukluk vērir ki BKT 598b/1
 ‘ ayıbsuz daḥıḳavuşdur **özüne** iki ḳoluḡu ol iki mucizedür BKT 417b/5
 Taḥrısına ki anı ḥarām eyledi. (9) **özün** ḥalkı mülkidür barça
 nesne MKT 271b/9

III. Teklik Şahıs :özi "kendi"

Ki geḳdi ol şuyı **özi** bilesince imān getürenler daḥı BKT 40a/4
 Miḥrābda ḥaparda **öz** katında dürlü ni‘ metler eydürdi yā Meryem BKT
 53a/6

bostān içinde cemī^ʿ yemişlerden dürlü dürlü? özi daḥı ulu gişi olmuş
ola. MKT 31b/4

Vaḳtī ki geçdi ol şuyı özi daḥı imān getürenler bilesince (9) eyitdiler
bizüm tākātumuz MKT 28b/8

I. Çokluk Şahıs:özümüz"kendimiz"

ni^ʿ met virür fażlı keremi bile kime dilese ḳullarındanyoḳdur bize (8)
biz özümüz āyetler deliller getürmek illā Taḥrı Ta^ʿālānuḡ izni bile
Taḥrı Ta^ʿālātevekkül MKT 177b/8

II. Çokluk Şahıs: özünüz "kendiniz"

nedir Yūsuf'ı özünüz istedigüz vaḳt eyitdilerBKT 254a/4
pes özünüzüyaḥşılamaḡuz ol müttāḳileri bilicidürBKT 569b/2
taḥḳiḳ işlemezsiz. Ḳorḳuḡuz bir od ^ʿazābiḡdan, özünüzü ḥalāş eyleḡüz.
Ol oduḡ oduḡı ādem oḡlanı bile taşlar dur MKT 3b/9

III. Çokluk Şahıs:özleri "kendileri"

görürler anları iki özleriḳadırınca gözi görmek bile BKT 50a/1
ki gönderdi anlara bir peyḡamberözleri cinsinden (7) oḳurlar üstlerine
Taḥrı BKT 70a/6
anlar sefihler, ^ʿaḳılşuzlardur; lākin bilmezler özleri sefih olḡanı.MKT
3a/1
Taḥrı Ta^ʿālāḳatından taşdıḳ eyleyici özleri ḳatında olḡan kitābı
kiTevrīt^ʿdür. MKT 10a/3

6.3.2 Kendü, Gendü:

*Hamilton bu sözücüğün Türkçede **kin**"göbek, misk kesesi"ile Moḡolcada **küi**"göbek, göbek baḡı"olarak tanıklanabilen bir sözcükle (bu kelimenin kökü *ki olarak düşünölmüş ve sonundaki -n sesi de boyun, egin, ḳarın, alın, vs. organ adları yapan ek olarak deḡerlendirilmiştir.) Altay dillerinde bulunma-yaklaşma eki olan -du / -tu eklerinden oluştuḡunu ileri sürmektedir. Hamilton'uş bu zamir için önerdiği etimoloji şöyle izah edilebilir: *ki- /ke+n+tü (Hamilton; 1998, 92).*

*Batı Türkçesinde iyelik şekilleri dönüşlölük zamiri olarak kullanılan üçüncü kelime de **kendü** ile **öz'ün** birleşmesinden doğan **kendüz** veyagendüz kelimesidir. Bu zamir Batı Türkçesinden sonra, Osmanlıcada da terk edilmiştir. Dönüşlölük zamirleri birer iyelik*

şekilleri olduğu için çekim ve edata bağlanma durumları, isimlerden farkısızdır (Ergin; 2009, 273).

kendü, gendü ve *kendüz, gendüz* dönüşlülük zamirlerinin isim hal ekleriyle kullanım biçimleri bunula ilgil örnekleridir:

6.3.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı:

YalınHalde Kullanımı: *kendi, kendü / gendü, gendi* "kendi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* zamirinin yalın hali eksiz olarak geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kendü* ve *gendü* biçiminde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde sadece bir yerde *kendi* şekli geçmiştir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes ol vaqt kim *kendi* özine eyitdi bilür men BKT 42b/6
 kişiden kim gizledi *kendü* katındağı tanuqlığı BKT 20b/6
 Ya' kûb *kendü* nefsiñe Tevrât inmezden burun eyit BKT 60b/2
 ya' nî *gendü* nefsi için özr dilemege meşğül ola TIEM 40 132a/5
 kaygu dönene *gendü* yaņasına ya' nîkâfırlığa ziyân oldı TIEM 40
 158a/5

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: *kendüyi* "kendini" *kendülerini* "kendilerini"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* zamirinin kökü ünlüyle bitmesinden dolayı yardımcı ses +(y) veya +(n) eklenmiştir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nitekim durur ol kişi kim cin dutar *kendüyi* (5) ol anuñ gibi
 olmanuñ içindir BKT 45b/4
 eyitdi getirüñüz Yûsuf'ı hâşêdineyüm *kendüyi* (4) özimçün dèdi pes
 ol vaqt ki Yûsuf geldi BKT 254b/3
 eyitti Fir'avn görmez ben size ya' nî dilemez illâ anı kim görürin
 ya' nî *gendüzümü* TIEM 40223b/6
 ola kim sen helâk eyleyicisen *gendüzünü* olmaduğlarından (7)
 mü'minler eger dilersevüz indirevüz anlaruñ TIEM 40174a/6
 pes anlardur kim ziyân eylediler *kendülerini* BKT 152b/6
 anlar *kendülerini* doğru yol üstinedür iy âdem BKT 155b/2
 şanmasun anlar kim kâfir oldılar ya' nî *gendüzilerini* (6) de' vet olıcıla
 yirde TIEM 40 169b/5

sen helāk eyleyicisin gendüzünanların izlerince ya' nī TİEM 40
139a/7

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: kendilerinde "kendilerinde"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* ve *gendü* zamirinin bulunma hali fazla kullanılmamaktadır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde ManisaKur'an Tercümesinde bir tek örneği bulunurken Bursa ve TİEM 40 Kur'anTercümelerinde görülmemiştir.

emirlerini kendilerinde İhtilāf eylediler, onların barçası bize rucū'
eyler MKT 230b/2

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: kendüden "kendiden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* ve *gendü* dönüşlülük zamirlerinin ayrılma hali çok sık kullanılmıştır.

Çalıştığımız metinlerde bulunma hali ile ilişkin örneklerin aşağıda gösterilmiştir:

TağrıTa' ālā şapmazduk kendüden özge hiç kimseye biz BKT 286a/4
Tağrı Ta' ālāyāihtiyārlarını dağı azışa kendülerden BKT293a/1
karişik düşlerdür belki gendüden bağladı anı TİEM 40 153a/5
ya' nī gendüzünüzden nesneyi hālāylemeñdağıharām eylemeñ TİEM
40 132b/1
pes döndiler (11) gendüzilerindinyaña pes eyittiler bayıq sizler TİEM
40 155a/11

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: kendülere "kendilere"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kendü* zamirinin yönelme hal ekli durumu ile ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı ol kitāba ki indi kendülerekorqarlar BKT 75b/1
liğin oldılar kendülerinezulmēdiciler dağı ol BKT 8b/3
Karandaşının başını çekdi kendüye BKT 172b/5
bellü oldu kendüye ki atası Allāh düşmanıdır BKT 213a/4
güçleri yitmez gendüzilerineyarı virmeklige ne dağı anlar TİEM 40
154b/6
ya' nī kaçayıcağ gendünizine oğlına kızına mālına yavuzd' uāeyler
TİEM 40 133b/6

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: **kendüyle** "kendin ile"

kendü, **gendü** zamirine +**ile** vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zamir vasıta haline sokulur. **kendü**, **gendü** dönüşlülük zamirinin vasıta hal ekiyle kullanımına ilişkin üzerinde çalıştığımız metinlerde seçilmiş örnekler aşağıdadır:

kırtarduk biz şalih'i **kendüyle** olan müminleri dağı bizüm BKT 240b/1

bayıkoğru yol dutar **gendüzi için**dağı ol kim aza TİEM 40 133b/10
eylük eylesiz **gendüzünüz için**dağı eger yavuzluk eylesiz TİEM 40 133b/1

6.3.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı: **kendü**, **kendi** ve **gendü**

kendü ve **gendü** dönüşlülük zamirlerinin iyelik ekleriyle kullanım biçimleri aşağıdadır:

I. Teklik Şahıs: **kendüm** "kendim"

dağı ben **kendüme** istedim özünü rāzi olmadı mümteni' oldı BKT 251b/1

dağı girü döndürmez ya'nī şaytānı ilk yaratmaz dağı girü dirürmez
eyit eger azar-ısa-m bayıkoğ azarın **gendüzüm** 206a/4 TİEM 40

ya'nī Fātıma, dağı 'avratlaruğuzı (4) dağı **gendüzümüzleri**ya'nī
Peygamlır dağı Alī, dağı gendüzünüzleri TİEM 40 26b/4

III. Teklik Şahıs: **kendüsi** "kendisi"

dört kez and içmekdür Tağrı adıyla ki **kendüsi** girçeklerdendür BKT 375b/6

kimi dilese ve hidāyet vürür kim TağrıTa'ālā'nun çerilerin bilmez
illā**kendüsi** BKT 622a/6

illā ol kim harām eyledi Ya'küb **gendüzi** üzere, andan ilerü kim
indürinile TİEM 40 28b/1

I. Çokluk Şahıs:**kendümüz** "kendimize"

zulm eyledük **kendümüze** eger sen bizi yarlıgımsan yārahmet
étmezsen BKT 154b/1

Bayıkbiz zılm eyledük gendüzümüzedağı eger yarlıgamazsağ “bizi, dağı rahmat kılmazsağ bizi TİEM 40 70

II. Çokluk Şahıs: kendünüz"kendinize"

siz kendünüzü dāyım qalacağ mı şanursız bu dünyāda BKT 400a/7 dağı kendülerünüzü ayıblamağuzdağı bir birünüzü BKT 557b/2 zekātı. Dağı her nesene kim ilerü duttonuz gendüzünüzün, hayr; bul asız anı Tağrı qatında 9a/1 TİEM 40

Dağı her ne kim nafaqa eyleyesiz hayr, gendüzünüz içündür. Dağı nafaqa eylemeyesiz

III. Çokluk Şahıs :kendüleri "kendileri"

kendüleri üstine tağkık anlar kâfirleridiler eyide Tağrı Ta‘ ālāğiriğüzBKT 156b/5

ve anlar kendüleriahşı‘ amel işlerler şanūrlar anlar kâfir oldılar BKT 324b/6

otsuz yire pes çıkar-ur-uz anuğıla yir andan yıllıqları dağı gendüzileri ay görmezler mi198a/10 TİEM 40

kıyāmat günü ya‘nī qurtaralardı gendüzilerini anuğıla ‘azābdan dağı zāhir oldı 220b/4 TİEM 40

6.4 Soru Zamirleri:

İsimlerin yerini soru sorarak alan kelimeler soru zamiri olarak adlandırılırl<Ar. Bunlar üç çeşit olup biri insanların, biri nesnelere ve insanlar dışında kalan canlı varlıkların, bir diğeri ise yer adlarının yerini tut<Ar. Bu üç zamirden insanlar için kimi nesnelere ve insan dışındaki canlı varlıklar için ne zamirleri Kur'anTercümelerinde kullanılmıştır.

6.4.1 Kim:

Ramstad tarafından Türk dilleri ile aynı dil ailesinden sayılan Fin-Ugor dil grubundaki ke-n "kim"edatıyla ilgili görülen kim zamiri, Ramsted tarafından Moğolcadaki ke-n kelimesiyle de ilişkilendirilmiştir (M. Rsesnen; 1957, 40).

Clauson, kim zamirinin ne zamirine paralel olduğunu Fakatsoru sıfatı olarak kullanılmadığını belirtmiştir. Clauson'a göre bu zamir Türkçeye Hint-Avrupa dillerinin birinden girmiş olabilir (Clauson; 1972, 720).

Bu zamir, Eski Türkçeden itibaren kullanılmaya başlanmış ve günümüze kadar gelmiştir. Genellikle, Farsçadan alınmış olan kim ile ilgili görülmüş ve çoğu zaman köken olarak Farsçadan alınmış kim kelimesine bağlanmıştır. Kullandığımız eserlerde hem yalın hem de hal ekleriyle birlikte geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Yalın Halde Kullanımı: kim "kim"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde kim olarak kullanılan bu zamir ile ilgili kullandığımız metinlerden alınmış örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ol munāfıklar anlardur kim satun aldılar azgunlığı BKT 3b/1
 pes kim halāşolsa cehennem odından ve girse BKT 73a/7
 belki aşar şudur. kim içse andan menden degüldür MKT 28b/6
kim Mekke'ye girse emīn olur nefesine MKT43b/4
 aña kim işlerssiz habarludur kimdür ol kim ödünç vire Tañrı'ya TİEM
 40 257a/7
 tākayğurmayasız anuñ üzere kim geçdi sizden dağı sevinmeyesiz aña
kim virdi size TİEM 40 258a/6

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: kimüñ "kimin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde bu zamirin ilgi hali kimüñ olarak görülür. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Tañrı Ta'ālādini haqdur kimüñ dini yaşsıraqdur BKT 20b/2
 halk üstine hac eylemegi Mekke'ye kimüñ güci yetişse BKT 61a/1
 ba'zısı eydür ki kimüñ imānın arturdı sizden bu süredirler MKT
 142b/11
 benüm 'āzābum. Lāzım olur, vācib olur kimüñ üstine benüm 'āzābum
 hūlül eylese MKT 221b/3
 bayıq ol ol'dur işidici bilici haber vireyin mi size kimüñ üzere iner
 şeytānlar? TİEM 40 179a/1

Yükleme Hal eki ile Kullanımı: kimi "kimi"

Bu zamirin hal ekiyle kullanımı TİEM 40 Kur'an Tercümeseinde bulunmazken diğer kullandığımız eserlerde kimi şeklinde geçmektedir.

Bu soru zamirinin yükleme hal ekiyle kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

rahmetiyile *kimi* dilese TaḥrıTaʿālānuḥBKT 16a/3

Taḥrı Taʿālākuvvetlendürür nuşretile *kimi* dilese BKT 50a/1

daḥıyanuḥa getirürsin *kimi* dileseḥdaḥı*kimi* dileseḥ ayırduḡından
şonra ḥalaḡ-ı ricʿ ile 457b/4 BKT

TaḥrıTaʿālānuḥdur gök ehli daḥı yir ehli yazuḡ baḡışlar kimüḡ dilese
ʿafv eyler *kimi* dilese ʿazāb eylerMKT 46b/1

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: kimden "kimden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kims* soru zamirine ayrılma hal ekinini getirilmesiyle oluşan bu zamir biçimi Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kimden* olarak görülür.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kimden dileseḥ kimi dileseḥ ʿazīz eylersin BKT 51b/6

bir günüḡ ʿazābından ki uludur *kimden* ḡayıḥşa BKT 129a/5

Taḥrı Taʿālānuḥ mülkidür gökler daḥı yirler. ʿafv eyler *kimden* dilese
ʿazāb eyler MKT 374b/2

bir günüḡ ʿazābından ki uludur. *kimden* ḡayıḥşa ol ʿazāb ol günde
Taḥḡiḡ Taḥrı Taʿālānuḥa raḡmet eylemişdür, ol MKT 89b/11

Yönelme Hal Eki ile Kullanımı: kime "kime"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kim* zamirine yönelme hal ekinin getirilmesiyle oluşan bu biçim yaygın olarak kullanılmaktadır:

ḡiyāmet güninde Taḥrı Taʿālāvèrür *kime* dilese BKT 32a/4

kime dileseḥ ḡisābsuz müʿminler kāfirler (3) dost èdinmesinler
müʿminlerden özge daḥı kim anuḡ gibi 52a/3 BKT

siz bilseḡüz gerek. *kime* ʿazāb gelür ki MKT334a/7

kime dilese. Nefsüni helāk eyleme anlaruḡ üstine ḡasret çeküp
anlaruḡ MKT 311b/2

ata ʿavrātın ata öliceḡ oḡul gerek ise gerekmeḡe gendü alurıdı yā*kime*
gereg-ise çiftlendürür-idi TIEM 4036b/7

yavuz ay dağı bilmediler mi kim bayıkTanrı döşer ruzıyı her ***kime***
dilerise TİEM 40 220b/9

6.4.2 Ne:

Bu kelimenin kökeni ile ilgili gerekli bilgiler soru sıfatları bahsinde verildiği için burada ayrıca değrinilmeyecek, sadece kullandığımız metinlerdeki kullanımı üzerinde durulacaktır.

Çalıştığımız eserlerde hem yalın hem de bazı hal ekleriyle kullanılan bu zamirle ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Yalın Halde Kullanımı: ne "ne"

Ne zamirinin yalın hal biçimi, üzerinde çalıştığımız bütün eserlerde geçmektedir.

Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır.

beyān eylesün bize ol sığır ***ne*** nesnedür Mūsā BKT 10a/6
şehrine pes yēñüz anda ***ne*** yērden dileseñüz' afyetile BKT 8b/4
Tanrı Ta'ālā'yā ki beyān eylesün bize, (9) ol sığır ***ne*** nesnedürMKT
7b/9
Anlar-içündür hayr şer her ***ne*** ki kesb eylediler MKT 15a/11
yügütddürmemedünüzanuñ üzere atlar ***ne*** dağı develer velikin Tanrı
Mūsāllat eyler 260b/7 TİEM 40
müzd ulu dağı***ne*** oldu size inanmazsız Tanrı'yādağıyalavaç okır sizi
tāinanıcılar ya' nī huccatlara 257a/2 TİEM 40

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: neyi "neyi"

Bu zamirin yükleme hal eki ile Bursa ve Manisa Kur'an tercümelrinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmamıştır. +yi yükleme hal eki ile kullanılan bu zamirle ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağıTanrı Ta'ālāher ***neyi*** dilese yaradur ve ihtiyār eyler anlaruñihtiyār
yoğdurBKT 421b/7
neyi dilese işleyicidür hiç geldi mi sañaçeriler BKT 637b/6
her ***neyi*** ki dilese. Yā imān getüren gişiler! MKT 29b/2
Anuñ gibidür, Tanrı Ta'ālāyaradur ***neyi*** dilese MKT 39a/3

bāḳīḳomaz ya' nī neyi bulurısa helāk eyler, daḳı ḳomaz ya' nī
ikileyin dirilicek. TİEM 40 276a/3

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: neden "neden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **nes** soru zamirinin ayrılma hal ekiyle kullanımında +dan ayrılma hal eki kullanılmıştır. Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde bu biçim geçerken, Bursa Kur'an Tercümesinde bu yapıp rastlanılmamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Her neden ki sizi nehy eyler ḳaytuḳuz, Taḳrı'dan ḳorḳuḳuz MKT
403a/6

Ne ḳatı kāfirdür. Taḳrı Ta' ālāamı neden yaradı? MKT 435a/8
pes baḳşun ādami neden yaradıldı. yaradıldı şudan segriyici TİEM 40
283b/7

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: neye "neye"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **ne** soru zamirinin yönelme hal ekiyle kullanımında +ye yönelme hal eki kullanılmıştır. Bu hal ekini almış olan **ne** zamiri Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **neye** olarak görülür. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kim temettü' eylese umreyile ḥacce pes neye ki güci yētişse ḳurbān
eylesün BKT 30a/1

pes ḳapıḳuz neye dileseḳüz Taḳrı'dan özge BKT 497b/2

Ol Taḳrı Ta' ālāgālibdür, her neye dilese ḥükm eyleyicidür MKT
311a/1

işle her neye ki buyruşan ḳaparsın meni Taḳrı Ta' ālādilese MKT
323a/7

āy şanūr mı kim görmedi anı kimse? Ya' nī neden gelüp neye ḥarc
olduḳını eylese Taḳrı şorası degül 285a/11 TİEM 40

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **ne** soru zamirinin vasıta hal ekiyle kullanımında +**içün**, **çün** ve **ile** edat ekleri ile vasıta hal eki kullanılmıştır. Bu hal ekini almış olan **ne** zamiri Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **neyiçün**, **neçün** ve **neyile** olarak görülür. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes **neyiçün** öldürdünüzTağrı Ta'ālāpaygamberlerini BKT 14a/1

'azāb pes **neyiçün** tevbe eylemezler TağrıTa'ālā'yā dönmezler dağı

BKT 119b/3

neçünistiğfār eylemezler dağıTağrıyazuqlar bağışlayıcıdur BKT

119b/4

ben kıca olğandan sonra pes **neyile** muştılarınız BKT 279b/3

6.5 BelirsizlikZamirleri:

Nesneleri belirsiz bir şekilde gösteren ve bu nesnelerin asıl adlarının yerini alan zamirler belirsizlikzamiri olarak tanımlanır. Bu zamirler aynı isim gibi bazı hal eklerini alabilir ve çekime girebilir. Bunlar tamlamalarda da kullanılabilirve bazen de edatlarla kullanılabilirler. Bu zamirleri, isim çekim ekleri ve iyelik ekleriyle kullanım biçimleri aşağıda gösterilmiştir.

6.5.1 kim:

Yalın Hal Eki İle Kullanımı: kim "kim"

Aslında bir soru zamirden bu söz, bazı durumlarda belirsizlikzamiri olarak kullanılmaktadır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde **kim** kelimesinin hem yalın halde hem de yükleme hal ekini alarakbelirsizlikzamiri olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu zamirin Yalın halde kullanımı ile ilgili örnekler aşağıdadır:

anlar **kim**mān getirür kıyāmet olacağına dağı durğururlar BKT 2a/4

Tağrı'dan kırkıdılar anlara ulu şevāb vardur anlar **kim** kişiler anlara

eyitdi BKT 71b/2

rağmet ki nebīlkıdır. **Kim** men' eyley meni Tağrı Ta'ālā'nun

MKT158a/6

Kim azar Tağrı Ta'ālāyolından ol Tağrı Ta'ālāğāyetde bilicidür

hidāyet üstine olanları MKT 99a/9

dağı Tañrı tañuqlıq virür kim bayıq anlar yalancılardur TİEM 40 261a/8

Yükleme Hal Eki ile Kullanımı: **kimi** "kimi"

Bu belirsizlik zamiri yükleme halinde +i hal ekiyle kullanılmıştır. Bu zamirin yükleme hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

kimi dilese ve hidāyet verür kim Tañrı Ta'ālā'nun çerilerin bilmez illā kendüsi BKT 622a/6

kimi dilese pes imān getirüñüz Tañrı Ta'ālā'ya peğamberlerine BKT 72b/1

birbirine oğşar dağı oğşamaz ki kimi tatlü kimi ekşi. Görüñüz yimişini kaçan yimişi yitişse MKT 97b/8

Geldi anlar bizüm nuşretümüz, kırtarur biz kimi dilesevüz, dönmez bizüm 'āzābumuz ni' metümüz MKT 171b/5

6.5.2 kimse: "kimse, kişi"

6.5.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı:

Yalın Halde Kullanımı: **kimse, kimseler**

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde kimse belirsizlik zamiri olarak kullanılan bu zamir ile ilgili üzerinde çalıştığımız metinlerden örnekler aşağıdadır:

anlara özleri bilgen kimse ki nebīdür kāfir oldılar BKT 13b/3

ol günden kim fayide eylemez kimse kimseye hiç nesneyile kabül olmaz dağı BKT 18b/1

Allāh haqqına siz bilmegen nesneleri? Belā, kimse ki yamanlık kesb eylese MKT 9a/2

vaqtī ki geldi anlara özleri bilgen kimse nebīdür kāfir oldılar MKT 10a/4

dağı ayırd eylemediler hiç kimse arasında anlardan şunlar şonra TİEM 40 46b/3

Tañrı'ñuzdan dağı uymañuz andan ayruq kimseler dinine (7) az dağı fikr eylemezsiz BKT 152a/6

yā siz epsem olmahtañkī ol kimseler ki taparsız Tañrı Ta'ālādan özge BKT 180a/6

rahmet eylediği *kimseler* aşıl haq üstine ittifaq eylediler MKT 162a/8

Tahkik ol *kimseler* ki 'ibadet eylersiz Tanrı Ta'ālā'dan özge, sizün gibi kullardur MKT 122a/5

İlgili Hal Eki İle Kullanımı: *kimsenün* "kimsenin" *kimselerün* "kimselerin"

kimse belirsizlik zamiri, +*nuñ* ilgi hal ekini alarak ilgi durumuna girmiştir.

Üzerinde çalıştığım metinlerde *kimse* zamirinin ilgi hal ekli kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda yer verilmiştir:

ben yitürmezem *kimsenün* amelini sizden (7) irkekden ve dışiden bir biriñüzden BKT 74b/6

ol cezāsıdur ol *kimsenün* ki nefsi rezailden arındı tahkik biz vahy eyledük Mūsāya ki BKT 339a/7

Eger Muṭī' olsan yirde olan *kimsenün* çoğma azdurdılar seni Tanrı Ta'ālā'nuñ yolundan MKT 99a/7

sañayi' eylemezüz ecrini ol *kimsenün* ki yāḥşı 'amel işlediler. MKT 206a/9

hatta ki göreler nice oldı şını ol *kimselerün* ki özlerinden burun geçdiler anlar çoğıdı BKT 513a/7

icārete alğan *kimselerün* hem kuvvetlüdür hem emındür MKT 274b/1

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: *kimseyi* "kimseyi" *kimseleri* "kimseleri"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde belirsizlik zamiri *kimseyi* olarak görülür. Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

bilmiş ol *kimseyi* ki (7) benüm üstüme yüceltdün eger beni diri kıoysan BKT 306a/6

Tanrı Ta'ālāsevmez her ḥā'in *kimseyi*ni' metlerine kāfir olanlar daḡı BKT 361a/1

lākin Tanrı Ta'ālādiledüğü *kimseyi* çıkarur rahmeti bile MKT 100b/2

Ben secde mi eyler-men bir *kimseye* ki balçıkdan? MKT 199b/6

her ḥayvān cinsinden iki çift senün ehlini daḡı götür illā *kimseleri* ki şefā' at BKT 236b/7

şeytānlardan ol kimseleri ki denizlere talarlardı ve andan özge dağı
işler işlerdi BKT 353a/2
şirk mi getirürler? ol kimseleri ki bir nesne yaratmadılar, anlar
yaradılmışlardır MKT 122a/2
bilür ol kimseleri ki hidāyet üstinedür, toğrı yol üstinedür. MKT
201b/1

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: kimseden "kimseden" kimselerden "kimselerden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kimse* zamiri +*den* hal ekini alarak ayrılma hal ekiyle kullanılmaktadır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde tekil olarak *kimseden*, çoğul olarak da *kimselerden* şekilleri görölmektedir.

Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnek aşağıdadır:

ol kimseden ki yalan söyleye Tağrı Ta'ālāhāzretine yā eyide ki BKT
139b/4
ki baylardur kimseden nesne istemedükleriçün bilürsin anları
'alāmetleriyle halkdan nesne istemezler BKT 45a/7
Cāhil gişiler ğanī şanūrlar 'afif olmađ-ıçün ki kimsedemesne MKT
32b/1
Çatı hağ kimdür ol kimseden ki iftirā eyledi, Tağrı Ta'ālāhađkına
yalan söyledi? MKT 96b/9
dağı ol kimselerden ki biz yaratduğ bir cema'at vardur hidāyet ederler
BKT 178b/4
hađđini ki İslāmdīnidür ol kimselerden ki kitāb verildi anlara BKT
198a/1
bātl eyledi ol kimselerden kitāb virildi aña MKT 132b/8
yaratduğumuz kimselerden efzāl kıлмаđ MKT 200b/2

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: kimseye "kimseye"

+*ye* yönelme ekini alan *kimse* belirsizlik zamiri, yönelme haline girmiş olur. Bu belirsizlik zamirinin yönelme hal ekiyle kullanımı diğer isim çekim hal ekleri gibi hem teklik hem de çokluk şekilleriyle geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

dağı anlar ziyān eylemezler anuñıla hīç kimseye (4) illā izniyile
 Tañrın'nuñ BKT 15b/3
 meşeli ol kişilerün kim kāfir oldılar ol kimseye beñzer kim eşek gibi
 çağırur BKT 25a/6
 kāfir oldılar ol kimseye beñzer ki eşek gibi MKT 18a/9
 İbādet eylemeñüz Tañrı Ta'ālādan özge kimseye, atayā MKT 9a/6
 dağıkılurlar özleri bilmedügi kimselere naşibler vérdüğüümüz rızqdan
 BKT 288b/2
 eyit yā Muħammed ol kimselere ki taparsız Tañrı'dan özge mālİK
 olmaz BKT 464a/4
 ol kimselere ki taqvā üstinedür. Allāh'dan qorquñuz, bilüñüz MKT
 22a/11
 ol kimselere ki anlara menfa'atı yoqdur MKT 255b/9
 dağı durmazıduñuz hīç kimseye dağıyalavaç oqırıldı sizi sonumuzda
 TIEM 40 31b/10

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: kimseyile "kimseyle"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kimse belirsizlik zamiri + ile edatını alarak vasıta hal biçimini karşılamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

pes koy beni ol kimseyile ki yalanlar (4) bu sözi anları azın 'azāba
 yakın iltürürüz BKT 610b/3
 dağı anlar ol kimselele olur ki Tañrı Ta'ālāni' met (7) vérdi anlara
 nebilerden şādıklarından şehidlerden şālihlerden BKT 87b/6

6.5.2.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kimse zamirinin II. Çokluk ve III. Çokluk iyelik ekleriyle kullanıldıkları görülmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eger ĥasta olsañuz yā seferde olsañuz yā bir kimseñüz gelse şu evinden
 yā BKT 84a/4
 diledüğüümüz kimselele dağıdağı helākētdük müsrifleri taħkik biz
 indürdük size BKT 346a/5

6.5.3 Kimesne, Kimsene

Yalın Halde Kullanımı: kimesne, kimsene "kimse"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kimesne*, *kimsene'nin* yalın halyanında bazı isim çekim eklerini de alarak belirsizlik zamiri olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu zamirlerin yalın halde kullanımlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Yā mültef olan kimse, kumāşı yā liḥāfi bile yatup
uyuklayan *kimesnedur* gice bile illā az eksük eyle. MKT 425b/7
ol kayğu budur ki *kimsene* bilmezdi oğlanları eyitdiler Allāhi sen
unutmazsın BKT 258a/7
söyler biz *kimsene* ki heñüz beşikde oğlandur dēdiler 'İşa söyledi ve
eyitdi ki ben TañrıTa'ālā'nuñkulı men BIKT328a/1
dağı girü bakmasun sizden *kimsene* illā' avrātuñbayıq iricidür TİEM 40
108a/10
çok isteyesen ya' nī çok yanud umup mālunı *kimsene* virme TİEM 40
275b/9

İlgili Hal Eki İle Kullanımı: kimesnenün, kimsenenün "kimsenin"

Bu zamirin ilgi hal ekiyle kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Tañrı Ta'ālāve hem anlardur aql issileri ol *kimesnenün*ki (2) vācib
oldı üstine BKT 498a/1
erine cezā degüldür ol *kimsenenün* ki senün ehlüne (2) yamanlıkçaşd
eyleye BKT 250b/1
dağı yokdur *kimsenün*, anuñkatında, hiç ni' met kim yanud virinilür
illā istemek için, Çalabı'sı rızāsını TİEM 40 286a/8

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: kimseneyi "kimseyi"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu biçim sadec Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

illāTañrırahmet eyledügi *kimseneyi* Çalabu'um (3) günāhlar
bağışlayıcıdur BKT 254b/2
kişiden gayrı *kimseneyi* ol biz zālimlerden oluruz dēdi BKT 257b/4

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu biçim sadece TIEM 40 Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

çok isteyesen ya' nī çok yanud umup mālum kimseneye virme dağı
Çalabuñ için şabr eyle TIEM 40 275b/9

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: kimsenden "kimseden"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu biçim sadece TIEM 40 Kur'an Tercümesinde bir örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

dağı korkmazlar hīç kimseneden, illā Tañrı'dandağı tap oldı Tañrı
TIEM 40 201a/7

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: kimseneyiçün" kimseye için"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kimsene* belirsizlik zamiri +*içün* edatını alarak vasıta hal biçimini karşılamıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

yalanlarsız yā ins bile cin. kimsene-y-içün ki kırğar Tañrı
Ta' ālāhazretine durmağdan hisāb-içün MKT 391b/11

6.5.4 bir kimse:" herhangi bir kimse"**Yalın Halde Kullanımı:**

Bu belirsizlik zamiri Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bir yere sürebiz halkınlardan bir kimse (4) kıomaz biz dağı BKT
318b/3

dağı bizden bir kimseyeoğdur illāanuñ bilinmiş mağamı vardur BKT
488b/4

Sizden *bir kimse* yoktur; illā cehenneme girse gerek. Taḡrı Ta' ālāüstine vācibdür MKT 216a/8
daḡı yirleri, men' eyley zāyil olmaḡdan. Eger zāyil olsa *bir kimse* durmaḡ bilmez MKT 314b/8

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: bir kimseyi "herhangi bir kimseyi"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamirle +*yi* yüklem hal ekinin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

feriḡteher eyitdiler yaradur musun yer yüzinde *bir kimseyi* ki fesād ēde anda daḡıkanlar dōke biz tesbīhēderüz BKT 5b/3
ki Taḡrı Ta' ālāba'ḡ eylemez, diri eylemez *bir kimseyi*, didiler. MKT 424a/11
Taḡrı Ta' ālā *bir kimseyi* Niçün bostān ki girdükde sen eyitmedi+sen Taḡrı Ta' ālāher ne dilese olur? MKT

6.5.5 her ki, her kim: "kim ki, her kim, her kim ki"

Yalın Halde Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri yalın halde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir. Diğer kullandığımız eserlerde yalın hali biçimine rastlanmazken bazı isim çekim ve hal ekleriyle birlikte kullanıldıkları görülmektedir.

Bu zamirin kullanımını ile ilgili örnekler aşağıdadır:

kim indürdi Taḡrıanūḡ içinde daḡı *her kim* hüküm eylemeye TİEM 40 53a/2
sevmez zālimları daḡı *her kim* öç ala zulm eylenildüğinden sonra anlar yokdur anlarıḡ üzere hīç yol 231b/9 TİEM 40

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: her kime "her kime"

+*e* yönelme hal ekini alan *her kim* belirsizlik zamiri, yönelme hali biçimiyle kullanılır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde bu biçim geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ay dağı bilmediler mi kim bayıkTağrı döşer ruzıyı her kime dilerise
(10) dağıtar dutar? TIEM 40220b/9

Yavuz ay dağı bilmediler mi kim bayıkTağrı döşer ruzıyı her kime
dilerise TIEM 40220b/9

her kime dilesevüz zāyī^c eylemezüz muhsinler ecrini dünyāda āhiretde
tamām virür biz MKT167a/10

yitişdürür-biz rahmet ümüzi (10) her kime dilesevüz, zāyī^c eylemezüz
muhsinler ecrini MKT 167a/10

Yüklem Hal Eki İle Kullanımı: her kimi "her kimi"

Bu belirsizlik zamiri yüklem hal +*i* ekiyle birlikte kullanılmıştır. Bu biçim Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

her kimi ki yaman^c ameller şaklaşan dünyāda ol günde ki kıyamet
günidür MKT 338a/9

her kimi dilese nitcki sizi yaratdı özge kavm zürriyetinden MKT
100b/11

dağıher kimi azdura Tağrıyoğdur anuñ yol gösterici dağıbayık geldi
size Yūsūf TIEM 40 223b/10

dağışakla anları yavuz işlerden dağıher kimişaklayasın yavuz işlerden
ol gün bayık 222b/3 TIEM 40

İlgili Hal Eki İle Kullanımı: her kimün

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **her kimz**amiri, +*ün* ilgi hal ekinin alarak ilgi durumuna girmiştir. Bu biçim sadece Manisa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bu zamirin ilgi hal ekli kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

her kimün mizānı ağır gelse yā^c nī ḥasenātı yā ḥasenāt dartılan nesne
MKT 105a/7

Ba^c zısı Ba^c zısna şormaz özi ḥāline Meşgūl olduğı-çün. her kimün ki
mizānı ağır gelseMKT 243b/6

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: *her kimtin* "her kimden"

Bu belirsizlik zamiri, + *tin* ayrılma hal ekiyle birlikte kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Ol günde ki da'vet eyler-biz her gişi kitābı bile, dīni bile *her kimtin*
kitābı virüse sağ eline MKT 200b/3

6.5.6 her biri, her birisi, biri: "her biri ,her birisi, biri"

6.5.6.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

YalınHalde Kullanımı:

ve güneşi ve ayı *her birisi* bir felekde seyr ederler daḥı biz kılmaduk
BKT 348b/2

daḥı nice musaḥḥarédüpdür ayla güneşi her birisi yörür feleginde (5)
bir müddete degin BKT 445a/4

severler *her birisi* ki biḥ yıl 'ömri ola. biḥ yıl 'ömri olmaḥ MKT 10b/9
illā iki 'ākıbet birisini ki *her birisi* aḥsen-i 'avākıbdur ki yā nuşret yā
şehādet MKT 135a/8

nışānhır kaçınılmışlar ya' nī *her birisi* yitlipüḡ idi, *her birisi* arasında bir ay
ıdı TIEM 40 77b/

İlgili Hal Eki İle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri, + *n(X)ḡ* ilgi hal ekini alarak ilgi durumunu karşılamıştır.

Bu zamirin ilgi hal ekli kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda yer verilmiştir:

daḥı atası anası naşibi *her birisinün* naşibi altı ülüşde bir ülüşdür BKT
77b/4

daḥı her birisine birere oturup ṭayaḡacaḥ yer eyledi daḥı *her* (5)
birisinün eline bir bıçaḥ vėrdi BKT 251a/4

yaşduḡlara dayanmaḥ için, virdi *herbirisinün* eline bir bıçaḥ. (3)
Eyitdi ki çık anlar üstine MKT 165a/2

daḥı atasının aḡasınuḡ, *herbirisinün* ol ikiden, altıda birdir TIEM 40
35b/11

Ayrılma Hal Eki İle Kuulanımı:

Bu belirsizlik zamiri, +*den* ayrılma halekine almıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelelerinde birer örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

olalar hidāyet üstine, olalar ümmetlerüñ herbirisinden.vaḳtī ki geldi
anlara ḳorḳuducu MKT 314b/11

daḳı uşbu ṭuzludur, acıdaḳı her birinden yirsiz tāze et ya' nī acı
deñizden TİEM 40 207a/5

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamirin yükleme hal ekiyle kullanımına sadece bir örnekte rastlamaktayız. Bu kullanım ile ilgili örnek aşağıda gösterilmiştir:

eger her birinden ayrılısalar TaḳrıTa'ālā bay eder her
birini metlerinden TaḳrıTa'ālāğāyede ğanidür BKT 98a/5

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

+*ne* yönelme hal ekini alan her birisine belirsizlik zamirinin üzerinde çalıştığımız metinlerde kullanımıyla ilişkin örnekler aşağıdadır:

daḳı her birisineanlaruñ (7) Taḳrı Ta'ālā' amelleri cezāsın vërse gerek
Taḳrı Ta'ālāanlar işledüğü işleri bilicidür BKT 245b/6

pes anı Süleyman'a bildürdük ve her birisine ḥükm vërdük ve 'ilm
vërdük daḳı BKT 352b/4

eyide Taḳrı Ta'ālā her birinüze vardır ülüş likin siz bilmez siz BKT
157a/3

ina eyleyici 'avrāt bile, zinā eyleyici ere vuruñuz her birisine (6)
anlardan yüz ağaç MKT 244b/5

zinā eyleyici er uruñ her birisine ol ikiden yüz urmaḳdaḳı dutmasun
sizi ol ikide TİEM 40 166a/1

6.5.6.2. İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu belirsizlik zamirinin bazı iyelik ve hal ekleriyle birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Bu zamirin kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmektedir:

III. Teklik Şahıs Zamiri: her birisi"her birisi"

dağı her birisineanların (7) Tañrı Ta'ālā' amelleri cezāsın vërse gerek
Tañrı Ta'ālānlar işledügi işleri bilicidür BKT 245b/6

I. Çokluk Şahıs Zamiri: her birimiz "her birimiz"

her birimizmuntaızırdur bizden ve sizden muntazar oluñuz pes
bileceksiz BKT 345a/3

eyit her birümüz muntaızırdur bizden, sizden, temettü' eyleñüz. (10)
bilseñüz gerek,

kim toğrı yol ehlidür, kim hidāyet üstinedür.MKT 224b/9

II. Çokluk Şahıs Zamiri: her birinize "her birinize"

eyide Tañrı Ta'ālāher birinize vardur ülüş likin siz bilmez siz BKT
157a/3

6.5.7 ne

Bu kelime hem soru sıfatları hem de soru zamirleri bahsinde geçtiği için burada bilgiler verilmeyecektir. Sadece isim çekim hal eki ve iyelik ekleriyle kullanımı üzerinde durulacaktır.

Yalın Halde Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu tür kullanımla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

kāfir olanlar eydürler ne diledi Tañrı Ta'ālābu meşeli eyitmekden
BKT 5a/2

ol gün ki aşşı eylemeye māl ne dağı oğıl ve kızillā ol kimse ki gele
Allāhğa zretine aru sağ göñül bile 397b/7 BKT

ħacda ħac tamām olunca neki işleseler ħayrlarda Tañrı Ta'ālā anı bilür
MKT 21b/9

Her ne ki işleseler (5) nefslerinde yâhşılık bile. Tañrı Ta'âlâ'azîzdür
MKT 27b/4

ağar anlarıñ altından ırmağlar ebed kalıcılariken anun idindedağı ne
eyüdür işleyicilerün müzdiTİEM 40 12b/10

iy atamız! ne isterüz ya'nîâmîn eyelüğine nişân, bundan artuğ uşbu
mâlumuzdur, döndürinildi bize TİEM 40 114a/11

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: neyi "neyi"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ise bu zamirle +yi yükleme hali ekinin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Bu belirsizlik zamirinin yükleme hal ekiyle birlikte kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

neyi dilese kaçan hüküm eylese bir işe pes aña ol BKT 54b/3

neyi dilese işleyicidür hiç geldi mi saña çeriler heberi ki BKT 637b/6
Tañrı Ta'âlâtekdür âhiret dağı dünyâ virür kime dilese neyi dilese. İy
nice melek MKT 386b/3

eyitdi Anuñ gibidür, Tañrı Ta'âlâyaradur neyi dilese. (4) Kaçan hüküm
eylese bir ise aña eydür MKT 39a/3

neyi bulur-ışa helâk eyler dağıkomazya'nî ikileyin dirilicek renk
döndüricidür derilerünTİEM 40 276a/3

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: neye "neye"

neye olarak kullanılan bu zamir Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken
Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bu zamirin yönelme hal eki ile kullanımına ilişkin örnekler aşağıdadır:

umrile hacca pes neye ki güci yetişse kurbân eylesün BKT 30a/1
pes şapunuzneye dileseñüzTañrı'dan özge eyit ziyânlular BKT 497b/2
ây şanur mı kim görmedi anı kimse? Ya'nî neden gelüp neye harc
olduğunu eylese Tañrı şorası degülTİEM 40 285a/11

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: neyile "neyle" neyiçün "neyçin"

Bu belirsizlik zamiri vasıta hal *ne+yile,+yicün* ekleriyle birlikte kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamirin vasıta hal ekleriyle kullanımına sadece Bursa Kur'an Tercümesinde rastlanmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ben koca olğandan sonra pes *neyile* muştıarsız beni dedi BKT 279b/3
 'azāb pes *neyiçün* tevbe eylemezler TañrıTa'ālā'ya dönmezler dağı
 neçün istiğfār eylemezler BKT 119b/3
 namāzdan dağı pes siz *neyiçün* kayıtmazsız TañrıTa'ālā'ya muti'
 oluñuzdağı muti' oluñuz BKT 122a/5

6.5.8 ne kim: "ne ki, şey"

Yalın Halde Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *ne kim* belirsizlik zamirine sadece yalın halde rastlanılmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ne kim işleseñüz görür dağı vèriñüz yetimlere mällarını dağı
 değışmeñüz BKT 76a/3
 haçtamām olunca dağı *ne kim* işleseñüz hayırdan Tañrı Ta'ālā anı bilür
 30a/6 BKT
 anuñdur *ne kim* göklerdeñür dağı *ne kim* yirdedür dağı dapdur Tañrı iş
 sürici TIEM 40 48a/1
 degülsin anlaruñ üzere Müsällat ya' nī *ne kim* dilersin eyleyesin TIEM
 40 284b/4

6.5.9 her ne:"her ne"

Yalın Hal Eki İle Kullanımı:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *her ne* belirsizlik zamiri hem yalın halde hem de bazı isim çekim ve hal eklerini alarak kullanıldığı görülür.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı anuñ halkı mülkidür *her ne* göklerdeyise ve *her ne* kim yerlerseyise
 kimdür oldur BKT 41b/1

dağı eyitdiler her neāye bile ki gelsen bize sehr eylemegiçün BKT 169b/1

Eyitdiler her ne bile ki gelsek (5) bize sihr eylemek içün biz aña imān getürmez-biz didiler MKT 115b/4

Yüklem Hal Eki İle Kullanımı: her neyi "her neyi"

Bu belirsizlik zamiri yükleme hal +*yi* ekiyle birlikte kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde bu zamirle ilgili örneklere rastlanırken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz anlar ƙarında her neyi dilesevüz bilinmiş vakte degin BKT 356b/2

her neyi dilese münezehdür ol Allāh birdür BKT 496a/2

Hîç toğurmadı. Tañrı Ta'ālāeyitdi Anuñgibidür, Tañrı Ta'ālāişler her neyi dilese. MKT 38b/2

borç virün üz Tañrı Ta'ālā'yāyāhşı borç virmek. her neyi ki taqđim eyleseñüz MKT 426b/8

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: her neye "her niye"

Bu belirsizlikzamiri +*ye* yönelme hal ekiyle birlikte kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde bu zamir kullanımına rastlanılırken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmamıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ihrāmdan her neye ki gücünüz yětse ƙurbānediñüz BKT 29b/5

‘āşī olmaz<Ar. Tañrı Ta'ālā(3) her neye buyurşa işlerler Tañrı Ta'ālābuyurduğı nesneyi. MKT 414b/3

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: her neden "her neden"

SadeceManisaKur'an Tercümesindebir tek örnekte rastlanılan bu zamirin kullanımıyla ilgili örnek aşağıdadır:

virse aluñuz. her neden ki sizi nehy eyler ƙaytuñuz, Tañrı'dan ƙorƙuñuz MKT 403a/6

6.5.10 **ķamu**: "hep, bütün, herkes"

Yalın Halde Kullanımı:

Sıfat, zarf ve zamir olarak kullanılan bir kelime sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir:

nesnelerin *ķamusını* andan Şoğra gökleri yaratmağa başladı BKT 5b/1
 Tağrı Ta' lnuğ rızası *ķamusından* efdldur dağı Tağrı Ta' lgrr
 Đullarını BKT 50a/7
 eger özlerinde olsa her ne kim yerde varısa *ķamusı* bir anuğ gibi BKT
 112b/1
 anların *ķamusı* bize dnecektr pes kim ki eylik eylese BKT 354a/4

6.5.11 **ayruk**: "başka, türlü, farklı"

Belirsizlik zamiri üzerinde çalıştığımız metinlerden sadece TEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir

andan helk eyledük *ayrukları* dağı bayığ siz geçersiz anlaruğ üzere
 ya' n Şam yolında TEM 40 214a/11
 es deĐŐurdi anlar kim Đulm eylediler, bir sözi, andan *ayruk* kim
 eyidildi anlara TEM 40 4b/10

6.5.12 **cümle, cümlesi**: "cümle"

Arapça olan bu kelime sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bu kelimenin belirsizlik zamiri olarak kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

kim Tağrı bağa anlaruğ bir *cümlesin* getüre (6) ol Allh her nesneyi
 bilicidür BKT 258a/5
 ya' n aru dutaruz *cümleye* eyitti bayığ ben bilrin anı kim bilmezsiniz
 TEM 40 3b/11

6.5.13 nice: "nasıl, ne kadar, ne şekilde"

Bu belirsizlik zamiri üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde isim çekim hal eki ve iyelik ekleriyle görülürken Manisa Kur'an Tercümesinde sadeceyalın halinde geçmektedir. Bu zamirin isim çekimi ve iyelik ekleriyle ilgili örnekler aşağıdadır gösterilmiştir:

6.5.13.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

Yalın Halde Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri üzerinde çalıştığımız metinlerde yalın haldeyken *nice* şeklinde görülür. Bu zamirin yalın haliyle Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nice çıkardılarsa sizi fitne eylemek öldürmekten katıdır BKT 29a/3
 bizi od yandırmaz illā *nice* gün ki sayılmışdur kırk gün kadarınca
 MKT 36b/11
 eyitti eyidici anlardan (2) *nice* dölendünüz ? eyttiler dölendük bir gün
 TİEM 40 140a/2
 yazuklular gibi ne oldı size *nice* hüküm eylesiz TİEM 40 270b/2

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *nice* belirsizlik zamirinin yönelme hali zamir köküne yönelme hal eki +*e* getirilmesiyle oluşur. Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

bağlı ma' bûdlardan pes *nicesine* Tanrı Ta' âlâhidâyet vèrdi BKT 286b/1
 özlerine delil êtdük *nicesine* inerler anlaruñ BKT 480a/7
 dağı ilerü geldi bir niceleri bir *niceye* orışurlar eyittiler bayık biz
 olduğ ilerüden yanı dünyâde TİEM 40 250a/8
 aña söz-ile yüksek getürmegi gibi bir niceñüzün bir *niceñüze* kim bağlı
 olmaya TİEM 40 245b/9

İlgili Hal Eki İle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri 2. teklik ve I. Çokluk şahıs iyelik eklerinin üzerine ilgili ekinin +*nüñ* eklenmesiyle meydana gelir.

Bu zamir türünün kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Tağrı Ta'ālāsöyledi Mūsā gibi dağı yüceltildi nicesinün BKT 40b/7
 anlar nicesinün andan şonra tevbelerin kabûlêtdi BKT 213b/4
 aña söz-ile yüksek getürmegi gibi bir niceñüzün bir niceñüze kim bağıl
 olmayaTİEM 40 245b/9

Yüklem Hal Eki İle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri yükleme hal eklerinin +in,+ün, +ni ve +izamire ilave edilmesiyle edilir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamirin yükleme hal ekiyle kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

yêr yüzinde ümmet eyledük anlaruñ nicelerinî şâlihler eyledük BKT
 176b/1
 dağı ilerü geldi bir niceleri bir niceye şonşurlar eyittiler bayıķ biz
 olduķ ilerüden yanı dünyâdeTİEM 40 250a/8
 arañuzda bir niceñüz oķımağı gibi bir nicey bayıķ bilür Tağrı anları
 kim uğurlayın çıkarlar TİEM 40 170b/2
 anlaruñ nicelerinî sañağaber vêrdük ve nicelerinî sañağaber vêrmedük
 BKT 513a/1
 efdâl kıldı niceñüzi niceñüz üstine rızķda ol efdâl olanlar BKT 290b/2

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

+den ayrılma hal ekinin eklenmesiyle meydana gelen bu zamir türüyle ilişkin örnekler aşağıdadır:

ümmetlerüñ nicesinden pes kaçan ki geldi özlerine peygambar BKT
 474a/3
 aña bildürdi nicesin ve i' rāz êtdi nicesinden (6) olvaķt ki ħaber vêrdi
 BKT 604a/5
 Bir niceñüz bir niceden yanı dükelcügüñüzün ħükmi birdür pes anlar
 kim gittiler yirlerinden dağı çıkarınıdılar illerinden TİEM 40 34b/5

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TIEM 40 Kur'an Tercümesinde bir örnekte görülen bu zamir türüyle ilgili örnek aşağıdadır:

dağı gicenün bir nicesinde tesbîh eyle yānamāzkıldağı yüz
döndürdüğünde ılduzlar TIEM 40250b/11

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Vasıta hal eki zamire +ile edatı vasıta ekinin ilave edilmesiyle elde edilirken bu biçim sadece Bursa Kur'an Tercümesinde tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıda gösterilmiştir:

bir niceñüzledağı ol kişiler ki depelendiler Tañrı yolında anlar
‘amelini Tañrızáyı’ eylemez anlara hidāyet vērür BKT 547b/1

6.5.13.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

nice belirsizlik zamirinin iyelik ekleriyle kullanımına ait örnekler aşağıda gösterilmiştir:

II. Tekli Şahıs:

nicesin yüceldür kaçan yer ditreyip deprense çatı deprenmek ve tağlar
uvansağatı uvanmak BKT 577a/4
ol vaqt ki bildürdi ve muti etti nebıyyallah aña bildürdi nicesin ve
i‘rāz etti BKT 604a/5
dölendük bir gün yā günün bir nicesinya‘nī güneş doğa dururken
girdiler TIEM 40 140a/2

III. Tekli Şahıs:

hayrluydı anların nicesinmü’minlerdür dañıanların çoğı fāsıqlardur
BKT62b/6
Tañrı Ta‘ālākatında oğlan nesne yegdür yahşı kişilere tañkīkitāb
ehlinün nicesi BKT 75a/7
dağı bir nicesianların oldur kim kulağ dutar señdinyaña tākaçan
çıkdılar çatundan eyittler anlara kim virinildiler TIEM 40 242a/8

I. Çokluk Şahıs:

qorqma iki haşm g¼c eyledi bir nicem¼z ¼zere pes h¼km eyle
aramuzda haq-ıla T¼EM 40 216a/1

II. Çokluk Şahıs:

olursız andan şonra qocalar olursız niceler¼n¼z vefat eder andan burun
dahı yetiřmeqi¼n BKT512a/3

y¼g¼r¼n¼z barqanuztaħķisiz¼n nicen¼z eglen¼r tizled¼p gitmez BKT
88a/3

k¼¼k iken andan şonra balıg olursız ve nicen¼z balıg olmazdan
burun ¼l¼r BKT 356b/3

Bir nicen¼z bir niceden ya' n¼ d¼kelc¼g¼n¼z¼n h¼kmi bird¼r pes anlar
kim gittiler yirlerinden daķı qıqarınıdılar illerinden T¼EM 40 34b/5

aqa s¼zile y¼ksek get¼rmeqi gibi bir nicen¼z¼n bir nicen¼ze kim baqıl
olmaya T¼EM 40245b/9

III. Çokluk Şahıs:

TaqrıTa' alā'yıla niceleri şehid oldu ve niceleri şaqlaşur şehadetı BKT
453a/5

dahı y¼celdi anlar¼n nicesi niceleri ¼stine menzileler biri birini BKT
529b/1

6.5.14 ¼zge: "başka, diğer"

¼zerinde qalıştığımız metinlerde ¼zge belirsizlik zamiri isim qekim ekleriyle birlikte
kullanıldıkları g¼r¼lmektedir. Ancakbu biqim Bursa ve Manisa Kur'an Terc¼melerinde
geqerken T¼EM 40 Kur'an Terc¼mesinde rastlanılmamıştır:

6.5.14.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

Yalın Halde Kullanımı:

Yalın halde kullanılan ¼zge belirsizlik zamiri hem Teklik hem de qokluk
biqimlerinde geqmektedir. Bununla ilgili ¼rnekler aşağıda yer verilmiştir:

dahıyoqdur size TaqrıTa' alā'dan ¼zge (7) hiqpağişah ne dahıyardım
edici BKT 16a/6

siz yaradan bir Taqrı'dur andan ¼zgeTaqrıyoqdur BKT 24a/2

‘İbâdet eylemenüz Tañrı Ta‘âlâ'dan özge kimseye, atayâ, anayâ MKT
9a/6

cehennem ‘azâbıdur özgeleridağı mütehaliflerdür ikrârêtdiler BKT
210b/7

sizden hastalar olacağdur özgeleridağı ki sefer ederler BKT 620b/5

Yükleme Hal Eki İle Kuulanımı:

Bu belirsizlik zamirinin +*n*, +*ni*, +*i* yükleme hal eklerinin ilave edilmesiyle oluşur.

Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

cehennem odına ne kadar girse bir ümmet l‘anet eder özgesini tâol
vağt ki BKT 156b/7

özgesini ol vağtde seni dost edinürlerdi eger seni şabit eylemiş edük
tağkık BKT 308a/1

halâl eyledi size anlardan özgesini. İzdenüz, fetiş eyleñüz mâllarunuz
bile, kabıñ kıyunuz MKT 57a/1

Kim Tañrı Ta‘âlâkâfir olsa‘afv eyleyler andan özgesini kime dilese
MKT 60a/2

Tañrı Ta‘âlâbile özgenima‘budêdindiler (3)pes özlerine ne olacağın
girçeklerdür BKT 282a/2

beñden özgeyima‘büd nesli ol kimselerün ki (5)getürdük Nüh'ıla
tağkık BKT 298b/4

eger oğısağır yüklü kimse özgeyi kendü yükine götürürmeye andan
BKT 471a/1

helâk eyledük istihzâ eyleyenleri. ol gişiler ki Tañrı Ta‘âlâbile özgeyi
ma‘büd idindiler MKT 184b/2

yetişdüğünü TañrıTa‘âlâ'dan özgeleri eger siz girçek iseñüz BKT
222b/1

dağı barça andan şonra ğark êtdük özgeleritağkık anda ‘ibretler vardur
BKT 397a/1

özgeleridağı anlardandur şahabelerden şonra kıyamete degin MKT
408b/4

andan şonra özgelerinhelâkêtdük dağı üstlerine yağmur gibi BKT
401b/5

İlgili Hal Eki İle Kullanımı:

özge belirsizlik zamirine +*n(X)η* ilgi hal ekinin eklenmesiyle meydana gelen bu biçim sadece Bursa Kur'an Tercümesinde görülmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anları degüşdürmek dağı *özge* ‘avrātlarla helāl degüldür eger
özgelerün hüsünüji begenseg dağı BKT 458a/1
 dağı götürmez yük götürici *özgenün* yükünü ya‘nī bir kişi m‘aşiyeti
 BKT 151b/4
 dağı götürmez yük götürürce *özgenün* yükünü ya‘nī bir kişiye *özge*
 kişičün ‘azāb olmaz BKT 300a/6
 anları degüşdürmek dağı *özge* ‘avrātlarla helāl degüldür eger
 özgelerün hüsünüji begenseg dağı BKT 458a/1

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı:

özge belirsizlik zamirinin bulunma hali üzerinde çalıştığımız metinlerden sadece Manisa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir:

ālemінде yā *özgesinde*. (11) Siz eyitdünüz: Biz işitdük, Muṭī‘ olduk
 MKT 75a/10
 Eger görseñ anları fezā’ içinde, qorkşalar ölmek hālinde yā *özgesinde*,
 dutulsalar MKT 310a/10

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ayrılma hal ekiyle meydana gelen bu tür zamirlere sık rastlanılmaktadır. Bu zamir biçimi *özge* zamirine +*den* ayrılma hal ekinin ilavesiyle meydana gelmiştir.

Bunula ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

iki yaḥşī kişi ṭanuḫ olsun sizden yā iki kişi sizden *özgeden* eger siz
 sefer eyleseñüz BKT 124b/4
 anlar iḳtirāḥ eylediler niçün sen *özgeden* söylemedün, didiler. Eyit yā
 Muḥammed ben tābi‘ olmazmen MKT 122b/6
 dağı anlar bizüm ḳatımızda *özgelerden* iḥṭiyār olınmışlardandır BKT
 493a/4

özgelerden dağı mütehalliflerden ikrâr eyledilerşâlih ‘ameli
 karşıdurdılar MKT 140b/1
 dağıkaçan anılsaTağrıdan özgelerinden ol vaqt anlar sevinüşürler BKT
 5001a/2
 ol haberler Meryem'den ve özgesinden (4) gayb haberlerinden saña
 vahy eyler BKT 54a/3
 Tağrı Ta‘âlâsizden gazâlık eyleyenler, muhlîsler. Bilmeye özgesinden
 elbette ‘ilm lâzımdur MKT 131a/9

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

+*ge* yönelme hal ekinin eklenmesiyle elde edilen bu zamir biçiminin
 metinlerimizdeki kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

‘ibâdet mi edersin TağrıTa‘âlâ'dan özgelere ki sen hiçaşşîedemezler
 BKT 351b/1
 anda ne yaman varacağ yêrdür ol size ve özgelere yetişmez BKT
 600b/7
 ‘İbâdet mi eylersiz Tağrı Ta‘âlâ'dan özgesine (7) ki mâlik olmaz size
 zarar eylemege MKT 83b/6
 bilmez+sen Tağrı Ta‘âlâ'nun sünneti naql eyleyici mükezziblerden
özgesine. Niçün seyr eylemezler? MKT 315a/4
 TağrıTa‘âlâ'dan özgeyedağı şirk getürmeyelün aña hiç nesneye dağı
 BKT 56b/3
 gelse size Tağrı Tala'dan özgeye‘ua eyler midisiz eger siz BKT
 132a/5
 ‘ibâdet eylemez biz Tağrı Ta‘âlâ'dan özgeye, şirk getürür-biz Tağrı
 Ta‘âlâ'dan özgeye bir nesneyi MKT 40b/3

Vasıta Hal Eki İle Kullanım:

Bu zamire vasıta hal ekinin +*ile* ve +*içün* ilavesiyle elde edilen bu biçimin
 metinlerimizde geçen örnekler aşağıdadır:

yâ Muhammed Tağrı'dan özgelerile kimi ki Tağrı Ta‘âlâazadursa BKT
 499b/6
 Tağrı Ta‘âlâ'dan özgesi-çün oldu. Kim zarûrete düşse, hağ olmasa,
 ta‘addi eylemese MKT 102b/1

dağı Taḥrı Ta'ālā'dan özge-y-içün boğazlanan nesne kim zarüret olsa
hâlet-i mahmaşada MKT 193b/10

6.5.14.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri metinlerimizde 2. teklik, ve 3. teklikiyelik ekleriyle birlikte geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

II. Teklik Şahıs:

anlardan ol eyit gel sözden özgesin söyle Taḥrı Ta'ālāyazar anlar BKT
90a/1

Taḥrı Ta'ālā'dan özgesin ma'būd idindiler, şirk getürdiler Taḥrı
Ta'ālāraķıbdür anlaruḡ MKT 350b/2

III. Teklik Şahıs:

anlar üstine tā'ün ve özgesi eyitdiler Mūsā d' uā eyle bizümçün senün
Çalab'uḡa BKT 169b/5

üstünüze oķınanlar toḡuz eti gibi özgesi gibi (7) pes ırak oluḡuz necis
BKT 359b/6

metā' eyleḡüz anlara kumāş bile yā özgesi bile ġaniler ismine, baylar
ismine ķadarınca MKT 27a/5

dağı davarlardan ķoyun gibi şıḡır gibi özgesi gibi, dağı atlardan MKT
35b/11

6.5.15 fülān (<A.) "filan"

Arapça olan bu kelimenin belirsizlik zamiri olarak kullanılmasına ilişkin metinlerimizde çok az örneġe rastlanılmıştır.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

iy vaveyli keşki ben tıtmamışmısam fülānı dost TİEM 40 172a/3

6.5.16 bir kimse : "herhangi bir kimse"

Yalın Halde Kullanımı:

Bu zamir biçimi sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

yêrleri dağı ki zāyil olmayalar ve zāyil olsalar ***bir kimse*** dutmağ bilmez

BKT 473b/7

dağı bizden ***bir kimseye*** oğdur illāanuđ bilinmiş mağama vardur dağı

BKT 488b/4

yaradur musun yêr yüzinde ***bir kimseyi*** ki fisād êde anda dağığanlar

döke biz tesbîhêderüz BKT 5b/3

6.5.17 bir biri "birbiri"

6.5.17.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

Yalın Halde Kullanımı:

Bu zamir biçimi Bursa Kur'an Tercümesinde sık geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde sadece tek örnekte geçmektedir. Bu belirsizlik zamirinin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

anuğ gibi fitne düşütdük ***bir biri*** ortasında ıatta ki eyideler BKT

133b/7

biñferiřte bile ***bir biri*** ardınca dağığılmadı anı Tañrı Ta'ālāBKT

183a/2

muğkem kuvvetlüdür kâfirler üstine ğazalığda ***bir biri*** ortasında. (11)

Görürsin anlar rükū' eylemede secde eylemekde MKT 376a/10

Yüklem Hal Eki İle Kullanım:

Belirsizlik zamirine +***nî***, +***i*** yükleme hal ekinin eklenmesiyle elde edilen bu biçim le ilgili örnekler aşağıdadır:

ıoçlar kıoyun ***bir birini*** başına vursa, öldürse dağı ğarām oldu MKT

74a/9

ğündüze dağı ğivürür ğündüzi ğiceye, ***birbirini*** yāyar, (9) ğüneşi

Mūsāđđar eyledi ayı MKT 330b/8

anda rahat olmağın için dağın gündüzi yaratdı bir birinüzi görmeğın için anuğ içinde ayeler vardır bir kavme ki BKT 226a/1
Zıkr eyleğüz ol günü ki ‘ahduğuzı aldık. Dökmeğüz kanlaruğuzı, birbirinüzi öldürmeğüz, çıkarmağuz MKT 9a/10

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine ayrılma hal *+den* ekinini ilavesiyle elde edilen bu biçimin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağınıyâmet koptuğın gün anlar bir birinden ayrılırlar ammâ ol kişiler ki BKT 435b/1
yüreklere dileğenden bir birinden alırlar anda BKT566a/3
Eğer ayrılırsalar bir birinden Tağrı Ta‘âlâğanı eyler herbirisini ğanılığın bile. Tağrı Ta‘âlâğâyetde ğanıdür MKT 69a/1
alırlar bir birinden anda kadeğler tolu şarâblar ğamrdan. Lağv sözler yoğdur MKT 384b/4

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

+ne yönelme hal ekinin ilavesiyle elde edilen bu biçimin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

zeytünü dağın yaratdı enarı dağın yaratdı bir birine benzer BKT 147a/5
dağın bir birine tağıyyet eylemeğın selâmdur dağın ğıri du‘âlarınuğ BKT 217b/1
buyururlar bir birine ki seni öldürelere çık; Tağkık men sağna naşıhat eyleyici-men MKT 273b/10
bir kitâb ki âyetler mu‘ciz olmağda, bir birine oğşar tafşıl olup ayrılmışdur ğağ bâğılda. MKT 332b/9
ta‘addi eylemeğüz bir birinüze yardım edinüzyağşılığ üstine tağva üstine dağın bir birinüze yardım eylemeğüz yamanlığ üstine BKT 106a/2
Mekketu‘llâh‘dan, ta‘addi eylemeğüz. (6) bir birinüze yardım eyleğüz yağşılığ üstine MKT 74a/6
illâ eşnâğı bir birinüze mağabbet eylemeğın anuğ ‘ibâdetine cem‘ olğanda dünâ dirliginde MKT 282b/2

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine vasıta hal ekleri+ *ile* ve +*n* eklenmesiyle elde edilir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamir için kullanılan örnekler aşağıdadır:

ādemilerden iy bizi yaradan Allāhḥōṣ geçdük ***bir birimüzle***dünyāda
daḥı yētişdük ol ecele ki BKT 145a/3

Çalab'unḡdan azḡunlık ve kāfirlikdaḥı bıraḡduḡ anlar ortasına
düşmanlığı ve ***bir birin*** sevmemeḡi BKT 117b/6

vaḡtī ki ṡāyife ***bir birin*** gördükde (6) ardına döndi, ḡaçdı. Eyitdi ki:
Taḡḡik men beri-men sizden MKT 127a/5

İki deḡizi aḡıtdı ***birbiri-y-ile*** ṡapıştırl<Ar. İkiyi ortasında barzaḡ vardur
MKT 391a/1

ḡaysı ḡaberden şorarlar ***birbirile*** söyleşürler yā istihzā eyleyüp ulu
ḡaberden ki MKT 432b/4

6.5.17.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Bu zamir biçiminesadece II. Çokluk şahıs iyelik ekiyle birlikte rastlanılmaktadır.
Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol vaḡt kim aldūḡ^c ahdünüzü dökmeḡüz***birbirinüz***kanlarını daḥı
çıḡarmaḡuzḡarabetleriḡüzü BKT 12b/2

daḡıyaḡın olmadılar işlemeḡe daḡı ol vaḡt kim bir nefis öldürdünüz***bir***
birinüzden^{def} eyledünüzTaḡrı Ta'ālā BKT 10b/6

Zikr eyleḡüz ol Vaḡtī ki bir nefis öldürdünüz, ***bir birinüzden***^{def}
eyledünüz. Taḡrı Ta'ālā çıkārur MKT 8a/6

6.5.18 biribiri : "birbiri"

6.5.18.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

YalınHalde Kullanımı:

Biribiri belirsizlik zamiri hem yalın halde hem de isim çekim hal ekleriyle birlikte
kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bunun kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dutsun iki ay ***biribiri*** ardınca tevbedür Taḡrı'dan daḡıTaḡrı Ta'ālāher
nesneyi BKT 92a/7

biribiri üstüne yetmiş dağıhurma ağaçlarından biri birine yakın BKT
141a/1
iki ay oruç dutsun mütetābi^ç *biribiri* ardınca tevbesi kabūl Tañrı
Ta^ç ālākatında MKT 64b/11

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: biri birine "birbirine"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde belirsizlik zamirinin yönelme hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

İbrāhīm eyitdi belī inandum līkin yūregim berkitmegiçün Tañrı
Ta^ç ālāeyitdi al dört cins kuşlardan *biribirine* karşıdurup dök BKT
43a/1
Dāvūd üstüne pes qorqdı Dāvūd anlardan eyitdiler qorqma biz iki
hāşmuz *biribirimize* zulmētdük BKT 490b/7
İqbāl eyleye ba^ç zısı ba^ç zısına qarşu. *biribirine* şorarlar, çekiştirler.
MKT 320b/10
kaçan deñizler açılsa, *biribirine* qarısa, barçası bir cüz^ç olsa MKT
436b/6

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Bu zamirin ayrılma hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı efdāl kılduq *biribirinden* (7) dağı Tañrı Ta^ç ālāişidicidür BKT
52b/6
eger *biribirinden* ayrılısalar Tañrı Ta^ç ālābay éder BKT 98a/5
āşīqare *biribirinden* ayrılmış tekebbürlik eylediler anlar
yaman qavmi MKT 115b/7
irkekden ve dişiden *biribirinüzden* pes ol kişiler ki hicret eylediler
BKT 74b/7
size minnet eyledi Tañrı Ta^ç ālā *biribirinüzden* belürünüztaħkīk BKT
92b/6

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine +*ni*, +*i* yükleme hal eklerinin eklenmesiyle meydana getirilen bu biçime ait örnekler aşağıdadır:

biribirini kaytarmağda eger bilselerkim durğururlar BKT 36a/1
niceleri üstine menzileler *biribirini* (2) işletmegiçün ve Tañırırâhmeti
yègrekdür BKT 529b/1
ne katı yaman işlerlerdi ki *biribirini* kaytarmazl<Ar. görürsen anlar
çoğını dost idinürler ol gişiler MKT 84a/2
bir qarâyib qarâyibi hâlini. *biribirini* görür, sever, ister yaman gişiler
ki fidâ virelerdi MKT 421a/11
bile degül *biribirinüzi* dost eylemek bile dağı degül kaçan evlenseler
BKT 81a/4
adıyıla çağırmağuz *biribirinüzü* kığırmağ gibi BKT 385a/4
zinâ eylemek bile degül ki şu döküp gitmekdür (9) *biribirinüzü* dost
eylemek degül MKT 57a/9
Kılduğ sizi çok cemâ' at biz aşıldan dağı kabîleler eyledük *biribirinüzü*
bilmeg-içün MKT 378a/9

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine vasıta hal eklerinin+ *ile* ve +*ne* klenmesiyle elde edilen bu biçime ait örnekler aşağıdadır:

bilişürler *biribirile* ahkîk ziyânlu oldı ol kişiler ki yalanladılar BKT
223a/6
ne dağı *biribirile* sorısalar her kimün mizânı ağırolsa BKT 373b/5
getürürbiz sizi *biribirinüzile* qarışmış dağı biz Qur'an'ı haqqıla
indürdükol hağ bile indi BKT 311b/3
Tañrı Ta' âlââdemileri *biribiriyle* yer harâb olurduBKT 40b/4
andan sorısurlar *biribiriyle* istihzâédüp ulu haberden ol BKT 628b/1
dağı *biribirin* kaytarurlar imândan yahşı işlerden dağı bağıllıkederler
BKT 204b/2
nice şâf bağlayupdur üstlerinde dağı *biribirin* avlar anları tutmaz BKT
607b/2

6.5.18.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Bu tür belirsizlik zamirinin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

III. Teklik şahıs:

dağı vër *biribirisini* ‘ömür müddeti tamām olunca taḥkīk anda āyeler vardur bir kavme ki BKT 500b/4
Anlar *biri birisini* nehy eyleyüp kaytarmazlar-ıdı yamanlık işlerden ki MKT 84a/1

II. Çokluk Şahıs:

günāhdur dağı *biribiriniz* aybını aramañuz ve *biribiriniz* ardınca söylemeñüz BKT 557b/5
dağı faḥrlenmekdür *biribiriniz* ortasında dağı çoğaltmağdur BKT 583a/6
Ne oldu size? *Biribiriniz* ḥalāş eylemezsiz nuşret eylemek bile. Belki anlar Muṭī‘, münkād olurlar ‘āciz olmağ bile. hīle ḳalmadı MKT 320b/9

6.5.19 dükeli: "hepsi"

Yalın Halde Kullanımı:

Bu belirsizlik zamirinin TIEM 40 Kur'an Tercümesinde yalın halde görülürken Manisa Kur'an Tercümesinde sadece yükleme halinde görülmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

aña secde eyleyiciler pes secde eyledi firışteler *dükeli* dirilüben(4)illā
İblīs boyun virmedi TIEM 40217b/3

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı:

belirsizlik zamirine yükleme hal eklerinden +n ekini alarak meydana getirilmiş olan bu biçimle ilgili örnekler aşağıdadır:

Andan şonra taḥkīk anlar-içün vardur içmek ıssı ḳaynamış şudan ki cehennem ehlinüñ teninden *dükelin* irin ḳandur MKT 322a/5
ehli minteninden *dükelin* irin ḳan içerler. Yimez anı illā ḥaṭā üstine olup yaman iş işleyenler MKT 420b/4

yā' nī māllarından dağı kavumlarından, ekse ekse dükelin helāk eyleye. Bayık Çalabuñuz TİEM 40 128b/2
 dağı döşeme anı, dö femegün dükelin yā' nī Peygambar, gönlegin şadağa virdi TİEM 40 134b/4
 ol vaqt kim kırtarduğ anı dağı kavumını dükelin illā bir qarı ya' nī Lut
 ' avrāt girü qalmışlarda TİEM 40 214a/10

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı :

Dükeli belirsizlik zamirine yönelme hal+e ekinin getirilmesiyle elde edilen bu biçimle ilgili örnekler aşağıdadır:

huccet tamām pes eger dilededi yol gösterdi size dükeline eyit
 getirün şanuğlaruñuzı TİEM 40 68b/8
 oldı dürişmegi anlaruñ şükr olunmış ya' nī begenilmiş dükeline meded
 eylerüz TİEM 40 134a/5

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Dükeli zamirine +den ayrılma hal ekinin ilavesiyle elde edilen bu biçime metinlerimizde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır.

ya' nī bunlar tapduğınuñ dükelinden Tañrı'dan artuğdan ayrıldıñuz
 TİEM 40 139b/6

6.5.20 her kim: "her kim"

Bu belirsizlik zamiri sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

belki bezenildi anlara kim kâfir oldılar yavuz şanmağlıkları dağı
 yıgdılar yoldan dağı her kim BKT 267b/1
 âdemlerden pes her kim uya başa bayağ ol beñdendür dağı BKT
 274a/4
 yā kimse depelemeg ile. Dağı her kim depelenile, zılm eylenemiş iken
 bayıkkıldığ TİEM 40 134b/9
 dağı her kim oğru yol göstere Tañrı, ol oğru yol dutıcıdur; dağı her
kimi azdura, hergiz bulmayasın anlaruñ için TİEM 40 138a/4

pes her kimünki bitigi vèrile şağ eline pes anlar oğurlar bitiklerini BKT 307b/4

ne dağı biri birile şorisalar her kimünmizānı ağırolsa pes anlar ‘azābdan kırtılırlar BKT 373b/5

6.5.21 her ne kim: her ne ki"

Bu belirsizlik zamiri Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı bilür her ne kimkazansañuzğayrdan ve şerden dağı bir āye BKT127b/7

diriligin dilese vèrür biz baña dünyāda her ne kim dilese BKT 300b/4
yağın olmazlar kim anlayalar sözi her ne kim ire saña(7) eylük ya‘nī
ucuzlık nuşrat bulmağ TİEM 40 41a/6

dağı eyittiler her ne kim getürsin bize anı nişān tábügüle yesen bizi
anuñıla degülüz saña inancılar TİEM 40 77b/4

6.5.22 hiç kimse: "hiç kimse"

Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

hiç şeriklikdağıña anlardan hiç kimseyyardım edici yoğdur BKT 464a/6

Ay, bayığ siz gelürsüz ise; örcürtmedi sizden ana, hiç kimseālemlerden? TİEM 40 190a/2

dağı kırkmazlar hiç kimseneden, illāTağrı’dan. Dağı tap oldı Tann TİEM 40 201a/7

TağrıTa‘ālādur hiç kimsenün elinden gelmez aña i‘rāz edüp söylemek ol gün ki du‘ā Cebrā’ıl ve barça melā’ikeler dağı BKT 629b/3

kendüden özge hiç kimseye biz dağı atalarımız dağı BKT 286a/4

dağı anlar kışşasını anlardan hiç kimseyeşorma BKT 315b/2

siz şağan gibi ki Tağrı Ta‘ālāhiç kimseyi ikinci diriltmez göge yetişmege taleb edtüğ pes anı tapduğ BKT 617b/7

dağı bağışla baña pādişāhlık kim, olmayahiç kimseyeben denşonra .
Bayığ sen TİEM 40 216b/4

6.5.23 **hiçbir**: "hiç bir"

Bu belirsizlik zamirinin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

şāf bağlayup **hiçbirisi** söylemez illā ol kimse ki aña destūr vère Tañrı Ta'ālāyāsevāb söyle ki lā il-ilāha illāllah Muḥammedün reşullāh BKT 629b/4

dağı kitāblarına, dağı yalavaçlarına. Ayırmazuz **hiçbirisi** arasında yalavaçlanndan TİEM 40 22b/10

Ayırtlamazuz **hiçbirisi** arasında anlardan. Dağı biz aña boyun viricilerüz. TİEM 40 28a/2

nice kavmı helāk eyledük anlardan burun geçmiş zamānda hiç görür misin anlaruñ **hiçbirisini** BKT 333b/7

6.6 Bağlama Zamirleri:

Bu tür bağlama zamirleri "ki o" manasını verir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

6.6.1 **ki**: "ki o"

ḥaķīr edici 'azābı ol nesne sebeble **ki** söylerdi siz Tañrı Ta'ālāḥaķına baḫıl nesneler dağı BKT 140a/1

eyit diler cezāsı oldur **ki** kimünyükünde bulunursa övünü alup ḫul eyleye siz anuñ gibi cezā eylerüz BKT 257a/2

Tebdīl mi eylersiz ol nesneyi **ki** denidür, yaman ḫoķusu vardur? Ḥayırlu nesneyi MKT 7a/4

görmez misin yā Muḥammed, ol gişileri **ki** eydildi anlara Ḳoluñuz çeküñüz yamanlıķdan MKT 62b/5

dağı eyitti işi ya' nī yazıcı firişte bu oldur **ki** benüm ḫatımda ḫāzırdur TİEM 40 247b/7

6.6.2 **kim**: "ki"

dağı ol vaķt kim geldi anlara peygamber **kim** Muḥammed'dür Tañrı Ta'ālāḫatında girçekleyici BKT 15a/4

dağı biliñüz **kim** Tañrı Ta'ālāişlegeni görıcidür ol kişiler kim vefāt ederler sizden BKT 37a/3

ol Tañrı Ta‘ālāya kim ‘ālemlerüñ ħāliķidür, ‘ālemlerüñ rāzıķıdır.
MKT 14b/1

ol gişiler kim eyitdiler (7) ķardaşlarma oturdılar eger bize Muṭı‘
olsalardı kimse MKT 50a/6

şunlar anlardur kim (3) ķabūleylerüz anlardan görklüregın
işledüklerinüñ TİEM 40 240a/2

degül ola illā ögüt ‘alemlere aña kim diledi sizden kim ṭoğru ola
TİEM 40 281b/2

YEDİNCİ BÖLÜM

ZARFLAR

Zarflar "*fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer-yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren ve ya sınırlayan kelime türüdür.*" (Korkmaz; 1992, 187).

Zarflarda isim soylu sözcüklerdir ve tek başlarına bir isimden başka bir şey değildir. Her zarf bir isim olmasına karşılık, her isim zarf olmamaktadır. Bir ismin zarf olabilmesi için bu ismin zaman, yer-yön, miktar ve hal bildirebilmesi gerekmektedir.

"Zarflar esas itibarıyla çekimsiz unsurlardır. İsim oldukları zaman çekim eklerini alır. Fakat zarf oldukları zaman hal ve yer bildiren çekim ekleri dışındaki çekim eklerini almazlar. Hal ve yer bildiren çekim ekleri eşitlik, instrumental ve yön ekleridir. Bu ekler, edat fonksiyonunda olup çekim ekleri içinde zarf eki durumundadırlar. Edeta bir zarf yapım eki gibi görünürler... Demek ki zarf olan isimler ya eksiz olurlar veya eşitlik. instrumental ve yön eki almış bulunurlar." (Ergin; 1990, 245).

7.1 Zaman Zarfları:

Türkçe ve yabancı asılı pek çok zaman zarfı kullanılmıştır. Bunların bir kısmı basit, bir kısmı birleşiktir. Zarflar sıfat ve isimlerden isimlerin çeşitli çekim eki ve edatlarla kullanılmasından meydana gelmişlerdir. Birçok isimden zaman zarfı meydana getirmek mümkündür (Timurtaş; 1994, 92).

Bu zarflar, cümlede fiilin karşıladığı oluş ve kılışı zaman bakımından belirgin duruma getiren ve sınırlayan sözcüklerdir (Korkmaz; 1992, 176).

7.1.1 İsim ve Sıfatlardan Zaman Zarfı Oluşanlar:

ahşam: "akşam"

Dağı gicenüh bir nicesinde namāz kııl ya' nī ahşam namāzı dağı yatşu
namāzı TIEM 40 248a/7

dağı ilk bölüklerde giceden ya' nī ahşam dağı yatşu namāzı 110a/4
TIEM 40

anşuzın: "ansızın, anıden"

özlerine kıyāmet günün anşuzın eyideler ey bizüm ḥasretimüz ol yamanlıqlara ki biz işledük dünyāda daḥı BKT 131a/2
anlaruḡ üstine her ni‘metler ḳapusını ḥatta ol vaḳt ki sevindiler özlerine vèrilen nesneyile alduḡ anları anşuzın BKT 132b/4
şek içinde andan ya‘nī Ḳur‘ān'dan tā gele anlara kıyāmat anşuzda nageḥ anşuzda yā gele anlara ‘azābı TİEM 40 160b/6

bir kezden: "bir seferden, bir kereden"

Taḥḳīḳ Taḡrı Ta‘ālā barça nesneye ḳādirdür ki barça ḥalkı def‘aten **bir kezden** diri eyler 190b/5 MKT
Niçün Ḳur‘ān barça **bir kezden** inmedi Muḥammed üstine, didiler 254a/9 MKT

bir müdet: (<T. <Ar.)"bir süre, bir zaman"

üzerümüze çalıḡı nişe girü bıraḳmaduḡ bizi bir müdette degin az eyit dünyā menfa‘tı yā gönenmegi azdur TİEM 40 41a/3

bir sâ‘at: (<T. <Ar.)"bir saat"

ki ḳalmaduḡ dünyāda yā ḳabirde bir sâ‘atdan özge, anuḡ şarf olurlardı 291a/3 MKT
ḳalmamış gibi olurlar illā bir sâ‘at (5) gündüzden. Bu naşīḥat teblīḡ-çündür 369b/4 MKT
şanasın anları ol gün ki ‘azābı göreler ḳaşmamışlardur türbelerde illā bir sâ‘at gündüzden 546b/3 BKT
ecelleri gelse bir sâ‘at arkuru gidemezler ilerü daḥı gidemezler BKT 223b/6
ḳaçan kim geldi ecelianlaruḡ girü ḳalmayalar bir sâ‘at TİEM 40 71b/10

bir zamān: (<T. <Ar.) "zaman"

senüḡ bile Benī İsrā‘īl ḳavmini. Vaḳtī ki keşf ol ‘azābı anlardan bir zamāna degin ki MKT 115b/10
yitişmeyince yā bir zamān gidmeyince ki uzun zamāndur. Vaḳtī ki yitişdiler, mecma‘a‘l-baḥreyni MKT 209a/1

dağı sizünde yirde dölenecek yir dağı dönenmekmanfaat dutmak bir
zamana degin TİEM 40 4a/8

biñ yıl: "bin yıl"

biñ yıl umri ola dağı anı 'azābdan kırtarmaz biñ yıl yaşamağdağıTağrı
Ta'ālāBKT 14b/4
severler her birisi ki biñ yıl 'ömri ola. biñ yıl 'ömri olmağ MKT 10b/9

bugün: " bugün, şimdi, şu anda"

eyitdiler bizüm gücümüz yétmez bugün Çalabu'ıla çerisine eyitdiler ol
kişiler kim BKT 40a/5
ferişteleri dağı uzatmışlar ellerini eyüdürler ki çıkaruñuz cānlarıñuzı
bugün cezā görürsüz BKT 139b/7
Bizüm tākatumuz, gücümüz yok bugün Cālūt'a Cālūt çerisine dağı,
didiler MKT 28b/9
bugün ümīd kesdi kāfirler sizüñ dīnüñüzden. Anlardan
korkmañuz, beñden korkuñuz MKT 74a/11
bugün tamām eyledün sizüñiçün dīnüñüzüzi dağıtamām eyledüm
üzereñüze ni' metümi ya'nī sizi Mekke'ye givürmekile TİEM 40
48b/11

düne gün: "dünkü gün, gece gündüz"

diller misin ki beni öldüresin nitekim bir kişi öldürdün dünegün sen
istemezsin illāBKT 415b/7
ol nuşret eyledügi kimse. düne gün meded isterler, yardım ister MKT
273b/4
sen ister misin ki beni öldüresin (7) düne gün bir gişi öldürdüğün gibi
MKT273b/7

gice: "gece"

güneşe lāyık degüldür aya yėtişmek ya'nī yer cemā' olmağgicedağı
BKT 477b/7
anuñ üstine geceyile Tağrı' azābı anlar uyuqlamışlariken pes ol bostān
kappaarayandı gece gibi oldu BKT 609a/7

Zıkr eyle ol vaqtı ki va' de eyledük Mūsā' ya münācāt eylemege
Tūr' da kırk *gıce* MKT 6a/5

Tahkik gökleri yaratmağda, yirleri yaratmağda, *gıce* gündüz mühtelif
olmağda, gelüp gitmekde MKT17b3

dağı aḡ Çalabu'ñıdın ırte dağı *gıce* yeni ırte namāzında
dağıyatşunamāzında TİEM 40 278a/3

gün: "gün, zamān, gündüz"

kim ki ḡurbān eyleyecek bulmasa üç *gün* oruç dutsunḡac *günlerinde* ve
yedi *gün* ehline döngende BKT 30a/2

īmān getürenler üstine *gün* evvelinde daḡıkāfir oluḡuz aḡırinde ola
kim īmān getürenler ḡaytalar BKT 57b/2

Ḳorḡuḡuz, ṡaḡlanuḡuz bir *gün* heybetinden ki bir nefis bir nefse fāyide
eylemez MKT 5b/10

‘avrātlarından ki cimā' eylemeyeler dört ay on *gün*. Eger
ḡayıtsalar, andlarını bozsalar MKT25a/7

bir ādamı kim mülk ola pes her kim bulmasa oruçdur üç *günler* ṡol
yazuḡın gidercisidür TİEM 40 56a/10

pes ol vaqt kim anlar baḡalar dağı eyittiler iy ‘azābumuz uşbu
cezā *günidür* TİEM 40 212a/6

gündüz: "gündüz vaqtı, gündüzün"

geceyile *gündüz* dağı ol gemilerde segirdürler deḡizlerde ḡalḡa
menfa' atıçün BKT24a/4

barḡa nesneye ḡadirsıḡ givürsin geceyi *gündüz* içine dağı givürsin
BKT 51b/7

cānuḡuzı ḡabz eyler. gıce bile cān tenden gider. Bilür *gündüzün* kesb
eyleyüp işlegen işler MKT 93b/4

Andan ṡoḡra diri eyler, durḡurur *gündüzün* ḡattā 'ömür müddeti tamām
olinca MKT 93b/5

bayık gökler yaratmağında dağı yiri dağı gitmeginde gelmeginde
gicenüḡdağı *gündüzün* dağı gemide TİEM 40 12a/5

gice ya'ni u k u d a d a k ı b i l ü r a n ı k i m k a z a n d u n u z gündüz a n d a n g i r ü
d i r ü r ü r s i z i a n u ŷ i ç i n d e y a ' n i gündüz i ç i n d e t ä t a m ä m o l u n T İ E M 4 0
6 2 b / 1

ilkin: "ilk önce, ilk olarak, birinci defa"

g i r ç e k l e r s i z ü n l e o l a n k i t ä b k i T e v r i t ' d ü r d a k ı o l m a n u z ilk k ä f i r
o l a n l a r d a n B K T 6 b / 7

i y M e r y e m b a y ı k T a n r ı ü y ü r d i s e n i y a ' n i ilk d a k ı a r ı t t ı s e n i d a k ı
ü y ü r d i s e n i y a ' n i ŷ o n r a ' a l e m l e r ' a v r ä t l a r ı ü z e r i T İ E M 4 0 2 5 b / 4

irte: "sabah, sabahleyin, yarın, ertesi gün"

H e r i ŷ f a ŷ l o l u r o l g i c e d e s e l ä m e t l i k b i l e , o l g i c e d e irte ç ı k ı n c a M K T
4 4 6 a / 2

v i r i b i a n ı b i z ü m i l e irte o t l a y a y a ' n i y i m i ŷ y i y e d a k ı o y n a y a d a k ı b a y ı k
b i z a n ı ŷ a k l a y ı c ı l a r u z T İ E M 4 0 1 1 1 a / 7

d a k ı a n Ç a l a b ' u ŷ a d ı n irte d a k ı g i c e y a ' n i irte n a m ä z ı n d a
d a k ı y a t ŷ u n a m ä z ı n d a d a k ı g i c e n ü ŷ b i r n i c e s i n n a m ä z k ı l a n u ŷ i ç ü n
T İ E M 4 0 2 7 8 a / 3

her ān: "an, hemen"

h e r g ü n o l b i r i ŷ d e d ü r her ān (7) k a n k ı n i ' m e t l e r i n i T a n r ı ' n ı z ı n B K T
5 7 4 b / 6

her ay: "her ay"

a n a b a k ı r ç e ŷ m e s i n i y a ' n i her ayda ü ç g ü n ak-ar-di d a k ı p e r r i l e r d e n
a n ı k i m i ŷ l e r d i 2 0 4 a / 1 T İ E M 4 0

her zamānda: (<T. <Ar.) "her zaman "

L ä k i n b i z y a r a t d u k m u h t e l i f k a v m her zamānda, (8) ' ö m ü r l e r i u z u n
o l d ı . S e n m u k ı m M K T 2 7 6 a / 7

öŷ: "ön, ileri, geçmiş, evvel"

ŷ o n r a l a r ı y a ' n i u y m a d u l a r önlere y a ' n i s e v e r l e r i n e i y Ç a l a b ı ' m u z
ŷ u n l a r a z d u r d u l a r b i z i p e s b i r a n l a r a ' a z ä b ı T İ E M 4 0 7 2 a / 8

dirürür dağı öldürür dağı ol her nese üzere güci yiter ol
öndürdağışoñdur dağı görünürdür TIEM 40 256b/7

pes: "sonra, sonunda"

baña giç mühlet vèrmeñüzpes eger yüz kıyarsañuz men sizden ücret
istemez BKT 226b/4

ol kimseden ki öğütlene Tañrı Ta'ālāyeleriyle pes yüz kıyara andan
dağı BKT 320a/3

pes haddan geçdiler kibr eyleyü Çalab'ları buyruğundan pes duttı
anları 'azāb göyündürici TIEM 40 249a/9

pesyokdur anuñ bugün uşbunda hısmı dağıyokdur ta'ām illātamulıqlar
yağından TIEM 40 271b/7

şoñ: "son, gelecek"

yıllar içinde Tañrı'nunğdur buyruğ ilerüden dağışoñdandağı ol gün
ya' nī Rümiler yindügi gün TIEM 40 192a/9

tañla: "tan vakti, sabah"

bizüm ile tañla yerüz içerüz oynaruz dağı biz anı şaqlaruz dediler
ataları eyitdiBKT 248b/4

dağı eyitmez bir nesne için ki men tañlaanı işler men deme illā
inşaAllāh demek bile BKT 315b/3

dağı gice haqqıyıçün kaçan yüz döndürdi dağıtañlahaqqıyıçün kaçan
aydın oldı TIEM 40 276a/8

tiz: "çabuk, hızlı"

aşşı eylemedi aña mālı dağı ol kim kesb eyledi tiz gire oda yalıñ issi
TIEM 40 290a/2

7.1.2 İsmine Son Çekim Edatları Getirilerek:

a degin: "a kadar"

rızqdan, ecelden ol vakta degin ki bizüm resüllerümüz gelse cânların
 kabz eylemeg-içün eydelerMKT 107b/7
 dağı sizünde yirde dölenecek yir dağı dönenmekmanfaat dutmak bir
zamanadegin TİEM 40 4a/8
 temettü' eylemek için, bir yıla degin (4) evlerinden çıkarmasunl<Ar.
 Eger çıksalar hâcetleri-çün yazuğ yokdur sizüñ üstüñüze MKT 27b/3
 neçün komadunbizi dünya göreydük bir niçe müddete degin yakın
eceledegin eyit ya Muhammed dünya nimetleri azdur BKT 89a/5
 bir kelime sabkat eylemeseyidi Tağrı Taala'dan azabı tehir eylemekde
kiyametedegin BKT 219a/2

den berü: "-denberi"

ol gündenberü ki Tağrı Ta'âlâkatında on iki aydur Tağrı
 Ta'âlâkitâbında BKT 199a/6

den girü: "bir daha"

'afv eyledi Tağrı anı ya'nî ilerü şonduklarunuzu imdengirüşorman
 dağıTağrıyarlığayıcıdur TİEM 40 57a/9
 dağına arğa viren firişteler dağı anlar tağşirlik eylemezler andangirü
 döndürinileler TağrıTİEM 40 62b/3

dan şonra: "dan sonra "

biz ikinci dirliğe dönüp dirilürmiyiz çukurlara girdüğümüz densonra
 derler ol vağt ki biz 630a/5 BKT
 siz kaytup gitdüğünüz densonra bayram yérine pes ol putlrı päre päre
 eyledi illâ putlaruğ 350b/7 BKT
 namâzı anuğTağrı'yı ya'nîkılur-iken yānamāz dansonraurmağ-iken
 dağı oturmağ-iken dağıyanlarunuzTİEM 40 43b/1
 pes katı oldu yüreklerünüz andan sonra pes ol yürekler taşlar gibi oldu
 ya katırak kaşdan dağı tağkik taşlarun nicesinden sular çıkar ırmaklar
 akar BKT 11a/2
 anlara bilindikden sonra, beyān oldukdan sonra hidāyet yolu mu'cizāt
 bile şeytān MKT 372a/2

andan sonra katı oldu yüreklerünüz. Ölmiş diri olğandan sonra ol
yürekler taşlar gibi MKT 8a/9

7.1.3 Doğrudan Doğruya Edat ve Zarf Olanlar:

imdi : "şimdi"

sālimdür kamu ‘ayblardan hīç‘aybı yokdur eyitdiler imdi geldün
haqqıla bellü étdün BKT 10b/5

dağışuçuñuzbağısladı pes imdi cimā‘ eyleñüz anlara dağıtaleb édüñüz
BKT 28a/5

sālim ola barça ‘ayblardan, hīç ‘aybı olmaya. Eyitdiler: İmdi haqqı
aşıqare eyledi+senMKT 8a/4

İmdi anlara mübaşeret eyleñüz. cimā‘ eyleñüz Ramazān ayı
gicelerinde MKT 20a/11

pes tevbe virdi size dağı‘afv eyledi sizden pes imdiyakınlık eylen
anlara dağı isten TİEM 40 14a/1

şimdi : "şimdi, şu anda"

ne eyitdi ne nesne söyledi şimdi dërler anlar ol kişilerdür ki mühr urdı
Tağrı Ta‘ ālāyürekleri üstine dağı nefsleri BKT 548b/6

anlaruñ birisine ülüm eyittibayıñ ben tevbe eyledüm şimdidağı ne dağı
anlaruñ kim ölürler anlar kāfirler iken TİEM 40 36b/6

oturacak yirlere işitmege pes her kim kulağ duta işitmege şimdi bula
anuçiñün od yıldız yol bekleyici TİEM 40 274a/6

girü : "sonra"

dünyā dirliginde yāAllāh azmaiçün senüñ yolından ey Çalab'ımız
girü bitür BKT 228b/2

eger şek içinde iseñüz girü dirilmekden pes biz sizi yaratduğtoprağdan
BKT 356a/7

Uşbu oldur kim rüzī virinildük ilerdeya‘ nī girü uçmakda, yā dün yerde
3b/2 TİEM 40

Çalabuñuz rahmat issidür .gin ya‘ nī tiz ‘azāb eylemez,⁶daki girü
yığlınmaz ‘azābı anuñ TİEM 40 68b/6

7.2 Yer Zarfları:

Bu zarflar yer-yön bildiren isimler olup bir sıfat ya da fiilin önünde zarflaşmaktadır. Bunların bir kısmı eksiz olarak kullanılıyorken bir kısmı da yer ve yön bildiren hal ekleriyle kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yer zarflarının tamamı hal eki alarak yapılmamıştır.. Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde bahsettiğimiz şekilde oluşmuş olan birçok yer zarfı bulunmaktadır. Çeşitli hal ekleriyle oluşturulmuş ya da Yalın halde kullanılan yer zarfları aşağıdadır:

arka, karşı, aşağı, ara, kanda, her kanda, sol, sağ, yir, orta , iç, üetine veya üstüne, yakın, yukarı, ilerü, dışra, yaña.

Bu yer zarfları, zarflarıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ara: "Ara, orta, iki şey arasındaki mesafe"

yâyazuḳ işlemege şālīh eylese aralarında adl ile ya' nīgani hışmına ziyāde édüp fakirine az BKT 27a/4

sözünyahşısını taḥḳīḳ şeytān aralarına fitne bıraḡur taḥḳīḳ şeytān BKT 304b/7

degül mü'minler ill qarındaşlar pes şālāḥ getirün iki qarındaşun arasında daḳıḳorkun Taḡrı'dan TİEM 40 246a/9

arka: "arka, geri"

yā müsülmanlar cemā' atine varşayaraqyoḡdur pes arka kaytarup kaçan kişi BKT 184a/2

ben yaman kişilere arka (4) vèrici olmayam dèdi pes Mışır şehrinde Mūsā dört yanıḡözedüp gezeriken gördi ol kişi ki BKT 415b/3

Eger sizün şavaş arka kaytarurlar, kaçarlar; andan şonra manşür olmazlar, şınıḡurlar MKT 44b/10

Kaçan zıkr eylesen Taḡrı Ta'ālāseni yaratdı. Qur'an'da bilünüz, özleriminbāḡıl Taḡrıları bile olmasa arka kaytarup MKT 198a/11

Taḡrıkitābiḡ arkaları ardından tamām anlar bilmezler daḳı uydılar ya' nī cuḡūdlar aña kim oḡurlardı TİEM 40 8a/8

kim gelesiz evlere arkalarından ya' nī cāhiliyet zamānında kim iḡrām bağlarısa evinün ardın deleridi TİEM 40 14a/7

aşğa: "aşağı, aşağı taraf, çukur"

Taḥrı Ta'ālāpes in aşğa gökden (6) pes olmaz saña ululanmağ anda pes çık BKT153a/5

ādemo balıqıdan yaratduñ eyitdi İn aşğa, düş gökden, cennetden.

Yoğdur saña anda tekebbürlük eylemek MKT 105b/4

yuğarularından sayvanlar oddan aşğalarından sayvanlar şol qorğıdur

Taḥrıanuşıla qullarını TIEM 40 219a/1

Taḥrı Ta'ālāqādirdür her nesneye aza, nuşret virür hağ üstine. Siz

vādinüş aşğasına yağınduşuz MKT126a/11

dışra: "dışarı"

pes ol buyurur qatı qabih nesneleri şerī' atdan dışra nesneleri dağıdağı

eger Taḥrı Ta'ālākeremi olmasaydı üstüşüze BKT 377a/7

her qanda: "her nerede"

herqanda olsañuz dönderüşüz yüzlerüşüzi Mekketu' İllāh' a qarşu Tahqıq ol gişiler kitāb virildi anlara MKT 15b/11

Tizleşüz, hayr işleri çok işlemiz. her qanda olsañuz Taḥrı Ta'ālā sizi gelürür kıyāmet günine MKT 16a/9

iç: "iç, ara, orta, içeri, iç taraf"

qavmi. anda ölmüşler, yanmışlar hurma ağacınıñ aşlı gibi ki çürimiş, içyanmış, boş. MKT 419b/5

viribidük sizüş içüşüze alavaç sizden ya'nitamām eyleyvüz ni' metüşüzi nitekim rasül TIEM 40 11b/3

qoparavuz kāfırları şeytanlarla hāndan hāzıreyleyvüz qıranına cehenem şamusunüşyā içine dizin çöküşlerken TIEM 40 147a/6

ilerü: " ileri, önce"

dost edinürler kāfir olanları ne qatı yaman'amel ilerü gönderdiler nefşleriçün BKT 120a/7

bir lahza ne dağı ilerü varmazlar iy ādemoğlanları size gelse BKT 156a/4

ilerü varsun yā arda varsun. Her nefş kesb eyledügi nesne bile merhündur MKT 428a/2

dağıNüh kavmını ya' nihalāk eyledük ilerü bayık anlar oldılar kavm
fāsıklar TİEM 40 249a/10

onlar cılayın kim virinildiler kitāb ilerü ya' nī Yahūd dağı Naşrānī pes
uzandı anları ū üzere zamān pes qatı oldı göñulleri TİEM 40 257b/5

ķanda: "nerede, her nerede"

ol tarafa ķarşudur pes tizledigüz ĥayır işleri ķanda olsañuz Tañrı
Ta' ālāsizi götürür kıyāmete ĥāzıreyler BKT 22a/5

nuşret dağı bulmazlar zellilik düşdü üzerlerine her ķanda olsalar
dutulurlar līkin BKT 63a/1

yitişdürür bir şehre. Siz anda yitişmek bilmezsiniz arķayā yük
götürmek ķanda qaldı illā nefsüñüz tekellüf bile MKT 185a/4

Taĥķik Tañrı Ta' ālāğāyetde ĥükm eyleyicidür, gāyetde bilicidür eyitdi
sizüñ hidāyetüñüz nedür? ķanda gidersiz MKT 382b/1

hep andan eydüz anlara kim ortak eylediler Tañrı'ya ķandadır
ortaklarıñuz ya' nī butlar anlar kim olduñuzıdı gümen eylesiz TİEM
40 60a/5

andan eydildi anlara ķandadır ol kim ortak eylerdüñüz Tañrı'dan
ayruķ TİEM 40 225b/11

ķarşu: "karşı"

ol kim aña ķarşu namāz kıılurlardı eyit yā Muĥammed
Tañrı Ta' ālā'nuñdur maşrıķ bile mağrib hidāyet vērür BKT 21a/3

pes dönder yüzüni Mekke'ye ķarşu (4) dağı her ķanda olsañuz
dönderüñüz yüzleriñüzi aña BKT 21b/3

niçün terk ildiler ol kıbleyi ki aña ķarşu namāz kıılurdı ki Ķudüs' dür.
Niçün i' rāz ildiler, diseler gerek MKT 15b/2

sen yā Muĥammed, şek eyleyenlerden olma. Her ṭāyife bir cihete
teveccüh eyler, ol tarafa ķarşu ṭurur MKT 16a/8

pes talaķ virüñ anlara anlarıñ' idetine ķarşu ya' nī arıyiken daķışoyun
' iddeti TİEM 40 266b/7

orta: "orta, ara, ara yer"

eger da' vet olduķları yaķın man' fat olsaydı yā orta sefer olsaydı
uyarlardı saña līkin ırāķ oldu BKT 200b/4

namāzda arḳın daḳıoḳuma daḳı üstine ikisi ortasında orta yol BKT 312a/4

terk eylemeñüz fażlı mu‘āşereti (10) orta yirüñüzde. Taḥḳik Tañrı Ta‘ālāsiz işledüñüzi görür, ğāyetde görigidürMKT 27a/10

anlar kim billerüñüzdeñdür daḳı kim cem‘ eyleysiz iki kızḳarındaş ortasındalikin ol kim TİEM 40 37a/6

daḳı ol oldur kim yığdı ellerini sizden anlar seksen yigid idi silāḥlü daḳı ellerüñüzi anlardan ortasında Mekke'nüñ andan şonra TİEM 40 245a/1

şag: "sağ"

ileylerinde raḥmet daḳı sağlarında beşāret bu günlerde cennātlar, bostānlar MKT 396b/9

şol: "sol"

ve sollarındandaḳı bulmayasın çoğını anlaruñ şükr eyleyenlerden eyitdi 153b3 BKT

bir günde kim oldı ḳardı anuñbiñ yıl andan kim şayarsız sol bilürdür ğaybı daḳı ḥāzırıTİEM 40 197a/9

ḳurtılmaḳdur ulu bunuñ gibi için islesün isleyiciler ay sol mı TİEM 40 213a/2

üstine: "üstine"

ḥatta ki ol demür od oldı eyitdi baña erimiş baḳır getürüñüzanuç üstine dökeyin dēdi 324a/3 BKT

Allāḥ eyitdi çık andan sen dergāhdan süril-mişsen dēdi ve benüm l‘anetüm senüñ üstine olsun 495a/1 BKT

Yā bizi yaradan Allāḥ! Yaratmaduç sen bunu bāḫıl üstine, münezzehsin barça ‘ayblardan 52b/5 MKT

Niçün beyān olmadı āyetleri bir dil üstine ki biz anı bilevüz ‘Acem dili üstine daḳı ‘Arab dili üstine?349a/1 MKT

pes anlar dönmezler yādağı üstineyağmuryağan gibidür(3)gökden anuç içindedür ḳaranulıḳlar TİEM 40 3a/2

yaqın: "yakın"

illā kişiler kim yamanlık işleseler cāhillik bile andan sonra tevbe ederler yaqın zamānda tiz kaytarlar BKT 79a/4

bir nice müddete degin yaqın ecele degin eyit yā Muaḥmmed dünyāni‘ metleri azdur āḥiret yēgdür BKT 89a/5

oğlanlarıñuz bilmezler ḳaysınıñ menfa‘atı yaqın. Tañrı Ta‘ālāfarz eyledi MKT 55a/1

yamanlığı işlerler daḫı cāhillik bile, andan sonra tevbe iderler yaqın zamānda, tiz kaytarlar MKT 55b/11

yaña: "yana, tarafa"

anları kıgır-ur-sın doğru yola daḫı ol kişiler ki (5) imān getürmezler āḥirette doğru yoldan bir yañağ iderler 371b/4 BKT

yüce ‘ālemler ferīshlerinüñtesbīhini (5) daḫı atılır+lar odıla her yañadan sürülmegiçün. 481b/5 BKT

anlardan güçdin yaña daḫı sürdiler yiri ya‘nī sürdiler yiri ekmeğ-içün daḫı‘ imarat eylediler anı TİEM 40 192b/3

daḫı anlardan oldur kim ḳulaḫ dutar sendin yañaya‘ nīḲur‘ān oḳıduğunda daḫı eyledük TİEM 40 60a/7

yir: "yer"

eyitti Mūsābayıḫ ol eydür bayıḫ ol bir şıgırdur yavaş olmış degül aḫtara yiri daḫı suvarmaz TİEM 40 6a/7

yābırağun anı bir yire boş ḳala size atañuz yüzi daḫı ola sız andan sonra bir ḳavm eyü işleyiciler TİEM 40 111a/4

yukaru: "yukarı, yüksek, üst"

Tañrı Ta‘ālāanlar işledeni görürdi ol vaḫt ki geldilerdi size yukaru yanunuzdan BKT451a/2

iki yā ikiden yukaru anlar naşibi tereke mālunun iki şülüsidür MKT 54b/7

düşünüz önünüz yukaru menzileden aşağayā ba‘zuñuz ba‘zuñuza düşmān MKT 106a/11

yukarularından şayvanlar oddan daḫı aşağalarından şayvanlar şol ḳorḳıdur Tañrıanun ıla ḳullarını TİEM 40 219a/1

7.3 Mikdar Zarfları:

Bu zarflar "bir sıfatta, bir oluş veyakılıştta azlık çokluk gösteren ne kadar? ne derece? Sorunlarını karşılayan miktar ve derece bildiren zarflardır"(Korkmaz; 1992,16).

Miktar zarfları, azlık-çokluksayı, derece, karşılaştırma gibi anlamlara da sahiptir. Bunlar eşitlik, üstünlük ve en üstünlük gibi özellikler taşırl<Ar.(Neşe Atabay, Dr. İbrahim Kultuk, Sevgi Özel, age, s102).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Türkçe ve yabancı menşeli mikdar bildiren zarflar aşağıda gösterilmiştir. Bunlardan bir kısmı sıfatlardan meydana gelirken bir kısmise kelimelerin tekrarlanmasıyla yapılmıştır.

7.3.1 Doğrudan Doğruya Zarf Olanlar:

bunca: "bu kadar"

bunca genişligile andan sonra arka kaytarup kaçasız andan sonra indürdi Taşrı Ta'âlâşâkın olmağı BKT 197a/6

her kez: "her kez"

bile. her kez ki nür çıkısa berkten, ıldırasa dört yanların görürler, yürürler MKT3b/11
anları givürsevüz gerek bir ulu cehennem odına ki her kez ki derileri yaşıa, kül olsa tebdil eyler-biz 60b/4 MKT
yarıla kaçımakdan. her kez kim bırağımla anuñ içine bir bölük, şora anlara, şaklayıcıları t'âmunun TIEM 40 269a/1

hiç: "hiç, hiçbir, asla"

ol vaqt ki girdiler ataları buyurduğı gibi hiç def eylemezdi anlar 256a/6 BKT
taşarruf étdiler iklimlerde hiç hâlâş olacağ yer bulmadılar Taşrı 'azabından tahkik anda 561a/5 BKT
eydür ki: Sizün anlar ortasında hiç maħabbet eylememiş gibi 62a/6 MKT
hiç diler misin kim arın-a-sın ya' nî küfrden dağı toğru yol gösterem saña çalabundın yaña pes qorqasın 280a/5 TIEM 40
ebedi qahırlar, hiç çıqmaq anda yokdur. MKT 4a/3
hiç armağ pes şabr eyle anuñ üzere kim eydürler daqınamâzqıl TIEM 40 248a/6

igen: "çok, fazla"

dağı bu âye geldi ya'ni igen baḥîl olma igen haddan dağı geçürme oturasın ' ayıblanmış dükenmiş TIEM 40 134b/4

yitmiş kez: "yitmiş defa (70)"

berâberdür anlara ki fâyide eylemez. Eger istiğfâr anlara yitmişkez daḥı artuḡ MKT 138a/6

yüz biḡ: "sayı adı, yüz bin (100.000)"

gönderdük anı yüz biḡ gişiyeye resül belki yüz binden artuḡ-ıdı MKT 324b/3 zarf mikdar

7.3.2 Sıfatlardan Yapılanlar:

az: "az, eksik, çok olmayan"

Taḡrı Ta'âlâ'yı azsükr ider siz taḡḡik biz sizi yarat-du-ḡandan şonra size suretdüḡ 105a/11 MKT

ne daḡı yavuzluk eyleyici. azögütlenür-siz bayıḡ kıyâmet gelicidür 225a/6 TIEM 40

Anlar gicelerde az yaturlar-ıdı azuyuklarlarıdı. [382a] Şabâḡ vaḡtlarında daḡı istiğfâr iderlerdi 381b/11 MKT

üzerümüze çalışı nişe girü bıraḡmaduḡ bizi bir müdetde deḡin az eyit dünyâ menfa' tı yâ gönenmegi azdur TIEM 40 41a/3

daḡı geldi azacuk bızatıla pes tamâm vér bize ölçeḡi daḡı bize iḡşan eyle ḡardaşumuzu BKT 258b/6 Zarf mikdar

çok: "çok, fazla, ziyade, pek çok"

daḡı seversiz mâlı sevmek çok degül eyle ḡaçan uvanıla yir uvatmaḡ uvatmaḡdaḡı gele TIEM 40 285a/3

Taḡrı Ta'âlâ ḡanîdür, sizünîçün ni' metler çok yaradıpdur MKT 32a/1 eger saḡa anları çok gösterseyidi (4) ḡorḡardunuz daḡı çekişürdiñüz şavaş emrinde 188a/3 BKT

biraz: "az miktarda"

Te'ḡir eyle bizi, 'azâb eyleme biraz amân ki imân getürelüm, icâbet eyleyelüm da' vetüne MKT 180b/1

7.3.3 Kelime Tekrarı İle Yapılanlar:

arķun arķun: "gizli gizli"

arķun arķunsöyler biri birine ki sinlerde yatmadunuzillā on gün biz bilür biz anlar söyledügi nesneyi BKT 342a/2

biñbiñ: "binbin"

birisine biñbiñ vèrür dağıTağrı Ta'ālābağı kişileri feķir ider ve bağı kişileri bay eder BKT 39a/2

mużā'afa eyler, çok artuķ eyler, birisine biñ biñ virür. Tağrı Ta'ālākabz eyler, ba'zı kişileri faķir eyler MKT 28a/1

bir bir: "bir bir"

anundur bir birardıncageliciler ileyinden dağı ardından şaķlar anı BKT 263b/2

illāşanemler bir birünüze sevgü göstermekiçün dünyā dirliginde andan sonra kiyāmat güninde BKT 428a/3,

anlar mekrini ğaybeyn söylediler gönderdi anlar, istedi, her birisine bir bir oturacaķ yir eyledi MKT 165a/1

ki durasız barçaņuz Allāh-çün iki iki dağı bir bir andan fikr eyleyesiz MKT 310a/2

birin birin: "birer birer, teker teker"

illā bir nesneyile ki durasız Allāh yoluņa ikin ikin ve birin birin andan fikr ede siz ki BKT467a/6

kim turasız Tağrıiçin ikin ikin dağı birin birin andan endişe eyleyesiz TİEM 40 205b/11

bölük bölük: "parça parça, dağınık bir halde"

dağı oldılar bölük bölük sen anlardan degülsin bir nesne üzre ya'ni anlardan anlaruñ işleri Allāh'a ķaldı BKT151a/3

dürlü dürlü: "yütlü türlü"

bayıķ siz söz içindesiz, dürlü dürlü olıci döndürinile peygambardan TİEM 40 248b/2

dağı hurma ağacı dağı ekin, dürlü dürlü iken yimişi. anuñ dağı zeytünü
TİEM 40 68a/3

pāre pāre: "parça parça"

pes eyledi anları İbrāhīm pāra pāra illā ulusın anlarıñ ola kim ol kavm
ol butdinyanadöneler TİEM 40 155a/7

Kaçan Tañrı Ta'ālānuñ va'cesi gelse kıılır anı pāre pāre, biz bile
berāber olur. MKT 211a/11

Pes eyledi anları İbrāhīm pāra pāra, illā ulusın anlarıñ. TİEM 40
155a/7

yā' nī gökden ün geldi yüreklerin pāra pāra eyledi. Pes oldılar, illeri
içinde TİEM 40 107b/6

şaf şaf: "dizi dizi"

nice tesbīh eder gökler ehli ve yerler ehli dağı kuşla dağı kan'atlar
bağlı şaf şaf durup BKT 381a/4

Yatşunlar anlar tahtlar üstinde şaf şaf (11) Evlendürür-biz anları hür
kızları bile ki gözleri uludur MKT 384a/10

7.3.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Zarfları:

Sıfatlarda karşılaştırma +rak / +rek eki ile yapılmaktadır. Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Eski Anadolu diğer eserlerinde gibi +rak / +rek şeklinde kelimeye eklendiği görülmektedir (Timurtaş; 1994, 90).

+rak / +rek ekiyle yapılan kuvvetlendirme biçimleri üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde kullanılmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

acırakdur: "daha acı, çok acı"

belki 'azāblar va'cesi kıyāmetdür dağı kıyāmet 'azābı acırakdur
taḥkīk yaman kişiler BKT 573a/4

kim zālirakdur ol kimseden ki Tañrı Ta'ālā ḥaıkkāına yalan iftirā
ède ol oqın-ur-ken İslām'a 595b/7 BKT

pes kimdür zālirak andan kim yalan bağladı Tañrı üzere yalan
yalan duttı āyetlerini 98a/5 TİEM 40

doğrurakdur: " doğru, gerçek, hak"

pes sizi yaradan Allāh bilicidür ol kimseleri ki yolları doğrurakdur yâ
Muhammed şorarlar saña BKT 309a/2

yigrek: " iyi, daha iyi, efdal"

zamān kavumından kim (11)anlar yigrekdür māl ıla dağı şurat
bakumlığa TİEM 40 147a/11
nite ola anuñ pādişāhlık, üzerümüze, biz yigrek iken padişahlığa andan
? TİEM 40 19a/2

7.4 Nitelik Zarfları:

Hal, nitelik, nasıllık ve nicelik tarz zarfları olarak adlandırılan bu zarflar fiillerin meydana geliş biçimini sıfat ve zarfların niteliklerini belirtirler (Korkmaz; 1992,112).

"Hal ve tavır ifade eden her isim nasıllık-nicelik zarfi olarak kullanılabildiği için bu zarflar sayılmayacak kadar çoktur vasıf isimleri oldukları için vasıf da bir hal ve tavır olduğu için hemen hemen bütün sıfatlar billhassa vasıflandırma sıfatları hal zarfların olarak bol bol kullanılırlar" (Ergin;1990, 247-248)

Nitelik veyasuret zarfları arz, hal, durum, sebep, netice, beraberlik, ayrılık, tekerür, tehdit v.s gibi anlamlar ifade ederler. Zarfların öbür çeşitler gibi bunlar da, sadece zarf olan kelimeler olabildiği gibi, isimi, sıfat ve edatlardan meydana gelmiş birleşik zarflar da olabilirler. Kelimelerin tekrarlanmasıyla yapılmış suret zarfları da vardır (Timurtaş; 1994, 97).

ancılaym: "onuñ gibi, öyle"

anuñ üzre odda istemegiçün bezek yâ manf^c atlanasız nesne köpükdür
ancılaymbañıl işi BKT 264b/6
dağı ama ol kim aşşı eyler ādemilere şurur yërde ancılaymbeyān eyler
BKT 265a/1
bayık biz ancılaym eylevüz yazuqlulara bayık anlar oldıladı kaçan
kim eyidildi TİEM 40 212b/2
dağı yirün bayık ol hağdur ancılaym kim bayık siz söylersiz bayık
geldi saña sözi TİEM 40 248b/9

arı: "Temiz, arı, güzel, helal, günahsız, saf "

üstüñüze dağı rahmeti olmasaydı (9) *tāhir olmazıdı, arı olmaz-ıdı.*
Sizden birünüz.246a/9 MKT

Tahkik Ta'ālā seni efzāl kıldı, seni arı kıldı, (6) seni efzāl kıldı
 'ālem MKT 38b/5

arkun: "gizli, içinden, hafif "

namāzda arkundağıoğkuma dağı üstine ikisi ortasında orta yol BKT
 312a/4

Ta'ālayā tazarru' eylemek bile arkun. (11) Eger sen bizi
 kınlarsağ bu muşibetlerden bizşükr eyleyicilerden olur-biz MKT
 93b/10

birbirine arkun söylerler. Ol vaktde eydür zālimler MKT 198b/2
 pes ol vakt kim nevmi oldılar andan bir yañaçkıdılar arkun
 söyleyiciler eyitti anlarıñ ulusı TIEM 40 115a/8

ayruk: "başka, başka türlü, farklı, dışında"

anlara kim siz taparsız Ta'āri'dan ayruk(7) eyit yā Muhammed ben
 uymazın sizüñ havāñuza tahkik men BKT 134a/6

ağ kim indi size Ta'āri'ñuzdan dağı uymañuz andan ayrukkimseler
 dīnine BKT 152a/6

dağı dutdılar Ta'āri'dan ayrukTa'āri'ıla ola kim anlar yarı virineler
 TIEM 40 211a/11

bizcileyin: "bizim gibi, bize benzer"

degülsiz siz illāādama bizcileyin dilersiz kim yığasız andan kim oldı
 TIEM 40 121a/5

böyle: "bunıñ gibi, bu şekilde"

pes degedi size anlardan yazuğ bilmeksüz ya' nī eger böyle degülmişse
 sizi Mekke'ye güvreyidüm TIEM 40 245a/4

dağı kibr eylerseñüz yā' nī eger böyle olur ısa, zulmlardansız.
 BayığTa'āri, toğru yol göstermez kavma zālimlar TIEM 40 239b/4

gine, yine: "yine, tekrar"

nitekim evvelde yarattı sizi gine dönersiz anı bir tã'ife doğru yol gösterdi dağı bir tã'ife vâcib oldu BKT 155a/7

likin savaşün kez vazeylese ya'ni kaçmak verüp gine dönüp kâfir üstine şavaşa yâ müslümânlar cemâ'etine varsa BKT 184a/2

eyle: "öyle, onun gibi, o şekilde"

eyle degüldür ol bir kelimedür ol anı söyler dağı anların ileyinde hicâb vardır BKT 373b/3

anı şerik deyü ulaşdurdu eyle degüldür belki ol anla 'azîzdür hikmetler issidür biz seni göndermedük yâ Muhammed BKT464b/6

eksük: "eksik"

verdi yemişini bir nesne eksüksüz dağı ağıtdu ğağaları arasında ırmaqlar BKT 317a/3

kuvvet, kudret degüldür; illâ Tanrı Ta'âlâ biledür Eger sen beni senden eksük görseñ mâlde dağı oğulda kıızda. MKT 207a/3

Tanrıdan, Çalabısı; dağı eksmesün andan nesene; ya'ni eksük yazdurmasun TİEM 40 22a/8

hergiz: "asla katiyen"

anlar bile andan sonra 'ahdlarım yazarlar, hergiz (11) anlar Tanrı ta'âlâdan korkmaz<Ar. MKT 127b/10

dağı kabul kılman anların tanukllığın hergiz dağı anlar TİEM 40 166a/5

ışız: "ışız"

yerinden havâya kopsa dağı kaçan ki iller ve iklimler ışız kalsa dağı kaçan ki canavarlar bir yere cem' olsa BKT 632b/7

sa'âdet: (<Ar.) "mutluluk"

âğaçlar altında ırmaqlar ebedî qalurlar anda dağı ulu sa'âdete yetişmekdür BKT 78b/4 nitelik

tağkik ol kişiler ki bizden anlara sa'âdet sâbık oldu anlar andan ırak olurlar BKT 354b/6 zarf nitelik

yaluuz: "yalnız başına, tek"

bize yaluuz gelür cezāsın vèrür biz èdindiler TañrıTa'ālā'dan özge
BKT 332b/7

Taħķik siz geldüñüz bize yaluuz niteki sizi yaratduķ evvelde. Terk
eyledisiz MKT 97a/4

Sen geldi misen bize ki biz yaluuz Tañrı Ta'ālāyā 'ibādet eyleyevüz,
terk eyleyevüzMKT 111a/2

yaluuz nitekim yarattuķ sizi ilerügi gez daķıķoduñuz anı kim virdük
size arķalaruñuz TİEM 40 64b/9

daķıķaçan anıla Tañrıyaluuz ürker göñülleri anlaruñ kim inanmazlar
āhirata TİEM 40 220b/1

yavuz: "kötü"

ol gişiler ki kāfir oldılar yavuz kaytarup kaçsalar andan şonra
tapmazlar özlerine MKT 375b/1

7.5 Soru Zarfları:

"Fiillerin yer-yön zaman, sebep, nitelik ve derecelerini soru yoluyla açıklayan ve soru zamirlerinden yararlanılarak kuru lan zarf soru zarfıdır" (Korkmaz; 1992, 138).

kaçan: "ne zaman, ne zaman ki, nasıl, dıģı zaman"

Allāh her nesneyi bilicidür hikmetler issidür daħıkaçan bāligolsa gicük
oğlanlar düş görseler BKT 383b/7

bir bilinmiş vaķte degin ki kıyametdür kaçan ecelleri gelse pes Tañrı
Ta'ālāķullarını görucidür BKT 474b/5

anlar sefiħler, 'aķılışuzlardur; lākin bilmezler özleri sefiħ olğanı. kaçan
imān getürenleri tapşalar MKT 3a/1

kaçan berk gitse, ķarağılık olsa dururl<Ar. Eger Tañrı Ta'ālādilese
anlar ķulaķlarını giderürlerMKT 3b/1

ķandan: "nerden, nasıl"

ķandan geldi bu rızķsaņa Meryem eydürdi bu rızķTañrıTa'ālā'dandur
taħķikTañrı Ta'ālārızķ vèrür kime dilese BKT 53a/7

baņa oğlanķandan olur yetişdi ululuk'avrātum daħıaķırdur hiç
doğurmadı Tañrı Ta'ālāeyitdi anuñ gibidür BKT 53b/5

eydürdi Yâ Meryem! Kandandur geldi bu rızık saña, dir-idi. Meryem eydürdi- ol rızık Tañrı Ta'âlâdandır MKT 38a/6
 didi baña oğlan kandan? (3) baña âdem oğlanı yitişmedi, cimâ'e eylemedi MKT 39a/2
 kış yimişi yaz güninde yaz yimişi kış güninde eyitti iy Meryem kandandur saña uşbu? TİEM 40 25a/8

kanı: "hani, nerede"

müşriklere kanı sizün şeriklerünüz siz anlara i'tikâd êderdünüz andan sonra degülidi BKT 130a/2
 ol vakte degin kim gele anlara resüllerümüz canların almağičün eyitdiler kanı ol kim siz BKT 156b/3
kanı siz du'â eylemegen ma'bûdlar Tañrı Ta'âlâdan? Eydeler: Gâyb oldu bizden MKT 107b/8
 dağı ol gün, kığıra anlara kanı ortaklarum? TİEM 40 229a/4

niçün: "niçin, neden"

dağı eyitdiler niçün özine ferîşte inmedi dağı eger indürseydik ferîştehleri tamâm olurdu BKT 128b/1
 pes niçün fehm eylemezler taħkîk biz bilür biz ki sen kayrursın anlar söyledigiçün pes anlar BKT 131a/5
 Allâh rahmet inden mahrûm oldılar niçün kâfir olursız Tañrı Ta'âlâya? MKT 4a/9
niçün 'aql bile fehm eylemezsiniz, dirler anlar bilmezler mi ki Taħkîk Tañrı Ta'âlâ bilür siz bile yaşurup söylegeni dağı MKT 8b/6
 eyittiler yalavaç niçün firişte degül? TİEM 40 138a/1

nite: "nasıl"

nite kâfir olursız Tañrı Ta'âlâ'ya siz öleşiken ata şulbinde diri kıldı sizi vücûda getürdi BKT 5a/6
nite gönderdik size peygâmbersizün cinsiñüzden oğur sizün üstünüzze bizüm âyelerimüzi BKT 22b/5
 kaçan yâ nite dirüre uşbunu Tañrı öldüğinden sonra ? pes öldürdi anı Tañrı yüzyıl TİEM 40 20a/9

andan sonra şundan andan kandan andan etden ay görmedünüz mi
niteyarattı Tañrı TİEM 40 273a/10

ne: "ne, nasıl, hangi"

ol kâfir olanlar eydürler ne diledi Tañrı Ta'âlâbu meşeli eyitmekten az
durur BKT 5a/2

nice: "nasıl, ne şekilde, ne kadar"

varunuz ekinlerinüze nice dilersenüzdağıhayır takdim edinüz
kendünüzüze dağıTañrı'dan kırkıunuzBKT 34b/5

nice olur ol melik bizüm üstümüze bize hağdur mülk bizüm
olmağanuğ olmağdan dağı verilmedi BKT 39b/2

Ol Tañrı Ta'âlâsize şüretler yaradur aņalar ğarnında nice dilese. Ol
Allâh birdür MKT35a/3

yazıklılar gibi? ne oldu size niceñüküm eylersiz? yäsizünmidür
kitābanuğ içinde oğursuz kim TİEM 40 270b/2

dölendük bir gün yā günün bir nicesinya'nī güneş doğadururken
girdiler dulunudururken uyandılar TİEM 140a/2

7.6 Yabancı Zarflar:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde özellikle Arapça ve Farsça kelimelerinde zaman ve yer zarfı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bununla ilgili örnek ve açıklamalar aşağıdadır:

7.6.1 āgāh (<Fr.): "bilgili"

dağı dölөнür göñülleri Tañrı anmağıla Tañrı anmağıla āgāh oluğ
dölөнür göñüller anlar kim BKT 266b/1

7.6.2 āñir: "son"

öz nefsünüzüze yağışlık edersiz ve eger yamanlık eylesenüz vebāli
nefsünüzdür pes kaçan gelse āñir' uķūbet va' disisi BKT 299a/5 Zarftır

7.6.3 'alaka (<Ar.): "kan pıhtısı"

İlk kıpırdanışının közmik zaman ölçümü ile, rahime gelen karışık nutfenin rahimde karar kılmasından altı gün sonra kıtılaşıp küre şeklini aldığı şeklinde olduğu ifade etmektedir (Kalın; 2001, 258).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde örnekleri geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

andan sonra 'alaka eyledi ki bir päre kandur, andan sonra çıkarur
sizi kiçi oğlanl<Ar. Andan sonra bāliğ olursız MKT 343b/3
yaratmağdan sonra ya' nī ilk nūṭfe andan 'alaka andan muzğa andan
sünük karnulıklarda üç ya' nī bir qarın ikinci oğlan durduğı yir üçüncü
oğulcan şol Tañrı Çalabu'ñuzdur TIEM 40 218a/9

7.6.4 'aşr, 'aşır (<Ar.): "ikinci vakti"

Dehr, gece, gündüz, sabah, akşam, gün, ikinci vakti. gündüzün zevaldan evvel ve sonraki iki tarafı, özellikle güneşin kızarmasına kadar olan ikinci vakti, bir şeyin hususi vakti, zaman, tecrübe, insan ömrü, insan fiilerin içeren zaman manaları ifade eder (Kalın; 2001, 110).

Üzerinde çalıştığımız metinlerden Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesinde hiç geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı durğur namāzı şabāḥda ve 'asırda gecenüñsā'atlerinde dağı
tehkik yahşılığ BKT 246a/4
şabāḥda ve 'asırda kıyāmete degin dağı kıyāmet koptuğda eyidile
anlara ki girişüz ey Firavn kavmı BKT 509b/7
Tañrı Ta'ālāyı çok zıkr eyle, tesbîḥ eyle Tañrı Ta'ālāyı 'asırlarda
şabāḥlarda MKT38b/4

7.6.5 **berzah** (<Ar.): "engel"

Berzah, iki şeyin arası, iki şeyin arasındaki engel, bir insanın ölümünden itibaren bas vaktine kadar geçen zaman ve mekan anlamına gelir. (Kalın; 2001, 146).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa Kur'an Tercümesinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

anı berkitmeğiçün tağlar yaratdı dağı iki deñiz ortasında meni edici
berzeh yaratdı BKT410a/7

7.6.6 **dāyim** (<Ar.): "sürekli, devamlı, kalıcı"

Sınırsız, uzun dehr, daim kadim, ezeli bölünmeyen zaman manalarını ifade eden bir kelimedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı anlar namāzları üstine (4) dāyim durular dağı kim zālīmrağdur ol
kimseden ki yalan söyleye BKT 139b/4
bir altını kaytarmaz, virmez sañaillā dāyim tersim eylemek, ħalāş
eylemek, ol anuğ gibi eylemekMKT 41b/3
anlar kim namāzları üzere dāyimlardur dağı anlar kim mälları içinde
ħağkdur bilinmiş ya' nī zekāt dileyici için TIEM 40 272a/11

7.6.7 **duhā** (<Ar.): "kuşluk vakti"

Güneşin yayılıp, ışığın uzaması, ıssızlık, alışmamamak, gem ve üzüntü vakti, ölümün sükünün, kabrin karanlığı, gündüz, gündüzün yarısına yakın bir zaman gündüz saatlerinden bir saat diye açıklanmıştır (Kalın; 2001, 107).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu ibare fazla kullanılmamış olup sadece Bursa Kur'an Tercümesinde bir tek yerde geçmektedir.

Bununla ilgi örnek aşağıdadır:

pes ardlarına düşdiler duhā vaktinde pes ol vaqt kim bir birine gözükdi
BKT 396b/4

7.6.8 ebed (<Ar.): "sonsuzca kadar"

Sınırsız, uzun dehr, daim kadim, ezeli bölünmeyen zaman manalarını ifade eden bir kelimedir (Kalin; 2001, 200).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

aķar altından ırmaķlar ebedkalıcılardur anuķ içinde Çalab'ları destürıla esenleşdügi anlaruķ BKT 272b/4

daķı şaydı anı yāyaraķladı anı řanūr kim bayıķ mālı anuķebed eyledi anı TİEM 40 288b/10

emennā eylemezler, ölmegi istemezler ebedikıyamete degin yaman işler sebebi-y-ile ķollan bile işlediler. Tańrı Ta'ālā ğāyetde bilicidür zālimleri, kāfirleri, cezāların virse gerek MKT10b/7

7.6.9 ecel (<Ar.): "ecel, belli bir zaman, ömrün sonu"

Ecel, bir şey için belirlenen süreyi ifade etmek için kullanılır..

neķün ķomaduńbizi dünyā göreydük bir niķe müddete degin yaķın ecele degin eyit yā Muħammed dünyāni' metleri azdur BKT 89a/5 ve yerleri ikisi arasında olģanıńdaķı illā ĥaķķıla daķı mü' in ecel bile BKT 434b/3

rızķdan, ecelden ol vaķta degin ki bizüm resüllerümüz gelse cānların ķabz eylemeg-iķün eydelerMKT 107b/7

Tańrı üzere anı kim bilmezsis daķı her bir bölüģün ecelivar(11) pes kaçan kim geldi ecelianlaruķ girü ķalmayalar bir sā'at TİEM 40 71b/10

7.6.10 erzel'l-umur (<Ar.): "ömrün en rezili, güçsüz ihtiyār kık zamanı"

Rezil ve erzel kelimeleri, her şeyin düşüģü, ařaģısı, insanların en düşüģü, deģersiz, bunaklıl manalarına gelmektedir (Kalin; 2001, 184).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnkte geçmektedir. Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

sizüń ba' zuńuz ķaytar erzel-i 'ömr yitişür; ĥattā nesne bilmez ķalur.

Taħķiķ Tańrı Ta'ālāMKT 189b/10

7.6.11 esbāt(<Ar.)

Yakup peygamberin çocuklarından meydana gelen on iki kabiledir. Yakup peygamberin on iki oğluna nisbet edilir.

sabt kelimesinin çoğulu olup, torun, ümmet, kabileler, bazılarına göre asr manasına ifade eden karn anlamında bir kelime olup, bir asrından sonra gelen asır demektir(Kalın; 2001, 184).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir. Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

dağı İsmā' il' e dağı İshāk' a dağı Yā' kūb' a dağı esbāta ki Yā' kūb oğlanlarıdır MKT 14b/11

7.6.12 evvel (<Ar.): "önce, ilk defa, ilk"

yoğsa biz evvel birağalum mı dēdiler Mūsā eyitdi siz birağunuz dēdi pes ol vağt kim birağdılar BKT 167b/4

Rucū' eyleseler, 'avrāt kayıtşā, evlense evvel erini, eger zan eyleseler, bilseler ki durğuzurlar Tağrı Ta' ālānuğ MKT 25b/10

İbrāhīm dīnine aru i' tīkād birle. İbrāhīm müşrik kāfirlerden degül-idi. evvel ev ki MKT 43b/1

7.6.13 ezel (<Ar.): "başlangıcı olmayan"

Başlangıcı olmama manasını ifade eden bu kelime, ile eş anlamlıdır. Bazı bilginler bu kelimenin aslının, yok olmadı zeval bulmadı manasındaki lem yezel filinden ihtisar edilmiş olabileceğini değerlendirilmiştir. Birinin diğerinden önce olduğunu düşünmek mümkün değildir (Kalın; 2001, 195).

Bu kelime zarf olarak sadece Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ğalka ve bizüm buyruğumuzdan rağmet olmağičün dağı ol bir olmuş iş idi ezelde yüklü oldı aña BKT 327a/5

pes iğtilāf oldı anda dağı eger ezeldeki kelime olmasaydı Tağrı Ta' ālā'dan BKT 518b/7

'ahd bozmağ bile ki alınmışdur 'adl üstine ezelde temkīn eyledük seni üstine anlar üstine gālib eylemedük MKT 129a/6

Ol bir iş-idi ki Tañrı Ta'ālānuñ qazāsı müte'allıq oldı ezelde. Yüklü oldı, 'uzlet eyledi, qavminden MKT 213a/11

7.6.14 hemīşe (<Fr.): "devamlı, sonsuza dek"

yazuqları anlar cehennem ehlidür od içinde hemīşe kalurlar hıç çıkmaz dañı ol kişiler BKT 12a/3

dañı barça halkun la'neti hemīşe kalurlar anda yiyilmez anlar üstinden cehennem 'azābı BKT 24a/1

aqar ya'nī uçmaqdur kim aqar altından ırmaqlar yiyesisi anuñ hemīşedür dañı gölgesi TİEM 40 119b/7

7.6.15 hergāh (<Fr.): "zaman"

gözsüz, dilsüz, şağır. Varacaq yirleri cehennemdür. her gāh ki sakin lehebi MKT 202a/11

7.6.16 hergiz (<Fr.): "asla, hiçbir zaman, katiyen"

bunlar hergiz and içseler ol andu şıdurur anlardan bir tā'ife belki çoğı anlaruñ imān getürmezler BKT 15a/3

eyit yā Muhammed harc eyleñ mālunuñı ihtiyārla yā güçligile hergiz qabül olmaz sizden BKT 202a/7

anlara seksen urmaq dañı qabülqılmañanlaruñ tanuqlıñuñ hergiz dañı anlar TİEM 40 166a/5

oldı aña kim işlersiz habarlu dañı hergiz gücünüz yitmeye kim 'adl eyleyesiz TİEM 40 45a/3

7.6.17 hōş (<Fr.): "hoş, iyi, güzel"

dañı dönüñüz ol hōş geçdüğünüzni' metlere evlerüñüze dañı fitneñüz ola kim BKT 346b/2

anlar kim öldürür anları firiştelere(6) hōşlar iken eydürler selām olsun üzerüñüze girün uçmaqa andan ötürü kim olduñuz işler siz TİEM 40 127b/6

7.6.18 irādet (<Ar.): "dileme"

Kudretle irade yaratıcıda beraberliğe sahiptir. Maddi adının yaratılıp şekillenmesi, Allah'ın tasavvurundan kaynaklanmaktadır. Sonra bu tasvvur, irade haline gelmektedir (*Kalın;2001, 209*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelelerinde örnekleri geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Yūsuf kardaşını melik dīni üstine lākin Allāh irādeti bile aldı
yüceldirüz BKT 257a/5

‘azāb helāk eyleyici daḥı gāzab ki hıṣm eylemek irādeti intikāmdur
MKT 111a/5

Bir muşibet yitişmese; illā Taḥrı Ta‘ālānuḡ taḡdiri bile, irādeti
biledür. Kim imān getürse Taḥrı Ta‘ālāya MKT 411a/11

7.6.19 kıyamet (<Ar.): "kiyamet , ahiret, kiyamet günü"

Oturmanızı dı, bir kalkış, kıyamet için azm, muhafaza ve ıslah, vukuf ve sebat içinde adalet, bir şeyin değeri, kıyamet günü mahlukatın tekrar dirilerek kalktığı zaman, Cuma günü, gecenin bir parçası, sınırı belli olmayan vakt gibi manalar ifade etmektedir (Kalın; 2001, 146).

Üzerinde çalıştığımız eserlerde bu kelime **kiyamet** ve **kiyamət** şeklinde geçmektedir. Bununla ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir:

gelmez size illā anşuzın şorarlara şaḡa yā Muḥmmmed kiyāmetden sen
anuşḡaḡikatini bilür gibi BKT 179a/7

bir kelime şabḡat eylemeseyidi Taḥrı Ta‘ālā'dan ‘azābı te’ḡir
eylemekde kiyāmet e deḡin BKT 219a/2

aḡvāli müstaḡim olmaḡ yaraḡ eylemekden kiyamet-içün. Anlar
bilseler gerek yamanlık cezāsını MKT 181a/7

neḡ şūr olsa kiyamet-içün. Cem‘ eylerüz anları ḡisāb u cezā-y-içün.
‘Arz eylerüz cehennemi MKT 211b/2

yā kiyāmat yā ayruḡümmet yā ādamoḡlanı la‘nat olındı ḡazılmış (7) yir
işleri od yandurası TİEM 40 283a/6

pes ḡapḡıl baḡa daḡı ḡurur namāzı beni aḡmaḡlık için bayıḡ kiyāmat
gelicidür yaḡın olurun ben TİEM 40 148b/3

7.6.20 lahza (<Ar.): "an, bir an"

bir lahzane dağı ilerü varmazlar iy âdemoğlanları size gelse BKT 156a/4

tesbîh êderler gece(4) ve gündüz bir lahzağâfil olmazlar ma' bûdlar êdindi kâfirler yêrden ki anlar BKT 347a/4

7.6.21 lem-yezel (<Ar.): "zeval bulmayan, sürekli, bitmemiş, devamlı"

Bitmeyen, zeval olmayan şeyleri ifade etmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

mü'minlere doğru yola lem-yezel kalurlar kâfirler(2) şek içinde
Kur'an'dan hatta kendülere kıyâmet gelince BKT 363a/1

7.6.22 leyâlî (<Ar.): "geceler"

Çoğul biçiminde kullanılmaktadır. Teklik şekli leyl'dir. Bütün türevleri ile karanlığı ifade etmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

Tağdır eyledük anda seyr eylemegi. Yürünüz anda gecelerde leyâlîye
dağı gündüzlerde MKT 307a/9

7.6.23 nâ-geh (<Fr.): "ansızın, birdenbire"

şek içinde andan ya'nî Kur'an'dan tâgele anlara kıyâmat anşuzda
nâgeh anşuzda yâ gele anlara 'azâbı TİEM 40 160b/6

dağı bir nice nişâni oldur kim yarattı sizi toprağdan andan nâgeh ol
vağt siz âdamsız perekende olursız TİEM 40 193a/2

7.6.24 nuţfe (<Ar.): "döl suyu, sperme"

Zaman bakımından rölatifdir. Dolasıyla döllemeyi gerçekleştiren sprem erkil ise, 26 saat sonra zigot oluşmuştur. Eğer spremdişil ise, 12 bazen 24 saat sonra bu zigot oluşur (Kalın; 2001, 257).

Bu kelime zaman zarfı olarak sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nutfe eyledük duracak berk yerde andan sonra nutfeyi uymuş kan eyledük BKT 366b/5

Siz ölmüşler-idünüz nutfe-y-iken. Sizi diri eyledi cân virmek bile, andan sonra öldürdi siziMKT 4a/10

yaratmağdan sonra ya' nî ilk nutfe andan alağa andan muzğa andan sünjük karnlıklarda üç ya' nî bir qarın ikinci oğlan durduğı yir üçüncü oğulcan şol Tağrı Çalab'uğuzdur TIEM 40 218a/10

7.6.25 sā' at (<Ar.): "saat, zaman, an"

Saat, muayyen bir zaman fasılası, bilhassa tespit edilmiş bir başlangıca göre herhangi bir anda zamanı ölçen alettir (Kalın; 2001, 142).

Bu kelimenin zaman zarfı olark Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

haşr éderüz anları şanasın ki durmadılar sinlerinden illā bir sā' atgündüzden BKT 223a/5

Muhammed size vardur bir gün va' desi ki bir sā' atgerü qalmazsız andan bir sā' atlağı ilerü varamazsız BKT 465a/2

‘ ilm virilen gişilere ne eyitdi bu, dirler. Bu sā' atda istihzā eyleyüp MKT 371a/8

pes kaçan kim geldi eceli anlaruğ girü qalmayalar bir sā' atlağı ilerü varmayalar TIEM 40 71b/11

7.6.26 şabāh (<Ar.): "sabah"

Dilciler tarafından fecrin eş anlamlısı, gündüzün başlangıcı, akşamın zıttı diye açıklanmıştır. Ancakbu kelimenin kapsadığı süre sabahnamazıyla güneş doğuncayakadar anlamında kullanılmıştır.(Kalın; 2001, 104).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde şabāh kelimesinin geçtiği örnekler aşağıdadır:

istiğfār éderler şabāh vaktlerinde şanıklık vērür Tağrı Ta' ālā kendüden özge Tağrı yoğdur BKT 50b/3

şabāh vaktinde karar dutucı ‘ azāb pes daduğuz ve qorqutmağum ‘ azāb um biz geñez eyledükBKT 572b/6

gice qarışılığında şabāhda, andan sonra orucı tamām eylenüz. Giceye degin mübaşeret eylemeğüz anlara MKT 20b/2

andan sonra sabāhda aña kāfir oldı<Ar. Tañrı kılmadı, ħarām eyledi
 kulağı kesilen ħayvānları dağı şayibi olan ħayvānlarıMKT 86a/11
 pes kaçan ine ileylerine yavuz oldı sabāhıkorquduñulmışlarıñ dağı yüz
 döndür anlardan TİEM 40 215a/4

7.6.27 şabī (<Ar.): "küçük erkek çocuk"

Doğum anından süttten kesilme vaktine kadar olan süretiine almaktadır. Terim olarak buluğa ermemiş çocukdemektir (Kalın; 2001, 173).

eyitdi ki Yā Rabbī! Men sabī dişi doğurdum. Tañrı Ta'ālā bilür ki ol
 ne doğurdu MKT 38a/1
 cuñūd oldılar dağı sabilerya'nī ıduza tapıcılar dağı Neşrānılar dağı
 Mecūsiler dağı anlar kim Tañrı'ya ortak eylediler TİEM 40 158b/1

7.6.28 şaf (<Ar.): "dizi, sıra"

ķumaz biz dağı arz olalar Tañrı Ta'ālāħazretine şafbağlayup taħķik siz
 bize geldüñüz nitekim sizi BKT 318b/4
 ħālī eczāsı berāber bir şafüstine. Görmezsin anda egri olmak MKT
 223a/3
 andan gelüñşaf olup bayıķ ķurtıldı yañtulu oldı bu gün ol kim ħālib
 oldı TİEM 40 150a/1

7.6.29 seħer (<Ar.): "şefek vakti "

Tan yerinin ağarmasından az önceki zaman anlamına gelmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz vëribidük anlar üstine taşlar illā Lut'uñ evi ħalkını
 ķurtardukseħerde BKT 572b/2
 anlar gecelerde az uyuķlarırdı dağı seħerlerde anlar BKT 562b/4
 dağı nafaķa viriciler dağı yarlıģamaķ dileyciler seħer vaķıtlarında
 ya'nīnamāzķılıcılar TİEM 40 24a/4

7.6.30 sene (<Ar.): "yıl"

Bir yıllık bir süreyi ifade ettiği; kullanımlarından anlaşılmaktadır. Türvelerinde bir yıllığına çalışmak, yaşlık, değişim, kuraklık, kıtlık manaları vardır(Kalın; 2001, 138).

hazret' aleyhi'sselāma ehl-i Mekke 'umre eylemege māni' olduklarıçün
zi'l-ka' dede yedinci senesinde muharrem aylarında zi'l-ħiccede
muķātele edin BKT 29b/1

7.6.31 şubh (<Ar.): "sabah"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde
geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

ürkidici ' avaz pes helāk oldılar subh vaktinde evlerinde dizleri üstüne
çöküp BKT 163a/6
pes nite döndürinilürsüz ya' nīhāqdan? yarıcıdur subhı daķı eyled
TIEM 40 65a/1
daķı subhıhāķķıçün kaçan nefes üre ya' nī aydını çoğala bayıķ ol
yalavaç sözidür TIEM 40 281a/10

7.6.32 şeyh (<Ar.): "ihtiyar"

Şeyh, kendisinden yaşlılığın belirip, saç ağarması ortaya çıkan kimsedir. Kozmik zamanolarak, şeyh'in içerdiği zamanın 50 yaşından itibaren başlaması hususundaki görüşler ağırlık kazanmaktadır (Kalın; 2001, 181).

Ol gişi ki tākāt getürmezler ki orucu dutmağa ki seyh-i fānīdür, fidā
virsün her gün için bir miskīn gişiye. Kim taṭavvu' eylese MKT 19b/9

7.6.33 taraf (<Ar.): "taraf, çevre, yön"

Göz kapağını kapatmak, göz ucuyla bakmak, her şeyin sona, bakış anında göz kapaklarının hareketli bakarken bakışı başka bir noktaya çevirmek, gözün bakacağı en son noktaya bakıp orada arşı görmek (Kalın; 2001, 189).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde örnekleri geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

güneş batmazdan öndin dağı güneş sā'atlerinden dağı tesbîh eyle
gündüz tarafından dağı BKT 344b/1

zikrisizden bir tarafa siz yamanķavm olgan için dağı nice BKT 527a/3
maşrıķ mağrib tarafına. Lākin yāhşılıķ oldur ki Tağrı Ta'ālā'yā
īmān getürmekdür, MKT 18b/11

Çaçan şarf olsağuz, baķşalar cehennem ehli tarafına eydeler: Yā
Rabbenā! Yā Allāh! Bizi kılma MKT 108b/11

7.6.34 tıfil (<Ar.): "küçük çocuk"

Tıfil, Türkçede küçük, yumuşak her şeyin küçüğü, bir iş yapmama dönemi olarak açıklanmaktadır. Çocuğun doğum anından itibaren yumuşklığını koruma süresi ifade eden bir kelimedir (Kalin; 2001, 170-171).

Bu zarf biçimi Manisa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda aşağıdadır:

müddet tamām olunca andan sonra çıkarur-biz sizi aņalar ķarnından tıfil
küçük oğlanlarMKT 232a/4
dağı Hāmān dağı çerileri ģatā üstine-y-idiler her nesnede, ģattā
doğşan biğ tıfil oğlan oldılar Mūsā öldürmeg-içünMKT 272b/6
yā murād bundan eyü 'ameldür yā oğul kızdur yā tıfil oğln ölmekdür
dağı şaķınığ Tağrı'dan dağı bilüğ kim TIEM 40 16b/10

7.6.35 'umur (<Ar.): "ömür"

ne dağı toğurur illā bilmegile anuğ dağı uzun ' umurlu olmaz hiç uzun
' umurlu TIEM 40 207a/3

7.6.36 vakt, vakit (<Ar.): "zaman, vakit"

Zamanın yahut dehrin parçası, ölçüsü şeklinde açıklanan vakt kelimesinin çoğlu evkatdir. her hangi bir şey için, zaman belirlendiğinde, o şeyin artık vakt ve sonu tesbit edilmiştir. Türkçede kullanılan " muvakkat"kelimesinin ifade ve ihate ettiği mana budur (Kalin; 2001, 120).

teģķik kıyāmet gelecekdür ben anuğ vaktini gizler men cezā görmeg
içün her nefis işledügi işler cezāsını BKT 334b/7

döneceksiz ve eydürler ne vaktdür bu va' de ya' nî kıyāmet eger siz girçeklerseñüz BKT 608a/2

bir vakta degin şayılmışdur eydürler ki kim ħabs eyler 'azābı? Bilmiş oluñuz, 'azāb geldükde anlara MKT 153b/3

gözler meyl eyledi, ol vaktde nazarından müşahĥaş oldı, yürekler yitişdi boğaza MKT 298b/11

Çalab'ıñ katındadır eşkere eylemeye anı (6) vaktında illā ol ağır oldı gökler içinde dağı yirde yā dağı ulu oldı TİEM 40 81b/6

uydılar aña duşharlık vaktında ya' nî Tebük ġazāsında kim on ġişinüñ bir de' vesı varıdı TİEM 40 96a/4

7.6.37 vāşıl (<Ar.): "ulaşan"

taĥķik biz anı pādīşāhlık vērdük dağı vērdük aña her nesneden sebeb vāşıl olmağıçün BKT 323a/1

vāşıl olmışdur yir ortasında, aña qarār yoķdur, gögi yoķdur. Şābit eyler MKT 179a/5

7.6.38 yetim (<Ar.): "yetim"

Bütün türevlerinde tek kalmak manası vardır. Bu tek kalmak; insanlarına göre babanın kaybedilmesi ile meydana gelen bir sonuçtur. Bu takdirde çocuk yetim olmuştur. Hayvanlar da ise anenin kaybedilmesi ile meydana gelen bir Teklik diye anlaşılmıştır. Araplar'da kocasını kaybeden kadına, zayıf ve korumaya muhtaç olan kimselere de yetim denildiği, bu durumun ortadan kalkması ile yetimliğinin kalkmış olacağı nakledilmektedir (Kalm; 2001, 175).

Üzerinde çalıştığımız metinlerden örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı yēmeñüz yetimler mālını sizünmālınuz bile taĥķik ya' nî yetim mālını yēmek BKT 76a/4

seni yetim apmadı mı pes seniğ yerlendürdi dağı seni azmış ħapup sañahidāyet vērmedi mi BKT 644a/1

Yāĥşısın alup yamāni yetime virmeñüz. Yimeñüz yetimler mālını sizün mällaruñuz bile; Taĥķik ol MKT 53b/7

yetim def' eyler yā ĥaķķını virmez. Özge ġişiyē buyurmaz, ħandurmaz miskīnlere yimek yidürmege, özi dağı yidürmez MKT449b/1

mālī sever iken yā Taḡrī'yı sever iken hıŷımlık iŷlerine dağı yetimlere dağı meskīnlere dağı yol erine TİEM 40 13a/4

7.6.39 yevm (<Ar.): "gün"

Yaratılıŷ, közmik ötesi ve kozmoloji, pratik hayat ve ahiret gibigeniŷ bir alaḡa hitab eden bir kelimedir (Kalın; 2001, 88).

Yahūdī oldılar Naŷrānīler dağı yıldıza ṡapanlar dağı kim ki imān getirŷe Taḡrī Ta'ālā yevmkiyāmete BKT 9b/3

7.6.40 zamān (<Ar.): "müddet, zaman"

ol vaḡte ḡalmazlar senüḡ arduḡca illā az zamān sünnetidür ol peygamberlerüḡ 308a/5BKT senüḡ bile Benī İsrā'īl ḡavmini. Vaḡtī ki keŷf ol 'azābı anlardan bir zamāna degin ki MKT 115b/10 yitiŷmeyince yā bir zamān gidmeyince ki uzun zamāndur. Vaḡtī ki yitiŷdiler, mecma'a'l-baḡreyni MKT 209a/1 dağı sizüḡde yirde dölenecek yir dağı dönenmekmanfa'at dutmaḡ bir zamāna degin TİEM 40 4a/8 yazuḡklarüḡuzun bir nicesi dağı ŷoḡa ḡoya sizi adanılmıŷ zamāna degin bayıḡ Taḡrī zamānkaḡan geldi TİEM 40 273a/4

7.6.41 zuhur (<Ar. zuhr) : "öḡle"

Zuhr kökünden gelen bu kelime, gizli olanın ortaya ḡıkması, her ŷeyin ortası, zeval vakti, gündüzün yarısına verilen ad, yahut gündüzün yarısını teŷkil eden sınır, öḡle ve öḡle namazı vakti anlamlarını ifade etmektedir (Kalın; 2001, 109).

ḡumaŷıḡuz ḡıḡarursız zukur iŷŷisinde ıŷa namāzından ŷoḡra dağı üç 'avrāt vaḡtidür BKT 383b/4

SEKİZİNCİ BÖLÜM

EDATLAR

"*Edatlar yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından onlara hakim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir*" (Korkmaz; 2003, 1052)

Ergin, edatları anlamları olmayan, sadece gramer vazifeleri olan kelmeler olarak tanımlar ve bunları, ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatlar ve sona gelen edatlar olarak sınıflandırır. Ergin' in yaptığı sınıflandırmadan ünlemleri ve bağlaçları da edatlar başlığı altında incelediği anlaşılmaktadır (Ergin; 1990, 328-358)

8.1 Çekim Edatları:

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlelerin diğer unsurları arasında zaman mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık v.b gibi bakımından çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyordurlardır (Hacıeminoğlu; 1992, 1).

8.1.1 artuk: " çok, fazla, başka"

artuk < art-u+k " den başka, dan fazla" Eski Anadolu Türkçesinde bu edat isim ve zamirlerin çıkma halleriyle birlikte (Hacıeminoğlu; 1992, 7).

ğardaşı olsa andan yā kız ğardaşı olsa her birisi naşibi altı ülüşde bir ülüşdür pes eger andan çok ve artuk olsalar anlar şeriklerdür mâluğ üç ülüşde bir ülüşinde vaşiyetden sonra ki vaşiyet eylemişdür BKT 78b/1

gerek istiğfâr eylesen anlara eger istiğfâr eylesen anlara yêtmiş kez dağıartuk pes Tağrı Ta'âlâ anlar günâhını bağışlamaz ol anuğ gibi olmağkâfir olduklarıçündür Tağrı Ta'âlâ dağı Resül'ine BKT 207a/2
Size andan artuk Tağrı yoğdur. Ol Tağrı Ta'âlâ sizi yaratdı yirden ki muvâdd-ı nuğfe andandur, 'ömr virdi size yirde 'imâret eylemeg-içün MKT 158a/1

iki kez yaratduğ, yarağladuğ biz aña ulu ni‘ meti cennetde ecirlerinden artuk (5) Yā nebī ‘avrātları! Siz özge ‘avrātlar gibi degülsiz MKT 300b/4

anlaruñ kim eyelük eylediler görklürekdür ya‘ nī uçmağdağı artuk ya‘ nī didar dağı örtmeye yüzleriñi anlaruñtoz ya‘ nī dütünü TİEM 40 98b/11 ol gün kim eyidevüz tamuya ay tolduñ mı dağı eyide hiç var mı artukdağı olındı uçmağ TİEM 40 247b/11

8.1.2 ayru: "ayrı, başka"

ayru < **ağru** < **adru** < **adır-u**"den başka"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesindeyalın hali ile geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dađıanlaruñ üzere kim cuhūd oldılar ĥarām eyledük her dırnağlıyı ya‘ nī ol ayru barmağlı olmaya deve gibi kaz gibi dağışığırdan dağıkoyundan ĥarām eyledük TİEM 40 68b/2

8.1.3 ayruk: "başka, başka türlü, farklı, dışında"

ayruk < **ayır-u+k** < **adır-u+k** < **adır-u+k**. **ayır**-'dan isimdir. Üzerinde çalıştığımız metinlerden Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde isim ve zamirlerin çıkma hali ile geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyit yā Muĥammed ben nehy oldum ‘ibādet eylemekden anlara kim siz taparsız Tañrı'dan ayruk eyit yā Muĥammed ben uymazın sizüñ hevañuza taĥkik men azar men ol vağtde dağı olmaz men doğru yol dutucılardan BKT 134a/6

aña kim indi size Tañrı'ñuzdan dağı uymañuz andan ayruk kimseler dīnine az dağı fikr eylemez siz iy nice şehirleri ve iklimleri ĥarāb eyledük BKT 152a/6

eyit ĥaber virüñ baña gelürise size Tañrı‘ azābı ya‘ nī ölüm vağtında yā gelürise size kıyāmat Tañrıdan ayruğı mı okırsız eger olursañuz girçek söyleciler TİEM 40 61a/7

dağı duttılar Tañrıdan ayrukTañrılar ola kim anlar yarı virineler güçleri yitmez ya‘ nī butlarun yardım virmegine dađıkāfırlar butlaruñ TİEM 40 211a/11

8.1.4 -den berü:"-den beri"

*Eski Anadolu Türkçesi metinlerde bir imla birliği olmadığı için, aynı asırlarda **berü** ile **beriyanyanagörülmektedir**. Gerçi **berü** şeklinin eski olduğu malumdur Fakattelaffuz bakımından **berü'nin** ne zaman ortaya çıktığını tesbit imkansızdır (Hacıeminoğlu; 1992, 16).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadeceBursaKur'an Tercümesindegeçmektedir.

taḥkīk aylar şağısı Taḥrı Ta'ālākatında on iki aydur Taḥrı Ta'ālākitābında ol günden **berü** ki Taḥrı Ta'ālāgökleri yaratdı daḥı yerleri yaratdı ol aylarū dördü muḥarrem aylardur BKT 199a/6

8.1.5 bile: "ile, birlikte, dahi"

1. Vasıta Vazifesinde ve Anlamında: "ile, +leyin".

Taḥrı Ta'ālāol vaḥt ki çıkardı anı kāfirler Mekkenen özi **bile** bir kişi daḥı ikisi **bile**mağāraya girdiler eydürdi peygamberşāhibine ki Ebū Bekir'dür BKT 200a/5

ve yerler daḥı ol ikisi içinde olanlar daḥıdaḥıhiçbir nesne yokdur illāAllāh'ūḥ şükri **bile**tesbīhederler likin siz anlamazsız anlarūtesbīhlerini ol Taḥrı Ta'ālāḥalīmdür 'afv eyleyicidür BKT 303b/4

oturan gişi mü'minlerden zarar olmasa gözsüz gāzālīk eyleyen bile, (9) Taḥrı yolına mālları nefsleri **bile**. Taḥrı Ta'ālāefzāl kıldı gāzāleri MKT 65a/9

Eyit yā Muḥammed Taḥrı Ta'ālānuḥ fazlı keremi **bile** daḥı rahmeti **bile** anuḥ bileferāḥ olsun<Ar. Ol ḥayırludur (6) cem' eyledükleri nesneden ki dünyā mālīdur seri'u'z- zevāl. MKT 148b/5

2. İsimlerin YalınHal İle: "beraber"

ḳoy bizi oturalum oturanlar **bile** rāzī oldılar muḥaliflerle olala 208a/4 BKT

beḥden burun mu'cizatlar **bile** (4) siz iste-dü-güñüzḳurbānlık**bile**daḥı pes neçün anlarıBKT 73a/4

yā ḳoyuvirüñüz iḥsān **bile** anlara zaḥmet eylemeñüz. Ḥalāl olmaz size almaḳ MKT 25b/4

Tağrı Ta'ālāanı yaratmadı (2) illā hağ **bile** yaratdı. hikmet ri'āyet eyleyüp ayırur āyetleri bir kavme ki 'ilmeleri vardır, bilürler. MKT 144 a/2

dağıklılmağ, **bile** Tağrı'yıla Tağrı ayruğ. Bayığ ben, size andan qorğıdıcıvan bellü. Ancılayın, gelmedi anlara kim anlardan ilerüdi TİEM 40 249b/2

bayığ Tağrı işidicidür bilicidür pes her kim **bile** vaşıyyatı eyleyenden ħata eylemek ya'nī dükeli mālını vaşıyyat eyleye yāyazukya'nī bir nice ħışımlarına vaşıyyat eyleye bir nicesine eylemeye TİEM 40 13b/1

3. İsimlerin İlgi Hal İle:

ola kim rızāya yētişesin gözün **bile** nağar eyleyüp bağma anlara metā' verdüğümüz nesne 344b/2 BKT

Yā'nī mu'araza eyle Qur'ān'a 'amelün **bile** Qur'ān ħağğı-y-içün ki ħağ naşihat eyleyicidür, Muğammed resūlu' llāh şādığdur MKT 325b/6

4. Bulunma Hal İle:

rağbat eyleyü şağlayalar anuğ nefsine rağbat eylemeyü belki gerek dükeli ħālda **bile** olalar 96a/9 TİEM 40

5. Zamirlerin İlgi Hali İle:

siz göre siz ne işle-r-men sizün **bile** (6) kes-er-men ellerünüzü ve ayaklarıñuzı muğālif 168a/6 BKT

ağır ümmetler üstine senün **bile** olanlardan dağı ümmetler anlar zürriyeilerinden ni' metler gerek. Andan şonra yitişür anlara bizden ulu 'azāb yürekler acıdıcı MKT 157a/1

Tābi' oldı ol gişiler ki zulum eylediler ki ni' metler virildi anlara, anlar yaman gişilerdi, (6) anuğ **bile** helāk oldılar MKT 162a/6

8.1.6 birle < bir+ le < bir + ile:"ile"

Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi devresinde çok kullanılan. Osmanlıca devresinde ise yerini bile ve ile'ye bırakan bir edattır. 19 asırdan sonraki metinlerde çok az görülmektedir (Hacıeminoğlu;1992, 26).

Üzerinde çalıştığımız metinlere Bursa ve ManisaKur'an Tercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1. Yalın Hal İle:"ile"

ķarar dutacaķ yēr daķı dirlik yēmek iķmek ecel yētişince pes d' uāöğrendi ĀdemTańrı'sından nice kelimeler ***birle*** tevbe kıla pes tevbesin ķabūlķıldı Tańrı Ta' ālāBKT 6b/1

anlardan seni azdurmaĝa anlar azdurmazlar illā kendülerini sańaziyāndaķı eylemezler bir nesne ***birle***daķı indürdi Tańrı Ta' ālāsenūĝ üstüne Ķur'ānı ĥikmeti daķı ve öğretdi sańasen BKT 95b/7

İbrāhīm dīnine aru i'tikād ***birle***. İbrāhīm müşrik kāfirlerden degül-idi. Evvel ev ki MKT 43b/1

2. İyelik Ekili Sözlere:

Eger bize şālih kimse virsen a'zāları berāber-biz,şükr eyleyenlerden olur-biz, didiler. Vaķtī ki şālih kimse virdüm anlara a'zāları ***birle*** [122a] ķıldı zürriyetleriTańrı Ta' ālāşerik, şirk getürdiler anlara virdüĝine MKT 121b/11

8.1.7 burunĝı: "önceki"

İsimlerin ve zamirlerin ķıkma hali ile kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadeceBursaKur'an Tercümesinderastlanılmıştır.

ķürimiş ĥurma aĝacı dipleridür hīķ anlardan eşer görür misin daķı geldi Fir'avn özinden ***burunĝı*** ümmetler daķı Lūt ķavmi daķı ĝünāhlarıla pes ' āşī oldılar Resül'iñe BKT 611b/4

8.1.8 a-degin: "değın, -a kadar, -a dek"degin / digin < degi+n < tegi+n <tegi

Çağatay, Kıpçak ve özellikle Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır. Aslı şekli tegi'dir -n, Muharrem Ergin'e göre vasıta hali ekidir (Ergin; 2009, 226).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çok kullanılan bir edattır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece isimlerle rastlanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1. İsimlerin Yönelme Hal İle:

eger siz girçeklerseñüzdahı ölmegi istemezler hiç kiyāmet e degin yaman işleri sebebiyle dağı Tañrı Ta'ālābilicidür zālimler cezāsın vērse gerek taparsız Yehūdileri BKT 14b/1

tevbesi qabūl olmaz ol kişilerün işler yazuqları hatta ol vakte degin ki yetiše birisini ölüm eydür ben imdi tevbe eyledüm ol kişilerün dahı tevbesi qabūlolmaz ölürler anlar kāfirken BKT79a/6

ol vaqtda siz anlara gālib oldı+siz, kaçmağa başladılar Tañrı Ta'ālānuñ buyruğı bile Ol vakta degin muhālefet eyledünüz, çekişdünüz, işlerde 'āşī olduñuz Tañrı Ta'ālāsiz gösterdükden sonra MKT 48a/8

dahı terk eylediler 'avrātlarını vaşiyet eylesünler 'avrātlarına bir nesne temettü' eylemek için, bir yıla degin (4) evlerinden çıkarmasunl<Ar. Eger çıksalar hācetleri-çün yazuq yoqdur sizün üstünüze MKT 27b/3

pes imān getürdiler pes gönendürdük anları bir zamāna degin pes şor anlara ay Çalab'unuñ midür kızlar ya'nī firışteler TIEM 40 214b/4
dahı kimdür azgunırağ andan kim tapar Tañrı'dan ayruqaña kim uy vermez aña kıyāmat günine degin? dahı anlar ya'nī butlar TIEM 40 239a/8

2. Zamirlerle

tiz yiñeler Rümiler üçden ona degin (9) yıllar içinde Tañrı'nundur buyruğ ilerüden dahı şonđan TIEM 40 192a/8

8.1.9 dek < teg < te-g: "-a kadar"

Eski Türkçe'de teg şeklinde olup, teg>tek>dek şekillerinde inkişaf etmiştir. Çekim edatı olarak, bu manada, sadece Batı Türkçesinde görülmektedir. Billahassazaman ve mekan zarflarının yönelme hali ile kullanılıp "-den kadar" anlamını ifade etmektedir (Hacıeminoğlu; 1992,33).

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

arturur-biz anuñ şevābinı bir on yidi yüze dek. Kim dünyāda naşib istese (7) virür-biz aña taqdir olan qadarınca, anuñ āhiretde naşibi yoqdur MKT 352a/6
pes ‘azāb eyleye aña Tañrı‘azāb uluraq(5) bayıq**bize dekdür** dönmepleri andan bayıq bizüm üzerümüzedür hisābı anlaruñ TIEM 40 284b/5

8.1.10 gibi : "gibi, kadar, benzeri, misli"

gibi < kibi < kib+i:"gibi"

Türkçenin her devrinde ve şivesinde çok yaygın bir kullanışı olan kibi, Batı Türkçesinde gibi telaffuzu ile kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu; 1992, 76).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde isimlerin yalın ve iyelik ekli halleri ile, zamirlerin de hem yalın hem de ilgi hali ile kullanılan **gibi edatı**, bazen benzetme edatı, bazen da cümlelerin zarfı olur.

1. Yalın Hali İle Benzetme Edatı Olarak:

pes qatı oldı yüreklerüñüz andan şonra pes ol yürekler taşlar **gibi** oldı yāqatırakqaşdan dañıtañkıktaşlaruñ nicesinden şular çıkar ırmaqlar aqar BKT 11a/2
qatında ol eyitgen **gibi** degüldür (6)yazacaq biz ol eyitgen sizi dañı uzadur biz 332b/6 BKT
dañı ne nese bildürdi saña, nedür döğici? Ol gün kim, ola ādamılar, od kelebegi **gibi** perkende dañı ola tağlar renklü yün **gibi** atılmış TIEM 40 288a/9
yalanbağladı aña belki inanmazlar pes getür+sünler (2) bir söz ancılayın ya‘nıKur‘ān**gibi** 250b/1 TIEM 40
Yā ol kimse **gibi** ki geçdi ol şerirden ki ħarāb olmuş-ıdı, dīvārları şaqıfları üstine düşmiş-ıdı. MKT 30a/9

Kaçan bir fâhişe yamanlık işleseler şaneme ‘ibâdet eylemek ‘‘avrât aḥmak *gibi* eydürler: (9)Atalarumuzu anuḡ tapduḡ, Taḡrı Ta‘âlâbuyurdı anı bize MKT 106b/8

2. İyelik Ekli Sözlerle:

özgesi *gibi* Kur‘ân’ı oḡurlar ḥaḡ oḡımaḡ. [13b] Anlar imân getürdiler Kur‘ân‘a 13a/11 MKT
oḡlanlarını bildükleri *gibi* daḡı bir taife anlardan ḥaḡḡı gizlerler anlar ḥaḡoḡlanı bilürlerken 22a/3 BKT
zeytün ḡartusı *gibi*‘â erimiş baḡır gibi ḡaynar (11)ḡarınlarda ḡaynamaḡı gibi issi şunuḡ 236b/10 TİEM 40

3. İsim Fiillerle:

kâfirler eyitgen *gibi* ben and iḡerin bu Mekke şehrine daḡı sen lâyıḡ sın bu Mekke 641b/4 BKT
Güç olur aḡa imân ḡabül eylemek. (6) Göḡe ḡıḡar *gibi* olur anuḡ gibi Taḡrı Ta‘âlânehâseti, muşibeti MKT 100a/6
andan turur yazuḡ üzere kibr eyleyici-y-iken tamâm işitmemiş *gibi* anları pes muştıla aḡa ‘azâbı 237b/2 TİEM 40

4. Arka Arkaya Gelerek Bağlam Edatı Vazifesinde:

zeytün ḡartusı *gibi*‘â erimiş baḡır *gibi* ḡaynar (11)ḡarınlarda ḡaynamaḡı *gibi* issi şunuḡ 236b/10 TİEM 40
ol ḡün anuḡ ‘azâbı *gibi* kimse ‘azâb olmayadaḡı ol baḡlanduḡı *gibi* kimse baḡlanmayâ (7) eyidile yâ nefsi mutmaine dön Taḡrı’n likâsına 641a/6 BKT

5. Zamirlerin İlgi Hali İle:

ol kişi kim cin dutar kendüyi ol anuḡ *gibi* olmaḡanunuḡiçündür kim eyitdiler şatmaḡ ribâ gibidür dâdiler Taḡrı Ta‘âlâḡelâl eyledi BKT 45b/5
ol Taḡrı Ta‘âlâbarḡa nesnenüḡ ḡâlikidür, râzıkıdır, özleri daḡı benüm *gibi* merbübdur, (4) her nefsi kesb eylemez MKT 104b/3

bize yarayā, menfa' atı ola yā oğul idinevüz. Anuñ **gibi** temkîn eyledük
Yüşuf ı (5) yir yüzinde dağı öğretmeğiçün Yüşuf'a düşler ta'birini.
Tağrı Ta' ālāğālibdür; (6) lākin çok gişiler bilmezlerMKT 164a/4

8.1.11. girü: "sonra "

Bu şekli ile Batı Türkçesinde kullanılmıştır. Çekim edatı olarak isim ve zamirlerin isim çekim hallerinden sonra gelir. Aslında mekanı zarfi olduğu halde, edat durumunda kullanıldığı zamansonra manası ifade ederek zaman zarfi vazifesi görür (Hacıeminoğlu; 1992, 40).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TIEM 40 Kur'an Tercümesindegeçmektedir. Bununla ilgili örnekler şunlardır:

1. İsimlerle:

a. İsimlerin YalınHali İle:

dağı karşıdurayıdu kanlaruñ üzere anı kim karşıdururlar ya' nī**girü**
gümenleri gitmeyi dağı bayık yansulandı yalavaçlar TIEM 40 59b/1
anı kim nafağa eylediler ya' nīkāfırlar virdükleri kabini **girü** virüñ
kāfırlara dağı yazuk yokdur 262b/11TIEM 40

b. İsimlerin Çıkma Hali İle: "den sonra, den itibaren"

dağı eger şorasız anlardan ol vaqt kim indürinilür Qur'an belürdile
size 'afv eyledi Tağrı anı ya' nī ilerü şorduğlaruñuzı imden
gerüşorman dağı Tağrı yarlıgayıcıdur 'zāba ivici degül TIEM 40 57a/9

c. İsimlerin Bulunma Hali İle:

dölene-di qarında **girü** koparılnasıları (3)güne degin pes bırağduğ
anı yazıya olTIEM 40 214b/2

d. İsimlerin Yönelme Hali İle:

dağı muhācırlara dağı Enşara ya' nīdestür virdükleri için
munāfiqlara **girü**kalmağaTIEM 40 96a/3
Tağrınuñdur ya' nī gendü eyide **girü** gendü cevāb vire bir qahr eyleyici
ol gün cezā virinile her nefis işledügi-y-ile zulmyokdur TIEM 40
222b/11

2. Zamirlerle.

a. Zamirlerin Yalın Hali İle:

Nil ırmağına dağı korkmağıl dağı kaygurmağıl bayık biz girü
döndiricivüz anı seşdin yañadağı eyleyicivüz anı TİEM 40 183b/8
anuñ-ıla ʿamel eylemegei girü döndüricidür seni girü dönesi yire yaʿ nî
Mekke'ye eyit ÇalabumTİEM 40 188a/8

b. Zamirlerin Çıkma Hali İle:

dağınağa arğa viren firışteler dağı anlar tağsırlık eylemezler andan girü
döndürinileler TañrıTİEM 4062b/3

8.1.12 içün / için

uçun / üçün / için / için < uç+u-n "hakkında, hususunda, dolayısıyla, sebebiyle, yüzünden, maksadıyla" anlamlarını ifade ile sebep ve gaye bildiren çekim edatıdır. Bu edatın teşekkül tarzı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerden en yaygın, olanı uçun'un uç "nihaye"sözüne -n vasıta hali eki gelmek süretiyle teşkil bulunduğu kanaattir. Mesela W. Bang (St. III 1273), T. Banguoğlu (SN. 79), M. Ergin(TDB; 332)bu kanaattedirler. Diğer taraftan A. Von Gabain de kelimeyi mevhum bir uç fiilinin -n ile yapılmış zarf-fiili sayılmaktadır (Korkmaz;1961).

Yukarıda zikr edilen görüşlerin münakaşasını yaptıktan sonra, onlardan ayrılarak, kelimeyi üç "sebep" ismine -n vasıta hali eki gelmek süretilerle teşekkül etmiş saymaktadır. Prof Dr. Zeynep Korkmaz'ın düşüncesine biz de katılmaktayız. Nitekim uçun / üçün edatının anlam ve kullanışı ile uş "sebep" kelimesi arasındaki münasebet bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Eski Anadolu ve Osmanlıca devresinde için / için şeklindedir (Hacıeminoğlu;1992, 76).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **için** ve nadiren **için / üçün** şekline rastlanılmaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1. Yalın Hali İle:

Tañrı Taʿālābicidür yürekden geçen kâfirleri ey imān getürenleri oluñuzhağ üstüne durıcılar Allāh için anuçlar ʿadl bile dağı sizi yamanlığa düşürmesin BKT 107 b/7
anlar şeklerinde bir ādım ilerü varurlar bir adım arğaru giderler eger çıkmağ dileselerdi sefer için yarağederlerdi lîkin Tañrı Taʿālādilemedi sevmedi anlar sefere çıkmağını ħabs eyledi BKT 201a/5

Taḥrî Ta'ālānuḡ 'azābindan ḡurtarıcı. Taḥḡîḡ kâfir oldu ol gişiler ki eyitdiler Taḥḡîḡ Allāh üçün üçüncisidür, didiler. MKT 82a/11
döşeklerinden ḡaparlar Çalabuḡuz, ḡorkıyıçun daḡıtama' için. Daḡı
andan kim ruzî virdük anlara, nafaḡa eylerler. Pes bilmez TİEM 40
197b/9

2. İyelik Ekli Sözlere:

daḡı muḡacırlara daḡı Enşara ya' nıdestür virdükleri için munāfiḡlara
girü ḡalmaḡaTİEM 40 96a/3
yidürmezüz size illāTaḥrî rızası için dilemezüz sizden yanud ne daḡı
şükr eylemek TİEM 40 277b/4

3. İsim-Fiil ve Masdarla:

Belā siz şabr eyleseḡüz Taḥrî Ta'ālā'dan ḡorksauḡuz gelür size anlar
ardınca (7) meded gönderür size yardım eylemek için biş biḡ melek
(8) kāmîl geymek bile, aḡ ḡumāş geymişler imāmeler bile. MKT 46a/7
Anlara men' eylemeḡüz almaḡ- için siz virgen nesnenün ba' zısını
lākin bir yamanlık işleseler (7) āşîḡare beyyine bile yā çekişseler dirlik
eyleḡüz yāḡşılık bile. Eger anları kerîḡ görseḡüz gerek ise MKT 56a/6
daḡıbayıḡ geḡez eyledük Kur'an'ı oḡımaḡ içinyā ezberlemek için pes
var mı anıcıya oḡıyıcı? TİEM 40 252b/5
ya' nî vahy olunmadı baḡa illā sizi ḡorkıtmaḡ için ol vaḡt kim eyitti
Çalabuḡ firiştelereTİEM 40 217b/2

4. Zamirlerin İlgi Hali İle:

ne oldu saḡaYūsuf üstine bizim için inan-maz+sın dēdiler daḡı biz aḡa
şafḡat ēdiclerdüḡüz 248b/3 BKT
Buyrulдум ki ḡavl bile iḡlāşdur. Ben evvel müsülmān
olanlardan-men, anuḡ- için her nebî ümmetinüḡ evvel-i muḡaddemidür.
MKT 104b/2
Yā ādem oḡlanları! Taḥḡîḡ yaratduḡ siziḡ- için sebeblerin indürmek
bile (3) ḡumāşlar' avratlaruḡuz yapmaḡ- için daḡı ḡumāşlar yaratduḡ
ziynet- için Taḥrî Ta'ālāḡorḡusu MKT 106b/2
pes uy virsünler baḡa ya'nīmāna ḡıḡırduḡumda daḡımān getürsünler
baḡa anuḡ içinTİEM 40 13b/10

kim müddet eyledün—idi bizüm *icün* eyitti Tañrı od tıracağunuz yirdür ebed qalıcılarken anuñ içinde TIEM 40 67a/5

8.1.13. ıla / ile : "ile"

ile < il-e il-e fiilinin zarf-fiil şekli olduğunda bütün dilciler müttefiktir (Korkmaz; EK 65).

Türkçenin Çağatay ve bilhassa Batı Türkçesi sahasında Eski Türkçedeki *birle* ve *biley*aygın olarak kullanılmıştır.

1. Vasıta Hali Vezifesinde:

yā et içinde olan yağyā sünüge qarışan yağharām olmadı anı cezā eyledük anlara zulmleri sebebi *iletahkik* biz girçekler biz pes eger seni yalanlasalar yā Muhammed eyit sizüñ Çalabuñuz BKT 148b/2 hāyinlere mekri *ile* dañı nefsimi bağışlamaz-men (2)ādem nefsi yamanlığa buyurucıdur 254b/1BKT

‘azāb gökden yā tã’ün-ıdı yā özgesi-y-idi zulmleri sebebi *ile*. Sor anlara ol şehri ehlinden ki (10) denize yağındı, ta‘addi eylediler haddu‘ llāhdan, sebt günde av avladılar MKT 41b/7

2. Yalın hal ile: "birlikte beraber"

Mūsā eyitdi değışür mısız ol nesneyi kim ol yaramazdur ol nesne *ile* kim ol yağışıdur ya‘nī men ve selvā varıñuz Mısr'a siz istediñüz ta‘ab size vērildi BKT 9a/6

din ‘ilmini bildürür, öğredür size; bildürür siz bilmegen nesneyi. beni zıkr eyleñüz tã’at, ‘ibādet *ile*. ben dañı sizi zıkr eyler-men cennet bile, raħmet bile MKT 16b/7

bayık geldük saña, nişān*ılaya*‘nıhuccat *ıla* Çalabuñ'dan. dağıselāmetlıkanıñ üzere kim uydı toğru yola TIEM 40 149a/9
ola kim anlar qorqa+lar urdı Tañrı bir meşelya‘nī mu‘min *ile*kāfir haqqında.TIEM 40 219b/6

3. Zamirlerin ilgi hal ile:

pes kaçan sen binse-n(5)senüñ*ile* olanlar dañı gemi üstine şükrüAllāh dē.BKT 368a/4

bizüm ile tanla yêrüz içerüz oynaruz dağı biz anı şağlaruz dèdiler ataları eyittiBKT 248b/4

Tağrı Ta'ālāsizi nehy eylemez. Sizün ile şavaş eylediler dinde (8) dağı çıkardılar sizi evlerünüzden, iklîmlerünüzden. Yardım eylediler MKT 406a/7

saña gelseler senün ile çekişürler. Eydür ol gişiler ki: Kāfir oldılar bu degüldür ki illā geçen ümmetlerün (7) bātıl sözleridür, dirlerMKT 90b/6

pes gelün ana, pes eyidün'ya' nî Fir'avn'a Bayıķ biz, iki yalavacıvuz Çalabunun pes viribigil bizüm ile Beni İsrāyîl'i ya' nî Şāma; dağı' azāb eyleme bunlara. TİEM 40 149a/9

çıkavuz sizün ile dağı boyun virmeyevüz sizün haķkuñuzda ya' nî sizi terk eylemekdeTİEM 40 261a/7

8.1.14 karşı: "karşı"

karşu / karşı < **karş-u** < **kar-ı-ş-u** "a doğru, a karşı"

*Bu söz çekim edatı olarak Kaşgarlı'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçe'de de, Uygur ve Karahanlı metinlerinde bu vazifeyi utru edatı görmektedir. Kaşgarlı'da karşı anlamında kullanılan bir de **karu** sözü vardır ki, bu bize **karşu** 'nun ilk şekli gibi görünmektedir. Yapı bakımından birincisi **kar-**, ikincisi de **karşı** fiilinden değişik eklerle yapılmış birer zarf-fiil olma ihtimalini kuvvetlenmektedir. Batı Türkçesi çok kullanılmıştır. J Deny bu edat için Osmanlıca şu manaları vermiştir. "nazaran, nisbeten, kıyasen, tevfiiken, tatbiken, mukabil, bedel, binaen, göre" (Hacıeminoğlu;1992,52-53).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde sadece isimlerle geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde hem isim hem zamirlerle geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1. İsimlerin Yönelme Hali İle:

muraşşā' tağtlar üzre oturlar tañanurlar anlar üstinde biri birine karşu gezer anlar üstine hıdmetkarlar güzel oğlanlar şarāb tolu bartakları ve ibrikleriyle dağıkadehlerle BKT 577b/2

tağkîkyağşı kişiler ni' metler içindedürler tağtlar üstinde biri birine karşu otururlar bilürsin anlaruñ yüzinde dinlenmek tazeligin içerler anlar mühürlü hālîş şarābdan BKT 635a/7

bir bulut gelür vādilerine karşı ki ol iklimde bir dere-y-idi. Eyitdiler ki: Bu bir buluttur bize yağmur yağdurur MKT 368b/1
giyerler sündüs kumâşını ki hâş kumâşdur (6) dağı istebrak kumâşını birbirine karşı. Anuñ gibi evlendürür anları hūriler; belki gözleri uludur. MKT 362b/6
iy peygambar! Kaçan talāk viresiz ‘avrâtlara. Pes talākvirünanlara, anlaruñ iddetine karşıya‘nī arıyiken; dağışayun ‘iddeti. Dağıkorğun Tağrı'dan TİEM 40 266b/7

2. Zamirlerin Yönelme Hali İle:

niçün terk ildiler ol kıbleyi ki aña karşı namâz kılırdı ki Kudüs‘dür. Niçün i‘râz ildiler, diseler gerek. Eyil yâ Muhammedi Tağrı Ta‘âlânuñdur maşrıq MKT 15b/2

8.1.15 öñdin: "ilk, önce, evvel"

İsim ve zamirlerin çıkma hali ile kullanılmıştır. Manisa ve BursaKur'an Tercümelerinde hem isimlerle hem de zamirlerle geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde sadece isimlerle geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

zâlim leri bilicidür taḥkîk fitne eylediler aşḥâbı tağıtmağičün buñdan öñdindağı dürlü dürlü hile êtdiler senüñ işiñi bozmağahatta ki haq geldi nuşretile dağızâḥîr oldı TağrıTa‘âlânuñdini ki İslâm'dur BKT 201b/3

aşşı eylemek dağı gelmez taḥkîk anlara Hârûn eyitdiyidi andan öñdinyâQavmüm dedı taḥkîk siz anuñıla fitneye düşdışıztahkîksizüñTağrı'ñuzAllâh'dur pes baña uyuñuz BKT 340b/6
imân getürürler saña inen kitâba yâ Muhammed ki Qur‘ân'dur, senden öñdininen kitâba ki Tevrît, İncil, Zebür‘dur. Dağı namâz durğurur-biz MKT 72a/4

Anlar imân getürmediler yalanladıkları nesneye andan öñdin. Anuñgibi hatm eyledük yüreklerine anlaruñ, ta‘addı eyleyüp zulm eylediler. Andan sonra gönderdük MKT 150a/4

arılığın senüñ döndüm senüñ dapa ya' nî kim görmek varamaz seni
 bu dünyede dağı ben öñdinden inancıların eyitti iy Mūsābayıķ ben
 üyürdüm seni ādamlar üzere yalavaçlıķlarumıla dağı sözümlile pes al
 TİEM 40 78a/11

şundayuk cezā virürüz zālimgara pes başladı ķaplarını öñdinķarındaşı
 ķabından andan çıkardı anı ķarındaşı ķabından şundayuk mekr
 eyledük ya' nî öğretdük mekri Yūsuf'a olmadı kim ala ķarındaşını
 TİEM 40 115a/2

öñdün şekliyle:

Tańrı Ta'ālāsıze yaķşı müzd vürür ve eger i' rāz
 etseñüzben öñdüni' rāz etgen gibi size ulu 'azāb eder Allāh kör
 üstine yazuķyoķdur BKT 553b/2

Muħammed degüldür, illā Resüldür. Taħķik geçdi Muħammed
 resülü' llāh öñdün Resüller. Eger Muħammed ölse (3) yā öldürseler
 ķaytarasız arañuzda. Kāfir olursız kim ķayıtsa MKT 47b/2

Eyitdiler: Fir'avn imān mı getürdi+siz ol buyurmazdan öñdün Taħķik
 buhiledür, siz hile eyledüñüz Mūsā bile mi' ād çıķmazdan burun Mıř
 şehrine çıkarmağ- için şehri ehlini kıbtür siz sākin olmağ- için MKT
 114b/9

8.1.16 öñdinki: "önceki"

sizden burun geçdiler anlarıñ çoğı müşrik kāfirleridi durğur özünü
 doğrudın yolına andan öñdinki bir gün gelmezden burun ki anı kimse
 döndermez Tańrıdan BKT 439a/4

āyelerümüz eyitti öñdingiler meseleridür ya' nībaıl sözdür tiz
 tağlayavuz butnı üzere TİEM 40 270a/4

kāfir oldılar kitāb ehlinden illerinden öñdingiķoparmaķ vaķtında ya' nî
 evvelgi haşır Şam'a sürmekdür ikinci kıyāmatdur şanmaduñuz kim
 çıkalar daķısandılar kim TİEM 40 260b/1

biz vürbidük payğamberleri senden öñdünki ümmetlere pes bizedi
 anlara şeytān 'amellerini ol dostlarıdır bu gün dağı anlara ulu 'azāb
 vardır BKT 289a/7

8.1.17 ötrü / ötürü < ötür-ü: "den sonra, den dolayı, sebebiyle"

İsim ve zamirlerin çıkma hali ile geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Benî İsrā'îl'den Dāvūd peygamber dili üstine daḥı'îsā dili üstine andan ötürü kim 'āşî olurlardı ve zulmêderleridi kıyarmazlardı BKT 120a/4

daḥı bitürür her dürlü yaḥşî yemişlerden ol zıkr olan andan ötürüdür kim Taḥrı Ta'ālāḥaḥTaḥrıdur daḥı ölürleri dirildür ol Taḥrı her nesneye kıadirdür BKT 356b/6

ya'nî yoḥşullıgundan ötürü velikin umma+sa-n Taḥrıdan imdi olunca bunlara ḥōş söz söyleTİEM 40 134b/3

pes oldı peşimen olıcılardan ya'nî götürüp yürüdüğine sundan ötürü yazduḡYa'küb oḡlanları üzere bayıḡ her kim depleye biri gişiyi TİEM 40 51b/2

pes şoldur evleri anlarıḡ (5) boş iken andan ötürü kim zulm eylediler bayıḡ şunuḡ içinde nişāndur TİEM 40 181b/5

8.1.18 özge: "başka"

Batı Türkçesinin Azeri, Eski Anadolu ve Osmanlıca sahalarında çok yaygın bir kullanışılan özge, 19 asrında itibaren Türkiye Türkçesinde yerini başka'ya bırakmıştır. Dil devriminden sonra, aşırı özleştirmeler, başka 'yıdayabancı asıllı sandıkları için, özge'yi yeniden canlandırmaya çalışmışlar fakat muvaffak olmamışlardır (Hacıeminoḡlu,1992, 75).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve ManisaKur'anTercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesindebununla ilgili bir örneḡe rastlanılmamıştır.

1. İsimlerin Çıkma Halli İle:

yā Muḥammed senden (2) burun gönderdüḡümüz resüllere biz kılduḡ mı Taḥrı dan özgema' būdlar 530b/2 BKT

mü'minlerden özge biz bilürüz farz eyledigümüz nesneleri anlar üstine 'avrātlarından 457b/1 BKT

Getürür Ḳur'ān bu Ḳur'ān'dan özge yā tebdil eyle eyit yā Muḥammedi yoḡdur baḡa anı tebdil eylemek MKT 144b/10

Eyitdi: Haber gönder nedür beşâretten özge yâ Resüller. Eyitdiler (8)
Taḥḳîḳ biz gönderildük bir ḳavme yaman ḳavm MKT 183a/7

2. Zamirlerin Çıkma Hali İle:

illâ ‘ibâdet eylemege Muṭî‘ olmağa bir Taḡrı‘ya ki andan özge Taḡrı
yoḳdur, münezzehdür ol Taḡrı Ta‘âlâ(4) anlar şirk getürdüklerinden.
MKT 133b/3

benḡenözgema‘bûdédinür+seḡ men seni (2) zindâna girenler ḳılurmen
395a/1 BKT

daḡıTaḡrı Ta‘âlâḡükm eder ḡaḳḳıla ve andan özgeapduḡları
ma‘bûdlar (5) hîç nesne ile bile ḡükm edemezler 506b/4 BKT

İsme Muzaf Olan Edatlar:

Bunlar umumiyetle yer ve cihet gösteren isimlerdir. Münasebetlerini bildirdikleri isimlerle tayinsiz izafet meydana getirirler (Timurtaş; 1994,105).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde üstine, içine,içinde edatlarının bu görevde kullanıldıkları görülmektedir.

8.1.19 üstine: "üstüne"

anlaruḡmâllarını ṡanuḳ tutuḡuz anlar üstineTaḡrıTa‘âlâ'nuḡṡanuḳlığı
daḡı yeter (2) er ḳişilerün naşibi vardur ardınaca ḳalan mâlda atanuḡ
ve ananuḡḳarayiblerüḡdaḡı ve ‘avrâtlaruḡdaḡı BKT 77a/1

özlerine eydilenden özge ḳavül idi pes gönderdük anlar üstine‘azâb
gökden (3) zülümleri sebebiyle daḡı anlar ol şehri ehlinden ki BKT
175b/2

Eyit yâ Muḡammed: Yâ kitâb virilen yahûdiler! Hîç nesne üstine
degülsiz ḡattâ durḡurmayınca Tivrât‘1, (9) İncil'i daḡı size inen kitâbı
ki Ḳur‘ân'dur, Taḡrı Ta‘âlâ'dan indi; Taḡḳîḳ artırur anlar çoḡınuḡ
MKT 82b/8

ḡazer eyleḡüz. Eger i‘râz eylesenüz, ḡamr terk eylemesenüz bilüḡüz
ki Taḡḳîḳ bizüm Resûlümüz üstine (9) tebliḡ eylemek vardur. Yoḳdur
imân getürenler üstine, ‘amel şâlih işleyenler üstine. MKT 85b/8,9

eyitti getürüḡ baḡa dökeyin anuḡ üzere erimiş baḳır pes güçleri
yitmedi kim ya‘nî Ecûc Mecûc'ün üstinebineler anuḡdaḡı güçleri
yitmedi anı dilemege TİEM 40 144a/3

dağıkodu anları karangulıklar içinde görmezler şağırlardur dilsüzlerdür gösüzlerdür pes anlar dönmezler yādağı üstineyağmuryağan gibidür TIEM 40 3a/2

8.1.20 içine: "içine"

şamı odını yakın bileler ki anu*ç*içine düşeceklerdür dağı andan kaçmağa yer bulmazlar (3) dağı biz tekrār bildürdük bu Qurʿān içinde halka her meşeli BKT 319b/2

Tağrı Taʿālāişidicidür görıcidür görmez misin Tağrı Taʿālānice givirür geceyi gündüz içine (4) ve givirür gündüzi gece içine dağı nice Mūsāhğar edüpdür BKT 445a/3

günāhlaruğuzı givürürin sizi cennetler içine ki ağar anuğ ağaçlar altından şular südden, baldan, ħamrdan (3) kim kāfir olsa andan şonra sizden doğırı yoldan. MKT 76a/2

givirür anları cennet içine ki niʿmetleri çokdur. Eger anlar durğurşaydı, (3) Tevrāt'ı ʿamel eyleselerdi, İncil'i dağı durğurşaydılar MKT 82b/2

iy anlar kim imān getürdiler girün İslām*ç*içine bir uğurdan dağı uyman şeytan izlerine bayık ol sizüñdür TIEM 40 15b/2

dağı anlar kim imān getürdiler dağı işlediler eyü işler givürevüz anları şālīhlar içineyaʿnī peygambarlar dağı veliler dağı bir nice ādamlar oldur kim eydür TIEM 40 188b/11

8.1.21 içinde: "içinde"

bellü azğunlık içinde siz dediler eyitdiler bize ħaklı mı geldünyā sen oynar mısın dediler BKT 350b/4

belki anlar andan şek içindedürler belki anlaruğ başireti anı bilmekten körgür dağı eyitdi BKT 411a/3

Tağrı Taʿālāanlaruğ nūrını giderdi dağı terk eyledi anları, karagılıklar içinde görmezler (8) şağır, dilsüz, gözsüz, kör oldı<Ar. Anlar kayıtmazlar, ħakğı izdemezler. MKT 3a/7

Beşāret eyle yā Muğammed ol gişilere ki imān getürdiler, ʿamel şālīh işlediler. (11) Tağğık anlar-içün cennetler vardır bustānlar içinde. Hğş giçerler, ağar yimiş ağaçları altından şular südden, baldan ve ħamrdan MKT 3b/10

şavaşluyiken dağıkaçan yüz döndüre ya'nîkatundan gide dürişe yir
icinde tâfesâd eyleye anuñicindedağıhelâk eyleye ekini dağı dölî
dağıTağrı TİEM 40 15a/10

dağıTağrı tiz hisâb eyleyicidür dağıanuñTağrı'yı ya'nînamâzlar
ardıncatekbîr eylen günler icindeşağışlanmış ya'nî teşrîk günleri pes
her kim ive ya'nî Mine'den gitmege iki gün icinde TİEM 40 15a/7

8.1.22 üzre / üzere: "üzre, üstüne, üzerine"

Harezmi sahası metinlerinden itibaren görülmektedir. Hem bir mekan zarfı hem de çekim edatı olarak kullanılır. Eski Anadolu metinleri ile Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde geniş bir kullanışı olan üzre, üzere hem çekim edatı, hem mekan zarfı, hem de tarz zarfı olarak kullanılır (Hacıeminoğlu; 1992, 76).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde üzre şeklinde sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir. Üzere şeklinde TİEM 40 Kur'an Tercümesinde çok sayıda geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde sadece bir örnekte geçmektedir. Bursa Kur'an Tercümesinde üzere şekli geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

1. Tarz Zarfı Olarak:

dişlenmek cennetlerinde ni' metleri çok bir bölük ileriki ümmetlerden
ve az şonrağılardan muraşşa' tahtalar üzre oturalar BKT 577b/1
yimişler. Dağı anlar ağırlanmışlardır, rahat uçmağlarında Tahtlar
üzere barâber oturmuşlar gezdürinilür TİEM 40 212b/6

2. İylik Ekile Sözlerle:

beni hâzretinden otururmen anlara doğru yoluñ üzre andan gelür men
anlara ellerinden dağı ardlarından dağışağlarından BKT 153b/1
ğâyetde eyleyicidür. Zıkr eyle ol günü ki İbrâhîm eyitdi atası üzere
eşnâmı ma'büd mı idindi-men, (4) bâtil ma'büdlar? Taḥkîk ben seni
görür-men MKT 95a/3

3. İsimlerin Yalın Hali İle:

yâ Muhammed anlar söylegen nesne üzredağı an Kur'ân da Dâvûd
kulumuzu ki kuvvet issiyidi ol tevbe ediciyidi taḥkîk Mûsâḥḥar êtdük
aḡa BKT490b/2

4. Zamirlerin İlgili Hali İle:

Taḥrîrî'ya daḥî bayakḥoḡru yol gösterdi bize yollarumuzu daḥî ḡatılanür-uz anuḡ üzre kim inciddünüz bizi BKT 271a/3
kim īmān getürdiler. Daḡı anlar kim ṡaḡındılar,
anlaruḡ üzredür kıyāmat günü. DaḡıTaḥrîrî ruzî virür aḡa kim diler,
ḥisābsuz ya' nî çok, yā aḡıratda ḥisāb eylemez TİEM 40 15b/7

8.1.23 var : "var, mevcut, varlık"

Çaḡatay ve Osmanlı sahasında kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bunula ilgili örnekler aşağıdadır:

Ol benüm 'aşāmdur, dayanur-men aḡa, ḡoyunuma yaprak döker -men
anuḡ-ıla, (10) özge maḡşūdlarum var anda. Eyitdi: Bırak anı, yā Mūsā,
didiMKT 218a/10
resüller eyledi özi bile enbiyalar ortasında ḡaḡatları var iki iki, üç üç,
dört dört artururMKT 310b/9
daḡı dükelinüḡ bir yöni var ya' nîḡıblası ol yüz dutıcıdur aḡa pes ivşün
ḡayırlara ḡanda kim olasız getüresizi Taḥrîrî hep bayıḡTaḥrîrî TİEM
4011a/9

8.2 Bağlama Edatları:

Bunlar kelimededen küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime guruplarını ve cümleleri şekli veya mana bakımından birbirine bağlayan ve onlar arasında bağlama görevi yüklenen edatlardır (Ergin; 2009, 352).

8.2.1 beḡzer : "benzer"

beḡzer < beḡze-r "sanki, adeta, galiba" anlamlarında kullanılan bı edat biçimi Osmanlı sahasında ve Türkiye Türkçesinde görülmektedir. Cümle başı edatıdır (Hacıeminoḡlu; 1992, 126).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde örnekleri aşağıdadır:

Mesîhî ki Meryem oḡla 'İsādur Taḥrîrîpeḡamberidür daḡı
öldürmediler anı daḡı aşmadılar anı lîkin aḡa beḡzer kiṡi aşdılar taḡḡık
ol kiṡiler ki ḡekiṡdiler 'İsāḡaḡḡında BKT 102a/6

kime dilese hisābsuz ol kişiler ki kāfir oldılar ‘amelleri serāba benzer ki yazıda olur şusuz kişi anı şuşanūrkaçan aña gelse hiç nesne bulımaz Tañrı Ta‘ālā‘ azābını tıpar BKT 380b/5

hidāyet üstine olmadılar, maħrūm oldı<Ar. Anlar meşeli ol gişiye benzer ki karşılık gicede od yandurdı. Vaqtı ki nūrlandı dört yanı MKT 3a/6

hüküm eyleyicidür kullarına. Meşeli ol kimselerün ki nafağa iderler mällarını Allāh yolına. Bir dāneye benzer ki yidi baş bitüre. Her başda yüz dāne ola. Tañrı Ta‘ālāartuğ virür kime dilese MKT 30b/10

dağı olmadılar toğru yol tıtıcılar benzeri anlaruñya ‘nīmunāfıklar meşeli benzeri gbidür anuñ kim yandurdı odı pes ol vaqt kim aydın eyledi yörendürisini TIEM 40 3a/1

her kim getürürise eyi iş anuñdur on ancalar dağı her kim getürürise yavuz iş pes cezā olınmayailā benzeri dağı anlar güc eylemeyeler eyit bayık ben yol gösterdi baña Çalabum TIEM 40 69b/7

8.2.2 çünkü (<Fr.) : "çünkü, -den dolayı"

Daha çok Çağatay ve Batı Türkçesinde kullanılmıştır. Anlam ve kullanılışı bakımından çün edatının ayanıdır (Hacıeminoğlu; 1992, 136).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

tağdīm eylemekden söylemezden burun şadağa eylemekden? çünkü anı işlemezsiz. Tañrı Ta‘ālātevbe virdi size, ruħşat eyledi. durğuruñuz MKT 401a/7

8.2.3 çün (<Fr.): "-dığında"

Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Anadolu metinlerinde çok kullanılmış bir cümle başı edatıdır. Batı Türkçesinin Eski Anadolu, Azeri ve Osmanlıca devrelerinde çok kullanılmış olan bu edat Türkiye Türkçesi'nde yoktur. "eger" anlamında (Hacıeminoğlu; 1992, 133-135).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekleri aşağıdadır:

Yūsuf eyitdi çün var hocaña şorol ‘avrātlar hālını ellerin kesmişleridi taħkiğ Tañrıanlaruñ fikrini bilicidür melik eyitdi BKT 254a/2

Eyitdi: Taḥḳīḳ sen mühlet virilenlerdensin. Eyitdi çün baña mühlet viridi+sen ben daḥı anları azdururın. Her nesneyle mümkindür iğvā eylemek beni sen iğvā eylemek sebebi-y-ile artırur-menMKT 105b/7 gelün çalışun Taḥrı yolında yādef^ç eylen ya^ç nī eger Taḥrı'çundağı degülse gündüzünüzden duşmāni def^ç eylen yahūd qaravul virüneyittiler eger bilevüz çalışı uyavuz size anlar kāfırlığa TİEM 40 32b/10

8.2.4 daḥı / daḳı: "son çekim edatı da, dahi"

Eski Türkçeden itibaren bugünkü yazı diline kadar kullanıla gelen taḳı / daḳı /daḥı / dağı hem kuvvetlendirme, hem de Bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. Umimiyetle aynı değerdeki cümleyi birbirine bağlar (Hacıeminoğlu; 1992, 138).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

қыāmet қopa daḥı eger қayıтсам sen eyitgen gibi beni yaradan Taḥrı'ya bundan yaḥşıraq yer 317a/7
doğru yol üstine olsam beni yaradan Taḥrı'dan daḥı baña raḥmet vērse oz yanından 235a/6
altundan gümişden daḥı kıymetlü atlardan, daḥı davarlardan қoyun gibi şıғır gibi özgesi gibi, daḥı atlardan MKT 35b/11
Taḥḳīḳ lāyıḳ olğan İbrāhīm'e tābī^ç olğanlardur daḥı ol nebī ki Muḥammed resūlu 'llāhdur. MKT 40b/11
daḳıkorḳdı Raḥmandan ğayb iken pes muştıla aña yarlıғamaḳ daḳı müzd görklü ya^ç nī uçmaḳbayıḳ biz dirürürüz ölülери TİEM 40 209a/11
ruzī virici öğretti Қur'ānya^ç nī Muḥammed'e yarattı ādamı öğretti aña sözi gün daḳı ay sağışludur ya^ç nī yürimegi daḳı TİEM 40 253b/5

8.2.5 eger (<Fr.): "eğer, saye"

Şart kipi ile kullanılıp saye anlamını verir (Hacıeminoğlu; 1992, 144).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde örnekleri aşağıdadır:

Taḥrı Ta^ç ālā'dan қorқуnuz daḥı terk eyleñüz rībādan қalğanı eger siz mü 'minlersenñüz pes eger rībāyı қoymasañuz 'azaba müstahaḳ olursız Taḥrı'dan ve peyğamberinden daḥı BKT 46a/5

āyetleriñüz daħı vèrñüz ‘avrātlara barça abinlerini pes eger y¼rekleri h¼şlıđıla abinlerinden bir nesne bağışlasalar size yèñüz anı helāld¼r ‘afiyetle daħı vèrmeñüz BKT 76b/1

anlar ba‘ zısı kāfir oldıl<Ar. EgerTaħrı Ta‘ ālā dileseydi şavaş eyley¼p birbirini¼d¼rmezler-idi lākin Taħrı Ta‘ ālāiřler (2) her neyi ki dilese MKT 29b/1

ki vaşıyyet eylemiřlerd¼r yā borçdan şonra ‘avrātlaruñuz naşıbi d¼rt ¼l¼řde bir ¼l¼řd¼r siz tereke eyled¼ñüz māldan (6) Eger siz¼ñ ođluñuz olmasa. Eger ođluñuz olsa‘avrātlaruñuz naşıbi sekiz ¼l¼řde bir ¼l¼řd¼r MKT 55a/6

anlaruñdur ‘azāb atı dağı eger d¼řesedi Taħrı r¼zıyı ullarını z¼l eyleyeleri yirde velikin ind¼r¼r TİEM 40 231a/7

anlar kim kāfir oldılar kitāb ehlerinden eger ıkarınılasız ıķavuz siz¼ñile dağı boyun virmeyv¼z siz¼ñ hađķuñuzda ya‘nī sizi terk eylemekde TİEM 40 261a/7

8.2.6 egerçi (<Fr.): "gerçi, her ne kadar"

Batı T¼rkçesi, Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde kullanılmış olan egerçi T¼rkiye T¼rkçesi'nde az g¼r¼l¼r (Hacıeminoğlu; 1992, 145).

¼zerinde alıştığımız metinlerde sadeceManisa ve BursaKur'an Terc¼melerinde rastlanılmıştır.

Bununla ilgili ¼rnekler aşağıdadır:

uyar peygambere daħı kim ardına d¼ner ¼kçesi ¼st¼ne daħı egerçi atı uludur nef‘ ¼stine illā ol kişilere Taħrı Ta‘ ālā hidāyet vèr¼r daħı Taħrı Ta‘ ālā yit¼rmez siz¼ñ imānıñuzı BKT 21a/7

daħı ¼gred¼r anlara Taħrı Ta‘ ālā kitābı daħı dīn ‘ilmīni ¼gred¼r egerçi andan burun āřıķare azđunlık içinde idiler daħı ol vağt kim size yètiřdi m¼řıbet siz daħı iki ol adar anlara yètiřd¼rdi siz BKT 70b/1

Kim Res¼le tābi‘ olur ol gişilerden ki m¼nķalib olurlar, (7) ardlarına kāfir olurl<Ar. egerçi ki atı uludur nefis ¼stine; illā ol gişilere ki Taħrı Ta‘ ālāhidāyet virdi. MKT 15b/7

Öğredür anlara Tañrı Ta‘ālākitābını dañı hikmet öğredür dīnde ‘ālim anlar egerçi andan burun āşīkare azğunlık içinde-y-idiler.Vaqtī ki size muşibet yitişdi, yüregünüz dar oldu anlara muşibet yitişdüirdi size MKT 49b/9

8.2.7 ger (<Fr.): "eğer"

Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde çok kullanılmış olan bu edat Türkiye Türkçesi'nde görülmez. Bu bağlama edatına sadece Bursa Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Tañrı Ta‘ālā sever özine tevekkül eyleyenleri eger nuşret vërse size pes sizi yēñici yoğdur dañı ger sizi şındursa kim size nuşret vërür andan şonra Tañrı'ya şığınsunlar BKT 69b/7
yağın oldıydı ki zāñir eyleye Mūsā emrini ger şabrla toğtama‘ şayduğ anuğ yüregini ğatta ki Tañrı va‘ disine inancılardan ola dañı eyitdi BKT 414b/5

8.2.8 gerçi: "her ne kadar"

Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi'nde kullanılan bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu; 1992, 151).

Bu bağlama edatı üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde rastlanmıştır.

Taparsın anları ğāyetde ğarīş olmuş gerçi ğişilerden diri olmağičün ‘ōmr uzunluğın isterler müşrik kāfirlerden dañı diri olmağı isterler MKT 10b/8

8.2.9 illā (<Ar.): "ancak, fakat,sadece"

Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçelerinde kullanılmıştır. İki cümleyi birbirine bağlayarak, anlamları arasında bir karşılaştırma yap<Ar. Batı Türkçesi'nin Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde çok kullanılmış bir edat olup, Türkiye Türkçesinde terkedilmiştir. "fakat" anlamına gelir (Hacıeminoğlu; 1992, 160-161).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu edatın kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

‘avrâtlar yemegi ve içmegi kisvetleri dahıyahşılık bile külfet olunmaz her nefse illā güci yētdükçe zarar yētişmesün anaya oğlı sebebile ne dahıoğlan atasına oğlı sebebiyle vereseye dahı BKT 36b/5

biz anlara mühlet vērdük hayriçün nefslerine mühlet vērmez biz anlara illā arıtmağičün yazukları dahı var anlara zelil ēdici dahı‘azāb Tañrı Ta‘ālāterk eylemez BKT 72a/5

dil-ile ikrār iderler imān getürenlere dahı muhāda‘a iderler. Muhāda‘alaruñ yaman cezāsı olmaz illā nefslerine. Anı bilmezler ki helāk olsalar gerek. MKT 2b/7

cezāsı degüldür anuñ gibi işlegen gişileruñ illā rüsvāyılık dünyāda kılıç ve kıati. Kıyamet güninde kıatı ‘azāba müstaḥik olurlar ki cehennem ‘azābıdur. Tañrı Ta‘ālāgāfil degüldür MKT 9b/5

dağıbayık Lūt mürsellerdendür ol vaqt kim kıurtarduk anı dağıkavmını dükelin illā bir kıarı ya‘nī Lūt ‘avrātı girü kıalmışlarda TIEM 40 214a/10

dağı öğütte bayık öğütlemen aşşı ider mü‘minlere dağıyaratmadum perriyi dağıādamıyı illā tātapalar baña dağı dilemez anlardan hiç ruzıdaki dilemez kim yidürel baña TIEM 40 249b/5

8.2.10 ki (<Fr.): "ki, ki o"

Farsçadır. Türkçenin Kıpçak, Çağatay ve Batı Türkçesi sahalarında yardımcı cümleyi asıl cümleye Bağlama vazifesini görmek üzere kullanılmıştır. Ancakbu vazifeyi görünce yardımcı cümle ile asıl cümle arasında kurduğu ilgi sebep, sonuç, açıklama, belirtme ve kuvvetlendirme bakımlarındandır. Batı Türkçesinin her sahasındayaygın bir kullanışı olan ki şu manaları ifade eden, sebep bildirir (Hacıeminoğlu; 1992, 167-168).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesinde hiç geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

şonra dahı anlar ḥaqqı bilürlerken dahıkaçan kim uğrasalar imān getüren kişilere eydürler ki imān getürdük dahıkaçan ḥalvet olsa niçeleri niçesi bile eydürler BKT 11a/7

TañrıTa‘ālādan özge likin eydür ki oluñuzTañrı Ta‘ālākulları kitāb bilmek bile ve kitāb okumağ bile dahı buyurmaz size ferīştehleri ma‘būdēdinmege BKT 58b/4

rahmeti olmasaydı siz hasâret eyleyüp dünyâda, âhiretde ziyân iderdünüz. Taḥkîk bildünüz ol gişileri ki ta'addi eylediler, ḥadden geçdiler, sizden Taḥrı Ta'âlâ'nun buyruḡın terk itdiler sebt güninde biz eyitdük anlara MKT 7b/4

imân getürenleri beşâret bile yâ şavaş bile. Bıraḡur-men yüreklerine ol gişilerüü ki kâfir oldıl<Ar. Bıraḡur-men, vuruḡuz boyunlarunun yukarusını MKT 124a/1

8.2.11 kim: "kim, bazı ki"

Eski Türkçe devresinden beri Türk dilinin her sahasında kullanılmış olan kim, bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. İslami Türk edebiyatı devrinde itibaren Farsça ki ile yanyanakullanılan bu edat, bilhassa Batı Türkçesinin son yıllar ında tamamen kaybolup yerini ki' ye bırakmıştır (Hacıeminoḡlu;1992, 169).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Beni İsrâ'îl'den Dāvūd peyḡamber dili üstine daḡı' İsrâ dili üstine andan ötürü kim âşî olurlardı ve zulmêderleridi kaytarmazlardı BKT 120a/4

daḡı bitürür her dürlü yaḡşı yemişlerden ol zıkr olan andan ötürüdür kimTaḥrı Ta'âlâḡaḡTaḥrıdur daḡı ölürleri dirildür ol Taḥrı her nesneye ḡadirdür BKT 356b/6

her vaḡtda ḡāfillerden olma. Taḥkîk ol kimseler ki Taḥrı Ta'âlâḡatında melāyikler kim yüce menzillerde tekebbürlik eylemezler 'ibâdetinden MKT 122b/11

Ol Taḥrı Ta'âlâbirdür. Biz aḡa imân getürdük, biz aḡa tevekkül eyledük. Sizi bilse gerek kimâşîḡare azḡunlık içindedür. Eyit yâ Muhammed: Görmez misiz MKT 417a/8

aḡa kim işlersiz ḡabarludur kimdür ol kim ödünḡ vire Taḥrı'ya ödünḡ virmek görklü ya' niḡâladan görklü māl severiken dirlik ümidi variken minnetsüz yâ riyâsuz TIEM 40 257a/7

ziyân yrakladı Taḥrıanlaruḡ için 'azâb ḡatı pes Taḥrı'dan iy 'aḡillâr işleri anlar kimimân getürdiler bayık indürdi TIEM 40 267b/11

8.2.12 **likin** (<Ar.): "lakin, Fakat"

Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi sahalarında görülmektedir. Kullanılışı lakin ve likin gibidir. Eski Anadolu ve Osmanlıcada kullanılmıştır (Hacıeminoğlu; 1992, 176)

Üzerinde çalıştığımız metinlerdensi sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḥrîr Ta'âlâ size lağv and içmekde **likin** mu'aḥze eyler size
kazanduğün yürekleriñüz daḥı Taḥrîr Ta'âlâyarlığayıcıdur ḥalîmdür
ol kişiler kim and içerler 'avrâtlarından ki cîmâ' eylemeyeler BKT
35a/1

kim zulm etmiş olalar neflerine pes helâk eyleye ol ekini zulm
eylemedi anlara Taḥrîr Ta'âlâ **likin** neflerine zul etdiler ey imîn
getüren kişiler BKT 63b/7

daḥı ne yavuz döşekdür ol **likin** anlar kim şakındılar Çalabı'larından
anlarıñdur uçmaqlar aḥar altlarından ırmaqlar TİEM 40 34b/9

yazmazlardur bilmezler kitâbı **likin** yalan bağlanmış daḥı degül anlar
illâ gümen eylerler vaydur anlara kim yazarlar TİEM 40 6b/6

8.2.13 **meger** (<Fr.): "meğer"

Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay, ve Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır. Bağlama ve cümle başı edatıdır. Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde geniş bir kullanılış sahası olan bu edat, Türkiye Türkçesi'nde de yaşamaktadır. Ancakanlamı daralmıştır (Hacıeminoğlu; 1992, 178-180).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde TİEM 40 ve Bursa Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

sen bize o düş ta'birini ḥaber vâresin pes gönderün beni zindân
gönderdi **meger** vardı Yûsuf'a ey Yûsuf girçek söyleyici ta'bir eyle bu
düşü ki yedi semiz ş ığır yedi BKT 253a/7

daḥı uydılar nef dileklerine pes tiz ireler cehennem ḥamusındaḡı
derye **meger** ol kim tevbe eyledi daḥı imân getürdi daḥı işledi eyü iş
TİEM 40 146b/10

8.2.14 **eyle** : "öyle, onun gibi, o şekilde"

Bu edatta esas itibariyle başına geldikleri cümleyi kendilerinden öncekilere bağlar.

eydür yā rabbī beni döndür dünyāya varayın ola kim ben ‘amel-i şālīḥ işleyem ben zāyī‘ eyledüğüm ömürde deye **eyle** degüldür ol bir kelimedür ol anı söyler daḥıanların ileyinde ḥicāb vardır ol güne degin kim BKT 373b/3

yā Muḥammed gösterünüz baña anlarıla aña şerik deyi ulaşduruñuz **eyle** degüldür belki ol Allāh‘azīzdür ḥikmetler issidür biz seni göndermedük yā Muḥammed BKT 464b/6

daḥıTaḥrıḥakkı için yavuzlık eyleyem **eyle** butlarıñuz andan şoñra kim dönesiz yüz döndüricilerken ya‘nī butlardan bayram eyledüğünüz gün TİEM 40 155a/6

duymaya sizi Taḥrı i‘tibarsuz andlarıñuz içinde ya‘nī ol kim biregü and içe **eyle**sañandan belüre kim **eyle** degülmüş TİEM 40 17a/1

8.2.15 **nitekim** : "nite kim, nasıl ki"

eydilsen anlara imān getürünüz **nitekim** imān getürdi ādemiler eydürler imān mı getürür biz **nitekim** imān getürdi ‘aḥılsuzlar bilmiş oluñuz ki anlardır ‘aḥılsuzlar lakin bilmezler daḥıkaçan ḥapsalar BKT 3a/4

daḥı yazsun arañuzda bir yazıcı yaḥışlık bile daḥı yığımasun yazıcı yazmaḥdan **nitekim**Taḥrı Ta‘ālābildürdi aña yazsun daḥı imlā eylesün üstüne ḥaḥ olğan kimse daḥışaḥınsun özüni yaradan Taḥrı'dan BKT 46b/5

Ola kim hidāyet üstüne şābit olasız. **Nitekim** gönderdük Resül sizün cinsünüzden ādem oğlanı, (6) oḥur sizün üstünüzze bizüm āyetlerümüz.MKT 16b/5

Yā Mūsā, didiler. Bizüm-çün mişāl eyle, ma‘būd eyleyelüm; **nitekim** anlarıñ ma‘būdları var, didi. Eyitdi: Taḥḥıḥ siz MKT 116a/7

‘avrātlarıñuz ekindür sizün pes gelün ekinünüzze **nitekim** dilegünüzdür ya‘nī gerekise göge baḥduruñ gerekise baḥduruñ iki ḥālda daḥı fercinden gerek TİEM 40 16b/10

viribidük sizün içünüzze yalvaç sizden ya‘nītamām eyleyevüz ni‘metümüzü **nite kim** resül viribidük oḥır sizün üzerünüzze āyelerümüzü TİEM 40 11b/3

8.2.16 nite ki : "nasıl, niteki"

*Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde bu şekil daha yaygındır. Anlamve kullanılış bakımından **nitekim** ile aynı mahiyettedir (Hacıeminoğlu; 1992, 187).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

siz Tañrı Ta'ālā'nuñ āyetlerinden tekebbürlik eyler-idi+siz. Tañkık siz geldünüz bize yalunuz **niteki** sizi yaratduñ evvelde. Terk eyledi+siz
MKT 97a/4

Hıç anda muķım olmamış gibi oldı<Ar. İraķ oldı Medyen kavmi Tañrı Ta'ālā'nuñ raħmet inden. **Niteki** Semūd kavmi ıraķ oldığı gibi (8) anlar řayħası aşağadandı, anlar řayħa yuķarudandıMKT 160b/7

8.2.17 ne ki (<Tr.+Fr.): "her ne, ne ki"

tañkıkTañrı Ta'ālāħüküm eyer **ne ki** dilese ey imān getüren kişiler ħelāl görmeñüz BKT 105b/5

ħelāl oldı özlerine eyit ħelāl oldı size yaħřını'etler dağı**ne ki** öğrenseñüzkuřlardan etlerinden öğredir siz anlara BKT 106b/4

8.2.18 ne kim (<Tr.+Fr.): "ne kim"

pes her kim ħacciçün iħrām geysel aylarda cimā' eylemseün fiřk eylemesün çekişmesün ħactamām olınca dağı**ne kim** işleseñüzħayırdan Tañrı Ta'ālāanı bilür dağı azıqlanıñuz azuķlarıñ yėgregi BKT 30a/6 anlardan özgesini irdeñüzmallarıñuz bile ħabinķıyıñuz evleneñüz ziyānlık eylemeñüz**ne kim** temettü' eyleseñüzanuñ bile ol 'avrātlardan pes vēriñüzħaķları ki mühürleridür anı farz eyledi BKT 80b/5 anuñođlanı anuñdur **ne kim** göklerdeür dağı**ne kim** yirdedür dağı dapudur Tañrı iş sürici herģiz aralanmaz TİEM 40 48a/1

8.2.19 şanasın, şanasın kim: "sanki, tıpkı"

Batı Türkçesi'nde cümle başı edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerden sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes ol vaķt kim geldi eyidildi ay üşböyle midi taħtun eyitti **şanasun** ol oldur dağı virinildi bize 'ilm andan ilerü dağı olduķ TİEM 40 181a/5

anun içinde çırağdur çırağsırça içindedür sırça sanasinkim ol ilduzdur yahutlu büyük yandurınılur ağaçdan kutlu TIEM 40 168a/7

8.2.20 tā (<Fr.): "kadar, dek, değin"

Çağatay ve Anadolu sahalarında cümle veya kelimelerin başına gelmekle beraber itibarı ile çekim edatı gibi kullanılmaktadır. Yalın sözlerle veya yönelme, çıkma ve bulunma hal ekleriyle birlikte kullanılır (Hacıeminoğlu; 1992, 85).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekleri aşağıdadır:

Taḥrī Ta'ālākatındadır dērler tā satun alalar anuñıla az bahāhelāklık anlara yazduklarından ötürü elleri daḥihelāklık anlara BKT 11b/5 yakındur eylik eylenlere daḥi Taḥrī oldı kim göndürür yelleri uçmağičün bulutları rahmeti elinde tā ol vaqt ki getüre bulutlar ağırlar BKT 160a/6

daḥiyaratmadum perriyi daḥi ādamıyı illā tā apalar baña daḥi dilemezin anlardan hiç rüzidaḥi dilemezin kim yidürelər baña TIEM 40 249b/5 pes eger zūlm eylerise birisi ol ikinündaḥi birisine çalışūñanunıñıla kim zūlm aylar, tā döne Taḥrībıyruğundan yaña. Pes eger dönnerise TIEM 40 246a/8

daḥi ol yirde kim olasız pes döndürün yüzlerünüzü andınyaña tā olmayaādamlara sizün üzere ḥüccat ya' nī cuḥūdlar eyitmeyeler TIEM 40 11b/1

8.2.21 tā ki (<Fr.): "değin, kadar, dek, için, diye"

Bağlama edatıdır. Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Batı Türkçesi'nde kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlarun yürekleri üstine örtüler tāki anı anlamayalar daḥi kıliruz kulaqlarında sağırılıḥi daḥi kaçan anılsa seni yaradan Allāh Kur'ān içinde yalnız BKT 304a/1

daḥi bıraḥdı yer yüzünde ulu tāki meyl édüp sizi helāketmeye daḥiyaratdı yer yüzünde dürlü canavarlardan BKT 442b/1

Tekebbürlük bile, giceler bile Kur'an'a ta' n eyleyüp, hicr eyleyüp terk eyler-idüñüz. Niçün fikr eylemezler? Bileler Haq olanı qavlı ki Kur'an'dur tā ki. (4) Yā geldi mi anlar evvel atalarına gelmeyen Resülden kitābdan? MKT 242a/3
 yarattuk iki çift yā iki dürlü tāki siz öğüt dutasız pes kaçun Tañrı'dınyañabayıq ben size anda qorqıdıçıvan bellü TIEM 40 249b/1

8.2.22 pes (<Fr.): "sonra, onun için, sonunda, bundan dolayı"

İslami Türk edebiyatının Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi metinlerinde görülen cümle başı edatıdır. Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde yoktur (Hacıeminoğlu; 1992, 188).

Üzerinde Çalıştığımız metinlerde Bursa ve TIEM Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dişi dağı dişiyi öldürse öldürmek pes her kim ki 'afv eyleye qardaşından kışaş diyete rāziolsayahışlıq bile tābi' olsun BKT 26b/4
 ādemiler taḥkīk size peygamber geldi haqqıla Çalab'uñuzdan pes inanuñuz aña hayrludur size dağı eger kāfir olñañuz pes Tañrı'nunñdur her ne kim göklerde varsa ve her ne kim yerlerde varsadağı Tañrı Ta'ālābilicidür BKT 104a/1

peshaddan geçdiler kibr eyleyü, Çalabı'ları buryruğından; pes duttı anları 'azāb göyündürici, anlar baqarlarken. Pes güçleri yitmedi turmağa TIEM 40 249a/9

yoḥsula ta'ām virmek üzere pesyoğdur anuñ bugün, uşbunda hışımı. Dağıyoğdur ta'ām, illātamulıqlar yağından sızañdan yimeye anı TIEM 40 271b/7

8.3 Atıf (bağlama) vavı

Bağlama edatı Orta Türkçe devresinden itibaren Türk dilinin bütün sahalarında görülme başlamıştır. Ancak, bir yandan İran edebiyatının tesiri ile, bir yandan da manzum eserlerdeki vezin zarureti yüzünden kelime ve, vu, vü, u, ü olmak üzere çeşitli şekillerde kullanılmıştır (Timurtaş; 1994, 101).

8.3.1 ü (<Fr.): "ve"

Farsça atıf vavı **ü, vü** kullandığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde geçmektedir. Türkçe kelimeler arasında da kullanılmıştır.

Ṭūr tağımı. Eyitdük ki aluñuz size virdügümüz kitābı cidd **ü** cehd eylemek bile. Zıkr eyleñüz kitāb içinde olğan buyruqları ve hükümleriMKT 7b/1

Al anı kuvvet bile, cidd **ü** cehd ‘azîmet bile buyur kavmüñe alşunlar yâhşı bile ki hükmlerdür. Gösterür-men size MKT 117a/2

8.3.2 vü (<Fr.): "ve"

Ebedî qalurlar anda. Anlara ol cezā **vü** ‘ıķāb yitişür. Tañrı Ta‘ālāla‘net eyledi, anları ıraķ eyledi rahmet inden dañı zelil eyledi. Anlar-içün dāyim ‘āzāb vardur ki kesilmez. MKT 136b/9

Taḥķiķ men qorqar-men ki yitişse saña Tañrı Ta‘ālānuñ ‘azābı şeytāna yaķın olur+sen la‘netde **vü** ‘āzābda. Eyitdi: Sen rağbet mi eylesin MKT 214b/7

8.3.3 ve (<Ar.): "ve, dahi"

Cümleleri ve kelimeleri bağıAr. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

siz döndünüzHaķ yolından kitāb indüğinden sonra pes eger olmasaydı ve rahmeti üstünüze olurduñuzdünyā**ve**ahiret ziyānluları taḥķiķ bildünüz ol BKT 10a/1

‘avrātlarından oğlanlardan dañıağır yükler dartılmışlar altundan **ve** gümişden dañıkiyāmetlü otlardan dañı yılkılardan deve koyun şıgır gibi dañı ekinlerden ol BKT 50a/3

Taḥķiķ anlar-içün cennetler vardur bustānlar içinde. Hōş giçerler, aķar yimiş ağaçları altından şular südden, baldan **ve** hamrdan. Her kez ki rızķ virile anlara dürlü dürlü yimişler eydürler: Bu yimiş ol rızķdur ki bundan burun yimiş-idük MKT 3b/11

Biz atalarumuzu bulduķ, eşnāma ‘ibādet iderlerdi. Andan ki mülk **ve** ululuk sizünj ola yirlerde. Biz size mü`min degül-biz, didiler.MKT 150a/9

anuñ içinde kim gendüzin şatun aldı anuñıla şol ya' nī emr ve nehy
Tañrı hadlarıdur geçmen ol hadlardan dağı her kim orandan geçe
Tañrı hadlarından şunlardur zālimler TİEM 40 17a/9

8.3.4 velikin (<Ar.): "Fakat, lakin, ancak"

Geniş bir kullanışı vardır. Kullanılışı veli velik,lık, likin vb. gibidir (Hacıeminoğlu; 1992, 206).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyitti iy kavmum yokdur bende azgunlık velikin ben yalavaçvan
‘ālemler Çalabı'sından degürürin siz Çalabum yalavaçlığın TİEM 40
73b/10

dağı bayık anlaruñ kim zulm eylediler ‘azabdur şundan ilerü velikin
eyregi anlaruñ bilmezler dağı katlan Çalabuñ hükmine pes bayık sen
göre durduğumuz yirdesin yā şaklayu durduğumuz yirdesin TİEM 40
250b/9

8.3.5 yā (<Fr.): "ya, ya da, yahut, veya"

Daha çok karşılaştırma edatı olan ya edatı bazı yerlerde bağlama edatı durumunda da kullanılır (*Hacıeminoğlu; 1992, 209*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler şunlardır:

başlarıñuzı qurbān yetişmeyince pes kim ki sizden hasta olsa yā
zahmeti olsa başından fida vërsin oruç dutmağıla yāsadağayıla
yāqurbān bile BKT 29b/7

siz göziñüzile baqarken Muḥammed degildür illāpeygamber geçdi
özinden burun niçe peygamberler pes eger ölse Muḥammed yā
öldirseler özünü kaytar mısız ökçeñüz üstine kāfir mi olursız BKT
67a/3

Her nafağa ki nafağa eylersiz, hare eylersiz yā her nezri ki nezr
eylersiz; Taḥkik Tañrı Ta'ālāanı bilür, cezāsın virse gerek. Zālimlere
Hiç nuşret eyleyici yokdur ki Tañrı Ta'ālānuñ azābından ḥalāş eyleye.
MKT 32a/3

sizün naşibünüz dört ülüşde bir ülüşdür ‘avrātlanuz terekesinden vaşiyetinden sonra ki vaşiyet eylemişlerdür yā borçdan sonra. ‘avrātlanuz naşibi dört ülüşde bir ülüşdür siz tereke eyledünüz maldan MKT 55a/5

dağı barāberdur anlanuz üzere qorqıdduğ mı kim anları yāqorqutmaduğ mı anları inanmazlar qorqutmayasın illā anı kim uydu Qur’an’aTİEM 40 209a/10

ay bayıq biz qoparılmışlar mıvuz yirden? yā atalarumuz ilergiler? eyit evet ya‘nī girü qopasız siz qorlariken pes degül ol illā bir TİEM 40 212a/5

8.3.6 yāhud (<Fr.yāhūz): "yahut, veya"

Bağlama edatı olarak Türkçenin Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu; 1992, 210).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an geçerken Manisa Kur'an geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bu gün gālib olan yüce menzilete yetişür cazular yāMūsā dediler sen mı evvel birağursun yāhud biz mi evvel biraqalum dediler Mūsā eyitdi belkisiz BKT 338a/5

gelün çalışun Tağrı yolında yādef eylen ya‘nī eger Tağrı'çun dağı degülse gündüzünüzden duşmāni def eylen yāhud karavul virüneyittiler eger bilevüz çalışı uyavuz size anlar kāfırlığa ol gün yakınaraqdur anlardan imāna eydürler ağızlarıla TİEM 40 32b/10

8.3.7 ya‘nī (<Ar.): "ya‘nī"

Cümle başı ve bağlama edatıdır. İzah cümlesini hüküm cümlesine bağlar (Hacıeminoğlu; 1992, 212).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde örnekleri aşağıdadır:

ilimle haqqı bilmek ya‘nī Qur’anyoğdur saña Tağrı Ta‘ālā'dan qurtarıcı ‘azābından ne dağyardım edici ol kişiler kim vërdük anlara BKT 18a/4

TaḡrıTa'ālā'yapeygamberine daḡı ol kitāba daḡı indi peygamber üstine ya'nīKur'an ol kitāba daḡı indürüldi peygamberden burun daḡı kim kāfir olsa BKT 99a/4

ḡayrān olurlar; yā'nī bilmezler. Ol münāfıklar anlardur ki tebdil eylediler azḡunlḡı hidāyet bile; hidāyeti terk eylediler, azḡunlḡı ḡabül eylediler. MKT 3a/4

daḡıbayıḡ ulaḡdurduḡanlaruḡ iḡün sözi ya'nīKur'an'ı birbiri ardınca viribidük ola kim anlar öḡütleneler anlar kim virdük anlar kitābı ya'nī Abdullāh binSelām gibiler andan ilerü ya'nīKur'an'dan anlar aḡa inanurlar TİEM 40 2a/2

pes bayıḡanlaruḡ kim ḡulm eyledilerülüdür ya'nī'azābdan yaranları ülüsi gibi ya'nī 'Ād ḡavmı Hūd ḡavmı pes ivdürmesünler pes ḡatı 'azāb dur anlaruḡ kim kāfir oldılar TİEM 40 249b /6

8.3.8 yoksa: "yoksa"

Ergin, yoksa, yok + ise'den edatlaşan bu edat da başına geldiği cümleyi daha önce gelen cümle veya cümlelere bağlar. Bunun yerine aksi halde, aksi takdirde gibi tabirler de kullanılır (Ergin; 2009, 356).

yoksa / yohsa < yok + ise "aksi halde, aceb, yani "bağlama edatıdır. Umumiyetle bir müsbet cümle ile bir menfi cümleyi bağlar. Yahut bir hükmün belli bir şarta bağlı bulunduğunu bildiren cümleyi bağlar (Hacıeminoğlu;1992, 214).

Üzerinde Çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekleri bunlardır:

daḡı siz muḡarreblerden olursız dēdi caḡular eyitdiler iy Mūsā sen biraḡur mısın 'aşānı yoksa biz evvel biraḡalum mı dēdiler Mūsā eyitdi siz biraḡuḡuz dēdi pes ol vaḡt kim biraḡdılar BKT 167b/4

sizi mi yaratmaḡ ḡüçdür yohsa gökleri mi yaratmaḡ ḡüçdür binā eyledi gökleri yapa yüce eyledi irtifā'ını yirden, berāber eyledi, tamām eyledi kemālini MKT 434a/10

ḡabarlaruḡuzdan daḡı göre Taḡrı 'amelleruḡuzı ya'nī göre kim munāfıḡlıḡdan döndüḡüz mü yohsa dönmedüḡüz mi daḡı yalavacı andan döndürinlesiz ḡayb bilici dapa daḡı hazır TİEM 40 94a/10

ulu ‘azim ‘arş eyesidür Süleymān eyitdi ibige görelün girçek mi
söyledün yohsayalancılardan mısın dēdi al git benüm bu bitigimi pes
bırağ anlar üstine BKT 407a/2

8.3.9 zīrā (<Fr.): "çünkü, zira"

Batı Türkçesi'nin her devresinde kullanılmış bir Bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu;1992, 306).

Ergin, zīrā başına geldikleri cümleyi kendisinden öncekilere bağlar. bugün yalnız çünkü kalmıştır. çün ve ki birleşmesi ile meydana gelen bu edat eskiden çünkü şeklinde idi (Ergin; 2009, 355).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

iki anlarca ya‘nī üç ancayiken zīrākāfirler doğuz yüz elli gişiyidi
müslümanlar üç yüz on üç gişiyidi göz vermegi dağıTağrıkuvvat virür
arğa virmegiyle aña kim diler bayık şunuñ içinde ‘ibredür gözler
işlerine TİEM 40 23b/9

8.4 Kuvvetlendirme Edatları:

Bunlar umumiyetle fiillerden önce gelerek hareketin miktar ve tekerrür sayısını tayin eden edatlardır. Gramerler bunları miktar veya tarz zarfı olarak kabul ederler. Hacıeminoğlu'na göre edat sayılmalar daha uygundur. Çünkü tek başlarına oldukları zaman hiç bir anlamları yoktur (Hacıeminoğlu; 1992, 218).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **da** / **de** / **dağı** / **dağ** şeklinde bulunmaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

8.4.1 da, de: "da, dahi"

*Bugün, Eski Türkçedeki **ma** / **me** ve **ok** / **ök** edatları gibi, bağlama, sıralama, belirtme ve bilhassa kuvvetlendirme vazifesi gören **da** / **de**, Batı Türkçesinde yaygın ve zengin kullanışı olan bir edattır (Hacıeminoğlu; 1992, 220).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Çalab'ları katındadır dağıkorğu yoğdur anlaruñ üstine
dağıkayıрмаğ dayoğdur ol kişiler ki BKT 45b/3

dağı biz Muhammeda'e şî'ir öğretmedük özine lâyıķ da degüldür ol
özine öğretdüğümüz degüldür illā öğütler dađıbeyān edici
Kur'ānBKT480a/4

katı ulu olmayakatı kiçi deolmayaortasında ola işleñüzTađrı
Ta'ālābuyruđını BKT 10a/7

dađıanunķazasındadır düzülmüş gemiler denizlerde ki yügrürler de ki
ķankını'etlerini Tağrı'nuzun BKT 574b/3

sizün bile anda. Eger sizün-ile şavaş eyleseler siz de anları öldürünüz.
Anun ğibidür kāfirler cezāsı MKT 21a/3

bir nefis öldürdüm. Ğorķar-men ki beni de öldürelər. Benüm ķardaşum
Hārūn (8) beñden dili faşihdür. Anı dađı benüm Resül eyle. Baña
mesā'ade eylesün. Beni taşdıķ eylesün MKT 275a/7

8.4.2 dağı / daķı : "dahi, bile, daha, hala, ve, bununla birlikte"

*Eski Türkçeden itibaren bugünkü yazı diline kadar kullanıla gelen **taķı** / **daķı** / **dağı** / **dağı** hem kuvvetlendirme, hem de bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. Umimiyetle aynı değerdeki cümleyi birbirine bağlar (Hacıeminoğlu;1992, 138).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler bunlardır:

'ömür müddeti tamām olunca dağı vērür her fazileti olanda dінде fazlı
müz dini dünyā ve āhıretde BKT 231b/4

ey benüm oğlum durđur namāzı dağı buyur yağşı işler ve ķaytar
yaman işlerden dağışabr eyle sañayetişen muşibetlere BKT 443b/2

anları ķorķutsañ dağı yā ķorķutmasañ dağı imān getürmezlerTağrı
Ta'ālāhatm eyledi anlar yüreklerine MKT 2b/3

Żarar olmasun yazıcılara řanuķlara dađı zarar olmasun eger anun ğibi
eyleseñüz MKT 34a/1

şu arı arıdıçı tādirildevüz anun-ıla ölmüş ili daķısuvaravuz anun-ıla
andan kim yarattuķTİEM 40 172b/11

toğduğum ğün daķı ölesim ğün daķı ķoparılasım ğün diri ol 'İsā
Meryem oğlıdur haķ söziTİEM 40 145b/9

8.4.3 **hem** (<Fr.): "hem, aynı zamanda"

Karahanlı metinlerinden itibaren geniş bir kullanılışı vardır. Bağlama ya kuvvetlendirme vazifesi görür. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde hiç rastlanılmamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kişilerdür ki anlara hidāyet vērdi Taḥrī Ta'ālāve **hem** anlardur 'aқıl
issileri ol kimsenüj ki BKT 498a/1

Nebī daḥı sizi da'vet eyler-idi āḥiretüñüze, şevāb virdi size **hem** ğam
bile ğam üstine MKT 48b/1

Taḥkīk Taḥrī Ta'ālā'afv eyler nefis hem eyleyüp қаşd eyledüğini,
rahmet eyleyicidür istiġfār eyleyene. MKT 167a/5

8.4.4 **hōd** (<Fr.): "kendi, bizzat"

Harezmi, Çağatay ve Batı Türkçesinde tekit edatı olarak da kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

yazdı Çalabuñuz gendüzi üzere rahmatı bayıķ her kim işledi sizden
yavuz iş bilmediñya'niyavuz iş **hōd** cāhillikdendür andan tevbe eyledi
andan şonra TİEM 40 62a/4

8.5 Karşılaştırma Edatları:

Bağlama edatlarının bir çeşidi olan bu edatlar karşılaştırılan gurupları veya unsurları birbirine mukayese suretiyle bağlarlar. Bağladıkları unsurlardan umumiyetle önce gelirler (Hacıeminoğlu; 1992, 260).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bunlardan sadece **hem...hem** ve **yā...yā** karşılaştırma edatları olarak geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

8.5.1 **hem...hem**: "hem...hem şeklinde eşitlik veyakarşıtlık manası veren bağlaç"

hem kuvvetlüdür **hem** emindür Şu'ayib eyitte Mūsā'ya ben dilerem ki
evlendürem sañabu iki kızlarımın birisini BKT 417a/1

īmānda taḥkīk 'ameli bāḥıl olur, ol āḥiretde ḥasāret eyler **hem** dīnini
hem dünyāsını hem āḥiretini.(2) Yā imān getüren gişiler! Қақан
dursañuz namāza yuñuz MKT 75a/1

8.5.2 yā....yā.. : "yā....yahut, ister....ister"

işden nesne **yā** tevbe vire anlara **yā** azāb eyleye anlara pes bayık anlar zālumlardur dağıTağrı'nuñdur ol kim göklerdeür TIEM 40 30b/2
 ‘uzr dilmekde gey dürişmediler peygambar tevbelerin kabüleylemegi tehire bırağıdı **yā** azāb eyleye anlara **yā** tevbe vire anlara dağıTağrı bilicidür dürüst sözlüdür TIEM 40 95a/6

8.6 Soru Edatları:

Tek başlarına anlamları olmayıp, ancak cümle içinde anlam ve vazifeleri ortaya çıkan sözlere soru edatı denir. Hacıeminoğlu'na göre, Türkçede kelime kelime gurubu yahut cümlelerden önce ve yasonra gelerek soru mefhum ifade eden bütün sözlere de soru edatı denilebilir. Yalnız bunların bir kısmı soru mefhumunu tek başlarına ifade ettikleri halde, bir kısmı mu / mü / mı / mi veya ne / ni edatları ile birlikte kullanılırlar (Hacıeminoğlu; 1992, 269).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ‘**aceb**, **ne**, **nice**, **neden**, **nedür**, **nişe**, **nite**, **ne için**, **neçün**, **kanı**, **kıandan** ve **kıanda** soru edatlarını rastlanmaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

8.6.1 ‘**aceb** (<Ar.): "tuhaf, şaşılacak şey"

İslami Türk Edebiyatının bazı metinlerinde görülen bir soru edatıdır. Ancak, bu kelime soru mefhumunu tek başına ifade edemez. Başında bulunduğu cümle veya sözden sonra bir ne / ni yahut mu / mi edatının de gelmesi lazımdır (Hacıeminoğlu; 1992, 269).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağıkāfirler eyitdi ki gösterelüm mi bir kışı ki ‘**aceb**haber verür eydür ki kaçan siz paralanup çüriyecek siz dükeli çürimek ki siz ikinci BKT 461b/7

İbrāhīm ‘avrātı eyitdi va-veyla ne ‘**aceb**doğrur mıyın kıarı olduğıdan şonra ki yüz yigirmi bile geçdi dağı bu benüm erüm kıocadur 241a/3 BKT

Gişilere ‘**aceb** mi geldi ki (2) Vağy eyledük bir gişiyeye özlerinden ki kıorğıut gişileri Tağrı Ta‘ālā'nuğ ‘azābindanMKT 143b/1

ğāzır olmağıda ki ħisāb günü, cezā gündüdür. İştüdür, göster ol gün

qocayiken ya' nī yüz yigirmi yaşındaydı. Bayıq uşbu, nesnedür tan. Eyittiler: ' **aceb** ' mı görürsen Tañrıbuyruğundan? Tañrı rahmatı dağı bereketleri TİEM 40 108a/1

8.6.2 ne: "ne, nasıl, hangi"

Tañrı Ta' ālādestür vèrdi size yāTañrı Ta' ālāüstine yalan mı söylersiz **ne** nesnedürmāni' ol kişilerüñ ki yalan sözlerler Tañrı Ta' ālāhakkına kıyāmet güninde BKT 225a/1

pes azdurmasun seni kıyāmet e inanmaqdan aña imān getürmeyenler havāsına uyanlar dağı pes helāk olursın dağı **ne** nesnedür senüñşağ elünde olan yāMūsā dedieyitdi ol benüm aşamdur anuñ üstine tayanürmen BKT 335a/2

yazıcı ya' nī artuq eksik, **net**anuk. Dağı eger eylesiz, bayıq ol masıatdur size. Dağışağınuñ Tanrudan. Dağı öğredür size TañrıTİEM 40 22b/4

dağı **ney**avuz döşekdür ol līkin anlar kim şağındılar Çalabı'larından anlarıñdur uçmaqlar aqar altlarından ırmaqlar TİEM 40 34b/9

8.6.3 nice: "nasıl, ne şekilde, ne kadar"

neçe / niçe < ne+ çe "nasıl, ne şekilde, ne kadar" Kullanılışı ve vazifesi *nasıl* gibidir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdakidir:

taħkīk biz Qur'ān'ı senüñ lisānuñ üstine indürdük anuñıla muştılamagıçün müttakilere cenneti dağıkorqutmagıçün anuñıla bir kavmi ki qatı huşumet ehlidir **nice**kavmi helāk eyledük anlardan burun geçmiş zamānda hīç görür misin anlarıñhīç birisini BKT 333b/7

' avazunu dağı eksin taħkīk' avazların yamanı eşekler ' avazıdur görmez misin Tañrı Ta' ālā **nice**Mūsāhıhar ètdi size göklerde olan nesneleri yerlerde olan nesneleri dağı BKT 444a/1

daddira sizüñ ba' zuñuza kıрмаğını kılıç bile [...] bile. Gör yā Muhammed: **Nice** tasrīf eyler-biz, beyān eyler-biz (5) āyetleri. Ola kim fehmi eyleyer Tañrı Ta' ālānuñ qüdrətini. MKT 94a/4

yazuqlular gibi? N'oldı size, **nice**hükmi eylesiz? Yāsizüñ midür kitāb. anuñ içinde oqırsız kim, bayıksizüñdürTİEM 40 270b/2

dağı andayuk uyarduk anları, tāsorışlar aralarında. Eytitti eyidici anlardan: "nicedölendünüz?" Eyittiler "Dölendük bir gün , yā günün bir nicesin TİEM 40 140a/2

8.6.4 neden: "nereden"

neden / nidin < **ne + den** sebep mefhumunu arayan soru edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde TİEM 40 ve ManisaKur'an Tercümelerinde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekleri aşağıdadır:

ay, şanur mı kim görmedi anı kimse? ya' nī neden gelüp neye harc olduğunu; eylese, Tañrışorası degül. Ay kılmaduğ mı anuñ için iki göz TİEM 40 285a/11

ğaniler ortasında olmayasizden dağı her nebī ki Resül size (6) virse aluñuz. Her neden ki sizi nehy eyler kıytuñuz, Tañrı' dan kıorquñuz MKT 403a/6

Tañrı Ta' ālāanı neden yaratdı? Nuşfeden yaratdı dağı taqdir eyledi a' zālarmı, eşqāllerini MKT 435a/8

8.6.5 nedür: "ne oluyor, nesi var"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyit dükeli Tañrıkatındandır pes nedür uşbu kıavmuñyaqın olmazlar kim anlayalar sözi her ne kim ire saña TİEM 40 41a/6

Eyitdi sizünhidāyetünüz nedür kıanda gidersiz yā resüller didi eyitdiler ki tañkık biz gönderikdük bir kıavme ki MKT 382b/1

‘ avrāt eyitdi: Cezāsı nedür ol kimsenün ki senün cehlüneyaman kıaşd eyledi illā kıabs eylemek (4) yā kıatı ‘ azāb eylemek? MKT 164b/3

8.6.6 nişe: "niçin, neden"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelelerinde geçen ManisaKur'an Tercümesin derastlanılmamaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

iy ol ki indürildi anuñ üzre öğüt ve Qur'an bayağ sen delüsin nişe getürmezsin bize feriştehler ger olasin gerçeklerden indürmezüz feriştelere BKT 276b/1

İy kitāb ehli! nişe tartışursuz. İbrāhīm hakkında ya'nī her birünüz eydür:İbrāhīm bizüm dīnimüzdeydi"Dağı indürinilmedi Tevrit dağı incil, illā andan sonra TİEM 40 26b/8

iy Peygamber! nişeharām eylersin anı kim hālāyleydi Tanrısına? ya'nī and içdüğü peygamberuñ kim, Mariye'yi yakın eylemeye, 'Aişeyile Hafsa gönliyiçün . İstersin 'avrātların hoşnudlığını. DağıTanrıyarlığayıcıdur rahmat kılıcı TİEM 40 267b/8

8.6.7 nite: "nasıl"

nite / nete < **ni** +**teg** "niçin, nasıl"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelelerinde geçen ManisaKur'an Tercümesin derastlanılmamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlaruñ gözlerini pes iveleridi yola nite görürlerdi yolu ve eger dileseydük şuretlerin özge dürlü kıldurduğ durdukları yerde hiç yola varmağa güçleri yétmez kalurdu BKT 480a/1

la'net eyledi anlara Tanrı Ta'ālāniteyalan söylerler dağıkaçan anlara eydise ki gelünistiğfār eylesün size Tanrı ve Reşul'i başların şaldılar ve anları göresin yüz kaytarup tekebbürlük ederler BKT 598b/6

Eyitti kaçan yānite dirüre uşbunıTanrı öldüğinden sonra ? pes öldürdi anı Tanrı yüz yıl TİEM 40 20a/9

bayıkyaratmış iken sizi gezler ya'nī bir gez toprağdan andan sonra şudan andan kandan andan etden ay görmedünüz mi niteyarattı Tanrıydı gökleri birbiri üzerine? TİEM 40 273a/10

8.6.8 ne için, niçün: "niçin, neden"

neçün / niçün /ne için < ne + için < ne + için sebep mefhumunu arayansoru edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḥrı Ta'ālā' azābından eger ben anlara sürsem pes **niçün**Allāh'ı anmazsız daḥı eyitmezin size ki benüm ḡatumdudur TaḥrıTa'ālā'nunḡazāneleri ḡaybı daḥı bilmez BKT 235b/3

'ibadet eyleñüzTaḥrıTa'ālā'ya deýü pes ol vaḡtde anlar iki bölük olup çekişdiler Şālih eyitdi ey ḡavmüm **niçün** uḡūbeti tizledürsüz tevbeden burun **niçün**istiḡfār eylemez BKT 409a/1

şehr ehlinden kend ehlinden degül. **Niçün** seyr eylemezler, yürümezler yir yüzinde? Yürüsünler; MKT 171b/2

Eyitdiler ki**Niçün** bize bir āyet gelmedi Taḥrı Ta'ālā'dan ki özini yaratdı? gelmedü mi anlara beyān eyleyici nesne (7) evvel kitāblarda olan nesne Tevrāt' da İncil' de? MKT 224 b/6

niçünyavuz işle-dü-n diyü ay şanur mı ādami kim herḡiz dirmeyevüz. TIEM 40276b/7

8.6.9 ḡanı: "hani, nerede"

Yer anlamını arayansoru edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdakidir:

ol ḡün ki nidāda anlara Taḥrı Ta'ālāpes **ḡanı** şeriklerüm ki siz anları baḡaşerik şanurduñuz eyide ol kimseler ki vācib oldı anlar üstine 'azāb yā rabbenā bunlar ol kişilerdür ki BKT 421a/6

andan şonḡra anlara eydile **ḡanı** siz şirk getürdüḡünüz nesneleri Taḥrı'dan özge eyideler ki bizden ıraşdılar BKT512b/2

rızḡdan, ecelden ol vaḡta deḡin ki bizüm resüllerümüz gelse cānların ḡabz eylemeg-içün eydeler (8) **ḡanı** siz du'ā eylemegen ma'būdlar Taḥrı Ta'ālādan? Eydeler ḡāyib oldı bizden, bilmezüz. MKT 107b/8

andan ḡıyamet ḡüninde delil eyler, anları 'azāb eyler, (11) Eydür **ḡanı** ol şerikler ki baḡa nisbet eyledi+siz anuḡ bile. Düşmānlıḡ eyler-idi+siz mü'minlere, incidürdi+siz MKT 186a/11

dağıtoğurmaz illā bilmegiyile dağı ol gün kığıra anlara kani
ortaqlarum eyittiler bildürdül saşayokdur bizden hiçtanuğ TIEM 40
229a/4

bayıķharām eylemedi size illā murādın dağıkani (9) dağıtoşuz etin
dağı anı kim ün getirüldi aña TIEM 12b/7

8.6.10 ķandan: "nereden"

ķandan <ķan +dan "nerden"

Yer anlamını arayansoru edatıdır.

anlar yalan söyledigioğlandan kıızdan ādemden vucūda getürdi gökleri
ve yerleri özüne oğlu kıızı ķandan olur ‘avrātı yokdur barça nesne
yaratdı dağı ol Taşrı her nesneyi bilicidür BKT 141a/6

Meryem eyitdi baña oğlanķandan olur baña hiç kimse dağı yetişmedi
adme oğlanlarından yamanlıkēdinci BKT 327a/3

Eydürdi Yā Meryem! ķandan geldi bu rızķ saña, dir-idi. Meryem
eydürdi: Ol rızķ Taşrı Ta‘ālā'dandur MKT 38a/6

Vaķtī ki size muşibet yitişdi, yüregünüz dar oldu anlara muşibet
yitişdürdi size. Siz dağı iki ol ķadarca anlara (11) eyitdünüz Bu bize
ķandan? Eyit yā Muħammed ol sizün nefslerünüzendür, nefslerünüz
sebebi-y-iledür. Taħķiķ Allāh MKT 49b/11

bulur ıdı anuķatında ruzīya‘ nī kış yaz güninde yaz yimişı kış güninde
eyitti iy Meryem! ķandandurssaşauşbu eyitti ol Taşrıķatındandur
bayıķTaşrı ruzī virür aña kim diler hisābsuz TIEM 40 25a/8

8.6.11 ķanda: "nerede"

ķanda < ķan + da "nerde"

Yer anlamını arayansoru edatıdır.

dağı göklerden inen dağı bilür anlara ağanı dağı ve ol sizünledür
ķandaolsaşuzTaşrı Ta‘ālāsiz işlegeni görıcidür BKT 581a/1

bu Ķur‘ān sözi degüldür şeytānı racīmün ki kāhin sāħirdür pes ķanda
giderseiz ol Ķur‘ān degüldür illā naşihat ‘ālemler kim dilese sizden
doğru yol duta BKT 633b/1

yitişdürür bir şehre. Siz anda yitişmek bilmezsiniz. Arkayā yük
götürmek kanda kaldı illā nefşünüz tekellüf bile, meşakqati bile?
Taḥkik Taḥrı Ta'ālāki sizi yaratdı MKT185a/4

Özgeye buyurmaz-ıdı miskīnlere yimek yidürmege. Özi mālından
yidürmek kanda kaldı? (3) Yoḡdur ol günde anlara anda qarāyib ki
özini ḡurlara ol 'āzābdan. MKT 420b/2

hep andan eyidevüz anlara kim ortak eylediler Taḥrı'ya kandadur
ortaklarınuzya'nī butlar anlar kim olduḡunuzıdı gümen eylersiz?
TİEM 40 60a/5

andan od içinde yandurınnrlar andan eydildi anlara kandadur ol kim
ortak eylerdünüzTaḥrı'dan ayruk? TİEM 40 225b/11

8.7 Çaḡırma Edatları:

Bunlar isimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitap hareketini bilhassa belirtmekten başkahiç bir anlamları olmayan sözlerdir. bir kısmı taklidi kelimelerdir. Bir kısmı ise kalıplaşmış diğerk gramer unsurlarıdır. Bu sebeple menşelerini tesbit etmek güçtür. Kullanılış bakımından da öbür edatlardan farklıdır. daha çok konuşma dilinde veya senli-benli samimi bir eda taşıyan şarkı, türkü hikaye ve şiirlerde rastlanır (Hacıeminoḡlu;1992, 284).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **iy**, **yā**, **ey** ve **i** şeklinde geçmektedir bunula ilgili örnekleri aşağıdadır:

8.7.1 iy: "ey"

barçañuzun dönmeḡi pes ḡaber vürür size ol nesneleri ki
işlerdünüzdünyāda iy imān getüren kişler BKT 124b/2

ol günde kim gele anlara 'āzāb daḡı dēyeler anlar kim ḡulm eylediler
iy Çalabuñuz mühlet vür bize BKT 274a/2

Eyitdi: Ol gişiler ki ḡan eylediler bildiler ki anlar Taḥrı
Ta'ālāḡazretine dursalar gerek. iy nice az çeri çok çeriye MKT
28b/10

Biz cezā virsevüz gerekşükr eyleyenlere, mü'minlere. (8) iy nice
nebiler bile şālih ḡulları öldürdiler. Çok gişiler za'if olmadılar özlerine
yitişen nesne. MKT 47b/8

daḡı ol vaḡt kim ḡuttuḡ'ahduñuzı iy ḡāzırcuḡūdlar dökmen
ḡanlarıñuzı ya'nī biribiriñuzi depelemen didük TİEM 40 7a/3

egerler gögüzlerini t̄agizleneler andan iy ol vaqt kim örtinürler
tonlarını ya' n̄i anlar kim eyittiler TİEM 40 103b/9

8.7.2 ey: "ey"

Qur'an'aanlardur dünyā vu āh̄iret ziyānluları eyY' aqūb oğlanları zikr
eyleñüz benüm ol ni' metlerümi BKT 18a/6
dağıTañrı Ta' ālāgāye de raḥmetēdicidür kıllarına eymān getüren
kişler girişüzİslām̄d̄inine BKT 31b/3

8.7.3 yā (<Ar.): "ey "

ne vaqt olur Tañrı Ta' ālānuşreti bilmiş oluñuzTañrıTa' ālā'nuñ nuşreti
yakundur yāMuḥammed şorarlar sañaki BKT 32b/6
gēcelerde ve şabāhlarda dağızıkr eyle yā Muḥammed ol günü ki
ferişteler eyitdi Meryem'e Meryem Tañrı Ta' ālāBKT 54a/1
taşdıķ eyleyicidür özleri bile olan kitāba. Eyit yā Muḥammed: Niçün
öldürdünüz neb̄ileri Muḥammed resūlu' llāhdan öñdinMKT 10a/10
Şor Beni İsrāȳil kavmine yā Muḥammed! [23a] Nice āyetler virdük
anlara beyān eyleyici. Kim tebdil eylese Tañrı Ta' ālānuñ ni' metlerini
MKT 22b/11
derenüşağdınyanından bereketlü yirde ağaçdan ya' n̄i'unnab
ağacıydı kim yāMūsābayıķ ben benven Tañrı TİEM 40 185a/8
ol vaqt kim eyitti aña Çalabısı gendüzünü işmarlayāhlāş eyle TİEM
40 10a/6

8.7.4 i (<Ar.): "evet"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

ebd k̄almaķ' azābıñı cezā virinilmezsis illā anı kim olduñuzkazanursız
dağışorarlar sañahaķ mıdur ol eyit īvallāhi TİEM 40 100a/11

8.8. Cevab Edatları:

Bunlar cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına bir anlam ifade edebilen sözlerdir. Bazen bir cevap edatı bir cümle yerine geçer. Hususiyle kaşılıklı konuşmalarda, her edat bir cümle sayılır (Hacıeminoğlu; 1992, 290).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde adı geçen edatlardan sadece **beli** edatına rastlanılmıştır.

8.8.1 belî (<Ar.): "evet"

Tesdik ve kabulmefhumunu ifade eden bir kelimedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Taḥrı Ta'ālāḥaḫḫında siz bilmegen nesneleri **beli** kim ki yamanlıḫḫazaḫa daḫıḫaplasa anı BKT 12a/2

İbrāḫīm eyitdi **beli** inandum lĳin yūregim berkitmegiḫün Taḥrı Ta'ālāeyitdi al dōrt cins ḫuşlardan biri birin ḫaşdurup dōk BKT 43a/1

Bu ḫaḫ degül midür? Eyideler ki **beli** ḫaḫdur. Taḥrı ḫaḫḫı-ḫün, diyeler. Taḥrı Ta'ālāeyide daduḫuz cehennem odunun 'azābını MKT 91a/2

özleri gibi kimseyi yaratmaḫa? **beli** ḫādirdür, ol Taḥrı Ta'ālāḫayetde yaradıcıdur ḫāyetde bilicidür. MKT 319b/7

8.9 Gösterme Edatları:

Gösterme veya işaret edatları sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, saḫsları veya eşyayı deḫil, hareketleri işaret süretiyle gösteren sözlerdir. Onun için, tek başlarına ḫiḫ bir anlam ifade etmezler. Ancak bir cümlelerin veya çekimli fiilin yanında vazifeleri belli olur. Bunlar umumiyetler gösterme vazifesinin yanında kuvvetlendirme vazifesi de görürler (Hacıeminoğlu; 1992, 306).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde işaret edatlarını **uḫ**, **uḫda**, **uḫbu** ve **iḫbu** görünmektedir. onunla ilgili örnekler aşağıdakidir:

8.9.1 uş: "işte"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece BursaKur'an Tercümesinde geçmektedir.

ben size destür vermedin burun ol sizün ulunuzdur ki size sihir öğretti
dédi uş keseyin sizün ellerünüzü ayaklarınuzu dağı biri birine muğalif
dağı boğazunuздan ‘ aşâyın sizi BKT 338b/5

8.9.2 uşda: "işte"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece BursaKur'an Tercümesinde geçmektedir.

Lüt eyitdi uşda kızlarum eger siz işlerseñüz dedi senün dirliğün
hağkçıün yâ Muhammed BKT 280b/3

8.9.3 uşbu: "işbu, işe bu"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

ğocayiken ya‘nî yüz yigirmi yaşındaydı. Bayıkuşbu, nesnedür tan.
Eyittiler‘ aceb mı görürsen Tanrıbuyruğundan? Tanrı rahmatı dağı
bereketleri TİEM 40 108a/1

8.9.4 işbu: "işbu, işe bu"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece BursaKur'an Tercümesinde görülmektedir.

yığmadı size Çalab'unuz işbu gaçdan illâ olmağıçün ikiñüz
feriştelerden yâ olmağıçün ikiñüz dāyimidiri olıcılardan dağı and içdi
ikisine ki ben size BKT 154a/2
diri olacağsız ölümden sonra eyide kâfirler işbu aşikâre ulu sihindür
dēyeler dağı eger te'ğir eylesevüz anlardan ‘ azābı BKT 232a/7

8.10 Ünlemler:

Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlere dir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak "ses şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımından bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancakmanalı dil birliklerinin kalıplaşma suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır (Hacıeminoğlu; 1992, 293).

8.10.1 āh (<Fr.): "ah, feryat"

Üzüntü ve acıma duygusunun ifade eder.

gāyetde hālīmu^c n-nefs ta^c cīl eylemezdi, çok āh eyler-idi te^c essūf bile,
halk içinde rucū^c eyleyicidir MKT 159a/2
bayık ol duşmandur Tañrı'nuñ bizār oldı andan. Bayıķİbrāhīm çok āh
diyicidir aşaklık eyleyicidir TİEM 40 95b/11

8.10.2 ahsen (<A.): "daha iyi"

Takdir ifade eder.

Siz muntazır olmazsız bizüm-içün; illā iki ^c āķıbet birisini ki herbirisi
ahsen-i^c avāķıbdur ki yā nuşret yā şehādet MKT 135a/8

8.10.3. āmīn (<A.): "güven"

Dilek, dua ve temenni ifade eder.

ni^c met bile kāfir oldılar, Tañrı Ta^c ālā^c azābıñı indürdi anlara, āmīne
ķorķu yoğıdı anlara MKT 193b/3
dağı ol vaķt kim eyitdi İbrāhīm iy Çalabum ķıl işbu eli
āmīnenemındağı ırakķıl beni BKT 274a/2

8.10.4 hāşā (<Ar.): "kesinlikle"

ululadılar hūsnini ^c azamet gördiler kendülerden ellerin kesdiler dağı
eyitdiler hāşā ki bu ādem oğlı degüldür BKT 251a/6

8.10.5 heyf (<Ar.): "yazık"

Üzüntü ve pişmanlık ifade eder.

bitirürüz eger biz dileseydük anı heyf(6) olmuş ķılurduķ pes siz ^c acebe
ķalurduņuz BKT 579a/5

8.10.6 i (<Ar.): "evet"

illā anı kim olduñuzkazanursıs dağışorlar sañađađ mıdur ol? İ
vallāhiTİEM 40 100a/11

8.10.7 iy: "ey"

size ol nesneleri ki işlerdüñüzdünyāda iymān getüren kişiler BKT
124b/2

dağı ol vağt kim eyitdi İbrāhīm iy Çalabum kıl işbu eli āmīnen
emīndađı ırağkıl beni BKT 274a/2

Ol gişiler ki zan eylediler bildiler ki anlar Tağrı Ta'ālāhazretine
dursalar gerek. iynice az çeri çok çeriye MKT 28b/10

iynice nebiler bile řālīh kulları öldürdiler. Çok gişiler za'if olmadılar
özlerine yitişen nesne MKT 47b/8

egerler gögüzlerini tāgizleneler andan iy ol vağt kim örtinürler
tonlarını ya'nī anlar kim eyittiler TİEM 40 103b/9

8.10.8 vāy (<Ar.): "yazık, eyvah, vay haline"

Teessüf ve pişmanlı duygusu ifade eden bir edatdır.

anlar ortasından vāykāfirlere ol ulu gün görmeginden BKT 328b/3

BKT 544a/1

vāy ki Tağrı Ta'ālābař eyler kime dilese kullarından, (9) tağdir eyler.

Eger bize Tağrı Ta'ālāmāl virse-y-idi MKT 279b/8

yazmazlardur bilmezler ki tābi' līkin yalanbağlanmış dağı degül anlar

illā gümen eylerler vāydur anlara kim yazarlar kitāb'ı TİEM 40 6b/6

dağı eyitti anlar kim virinildiler 'ilm vāy size ! Tağrıyanudı TİEM 40
188a/1

8.10.9 yā (<Ar.): "ey "

Tağrı Ta'ālānuřreti bilmiş oluñuzTađrıTa'ālā'nuñ nuşreti yağındur yā

Muğammed şorlar sñna kim BKT 32b/6

gēcelerde ve řabāđlarda dağızıkr eyle yā Muğammed ol günü ki

feriştehleryitdi Meryem'e ey Meryem Tağrı Ta'ālāBKT 54a/1

Eyit yā Muğammed: Niçün öldürdüñüz nebileri Muğammed
resūlu' llāhdan öñdinMKT 10a/10

ol vaqtda cemi' işler Tañrı Ta'ālāyā rucū' eyler. Cezāsın virse gerek.
 Şor Beni İsrāyil qavmine yā Muḥammed MKT 22b/11
 derenüşağdınyanından berektlü yirde ağaçdan ya'nī'ünab ağacıydı
 kim yağmursabayıqyābenven Tañrı TİEM 40 185a/8

8.10.10 ḥasret (<Ar.): "hayıflanma, eseflenme"

Tañrı Ta'ālāanı ḥasretyürekleri içinde dañıTañrı Ta'ālādirildür ve
 öldürür Tañrı Ta'ālāişlgeni BKT 69b/1

Melāmet eylenmiş olursın isrāf bile, yaman tedbīr bile, ḥasret bile
 nedāmet eylersen. Taḥkīk Tañrı Ta'ālābaş eyler. Rızk çok virür MKT
 197a/6

Tañrı'yı görmegi tāol vaqt kim geldi anlara kıyāmet anşuzda eyittiler
 iy bizüm ḥasratumuzanuş üzere kim taqşīrlıq eyledük dünyā içinde
 TİEM 40 60b/5

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesinin en önemli eserlerinden olan Kur'an Tercümeleri Türk diline tercüme etme, gramatikal olarak kendini geliştirme, zorlukların üstesinden gelme ve farklı bir kültüre ait olan dini kavramlara karşılık bulma noktasında Türk dilinin anlam zenginliğine büyük katkıda bulunmuştur. Diğer taraftan dini bir eser tercüme edildiği için, müstensihler uhrevi sorumluluk duygusuyla hareket etmiş; bu da tercüme eserlerin anlam ve şekil bakımından daha titizce meydana getirilmelerinin sağlamıştır.

Bu doğrultuda Türk dilinin Kur'an'ı tercüme etme alanında gramatikal olarak bir eksikliğin olmadığı görülmüştür. Eserler tamamen Türkçe gramer mantığına göre tercüme edilirken, bazı durumlarda alışkanlıklar sonucu olarak Arapça gramer özelliklerine de başvurulmuştur. Özellikle kelimelerin çoğul yapılarında Arapça çokluk, ikili ve çokluk biçimleri kullanıldığı görülmektedir.

Son olarak Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde bazı kavram ve kelimeler için daha çok Arapça ve Farsça kelimeler kullanılırken, TİEM 40 Kur'an Tercümesinde Türkçe yapı ve şekiller kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Muzafer. Kitab-ı Gunya Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay, Ankara 1995
- AGAH, Sırrı Levent. “Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri” Ankara, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972, s. 44.50.
- AL-ZUBAIDY, Ahmet, “ Doğu Türkçesi Kuran Tercümelelerinden Süleymaniye Kütüphanesi Hakimoğlu Ali Paşa Nushası NO.2 Kayıtlı Kuran Tercümesinin Arapça Dizisini Göre Analitik Dizini ve Konkordansı” Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, c.I, Antalya 2013
- ALTUNTAŞ, Halil. Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1998.
- ATA, Aysu. Türkiye İlk Kur'an-ı Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi, Giriş-Metin-Dizin, TDK Yay, Ankara 2004.
- ATEŞ, Süleyman, Kur'an-ı Kerim ve Cümle Meali, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat 1975.
- BANGUOĞLU, Tahsin. "Uygurlar ve Uyğurce Üzerine" TDAY, Belleten 1958.
- BANGUOĞLU, Tahsin. Türkçenin Grameri, TDK Yay, Ankara 1995.
- BİLGEGİL, Kaya. Türkçe Dil Bilgisi, Dergah Yayınları, İstanbul 1963.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, Tefsir Tarihi, c.I-II, Ankara 1987.
- BOROKOV, A. K., Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar), (Ruşçadan Çeviren: USTA, Halil İbrahim, AMANOĞLU Ebülfez), Ankara,TDK Yay, 2002.
- CLAUSON, Sir Gerard. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford, 1972.
- ÇANGA, Mahmut, Kur'an-ı Kerim Lugatı, İstanbul 1999.
- DİREKÇİ, Bekir. " Hızır bin Yakub, CEVAHİRÜ'L ME'ÂNİ (Geniş-Dil Özellikleri-Metin-Dizin)" Konya Yay, Aralık 2011.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 2. Baskı, Ankara. 1993.
- DURAN, Suzan. Türkçede Cihet ve Mekan Gösteren söz ve Ekler, TDYA, Belleten 1956.
- ECEKMAN, J.“ Eine ostmitteltürkische interlineare Kranübersetzung” , UAJ, c, XXXXI S. 72=085/ 1959.
- ECEKMAN, J. “ Doğu Türkçesinde Bir Kur'an Çevirisi” , TDAY-Beleten, s.51-69, Ankara,1968.

- ECEKMAN J., “ Eastern Türkic Translations of the Koran”, *Studia Turcica*, Budabest, s. 149-159. 1976.
- ECKMANN, J., *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Budapest 1976.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay, Ankara 2004.
- ERDAL, Marcel, *Old Türkic Word Formation. Vol. I-II* Wiesbaden 1991.
- ERDOĞAN, Abdülkadir, “ Kur‘an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri”,- *Vakıflar Dergisi*, c.1, s. 47-48 Ankara 1938.
- ERGİN, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay, 1977.
- ERGİN, Muharrem *Türk dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yay, İstanbul 2009.
- ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut kitabı II İndeks-Gramer*, TDK Yay, Ankara, 1963
- ERASLAN, Kemal. *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay, Ankara: 2012
- GABAİN. A. Von. - G. R. Rachmatı, "Türkische Turfan-texte, VI. Das buddhistische Sutra Sekiz Yükmak", *SBAW, Phil. –hist. K1*. 1934, Berlin 1934.
- GABAIN, A. von. *Eski Türkçenin Grameri (Çeviren Mehmet AKALIN)*, TDK Yay, Ankara 1988.
- GÜLSEVİN, Gürer. *Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine*, *TDAY-Belleten*, 1997.
- GÜLSEVİN, Gürer. *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*, TDK Yay, Ankara 2007.
- İBN İSĀ, SARUHĀNĪ, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi (Hazırlayan Numan Külekçi)* Akçağ Yay. Ankara
- İNAN, Abdülkadir, “ Eski Kur‘an Tercümelerinin Dili Meselesi”, *Türk Dili*, S.7, s.372, Ankara, 1952a.
- İNAN, Abdülkadir, “ Eski Türkçe Üç Kur‘an Tercümesi”, *Türk Dili*, S.6, s.19-20, Ankara, 1952b.
- İNAN, Abdülkadir, “ Kur‘an’ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çecirileri Üzerine Notlar, *TDAY*, Ankara, 1960.
- İNAN, Abdülkadir, “ Kur‘an’ı Kerimi’in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir inceleme” s.8 Ankara, 1968.
- İNAN, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler IIC*. Ankara, 1952.
- İZZETTİN, Cemal, *Ayet ve Hadislerle El-Esmâü'l-Hüsnâ*, İstanbul. Ravza Yay, 2001.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin. *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

HAMILTON, J.R. Le conte bouddhique du bon et du mauvais prinse en version ouigoure, Texte etabil, traduit et commente, ve Kötü Prens Masalanın Uygurcası, Kalyanmkara ve Papamkara, Ankara 1998.

KALIN, Faiz. Kur'anda zaman kavramı. Doktora Tezi, Erzurum 2001.

KARABACAK, Esra. “Manisa Halk Kütüphanesi ’ndeki Satır arası Kur’an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin)” I-III, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.

KARAĞAÇ, Günay. Türkçenin Dil Bilgisi, Erek Matbası, Ankara 2012.

KARABACAK, Esra. “Gülden Sağol, Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi, Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım (1. Kısım: Giriş ve Metin) = An Inter-linear translation of the Qur’an into Khwarzm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text), Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1993, XL+369 s.” TD, 516, s. 529-530, 1994.

KARABACAK, Esra. An Inter-Linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1994.

KARABACAK, Esra, An Inter-linear Translation of the Qur’an Literatures 28, (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995.

KARABACAK, Esra. An Inter-linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I,Sources Of Oriental Languages and Literatures 40 Introuction, Text, Glossary and Facsimilie, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a, 1997,

KARABACAK, Esra. An Inter-Linear Translation of The Qur’an into Old Anatolian Turkish= Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I, Sources of Oriental Languages Languages and Literatures 47 Introduction, Text, Glossary and Facsimilie, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b, 451a, 1997.

KESKİOĞLU, Osman. Fatih Devrine Ait İki Kur’ân- Kerîm Tercümesi, Vakıflar Dergisi IV, s.91-103, Ankara, 1961.

KESKİOĞLU, Osman. Vakıflar Genel Müdürlüğü İhtisas Kitaplığındaki Kur’ân Tercümeleri, V, s.157-160, Ankara: Vakıflar Dergisi, 1962.

KESKİOĞLU, Osman. “Nuzulundan Günümüze Kur’an-ı Kerim Bilgileri”, s. 214, Ankara 1987

- KOCASAVAŞ, Yıldız. Türkçede Şahıs Zamirleri, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 2004.
- KORKMAZ, Zeyneb. Sadru'-din Şeyhoğlu Merzuban-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Ankara: Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yay, 1973.
- KORKMAZ, Zeyneb. Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay, Ankara 1992.
- KORKMAZ, Zeynep. Türkiye türkçesi Grameri, TDK Yay, Ankara 2009.
- KORKMAZ, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay, Ankara 2003.
- KORKMAZ, Zeynep. ise bu edat hakkında yazmış olduğu makalede (uçun / üçün / için v.b. çekim edatlarının yapısı üzerine TDAY. 1961- Ankara
- KOTWICZ WLadyslaw, "Les Pronoma-s dans les langues altaïques", Praci Komsji Orjentalistycznej 24, Krakow 1936.
- KÖK, Abdullah, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v/ 235v/2), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- KÖKTEKİN, Kazım. Eski Anadolu Türkçesi, Erzurum: Fenomen Yay, 2008.
- MANSUROĞLU, Mecdut, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958.
- MUSTAFA, Necati Bursalı, Ayet ve Hadislerle El-Esmâü'l-Hüsna Şerhi, İstanbul, Erhan yay,
- RAUF, Pehlivan , Esmâü'l-Hüsna, Motif Yay, İstanbul 2005.
- SAĞOL, Gülden, "Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük", Marmara Üniversitesi, (Doktora Tezi), İstanbul, 1993.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text) (410 pages), 1993.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations III: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part II: Glossary) (310 pages), 1995.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, (Part III), Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b), 1996.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two: 301a-587b9, 1999.
- SAĞOL, Gülden, "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar", Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, İstanbul, 1997.
- SARI, Mevlüt: El-Mevârid, Arapça –Türkçe Lûgat, İstanbul, 1982.

- TEKİN. Şinasi. Uygurca Metinler, II Maytresimit, Burkancıların Mrhdisi Maitreya İle buluşma. Uygurca İptidai Bir Dram (Burkancılığın Vaibhāşka tarikatına ait bir eserin Uygurcası), Ankara 1976.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (XV. yy. Gramer- metin- sözlük) İstanbul 1977, İÜ Edebiyat Fakültesi yayınları: 2157
- TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İÜ Edabiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İÜ Edabiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İÜ Edabiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.
- TOGAN, Zeki Velidi, “Londra ve Tahrandaki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair”, İTED, c.III, s. 135, İstanbul, 1960
- TOGAN, Zeki Velidi, “Teh Earliest of the Qur’an Intro Turkish”, İTED, IV-1-4, İstanbul 1964
- TOGAN, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1970.
- TOGAN, Zeki Velidî, “ Harizm’de Yazılmış Eski Türkçe Eserler, TM, c.II s. 315-345, 1928.
- TOGAN, Zeki Velidi, Kur’an ve Türkler, Ankara, 1971
- TOPALOĞLU, Ahmet, Muhammed Bin Hamza, XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış “Satır Arası Kur’an Tercümesi, I Giriş ve Metin, İstanbul,1976; II, Sözlük, İstanbul, 1978.
- TÜRK DİL KURUMU, Türkçe Sözlük, Ankara, 2000.
- ÖZTÜRK, Rıdvan, Yeni Uygur Türkçesi Grameri, TDK Yay, Ankara 1994.
- USTA, Halil İbrahim, “XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur’an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı.” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- ÜNLÜ; Suat, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kuran Tercümesi (TIEM 73, 235v/3-450r/7), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.
- ÜNLÜ; Suat, Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012
- ÜNLÜ; Suat, Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012
- ÜNLÜ; Suat, Karahanlı Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012
- ÜNLÜ; Suat, Doğu ve Batı Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012
- ÜNLÜ; Suat, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2013.

YAVUZ, Orhan. Anadolu Türkçesi İle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri (İnceleme-Gremer-Metin), Tablet Yay, Konya 2006.

ZÜLFİKAR, Hamza, “Çağatayca Kuran Tefsiri, Dilbilgisi-Metin-Dizin”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doktora Tezi. 1970

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Dalya AL-NAQEEB

Doğum Tarihi ve Yeri : 27.04.1989- Bağdat / IRAK

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : AL- Kanat Lisesi, Bağdat, 2007

Lisans Diploması : Bağdat Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, 2011

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2014

Tez Konusu : Batı Türkçesi Dönemine Ait Kur'an Tercümelelerinde-İsim

Yabancı Dil / Diller : Arapça, Türkmençe

E-Posta : redroze95@yahoo.com